

LUND UNIVERSITY

Politiska sympatier i systemskiftet

Böök, Ingmar; Olofsson, Per-Olof; Persson, Anders

1994

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Böök, I., Olofsson, P.-O., & Persson, A. (1994). *Politiska sympatier i systemskiftet*. (Research reports). Department of Sociology, Lund University.

Total number of authors:

3

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

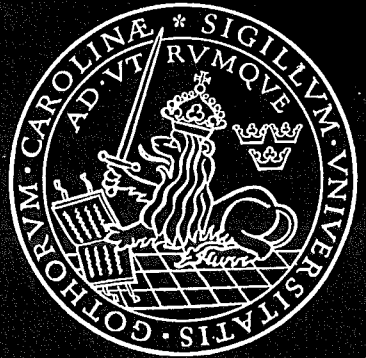
PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

RESEARCH REPORTS

Politiska sympatier i systemskiftet

Deskriptiv rapport från en enkätundersökning inom projektet
Livssituation, meningsproduktion och politisk förändring

Ingmar Bööck, Per-Olof Olofsson, Anders Persson

From the Department of Sociology
Lund University

Politiska sympatier i systemskiftet

Deskriptiv rapport från en enkätundersökning inom projektet
Livssituation, meningsproduktion och politisk förändring

Ingmar Böök, Per-Olof Olofsson, Anders Persson

ABSTRACT

This is the first report from the research-project *Livssituation, meningsproduktion och politisk förändring* (Situation of Life, Production of Meaning and Political Change). The aim of the project is to understand individual political sympathies through the combination of data on life conditions and the construction of personal meaning.

During 1992/93 we have carried out a mail-distributed survey in Helsingborg, a municipality of 110.000 inhabitants. The present report is mainly a statistical description of the answers from 1.350 respondents. In one case, however, the report goes beyond this ambition. Concerning the political situation and the political life in Helsingborg we have made a first analysis. This is due to the public attention that Helsingborg has received because of the radical political changes (*systemskifte*) that has recently taken place there.

Förord

Detta är den första rapporten från forskningsprojektet *Livssituation, meningsproduktion och politisk förändring*, som finansieras av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Projektets syfte är att begripa människors politiska sympatier genom att kombinera data av mer objektiv natur med data som har subjektiv karaktär. Tillvägagångssättet utgörs av en kombination av teoretiska studier och insamling av olika typer av data.

Under projektets första år — 1992/93 — genomförde vi en enkätundersökning i Helsingborg. Under det andra årets första hälft har enkätdata bearbetats. Den föreliggande rapporten är en huvudsakligen deskriptiv rapport från enkätundersökningen.

Vi vill tacka för synpunkter på projektet från deltagarna i ett allmänt seminarium vid Sociologiska institutionen samt från Björn Fryklund och Tomas Peterson. Vi vill också tacka alla dem — ingen nämnd, ingen glömd — som på olika sätt givit synpunkter på tidiga versioner av vårt frågeformulär. Kenna tackar vi dessutom för hans insats i distributionsarbetet och Per Källström för hans utomordentliga kodning. Slutligen skulle vi också vilja, om än det inte låter sig göras, tacka var och en av de helsingborgare som besvarat vårt frågeformulär.

Materialet som vi förfogar över är stort — nästan 1.350 personer har besvarat vardera 122 frågor — och därför svårhanterligt. I rapporten har vi dock eftersträvat att i text eller grafiskt återge hur svarspersonerna besvarat samtliga våra frågor. Vårt syfte är främst att visa på möjligheter i datamaterialet, vilka blir vägledande för framtida analyser och intervjuundersökningar. Detta betyder absolut inte att vi anser att data talar helt och hållet för sig själv, utan är snarare följden av ett praktiskt förhållningssätt till ett datamaterial som består av 164.212 svar. I kommande rapporter ska vi tala för våra data.

I ett fall frångår vi den deskriptiva ambitionen. Det gäller de frågor som direkt berör de politiska förhållandena i Helsingborg. Här har vi gjort en första analys som betingas av det intresse som under senare år riktats mot Helsingborg i egenskap av systemskiftes-kommun.

Projektet har ambitionen att kunna göra allmängiltiga utsagor om politiken och den politiska sympatins natur, men vi valde medvetet att göra vår enkätundersökning i Helsingborg vid en tidpunkt av politisk förändring och polarisering. Detta kan försvåra

för oss att göra allmängiltiga utsagor, vilket vi också försöker låta bli att göra i denna rapport. Däremot tar vi tillfället i akt att ge en bild av 1.350 helsingborgares politiska sympatier mitt i systemskiftet.

Lund i mars 1994

Innehåll

Kapitel 1: Enkätundersökningen — utgångspunkter och genomförande	7
Livssituation och meningskonstruktion	8
Politisk förändring — Helsingborg	10
Frågeformuläret	11
Datainsamlingen och den politiska konjunkturen	13
Rapportens uppläggning	17
 Kapitel 2: Urval och bortfall	19
Urvalets, svarspopulationens och bortfallets karaktär	22
 Kapitel 3: Politisk aktivitet och förtroende	39
Inflytandet på politiken	39
Politisk alienation	44
 Kapitel 4: Ålder, kön och civilstånd	49
Ålder, förändring och livstillfredsställelse	49
Kön och kvinnors inflytande i politiken	51
Civilstånd och skilsmässa	53
 Kapitel 5: Uppfattningar om människa och samhälle	57
 Kapitel 6: Arbete, inkomst och utbildning	65
Yrke och arbetsliv	65
Inkomst och förmögenhet	76
Utbildning	79
 Kapitel 7: Familj, boende och fritid	83
Familjen	83
Boendet	87
Stark eller svag?	88
Fritiden	91
 Kapitel 8: Partival och politisk uppfattning	97
Partival och politisk sympati	97
Hur går det politiska valet till?	106

Kapitel 9: Grus i det helsingborgska privatiseringsmaskineriet?	113
Maktskifte	113
Inställning till privatiseringspolitiken	120
Den tvetydiga privatiseringsopinionen	126
Privatiseringsstöd och perceptionsförvrängningar	130
Privatiseringsrädsla och inställning till demokratin	136
Perception av rädsla och odemokratiska tendenser	141
Demokrati och/eller valfrihet	148
Kvalitetens egensinne - demokratis själ	152
Grus i det borgerliga partimaskineriet?	162
Det feminiserade avståndstagandet - det konkretas tvetydiga revolt?	166
Abstrakt entydighet eller demokratisk tvetydighet?	176
 Kapitel 10: Fortsatta studier — moral, ombytlighet, normalitet och avvikelse	181
Politik och moral	181
Politisk ombytlighet och missnöje	183
Normala och avvikande politiska sympatier	184
 Bilaga 1: Forskningsprogram: Livssituation, meningsproduktion och politisk förändring	187
 Bilaga 2: Frågeformulär om levnadsförhållanden och politik	203

Kapitel 1: Enkätundersökningen

— utgångspunkter och genomförande

Vi bestämde oss för att med hjälp av enkätmetoden som en början försöka utröna varför svenskarnas politiska sympatier och röstande under de senaste decennierna har blivit alltmer skiftande och ombytligt och varför en del av dem under den senaste tiden manifesterat ett missnöje genom att stödja den nya politiska kraften Ny Demokrati. (Projektets teoretiska och andra utgångspunkter framgår av forskningsprogrammet, bilaga 1.)

En allmän uppfattning bland forskare och debattörer är väl att tidigare ganska raka rör mellan samhällsmedlemmarnas klasstillhörighet och deras politiska inställning har blivit allt krokigare. Klasstillhörigheten som förklarande faktor kan dock sägas innehålla åtminstone två olika aspekter: dels en ekonomisk rationalitets- eller en ren intresseaspekt, dels en referensgrupps- eller kulturell samhörighetsaspekt. Underförstått syftar man nog på båda dessa aspekter när man hänvisar till klasstillhörigheten.

Frågan är vad som ligger i att de eventuellt raka rören har blivit krokigare - och i så fall varför. Den ideala *metoden* för att ge sig i kast med den första frågan skulle vara en longitudinell undersökning med "mätningar" av samma konkreta personer vid olika tidpunkter under ett långt tidsförlopp. Denna metod är emellertid utesluten för oss. Vi får nöja oss med olika typer av surrogat och simuleringar - t ex genom att använda variablerna ålder, föräldrars yrken i förhållande till eget yrke, angivet förstagångsröstande i förhållande till nuvarande röstande etc.

För att ha en uppfattning om *vad* hos individerna som skall "mätas" och för att kunna behandla den andra frågan - varför? - måste man emellertid även ha en *teori* eller ett teoretiskt synsätt. En tänkbar hypotes är att intresseaspekten och referensgruppsaspekten under en viss historisk period i hög utsträckning har sammanfallit med varandra - men att de numera gör det i allt lägre utsträckning. Mycken sociologisk teori är i så fall starkt präglad av ett historiskt stadium som håller på att passeras.

Kruxet ligger i att förstå sig på referensgruppsaspekten och den kulturella samhörighetskänslan. Har man väl accepterat att intresseaspekten och referensgruppsaspekten kan vara sammanfallande eller icke-sammanfallande inser man att den senare är någonting självständigt - något som man måste ha egna begrepp för. Referensgruppsaspekten kan inte bara *härledas* från intresseaspekten. Det intressanta är *kombinationen* av dessa båda självständiga aspekter och *effekterna* av denna kombination

Livssituation och meningskonstruktion

Det centrala begreppet för referensgruppsaspekten är *mening* - människan som meningsbildande eller meningskonstruerande varelse. Varje mänsklig individ som tillägnat sig språket lägger en betydelse eller innebörd i sina uppfattade eller registrerade omständigheter, villkor, tillstånd, förhållanden och situationer. Hon eller han ger också sig själv en mening, betydelse eller innebörd i tillvaron. Till det grundläggande meningsbegreppet hör således *identitets*begreppet. Mycken sociologi — och särskilt marxistiskt inspirerad sociologi — har tagit för givet att konkreta personers identitet i första hand är en klassidentitet. Frågan är om detta inte hela tiden mest har varit ett önsketänkande: det *borde* vara så att individernas identitet är en klassidentitet.

Vi anser naturligtvis att en persons position i den individuella arbetsdelningen (och ett eventuellt innehav av förmögenhet) är en mycket viktig omständighet för personen. Likaså föräldrarnas positioner i denna arbetsdelning (och eventuella förmögenhetsinnehav). Vi anser också att individens särskilda arbetsidentitet är eller har varit mycket viktig för personens sätt att ge sig själv en mening i tillvaron. Överhuvudtaget kan förhållandet till arbetslivet uppfattas som den huvudsakliga kanalen genom vilken man upplever sig själv som *samhällsmedlem*, dvs hur man uppfattar sitt eget förhållande till samhället som en (abstrakt) kollektiv gemenskap. Detta allmänna kulturella sätt att uppleva sig själv som samhällsmedlem på kan man kalla individernas grundläggande *definition av situationen*.

En hypotes är att denna det konkreta arbetslivets kanalfunktion har minskat i takt med en allt högre grad av individuella arbets- och yrkesbyten och en alltmer utbredd inställning på sådana byten under produktionslivets stegrade strukturomvandling. Frågan är vad som då träder in som ersättning för eller som komplement till den definition som har sin förankring i arbetslivet - eller vad som sker vid avsaknaden av någon sådan ersättning eller något sådant komplement. På vilket sätt "omdefinieras situationen" av individerna?

Låt oss säga att varje person vid en viss tidpunkt befinner sig i en viss *livssituation*. Denna livssituation kan man analytiskt dela upp i *levnadsomständigheter* och *livsstil*. Levnadsomständigheterna utgörs framför allt av positionen i eller i förhållande till den individuella arbetsdelningen och den levnadsnivå eller levnadsstandard som är förknippad med denna position i *kombination med* faktorer som ålder, kön, typ av konkret familjesituation samt var någonstans och (delvis) på vilket sätt man är bosatt. Livsstilen är det konkreta, personliga sättet att — inom ramen för levnadsomständigheterna — ge levnadsstandarden ett subjektivt innehåll.

Denna personliga livsstil formas inte i ett vakuum. Den utmejslas i sociala sammanhang, genom kontakter och förhållanden mellan familjemedlemmar och släktingar, lek- och skolkamrater, medarbetare och kolleger, grannar, vänner och bekanta. Låt oss anta att dessa sociala kontexter i hög utsträckning utgörs av - eller har utgjorts av - samhällsmedlemmar med mycket likartade levnadsomständigheter.

En ytterligare hypotes är då att en allmer *generaliserad livsstil* har kommit att spela en alltmer central roll som ersättning för eller som komplement till arbetslivets kanalfunktion, dvs som det huvudsakliga sättet att uppfatta sig själv som samhällsmedlem. En sådan generaliserad, "högmodern" livsstil frikopplas gradvis från yrkespositionen och från lokala förhållanden. Denna livsstil kan ta sig uttryck i ett intensivt umgängesliv, ett innehållsrikt och aktivt fritidsliv och en personligt präglad privat konsumtion. Dagens starkt underhållningsbetonade massmediasystem - med televisionen i spetsen - spelar förmodligen i detta avseende en viktig roll som allmän vägvisare och vägledare. Detta förtar knappast — i vissa fall snarare skärps — beroendet av pengar, vilket i allmänhet tar sig uttryck i ett beroende av lönearbete. Det ska emellertid också sägas att inom ramen för den allmänna trenden mot en generaliserad livsstil skapas utrymme för olika typer av motkrafter.

Man kan tänka sig att framför allt äldre personer håller fast vid det "gamla" grundläggande sättet att definiera situationen — att uppfatta sitt eget förhållande till samhället som en kollektiv gemenskap och att framför allt medelålders personer vacklar mellan det "gamla" och det "nya" sättet. Man kan också tänka sig att framför allt många yngre personer har växt upp med och är attraherade av den "högmoderna" livsstilen. Äldre personer kan emellertid frustreras av att "samhället" inte längre är detsamma, medelålders personer kan frustreras av själva ambivalensen och yngre personer kan frustreras av att deras faktiska levnadsomständigheter inte gör ett förverkligande av den "högmoderna" livsstilen möjligt. Man kan dessutom tänka sig att dessa frustrationer i sin tur leder till en högre grad av politisk "instabilitet" och politiska missnöjesyttringar bland samhällsmedlemmarna.

Problemet är att man med enkätmetoden knappast kan testa, pröva eller verifiera hypoteser av detta slag. Denna metod är framför allt knuten till en positivistisk kunskapsuppfattning vilket inom sociologin innebär en objektivistisk slagsida och en tendens till "mekanisk materialism": levnadsomständigheterna i kombination med egenintresset antas förklara allt. Men man kan med hjälp av denna metod åtminstone försöka påvisa hypotesernas rimlighet och eventuella giltighet. Man kan samla in vissa "indikations"- och "illustrations"-data och se om dessa talar för eller emot hypoteserna.

Människors livssituation och den mening de fäster vid denna är alltså för oss centrala element när det gäller att förstå deras handlande. I vår förståelse av handlandet är inte det ena elementet överordnat det andra, utan vi försöker konsekvent kombinera dem. Livssituationen är således inte i sig själv handlingsbestämmande, utan det är *den av aktören tolkade livssituationen* som är av intresse. Meningen står inte heller för sig själv, utan aktören utvecklar mening i en situation.

Beträffande valet av datainsamlingsmetoder var vi redan från början på det klara med att vi ville göra en enkätundersökning i en ganska stor population samt att denna skulle följas upp av intervjuundersökningar. Tanken var emellertid inte att enkäten skulle inriktas på insamling av data om livssituationer, medan intervjuerna skulle spegla den mening människor lägger in i sin livssituation. I stället ville vi med båda instrumenten spegla såväl livssituation som meningskonstruktion.

Enkätundersökningen kom därför att kombinera insamling av mera "objektiva" med insamling av mera "subjektiva" data, vilka skulle spegla den mening respondenterna lägger in i såväl den egna livssituationen som den politiska situationen i allmänhet.

Politisk förändring — Helsingborg

Mot bakgrund av projektets syfte att studera politisk förändring föll det sig naturligt att välja en turbulent politisk miljö. Av detta och av en del praktiska skäl — närheten till vår arbetsplats i Lund, vår personliga kännedom — bestämde vi oss för att genomföra enkätundersökningen i Helsingborgs kommun.

Denna kommun är belägen i nordvästra Skåne. Den har drygt 110.000 invånare varav drygt 80.000 bor i själva staden Helsingborg. Befolkningsstrukturen avviker något från riket i sin helhet genom att 7 - 15- åringar är något färre och personer 65 år och äldre är fler.

Arbetsstillfällenas fördelning på näringsgrenar avviker också på några punkter från riket. Som väntat finns färre arbetsstillfällen inom jordbruket. Tillverkningsindustrin är också något mindre i Helsingborg. När det gäller offentlig förvaltning och andra tjänster finns markant färre arbetsstillfällen i Helsingborg än i riket som helhet. Inom två näringsgrenar har Helsingborg fler arbetsstillfällen än i riket som helhet: handel, restaurang och hotell samt samfärdsel, post och tele. Den öppna arbetslösheten är något lägre än riket i sin helhet, ca 10%.

Andelen ensamboende är något högre i Helsingborg än i riket: 43% av hushållen i Helsingborg är enpersonshushåll mot 40% i riket. Medelinkomsten är som riket i övrigt. Kommunal skatten är något lägre än genomsnittligt. Kostnaderna för olika typer av kommunal service är på de flesta områden lägre i Helsingborg än i riket. Markanta skillnader kan noteras på områdena grundskola, barn- och äldreomsorg.

Kommunalfullmäktige i Helsingborg har borgerlig majoritet. Moderaterna har 18 av 65 mandat och centern, folkpartiet och KDS tillsammans 14 mandat. Ny Demokrati har 2 och "övriga partier" 4 mandat. Miljöpartiet har 2 och Vänsterpartiet 2 mandat. Socialdemokraterna är största parti med 23 mandat.

Helsingborgs kommun styrs av den s.k. fyrklövern — m, fp, c, KDS — sedan 1991. Efter valet deklarerade fyrklövern att den hade för avsikt att genomföra ett s.k. systemskifte. I Helsingborg har detta inneburit att man för det första följt upp och skärpt en tidigare avregleringspolitik som socialdemokraterna initierade under den period då Helsingborg var frikommun. För det andra har man intentionen att införa s.k. pengsystem inom t ex skolan. För det tredje har man föklarat sig positiv till privatisering av kommunal service. Den genomtänkta och radikala borgerliga politiken har gjort att Helsingborg — tillsammans med Linköping och Uppsala — kommit att framstå som systemskifteskommuner framför andra. Politiken har lett till stora neddragningar av den kommunala tjänsteproduktionen och en utbredd arbetslöshetsrädsla bland kommunalanställda. Kommunledningen har dock deklarerat att inga kommunalanställda skall förlora jobben — de har i stället omplacerats eller placerats inom ett slags kommunal personalpool. Av inte minst det skälet har Helsingborg lägre öppen arbetslöshet än riksgenomsnittet.

Frågeformuläret

Mot denna teoretiska och kommunalpolitiska bakgrund utformade vi vårt frågeformulär. Erfarenheter från enkätundersökningar om politik som under senare år genomförts av forskare vid Sociologiska och Statsvetenskapliga institutionerna i Lund visar att svarsfrekvensen trots påminnelser, gåvor etc inte kunnat pressas upp till mer än knappt 60%. Trots detta beslutade vi oss för att ta en medveten risk genom att utarbeta ett omfattande formulär och vi räknade med ett stort bortfall. För att trots det få ett tillräckligt stort material att bearbeta bestämde vi oss för att göra ett stort urval, som dock av kostnads- och andra praktiska skäl fick begränsas till 3.000 personer.

I frågeformuläret ville vi ha med frågor om såväl levnadsomständigheter och livsstil som sättet att uppfatta sig själv och att definiera sin situation — samt, naturligtvis, om för-

hållningssättet till politiken i allmänhet och politiska aktiviteter, attityder och sympatier i synnerhet.

Frågeformuläret blev till slut 24 sidor långt och innehåller 122 frågor (se bilaga 2). Frågorna tematiserades enligt följande: *Politisk aktivitet och förtroende; Ålder, kön, civilstånd; Uppfattningar om människa och samhälle; Arbete, inkomst, utbildning; Helsingborg; Familj, boende, fritid; Partival och politisk uppfattning; Till sist*. Formuläret innehåller dessutom två talonger: en som innebär en intresseanmälan i fråga om framtida intervjuer (267 personer har fyllt i och skickat in denna); en annan som ger respondenten möjlighet att meddela att hon eller han inte alls vill delta i undersökningen (vi återkommer till denna talong i nästa kapitel). Syftet med dessa talonger var, när det gäller den första, att underlätta framtida intervjuundersökningar. Den andra talongen svarade mot berättigade krav på integritet som slumpmässigt utvalda personer kan förväntas ställa.

Vi utprovade frågeformuläret i två mindre populationer. Den ena var en grupp av 25 lärare på olika nivåer inom skolan, den andra en grupp om 25 vuxenelever vid vårdskolan under AMS' regi. Vi samlade också in synpunkter på formuläret från kollegor och närstående. Dessa provundersökningar och synpunkter innebar revisioner och förändringar i olika avseenden. I synnerhet kritiken från några närstående kvinnor var avgörande: formuläret skulle göras mera tilltalande och "rundare", vilket bl.a. resulterade i att det *inte* inleddes med traditionella "bakgrundsvariabler" utan att dessa sprängs in på olika ställen. Vi bestämde oss för att — en aning självironiskt — inleda med följande påstående att ta ställning till: Folk med hög utbildning har alltför stort inflytande på politiken.(!)

När det gäller påstående-"frågor" av denna typ — som vi har ganska många av — har vi valt att placera "mellanalternativet" — Jag varken instämmer eller tar avstånd — sist tillsammans med Vet ej-alternativet. Detta har visat sig vara en lyckad konstruktion: respondenterna har i hög utsträckning instämt eller tagit avstånd i stället för att använda den enkla varken-eller-lösningen.

Under undersökningen har vi naturligtvis fått kommentarer om formulärets omfattning och längd och de många frågorna. Men många personer har uttryckt detta på ett humoristiskt sätt och flera har sagt att det var roligt, intressant och tankeväckande att svara på alla dessa varierande frågor och att ta ställning till alla dessa påståenden om samhällslivet, det politiska livet och det sociala livet. De har helt enkelt tyckt att formuläret varit trevligt och sympatiskt. I frågeformulärets sista fråga ber vi om synpunkter på det: nästan 46 % (617 st) har inte besvarat frågan; 7 % (93 st) är negativa; ca 30 % (392 st) är positiva; 18 % (244 st) har svarat på ett sådant sätt att man inte kan bedöma om de är positiva eller negativa till frågeformuläret.

De 122 frågorna är av två slag: 1. sådana som syftar till att samla in fakta om respondenten (t ex "Vilket år är du född?"): **faktafrågor**; 2. frågor där respondenten definierar sig själv eller situationen i något avseende: **definitionsfrågor**. Den andra kategorin kan dessutom delas in i två underkategorier: a/ frågor av **självdefinitionstyp** (t ex "Hur upplever du dig när det gäller ålder?") resp b/ frågor av **situationsdefinitionstyp** (t ex påståendet "Samhällslivet förändras alltför snabbt", till vilket respondenten ombeds ta ställning genom att instämma eller ta avstånd).

Faktafrågorna syftar till att registrera förhållanden som inte påverkas av den svarandes definition av sig själv eller situationen medan definitionsfrågorna riktar respondentens uppmärksamhet på personliga eller sociala förhållanden, vilka han eller hon ombeds definiera eller ta ställning till. Uppdelningen av frågorna på detta sätt uttrycker vår syn som frågeformulärskonstruktörer, inte som analytiker eller tolkare av svaren. Redan på detta stadium är det naturligtvis klart att uppdelningen i frågekategorier inte på något sätt är exakt. Om vi t ex ser på påståendet "Politikerna gör så gott de kan för att bidra till skapandet av ett bra samhälle" till vilket respondenten ombeds ta ställning, var vårt syfte att denna fråga skulle vara situationsdefinierande. Men om frågan ställs till en politiker tenderar den naturligtvis att bli självdefinierande. För övrigt kan de flesta av de situationsdefinierande frågorna besvaras med ambitionen att lansera personligheten på ett visst sätt, ja även faktafrågorna kan besvaras så inte minst som vi inte har någon som helst möjlighet att kontrollera om svaren är sanna. Några faktafrågor är naturligtvis mer känsliga än andra för respondentens själv- och situationsdefinitioner. Som ett exempel kan nämnas frågorna om vilket parti man röstat på i de senaste valen. En person som bytt parti kan naturligtvis vara mera benägen att i efterhand skriva om sin politiska biografi för att framstå på ett visst sätt inför oss, än en som varit stabil i sitt partival.

Vi betraktar emellertid inte detta som felkällor, utan som påtagliga realiteter i allt socialt samspel vilka vi i bästa fall kan antyda förekomsten av i analys och tolkning av materialet. Detta om uppdelningen av frågorna i faktafrågor, självdefinitionsfrågor, och situationsdefinitionsfrågor vilka vardera representerar ungefär en tredjedel av det totala antalet frågor.

Datainsamlingen och den politiska konjunkturen

I detta avsnitt redogör vi för själva datainsamlingen med referenser till den politiska situationen under den tid då insamlingen pågick. Den tidsmässiga ramen utgörs av den 16 mars 1993 då vi skickade ut den första omgången frågeformulär till 3.000 slumpmässigt utvalda helsingborgare samt den 13 augusti 1993 när vi tog emot de sista formulären.

Genom att återge några dagboksanteckningar från inledningen av insamlingsfasen vill vi ge en aning om det politiska läget vid denna tid: ett politiskt lugn som i exakt samma ögonblick som vår datainsamling inleds förbyts i politisk turbulens på riksplanet såväl som i Helsingborg.

Vid tiden för det första utskicket den 16 mars är det kris i Sverige. Arbetslösheten stiger successivt mot oanade höjder kring drygt 10%. Det ekonomiska läget är osäkert. Efter osannolikt höga räntor under hösten 1992 har de steg för steg sjunkit sedan kronan blev flytande i december. Omvärdens värdering av Sverige är inte gynnsam, vilket illustreras av att den flytande kronan i mars sjunkit 15-20% i värde. Samtidigt råder dock ett politiskt och socialt lugn.

Vi oroas av det politiska lugnet och förmodar att det kan påverka intresset för vår enkätundersökning negativt. Samma vecka som frågeformuläret trycks händer emellertid några saker som avsevärt höjer temperaturen i politiken. Först presenterar Lindbeck-kommissionen sin rapport i neo-liberal anda och debatten sätter igång mellan SAF och LO. Socialdemokratiska partiets reaktion är lam.

Någon dag senare faller socialdemokrater och nydemokrater regeringens förslag till avskaffande av delpensionen i riksdagen. En upprörd debatt startar som får bränsle av att nydemokraterna röstat emot sin egen linje i finansutskottet. Varje dag i en vecka skriver tidningarna om regeringskrisen som nydemokraterna utlöst genom sitt taktiska spel. Socialdemokraterna kan betrakta det borgerliga bråket med 50-procentiga opinionssiffror.

Den 16/3 skickar vi ut frågeformuläret. Regeringskrisen har bedarrat men i spänd förväntan inväntas trots allt morgondagens förtroendestämning i riksdagen. Ny Demokrati säger att de kommer att fälla regeringsförslag om de inte blir inbjudna till formella förhandlingar. Samma dag avslöjas att fyrklöverregimen i Helsingborg anlitar ett lobbyföretag för att med ca 700.000 skattebetalarkronor lansera det s.k. systemskiftet. Det visar sig att företaget t ex skrivit tal åt ledande helsingborgspolitiker.

Denna dag skickar vi också ut information om vårt projekt och om enkätundersökningen till samtliga kommunalfullmäktigeledamöter i Helsingborg. Vi går också ut med ett pressmeddelande till TT och en rad tidningar.

Den 17/3 når en stor del av formulären helsingborgarna. Det är förtroendestämning i riksdagen. Regeringen får förtroende med hjälp av Ny Demokrati. Stormen i Helsingborg fortsätter. Fyrklövern säger nu att de ska betala tillbaka en del av utgifterna till lobbyföretaget.

Den 18/3 utkrävs politiskt och personligt ansvar för "affären" i Helsingborg från oppositionen. TT-meddelandet om vår undersökning återfinns i en rad tidningar. Nu kommer de första reaktionerna på undersökningen. Tre personer ringer som av olika skäl inte vill eller kan besvara formuläret. En man ringer och talar om att han just fyllt i formuläret. Han tycker att det är "intressant och självbespeglade". Han vill ha reda på om han ska skicka talongen om medverkan i intervju i separat kuvert för att för vår (dvs "forskningens") skull bevara sin anonymitet. En psykiater har läst om oss i tidningen och ringer och undrar om politikers personlighet. Han har varit politiker och anar att det finns skillnader i personlighet mellan olika partipolitiker. Han vill utforma ett test som kan mäta det och vill ha vårt frågeformulär.

Den 19/3 fortsätter pressen bevakningen av fyrklövern's skattefinansierade affärer med konsultföretaget. De första svaren anländer: 8 ifyllda formulär och några aktiva "svarsvägrare". Den 22/3 uppmärksammas en ny affär i Helsingborg: kommunen har köpt tjänster av det ledande kommunalrådets advokatbyrå för 250.000 kronor. Nu börjar svaren strömma in på allvar. Ca 150 svar denna dag och 80 aktiva "vägrare".

Den 23/3 nås vi av 200 svar och 70 aktiva icke-svarare. Helsingborgs Dagblad fortsätter att skriva om affärerna inom det kommunala politiska livet. Den 25/3 lämnar socialdemokraterna kommunstyrelsens beredningsgrupp och samtliga arbets- och projektgrupper med hänvisning till lobbyföretagsaffären. Den 26/3 rapporteras inga stora kommunalpolitiska nyheter. På Helsingborgs Dagblads localsida berättas om en sjuksköterska som blivit omplacerad p.g.a. att han uttryckte sin åsikt om en omorganisering inom primär- och äldreården. Detta är endast en i en lång rad av liknande berättelser under systemskiftet — och skälet till att vi ställer en fråga om just detta i formuläret.

Strömmen av svar börjar nu ebba ut. Vi har 550-600 svar efter en dryg vecka. Den 27/3 har HD en artikel om vår undersökning som förhoppningsvis gör mer nytta än skada: artikeln är informativ men utan engagemang. Den 29/3 ökar svarsströmmen något igen med ca 60 svar. Vi bestämmer oss för att vänta några dagar med påminnelse 1. Den 30/3 drygt 40 svar. Den 31/3 pågår förhandlingar om arbetslöshetsersättningen mellan socialdemokrater och regering. Återigen 40 svar.

Den 1/4 bryter förhandlingarna samman. Nu ebbas svarsströmmen ut. 18 svar. Vi har fått 745 ifyllda formulär och 260 aktiva icke-svarare, dvs totalt 1.005 reaktioner på 3000 utsända formulär. Vi tillbringar 4 timmar på distributionsföretaget i Arlöv med att plocka ut dem som avböjt att vara med i undersökningen, mellan 250 och 300 stycken. Ett fruktansvärt jobb eftersom ordningen i kuverten helt kastats om i samband med etikette-

ringen. På grund av ett fel missar vi ca 70 stycken, vilka alltså kommer att få påminnelse 1 trots att de inte vill vara med.

Den 2/4 går påminnelse 1 ut. Den ska nå de utvalda måndag-tisdag. Vår bedömning är att påskhelgen ska gynna svarande. Ny Demokrati röstar med regeringen i arbetslöshetsersättningsfrågan. LO-sektionen i Helsingborg genomför en demonstration mot regeringens politik. Endast 200 möter upp.

Den 5/4 skickar vi ett ursäktande brev till dem som felaktigt fick påminnelse 1. Den 6/4 ringer många under dagen. De har fått påminnelse 1 och undrar hur de ska göra eftersom de redan besvarat frågeformuläret. Vi går ut med ett pressmeddelande till HD och förklarar att vårt förfaringssätt kan vålla irritation men att det är nödvändigt för anonymitetens skull.

553.000 personer är utan reguljärt arbete (dvs är arbetslösa eller i åtgärder: beredskapsarbete, ungdomspraktik, arbetsmarknadsutbildning). 12,3% av arbetskraften! Mot bakgrund av detta är naturligtvis regeringens politik att bl.a. försämra arbetslöshetsersättningen remarkabel. Den 7/4 finns en artikel om enkätundersökningen i HD där vi berättar att påminnelser går ut till dem som redan svarat av anonymitetsskäl. Nu pågår samtal mellan regeringen och Ny Demokrati, bl.a. om barnbidragen. Den 8/4 börjar den första påminnelsen verka, 94 svar. Vi har till dags dato 918 svar.

Så fortsätter resten av insamlingsfasen. Inga kommunala sensationer som höjer det politiska intresset i Helsingborg och fortsatta förhandlingar mellan regering och opposition kring olika frågor i den utstakade regeringspolitiken. Vi går ut med påminnelse 2 den 27/4 och den 13/8 nås vi av de allra sista svaren. Vi har omkring 1.350 svar och 430 aktiva "svarsvägrare".

Slutsatsen av dagboksanteckningarna är att det kan ha varit gynnsamt för intresset för vår undersökning att såväl den riks- som kommunalpolitiska temperaturen höjdes samtidigt som vi gick ut med enkäten. Det är dock omöjligt att uttala sig entydigt om detta. Massmedias uppmärksamhet på politiska frågor kan naturligtvis stegra människors uppmärksamhet på och intresse för politiska frågor. Men de politiska frågornas karaktär — taktiska utspel, interna bråk, tvivelaktiga affärer — kan också innebära att människor vänder ryggen åt det politiska livet.

Rapportens uppläggning

Denna rapport är deskriptiv, vilket innebär att vi huvudsakligen redogör för undersökningens uppläggning, urval och bortfall samt återger hur de olika frågorna i frågeformuläret besvarats. I ett fall överskrider vi den deskriptiva ambitionen, nämligen när det gäller frågorna om Helsingborg och helsingborgspolitiken vilket betingas av det intresse den tilldragit sig under senare år.

Efter detta första följer alltså ett kapitel om urval och bortfall, därefter följer kapitelindelningen frågeformulärets olika temata (med undantag för de sista frågorna om livets viktigaste händelse och handling, som kommer att redovisas på annat sätt). I kapitel 9 återger vi analysen av helsingborgspolitiken och i det sista kapitlet redogör vi kort för projektets fortsatta undersökningar. Läsningen av rapporten underlättas säkert om man samtidigt håller ett öga i frågeformuläret (bilaga 2).

Kapitel 2: Urval och bortfall

Vi lät alltså göra ett slumpmässigt urval av 3.000 helsingborgare vilka var svenska medborgare, röstberättigade och födda mellan 1914 och 1973. Till dessa sände vi frågeformuläret i totalt tre omgångar. Vår ambition var att så långt möjligt ta hänsyn till berättigade krav på anonymt deltagande, vilka möjligen skärptes med tanke på att undersökningen inriktade sig på politiska sympatier. Det finns en utbredd — om befogad eller obefogad har mindre betydelse — oro för åsiktsregistrering. Detta gjorde att vi valde ett helt anonymt förfarande i fråga om frågeformulären. För att skydda de svarandes anonymitet försågs formulären inte med några identifikationer. Trots detta framskymtar ibland en misstänksamhet från vissa svarande: de tror oss vilja och kunna identifiera dem. I ett formulär kan vi emellertid också läsa följande:

”Av princip är jag mot alla integritetskränkande frågeformulär som har mystiska sifferkombinationer längst bak... Men eftersom inget sådant verkar förekomma (synligt) på detta, kan jag t o m tänka mig att ställa upp på intervjuer.”

I och med att vi inte kunde identifiera de svarande frånhände vi oss också möjligheten att göra selektiva påminnelser. Vi blev därmed tvungna att adressera gruppen som helhet i våra två påminnelser och kunde således varken ta hänsyn till dem som redan hade svarat eller dem som redan hade bestämt sig för att överhuvudtaget inte svara. Med ett sådant förfarande får anonymiteten, kan man kanske säga, ett pris: för att skydda sin identitet som svarande måste man räkna med att bli besvärad av påminnelser. För dem som på ett tidigt stadium bestämt sig för att inte delta var kanske detta särskilt irriterande. För att gå dem till mötes försåg vi frågeformuläret med en talong där man kunde meddela oss att man inte ville delta i undersökningen. För att vi skulle få möjlighet att utesluta dessa personer ur våra påminnelseutskick, var de alltså tvungna att röja sin identitet. Detta var naturligtvis ett slags moment 22, eftersom resultatet av detta förfarande blev att de enda vars identitet vi känner är de som inte vill vara med i undersökningen!

Ursprungsurvalet var som nämnts 3.000 personer, vilket dock efter tre svarsomgångar korrigerades till 2.916 pga att 84 personer visade sig vara oanträffbara av en rad olika skäl. Av dessa 84 var 4 avlidna, 15 led av sjukdomar eller handikapp som gjorde att antingen de själva eller anhöriga meddelade att de inte kunde delta, 45 försändelser returnerades till oss av Postverket med beskedet att adressaten flyttat och att nuvarande adress var okänd, anhöriga lät meddela att 13 personer inte var anträffbara pga flyttning inom landet, utomlands eller långvarig resa, 7 försändelser återkom pga att personerna var oi-

identifierbara eller helt enkelt okända. Vi försökte inte spåra dem som kanske gick att spåra, utan korrigerade helt enkelt det ursprungliga urvalet till 2.916 personer.

I detta korrigerade urval kan 1.348 personer betraktas som svarande. Två frågeformulär betraktar vi emellertid som icke bearbetningsbara. Det ena formuläret är medvetet ifyllt för att förvirra, t ex anger personen 1887 som födelseår och säger sig inte veta om han är man eller kvinna. Han har också genomgående fyllt i svarsalternativet "vet ej" och visar på sina håll viss förmåga att förvirra genom att svara på ett icke förväntat sätt. Det förmodligen enda allvarligt menade svaret är hans synpunkter på frågeformuläret:

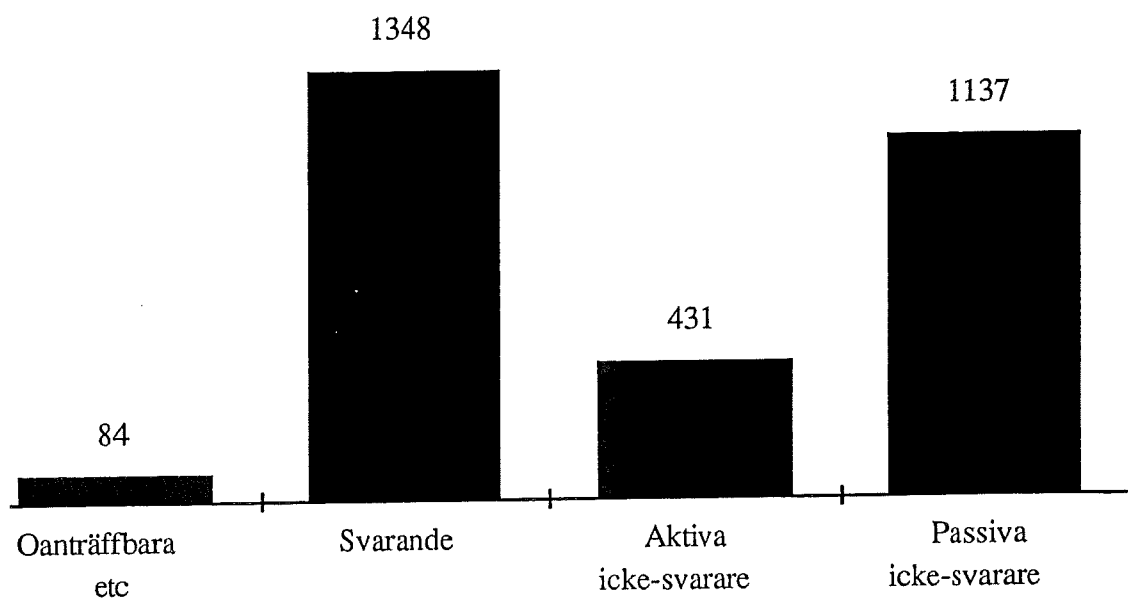
"Tänk efter mycket, tror ni verkligen någon har någon nytta av sådan här skit som ni skickar ut, om ni tror det skicka då svaret till mig, och inget jävla dravel tack."

Det andra icke-bearbetningsbara formuläret uppvisar ett stort missnöje med politiker och etablissemang men också en rädsla för att bli registrerad. Frågor om ålder, kön, boende, yrke m fl besvaras genomgående med "Har ni inte med att göra." Samtidigt avslöjar formuläret en stor bitterhet, vilken inte endast riktas mot "de rika", "moderater och sossar" utan också mot själva undersökningen. Formuläret avslutas t ex med följande ord: "Ställ frågorna till riksdagen. Vi arbetare tycker att Sverige har nått botten. Gör något i stället för att ställa dumma frågor. Tack."

Av de 1.346 formulär som är bearbetningsbara är 17 helt blanka. Vi har tagit med dem därför att ett inskickat blankt frågeformulär är en handling, förmodligen en missnöjeshandling liksom en blank röst i ett riksdagsval kan vara det. Framför allt är den en aktiv handling till skillnad från att enbart avstå från att göra någonting.

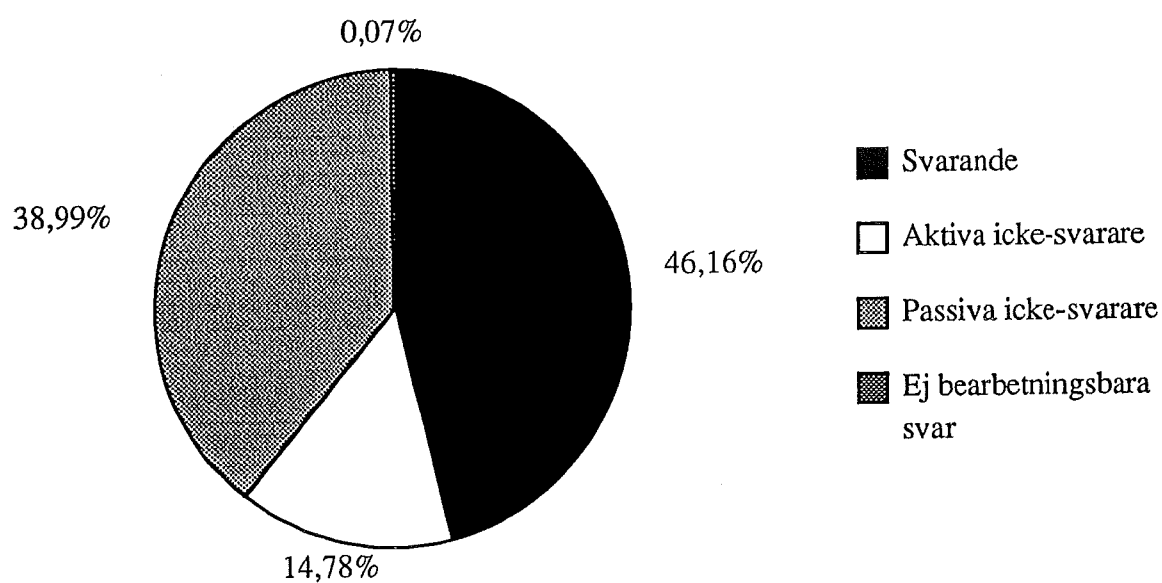
Av det korrigerade urvalets 2.916 personer är det således 1.346 som tillhör vår undersökningspopulation, medan 1.570 inte gör det. Av dessa 1.570 utgör som nämnts 2 icke bearbetningsbara ifyllda frågeformulär, 431 personer har fyllt i och sänt oss talongen med texten "Nej, jag vill inte delta i undersökningen och vill inte få några påminnelsebrev!" medan 1.137 varken besvarat frågeformuläret eller meddelat att de inte vill delta i undersökningen. Resultatet i termer av svarande, aktiva icke-svarare mm framgår av nedanstående diagram:

Diagram 1: Korrigerat urval, svarande och icke-svarare

De 431 benämner vi aktiva icke-svarare, de övriga som inte svarat kallar vi passiva icke-svarare. Den senare kategorin svarar naturligtvis inte enhetligt mot denna benämning därför att skälen till att s s göra ingenting varierar, men den avviker dock från kategorin aktiva icke-svarare just i fråga om passivitet. Diagram 2 visar hur det korrigerade urvalet fördelar sig på olika kategorier:

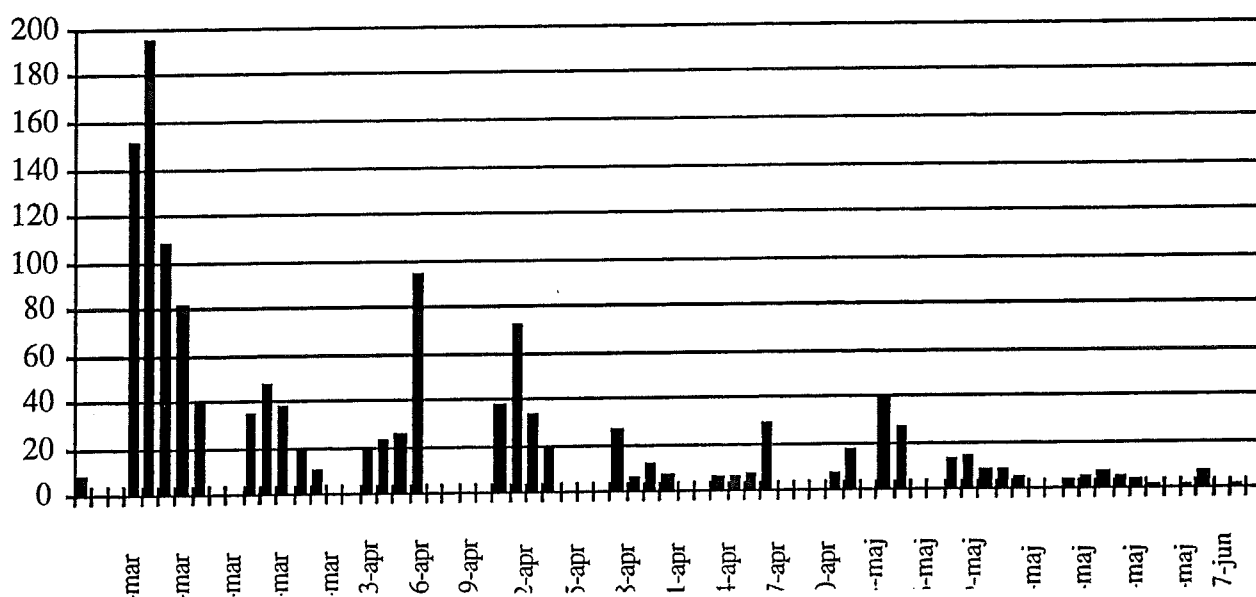
Diagram 2: Svarsfrekvens och bortfall

Undersökningens svarsfrekvens är således drygt 46 %, medan bortfallet är knappt 54 %. Bortfallet är emellertid inte enhetligt då det fördelar sig i tre underkategorier vilka varierar i fråga om den aktivitet som utvecklats inom handlingen icke-svarande. I det perspektivet är det ca 39 % som undersökningen överhuvudtaget inte fått kontakt med. Man kan därför säga att undersökningens "kontaktfrekvens" är 61 %.

Vi sände ut frågeformuläret den 16/3 1993. Den 19/3 nådde oss de första svaren, medan det sista kom den 13/8. I realiteten svarade ca 55 % av det totala antalet svarande före den första påminnelsen den 2/4. Drygt 30 % svarade före den andra påminnelsen den 27/4 och knappt 15 % därefter. Som framgår av mönstret i diagram 3 gav påminnelserna en viss effekt.

Diagram 3: Inkomna frågeformulär över tid

Urvalets, svarspopulationens och bortfallets karaktär

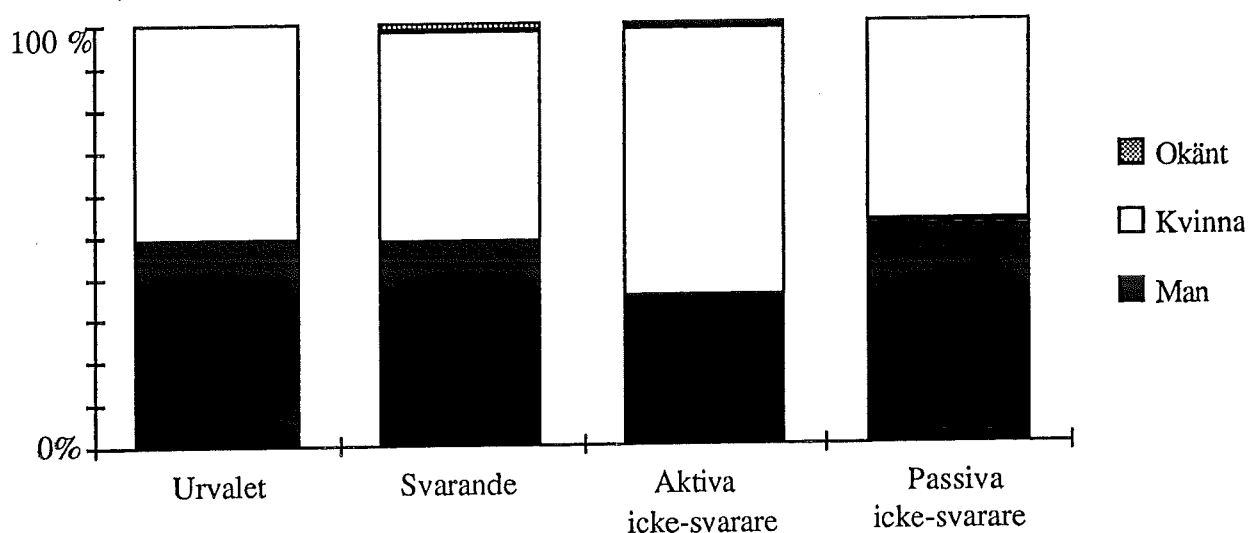
Att så många som 1.348 personer besvarar ett 24 sidor långt frågeformulär med omkring 150 frågor, tycker vi är ett gott resultat. Trots att materialet är rikt kan man emellertid betvivla dess värde pga att svarsfrekvensen är relativt låg: 46 %. I det följande kommer vi därför att jämföra det slumpmässiga ursprungsurvalet med i första hand gruppen av svarande och i andra hand, där det är möjligt, med aktiva icke-svarande. I de fall det inte är möjligt att jämföra med ursprungsurvalet, jämför vi med Helsingborgs kommun i sin hel-

het. Syftet med jämförelsen är att finna avvikelser från det slumpmässiga i svarspopulationen samt att visa bortfallets karaktär.

Kön och ålder

Vi inleder med att redovisa urvalets, svarspopulationens och icke-svararnas fördelning efter kön och ålder.

Diagram 4: Urval, svarande, aktiva och passiva icke-svarare uppdelade efter kön (andelar)

På några tiondelar när överensstämmer svarspopulationen med det slumpmässiga urvalet. I svarspopulationen är 47,9 % män och 50,5 % kvinnor, medan 1,6 % inte uppgivit sitt kön. Bland aktiva icke-svarare är endast knappt 35 % män. Till en del kan detta förklaras av att äldre personer varit mindre benägna att besvara frågeformuläret och att samtidigt kvinnorna är överrepresenterade bland de äldre i urvalet.

Diagram 5: Män i urval och svarspopulation fördelade efter ålder (andelar av resp kategori)

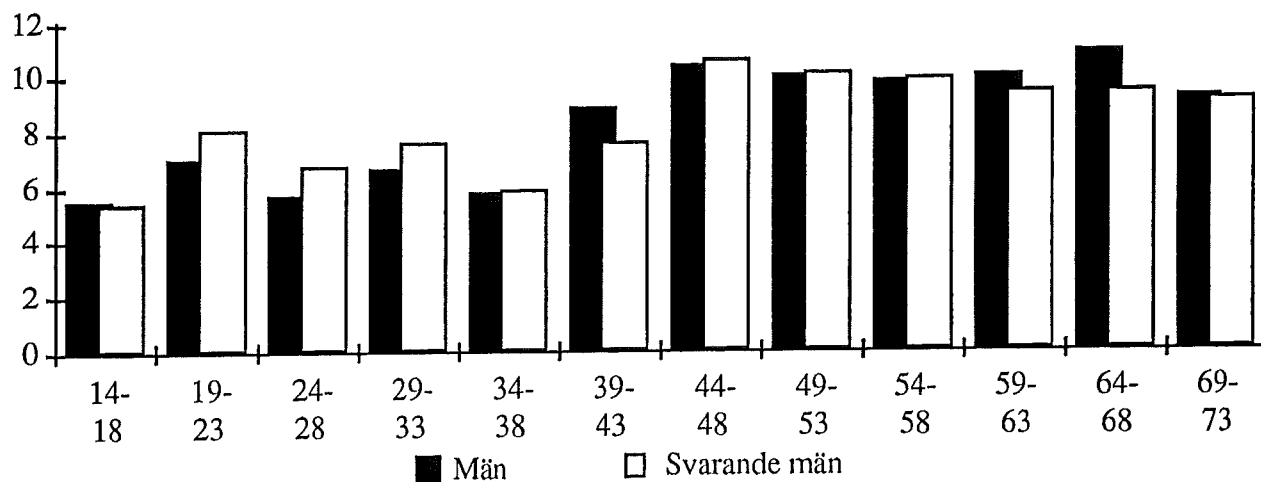
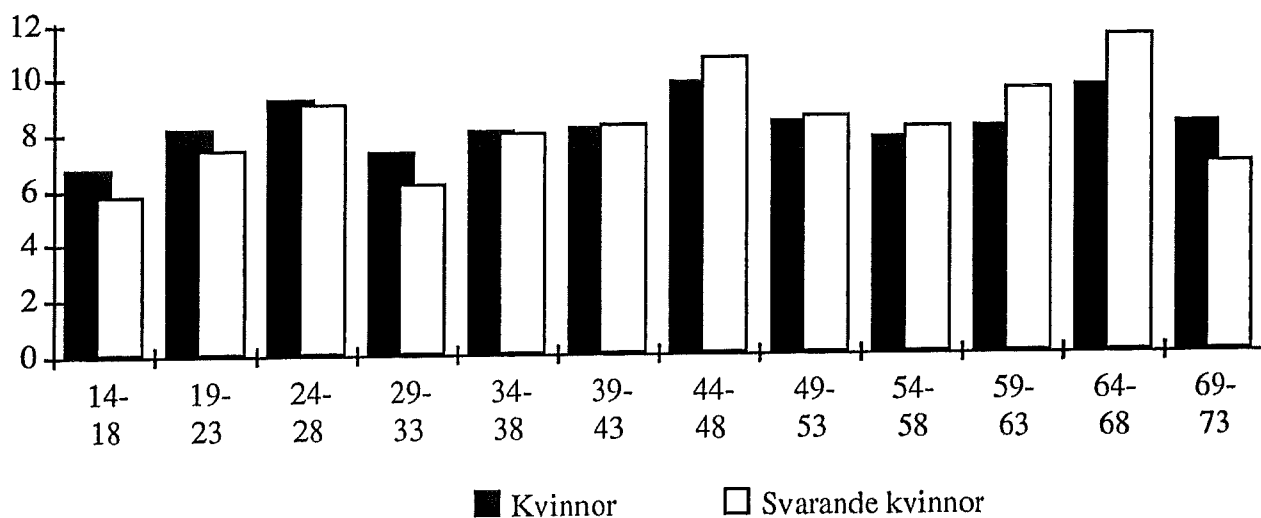
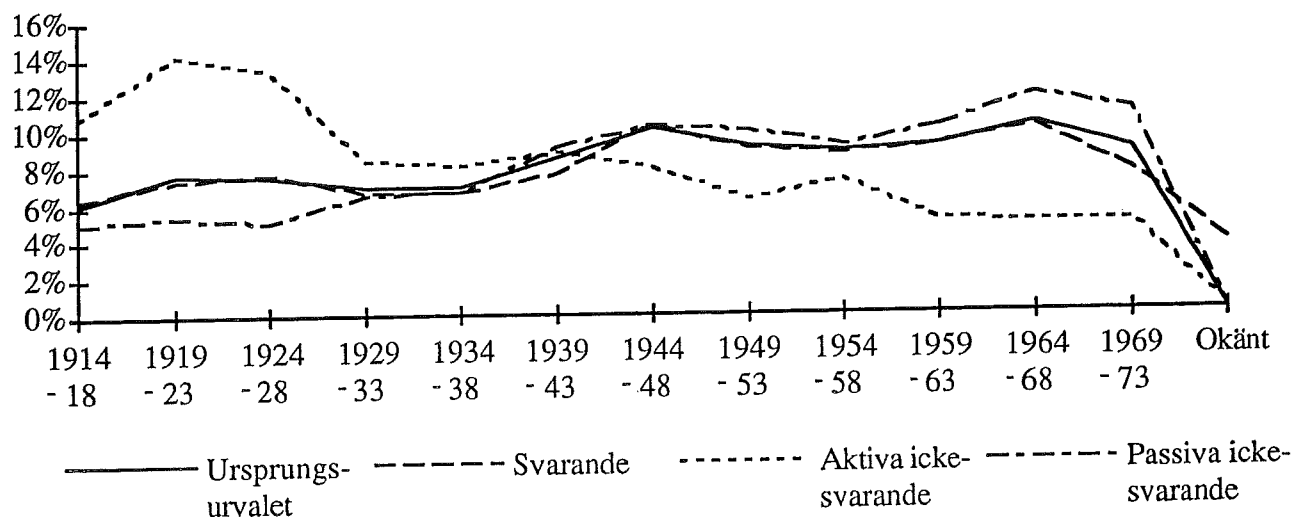

Diagram 6: Kvinnor i urval och svarspopulation (andelar av resp kategori)

Samtidigt är de äldre mer benägna att meddela att de inte har för avsikt att besvara frågeformuläret. De äldre är därför överrepresenterade bland aktiva icke-svarare, vilket framgår av de fyra serierna i nedanstående diagram.

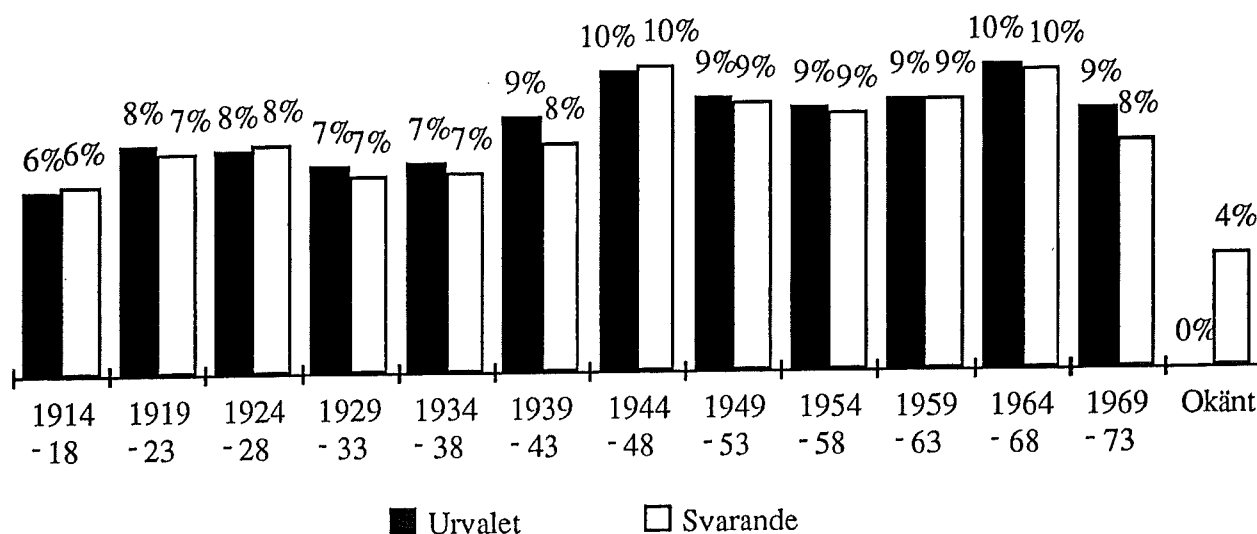
Diagram 7: Åldersgruppers andelar av ursprungsurval, svarande, aktiva och passiva icke-svarande

Man kan naturligtvis undra över varför äldre är mer benägna att meddela att de inte vill vara med i undersökningen. Om förklaringen är pliktmedvetenhet kan själva förfarandet med en "nej-talong" ha sänkt svarsfrekvensen, eftersom de pliktmedvetna annars kanske skulle ha gjort sin plikt genom att besvara formuläret.

I övrigt när det gäller ålder liknar urvalet och svarspopulationen varandra, med undantag för några smärre avvikelser, vilka framgår av diagram 8.

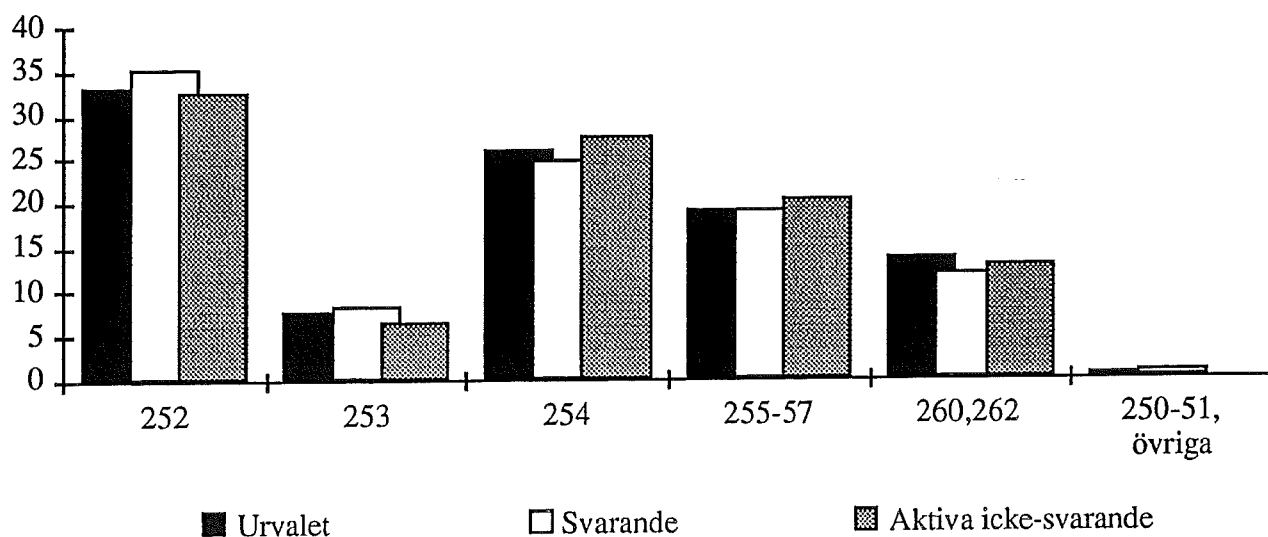
Diagram 8: Urval och svarspopulation fördelade efter åldersgrupp (andelar av resp kategori)

Geografisk fördelning

Den geografiska fördelningen inom Helsingborgs kommun av urvalet, svarspopulationen och de aktiva icke-svararna kan vi återge tack vare att vi samlat in uppgifter om postnummer. Vi trodde emellertid att det skulle vara lätt att korrelera postnummerområden med valdistrikt och med olika kommundelar med olikheter i social profil. Så visade sig emellertid inte vara fallet. Postnumret är inte ett bra instrument när det gäller att placera personer i valdistrikt, i socioekonomiska områden och knappt ens i geografiskt entydiga områden. Postnummersystemet, visar det sig, är ett lappverk som byggts ut enligt andra kriterier än dessa. Frånsett detta kan naturligtvis urvalets, svarspopulationens och bortfalls fördelning på postnummerområden jämföras.

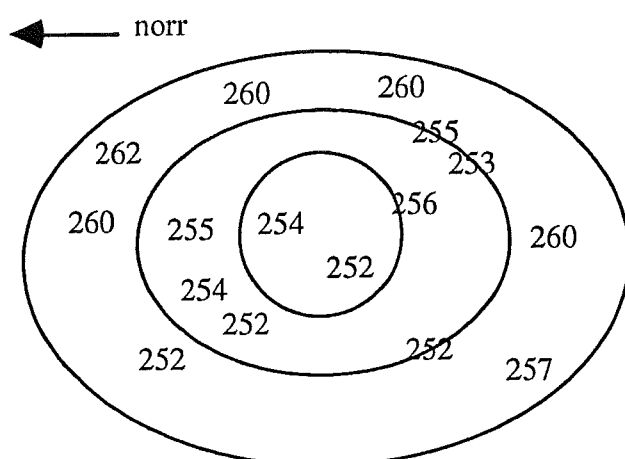
Diagram 9: Urval, svarande och aktiva icke-svarande fördelade efter postnummerområden (andelar av resp kategori)

I diagrammet ovan har 92 svarande som inte uppgivit postnummer uteslutits. Överensstämmelsen mellan resterande 1.294 i svarspopulation och urvalet är i det närmaste total när det gäller postnummerområdena 253 och 255-57. Områdena 254 och 260, 262 är något mindre representerade i svarspopulationen än i urvalet. Störst är skillnaden när det gäller område 252: ca 33 % av urvalet och ca 35 % av de svarande återfinns i detta område.

Även om vi på detta sätt kan jämföra urval och svarspopulation samt få en uppfattning om bortfallets karaktär, är det svårt att veta vad de små skillnaderna betyder. Detta beror på postnummerområdenas förvirrande karaktär. En viss logik finns dock i postnummerområdena, vilken ungefärligen speglas i figuren nedan.

Figur 1: Postnummerområden i Helsingborgs kommun

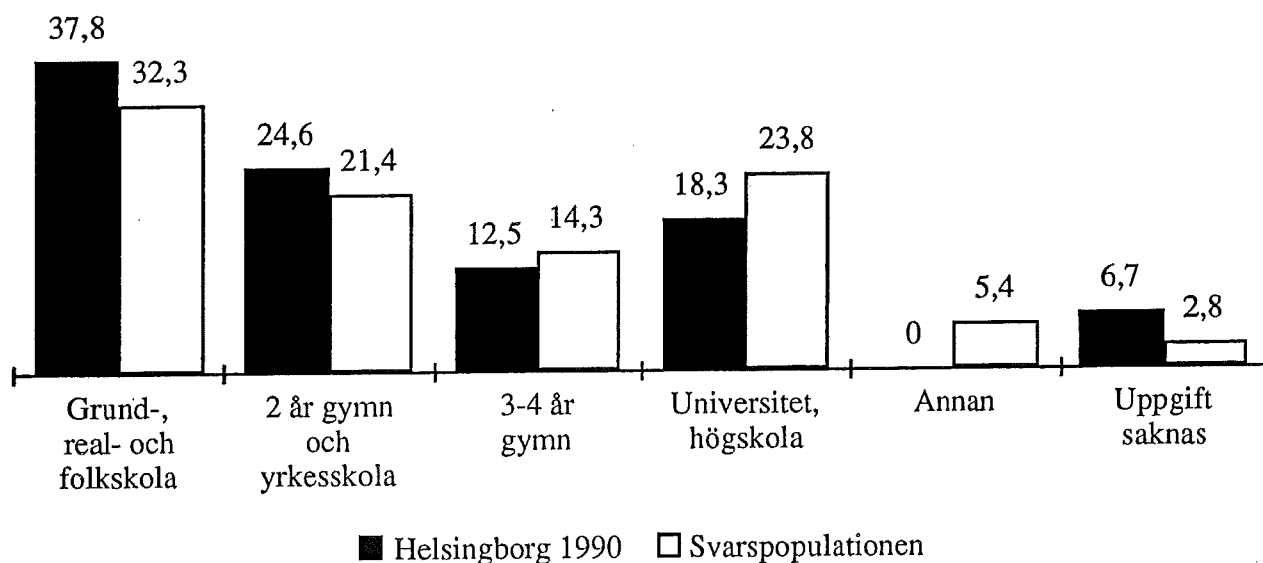

Den inre cirkeln representerar stadskärnan, den yttre landsbygd och mindre orter medan fältet mellan dem utgör relativt nybyggda villa- och flerbostadsområden. Postnummerområdet 252 sträcker sig från centrum söderut och inkluderar den lilla kustorten Råå men också längs kusten norrut. 254 omfattar centrala delar och nordostliga delar av den yttre stadskärnan. 253, 255 och 256 täcker, med undantag av små utflykter, ganska väl området mellan stadskärna och landsbygd. 257 utgörs huvudsakligen av ett stort villaområde uppfört under 70-talet. 260 och 262 är landsbygd och mindre villatätorter. En slutsats när det gäller postnummerområdena är att vissa representerar väl sammanhållna enheter, vilka också kan förmodas ha gemensamma socioekonomiska drag. Andra områden, t ex det största postnummerområdet 252, saknar emellertid såvitt vi kan bedöma både enhetlig geografisk och socioekonomisk karaktär. Att fastställa denna karaktär är en mycket arbets- och tidskrävande uppgift som får anstå tills vidare. Den försvåras dessutom av att Helsingborgs kommun för närvarande inte producerar områdesuppdelad socioekonomisk statistik.

Utbildning och socioekonomisk indelning

För kommunen i sin helhet finns dock användbar statistik och vi ska i det följande jämföra Helsingborgs kommun med vår svarspopulation när det gäller utbildning och socioekonomisk indelning.

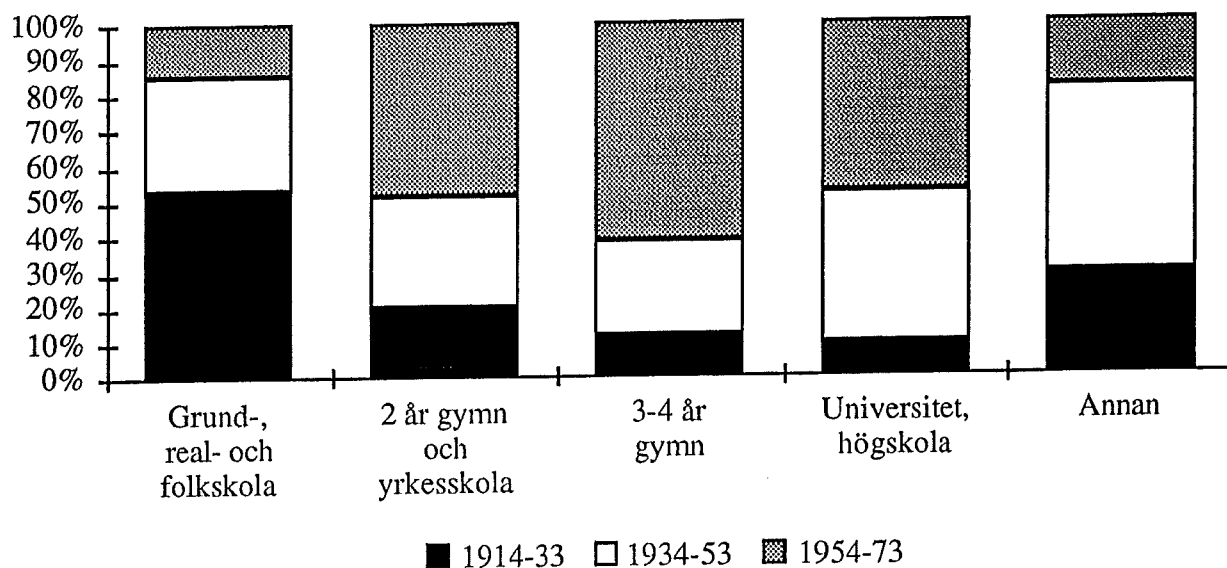
Diagram 10: Utbildningsnivå i Helsingborg 1990 och i svarspopulationen (% av resp kategori)

Som framgår av diagrammet här ovanför är utbildningsnivån högre i vår svarspopulation än i Helsingborgs kommun 1990 (enligt FoB). Det är mindre andel med folkskola och grundskola som högsta utbildning och större andel med 3-4-årig gymnasieskola och universitetsutbildning i vår svarspopulation.

Förklaringen till denna differens kan vara skevheter i vårt material som orsakas av ett systematiskt bortfall, men det kan också finnas andra förklaringar. Folk- och bostadsräkningens data avser personer som är 16-64 år, medan vår svarspopulation består av personer som är mellan 20 och 79 år. FoB inkluderar således ungdomar som per definition varken kan ha gymnasie- eller universitetsutbildning, vilket torde sänka den genomsnittliga utbildningsnivån. Å andra sidan går FoB inte så långt upp i åldrarna, vilket torde höja utbildningsnivån. Vår svarspopulation lider av de motsatta problemen: den går inte så långt ner i åldrarna, vilket höjer utbildningsnivån, men samtidigt högre upp i åldrarna vilket sänker utbildningsnivån. Detta illustreras i diagrammet nedan vilket bygger på 1.280 svarande som uppgivit ålder och utbildningsnivå:

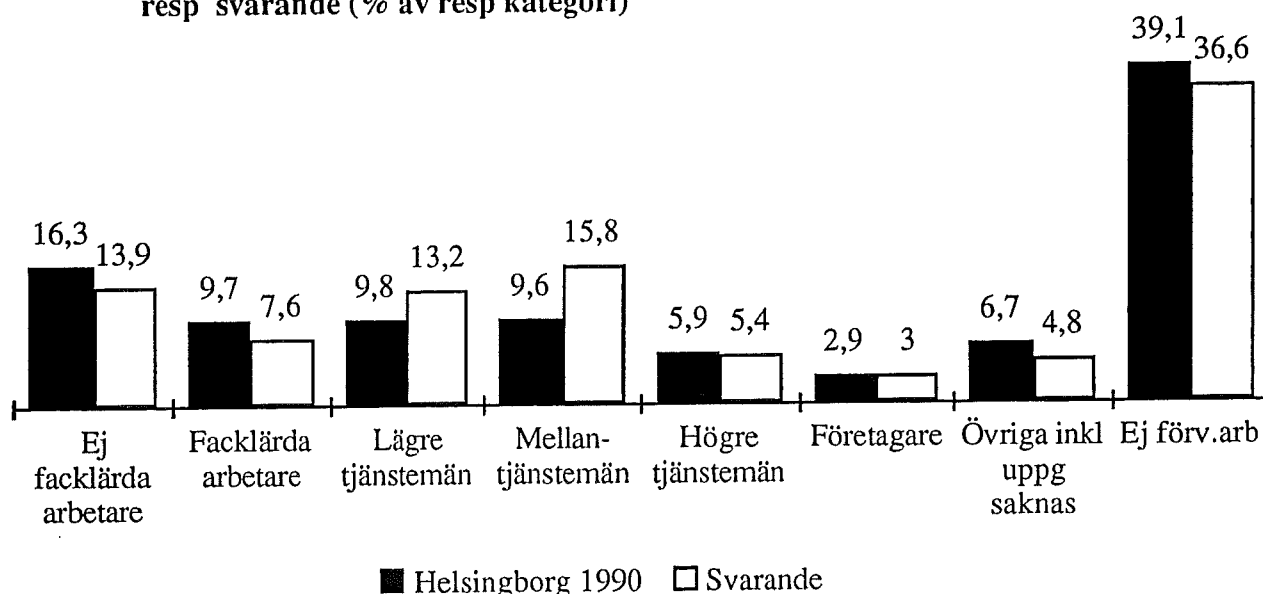
Diagram 11: Utbildningsnivå efter åldersgrupp

Huruvida dessa åldersskillnader i slutändan tar ut skillnaderna i utbildningsnivå mellan de båda serierna kan vi inte bedöma. Det är dock befogat att anta att utbildningsnivån är högre i vår svarspopulation än i Helsingborg som helhet enligt FoB 1990.

Vi har också jämfört den socioekonomiska fördelningen av Helsingborgs invånare (enligt FoB 1990) med vår svarspopulation. Dataserierna är inte likvärdiga men vi har så långt möjligt gjort vårt material jämförbart med folk- och bostadsräkningens.

**Diagram 12: Socioekonomisk fördelning — Helsingborg 1990
resp svarande (% av resp kategori)**

För att få fram uppgifterna om vår svarspopulation som speglas i diagrammet ovan har vi utgått från de yrkesbenämningar de svarande givit sig själva. Dessa har sedan SEI-indelats och jämförts med svarandenas sysselsättningsform för att erhålla en dataserie i paritet med FoBs. Närmare bestämt har vi slagit samman alla som uppgivit sig vara arbetslösa, pensionärer, hemmafru/man och studerande till gruppen ej förvärvsarbetande. Vidare har vi fört samman personer som inte svarat med personer som uppgivit yrken som inte kan SEI-klassificeras till gruppen "övriga inkl uppgift saknas".

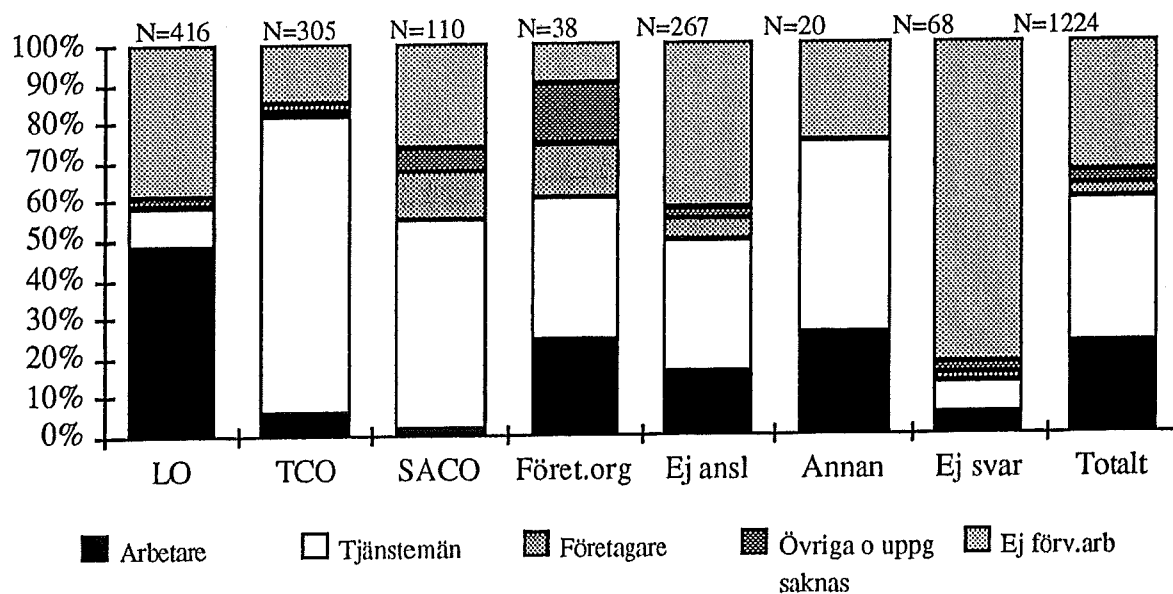
Resultatet vid en jämförelse av Helsingborg i sin helhet med svarspopulationen är att tjänstemän på mellan- och lägre nivå är starkt överrepresenterade, medan arbetare är underrepresenterade. Grupperna högre tjänstemän och företagare är praktiskt taget jämnstora, medan grupperna övriga och ej förvärvsarbetande är något mindre i svarspopulationen än i Helsingborg som helhet.

Det är mycket möjligt att skevheten i vår svarspopulation är reell men den är förmodligen delvis också ett resultat av skillnader mellan dataserierna. För det första bör den tidigare nämnda skillnaden i ålder ha betydelse. FoBs uppgifter avser hela befolkningen från 16 år och uppåt. Eftersom vår svarspopulation består av personer mellan 20 och 79 år betyder det att FoB-serien både innehåller flera ungdomar som ännu inte etablerat sig på arbetsmarknaden och flera pensionärer. Det kan förklara skillnaden i kategorin "ej förvärvsarbetande". I denna kategori ingår emellertid också de arbetslösa vid det mättillfälle FoB avser. Eftersom arbetslösheten var betydligt högre 1993 än 1990, det år FoB gjor-

des, kan man därför förmoda att om arbetslösheten hade varit lika stor vid båda mättillfällena så skulle differensen mellan vår svarspopulation och FoB ha varit ännu större i fråga om ej förvärvsarbetande. Å andra sidan skulle då differensen mellan FoB 90 och vår svarspopulation vad gäller de olika socioekonomiska grupperna förmodligen också ha varit mindre.

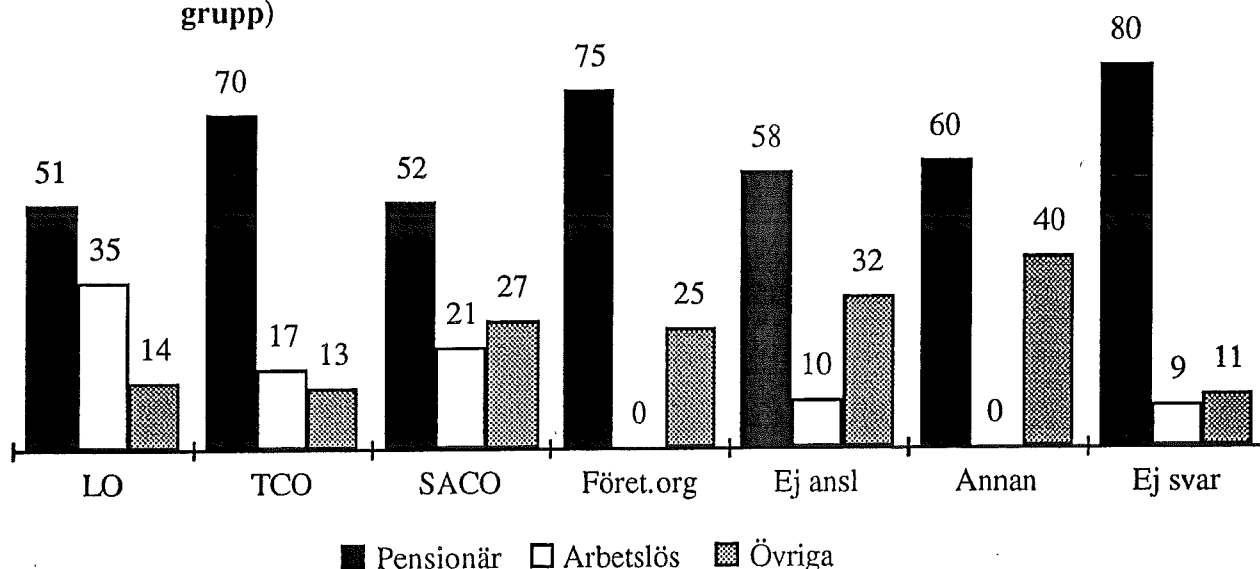
En fråga i det sammanhanget är på vilket sätt gruppen "ej förvärvsarbetande" dränerar respektive socioekonomisk grupp. Eftersom SEI-indelningen utesluter arbetslösa, studerande, hemarbetande och pensionärer — och behandlar dessa som en grupp — ger enbart dessa data inget mått på dräneringen. Däremot har vi möjlighet att kombinera SEI-indelningen med facktillhörighet och kan därmed underbygga antaganden om dräneringseffekten. Om vi gör antagandet att överensstämmelsen är god mellan den socioekonomiska gruppen "arbetare" och "LO-medlemmar", mellan "tjänstemän" och "TCO- och SACO-medlemmar" samt mellan "företagare" och "medlemmar i företagarorganisation", kan antalet fackmedlemmar ses som den övre gränsen för en socioekonomisk grupps storlek (givet att den fackliga organiseringen är god). Om vi mot den bakgrunden studerar hur många av resp fackmedlemsgrupp som blir SEI-definierade som ej förvärvsarbetande, erhåller vi ett mått på dräneringseffekten. I diagrammet nedan delas svarspopulationen in efter fackligt medlemskap och socioekonomisk grupp.

Diagram 13: Fackliga medlemsgrupper uppdelade i socioekonomiska grupper

Diagrammet visar en relativt god överensstämmelse mellan facklig tillhörighet och socioekonomisk grupptillhörighet. Mot den bakgrunden kan arbetslöshetens effekt på den socioekonomiska indelningen studeras. Det översta grå fältet i staplarna utgör "ej förvärvsarbetande". Gruppen är olika stor i de olika fackliga grupperna. Störst är den bland dem som inte besvarat frågan om fackligt medlemskap. Därefter kommer ej anslutna. Nästan lika stor är andelen ej förvärvsarbetande bland LO-medlemmarna. För att nu komma åt dräneringseffekten måste vi studera skälen till att personer inte förvärvsarbetar. I nedanstående diagram har vi delat in de icke förvärvsarbetande inom resp facklig grupp efter skälen till att de inte arbetar:

Diagram 14: Skäl till "ej förvärvsarbete" bland olika fackliga grupper (andelar av icke förvärvsarbetande inom resp facklig grupp)

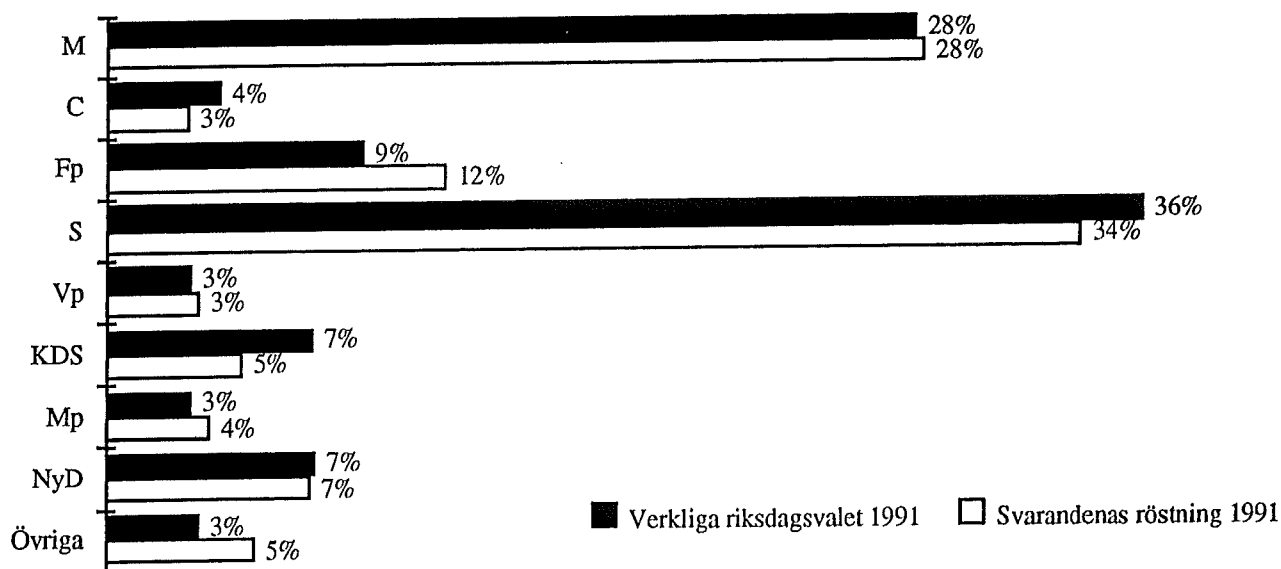
Det framgår tydligt att arbetslösheten slår hårdast mot LO-medlemmarna. På basis av det gör vi antagandet att den skevhet som finns i vår svarspopulation i förhållande till FoB 1990 när det gäller socioekonomiska grupper, skulle minska om arbetslösheten hade varit lika hög 1990 som 1993. För att illustrera detta kan vi jämföra andelen arbetare i FoB 90 och vår svarspopulation. Andelen arbetare i vår svarspopulation är ca 5 procentenheter lägre än i FoB. Om vi däremot till SEI-arbetarna i vår population adderar arbetslösa LO-medlemmar, ökar andelen arbetare med drygt 5 procentenheter. Om vi däremot adderar arbetslösa TCO- och SACO-medlemmar till SEI-tjänstemän ökar andelen tjänstemän endast med 1 procentenhet. Motsvarande operationer på FoB 90 skulle med all sannolikhet ge en mindre ökning av andelen arbetare eftersom arbetslösheten var markant mycket lägre 1990 än 1993. Detta förklarar delvis skillnaderna mellan vår population och FoB 90, men den stora andelen tjänstemän inom vår svarspopulation förändras inte särskilt mycket.

Politiska sympatier

Ett av huvudsyftena med vår undersökning är att kunna studera hur den politiska sympatin varierar med en rad andra faktorer varför det naturligtvis är viktigt att försöka finna politiska avvikelser från det slumpmässiga i svarspopulationen. I det följande ska vi därför jämföra resultatet av 1991 års riksdags- och kommunalval med svarspopulationens röstning 1991. Valdeltagandet i 1991 års riksdagsval i Helsingborg var 85 %, i vår svarspopulation var "valdeltagandet" något större ca 89 %. I kommunalvalet var valdeltagandet 82 %, i vår population ca 88 %. Man får förmoda att en hel del av dem som avstår från att rösta också avstår från att besvara enkäter om politik, varför här uppstår en liten skevhet i svarspopulationen till de röstandes förmån.

Fördelningen på de olika partierna i riksdagsvalet 1991 och de svarandes röstning i valet 1991 framgår av diagram 15.

Diagram 15: 1991 års riksdagsval i Helsingborg i förhållande till svarandenas röstning 1991

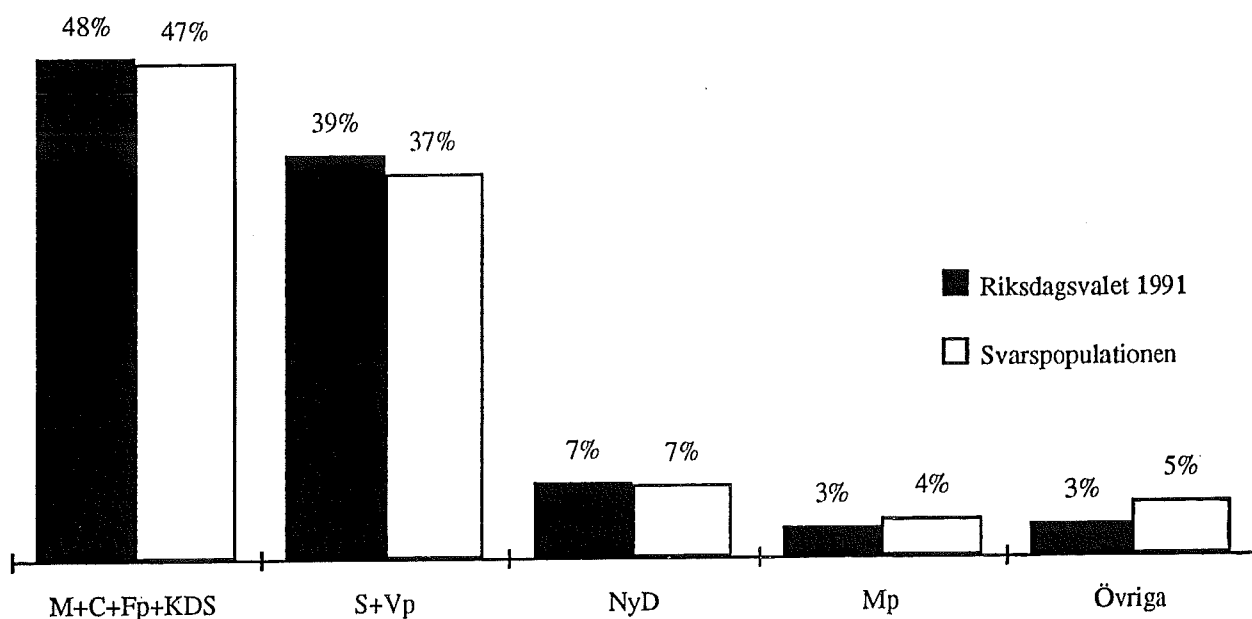

Inom svarspopulationen är andelen som röstade på moderaterna lika stor som i valet 91, medan centerpartisternas andel är något mindre och folkpartisternas betydligt större. Folkpartiets röstandel i riksdagsvalet bland helsingborgarna var 9 %, medan det är 12 % i svarspopulationen som uppger sig ha röstat på folkpartiet 1991. Det är vidare något färre socialdemokrater inom svarspopulationen, medan andelen vänsterpartister är ungefär densamma som i valet 1991. Kristdemokraterna är underrepresenterade i svarspopulationen, medan miljöpartisterna är något överrepresenterade. Andelen nydemokrater är lika stor i

svarspopulationen som i riksdagsvalet. Slutligen är andelen som säger sig ha röstat på övriga partier större än övriga partiers röstandel i valet 1991.

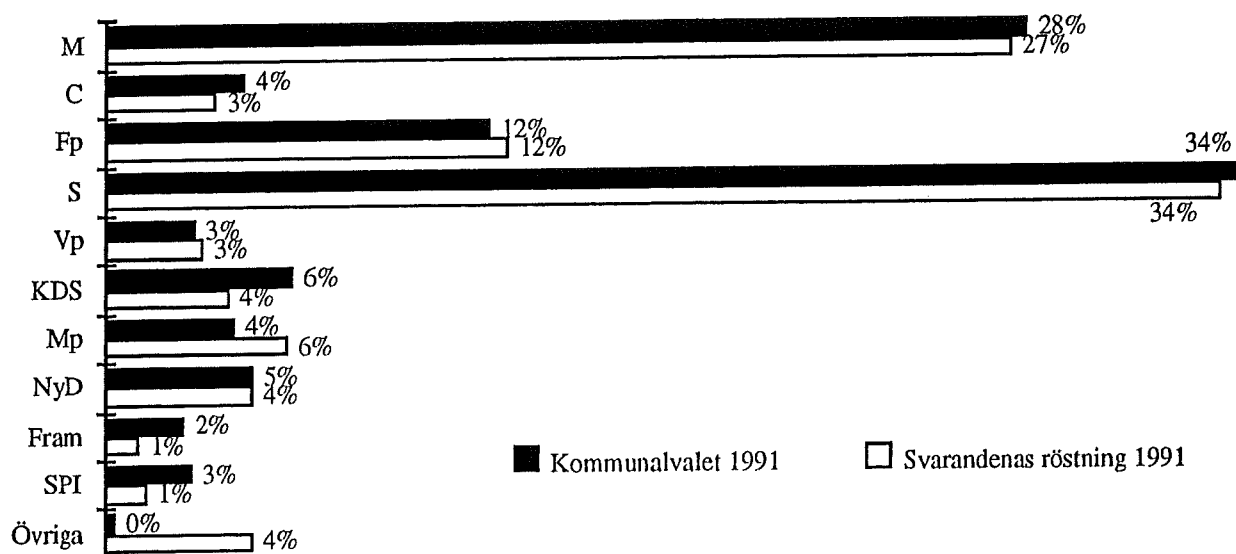
I sammanfattning kan sägas att socialdemokrater, kristdemokrater och centerpartister är något underrepresenterade i svarspopulationen. Folkpartister, miljöpartister och personer som röstar på övriga partier är överrepresenterade. Moderater, nydemokrater och vänsterpartister har en representation inom svarspopulationen som överensstämmer med riksdagsvalet 1991. Om vi redovisar röstsiffrorna sammanslagna till politiska block framgår att skillnaderna för de borgerliga partierna i ganska hög grad kan hänföras till förskjutningar inom det borgerliga blocket. Socialdemokrater och vänsterpartister är emellertid något underrepresenterade även som block betraktat.

Diagram 16: Relationen mellan politiska block (riksdagsvalet)

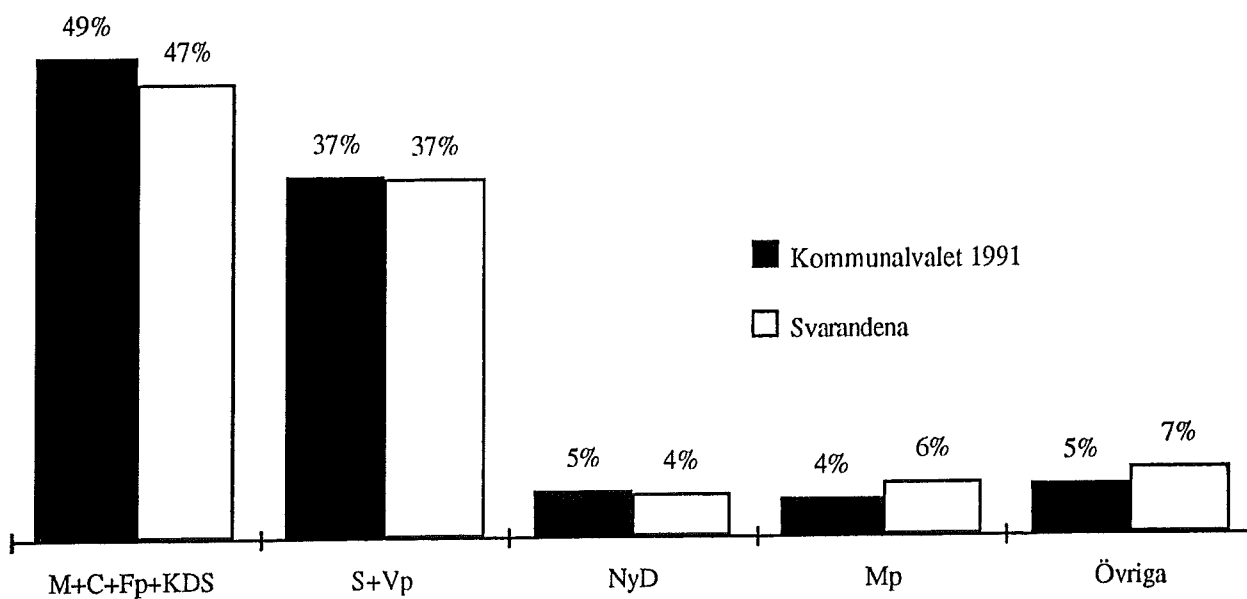
När det gäller röstandet i kommunalvalet 1991 förändras bilden något. Differensen mellan röstandel i kommunalvalet och röstandel i svarspopulationen ökar för moderaterna, miljöpartiet och för övriga partier. Differensen minskar för folkpartiet och socialdemokraterna. I kommunalvalet deltog också Framstegspartiet och Sveriges pensionärers intresseparti, vilka båda är underrepresenterade i svarspopulationen.

Diagram 17: Kommunalvalet 1991 i förhållande till svarandenas röstning

När det gäller fördelningen på politiska block minskar skillnaden i fråga om socialdemokraterna+vänsterpartiet till följd av att socialdemokraternas röstetal var lägre i kommunalvalet än i riksdagsvalet. Skillnaden ökar något när det gäller det borgerliga blocket.

Diagram 18: Relationen mellan politiska block (kommunalvalet)

Slutsatser

Eftersom undersökningens svarsfrekvens är något låg — 46 % — har vi jämfört svarspopulationen med urvalet för att registrera skillnader dem emellan. Slutsatsen av jämförelsen är att svarspopulationen i stort sett helt överensstämmer med det slumpmässiga urvalet i fråga om kön och ålder. När det gäller den geografiska fördelningen, här indikerad av problematiska och grova postnummerområden, är överensstämmelsen god i fråga om vissa men sämre när det gäller andra postnummerområden. Störst är differensen — två procentenheter — i ett postnummerområde som representerar en mångfald i en rad avseenden. Det innefattar t ex bostadsområden där det bor både mer och mindre välbärgade människor. Skillnaderna mellan svarspopulation och urval är dock på det hela taget små när det gäller fördelningen på postnummerområden.

När det gäller bortfallet kan vi undersöka det därför att 431 personer sändt oss en talong där de meddelar att de inte vill delta i undersökningen. Gruppen av aktiva icke-svarare kan vi undersöka med avseende på kön, ålder och postnummerområde och det framkommer då att kvinnor och äldre personer är överrepresenterade i denna grupp. Beträffande postnummerområden måste man uttala sig med försiktighet men det tycks som om aktiva icke-svarare är något överrepresenterade på landsbygd och i ytterområden.

Eftersom vi inte kan göra en socioekonomisk jämförelse av svarspopulationen med urvalet har vi i stället jämfört med Folk- och bostadsräkningen 1990 för Helsingborgs kommun. Det är ganska svårt att göra exakta jämförelser eftersom våra data har en annan karaktär än FoBs. Det tycks emellertid som om utbildningsnivån inom vår svarspopulation är högre än i Helsingborg som helhet. Det existerar dock svårbedömbara skillnader mellan dataserierna, i synnerhet gäller det ålderssammansättningens inverkan på utbildningsnivån i FoB 90 och vår svarspopulation. Man kan konstatera att det finns en åldersinverkan i båda serierna men hur den egentligen utfaller vid en jämförelse kan vi inte säga något om.

Det finns vidare en överrepresentation av tjänstemän i svarspopulationen i förhållande till FoB 90. Det finns dock skillnader mellan dataserierna som torde inverka. Den viktigaste skillnaden är förmodligen arbetslösheten vid de olika mättillfällena och att arbetslösheten drabbar olika i olika socioekonomiska skikt. Detta påverkar också den socioekonomiska indelningen eftersom de arbetslösa räknas som icke-förvärvsarbetande. Detta har vi illustrerat genom att visa hur skillnaderna mellan FoB 90 och vår svarspopulation ändras när man adderar arbetslösa LO-medlemmar till arbetare i den socioekonomiska betydelsen.

I politiskt avseende är överensstämmelsen bättre mellan svarspopulationen och riksdags- och kommunalvalet 1991 när vi slår samman partierna till block än om de betraktas var för sig. I sammanfattning kan sägas att socialdemokrater, centerpartister och kristdemokrater är något underrepresenterade i svarspopulationen. Folkpartister, miljöpartister och personer som röstar på övriga partier är något överrepresenterade. I fråga om moderater, nydemokrater och vänsterpartister är överensstämmelsen god mellan svarspopulationen och valresultatet i Helsingborg 1991. Denna speciella politiska karaktär hos svarspopulationen måste naturligtvis beaktas i resultatredovisningen.

Kapitel 3: Politisk aktivitet och förtroende

Inom ramen för detta tema ställde vi situationsdefinitionsfrågor som syftade till att grovt placera respondenten med avseende på hur politiken som system definieras. Fyra av frågorna gällde hur man bedömer vilka som har inflytande över politiken: folk med hög utbildning, stora företag, stora fackliga organisationer samt folk med mycket pengar. Två frågor tog sikte på respondentens bedömning av politikernas intention i allmänhet: om politikerna är inriktade på att tillgodose sina egna intressen resp om de gör så gott de kan för att skapa ett bra samhälle. En fråga syftade till att mäta respondentens bedömning av politikens betydelse för det egna vardagslivet och en tog fasta på förtroendet för den nuvarande regeringen. Inom detta tema ställdes också en självdefinierande fråga om politikintresse och om hur respondenten skulle rösta om det vore val idag samt två faktafrågor om politiskt medlemskap och politisk aktivitet.

Avsikten med frågorna inom detta tema var att få en uppfattning om respondentens hållning till det politiska systemet i allmänhet och i förhållande till det egna politiska intresset, medlemskapet och aktiviteten. I det följande skall vi redovisa svaren på frågorna under två temata: inflytandet på politiken och politisk alienation.

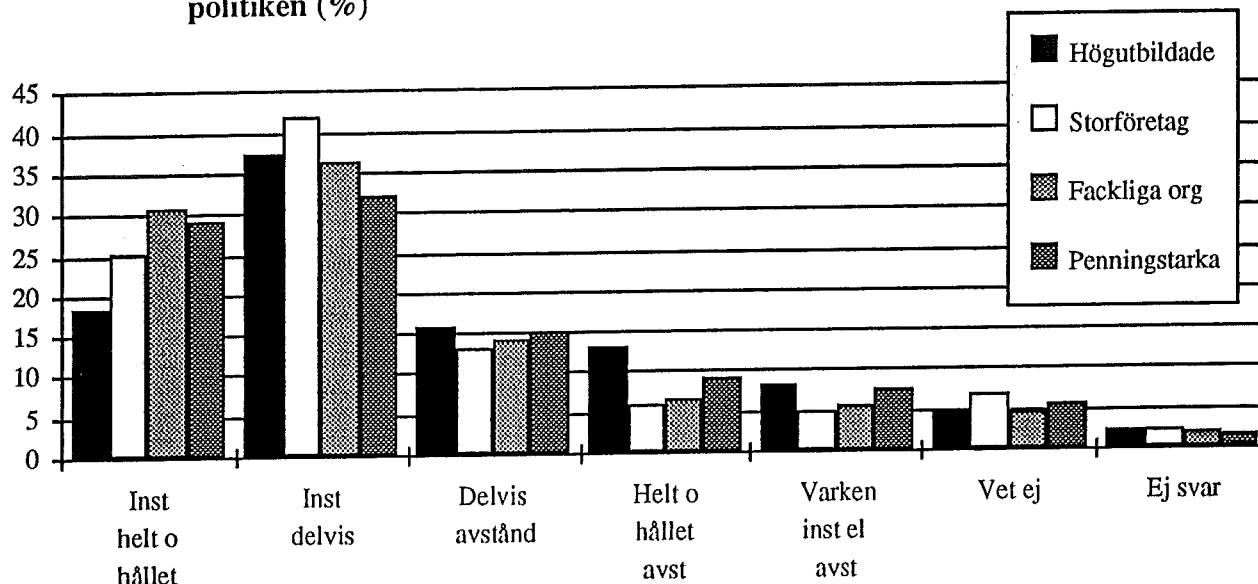
Inflytandet på politiken

Vi frågade om man ansåg att fyra olika kategorier har alltför stort inflytande på politiken: högutbildade, storföretag, fackliga organisationer och "folk med mycket pengar". Genomgående kan vi säga att våra respondenter anser att alla dessa har ett stort inflytande på politiken. 67 % av de svarande instämde helt och hållet eller delvis i att stora fackliga organisationer har alltför stort inflytande på politiken, exakt samma andel instämde helt och hållet eller delvis i att storföretag har alltför stort inflytande. Endast ca 20 % tog helt eller delvis avstånd från att storföretag och fackliga organisationer har alltför stort inflytande (19 resp 21 %). 61 % instämde helt och hållet eller delvis i att penningstarka har alltför stort inflytande och 57 % instämde vad gäller högutbildade. Här var det också större andelar som tog helt eller delvis avstånd: 24 % i fråga om de penningstarka och 29 % vad gäller högutbildade.

I diagram 1 framgår den totala fördelningen på de olika svarsalternativen för dessa fyra frågor. Naturligtvis blir fördelningarna annorlunda när vi studerar hur olika variabler

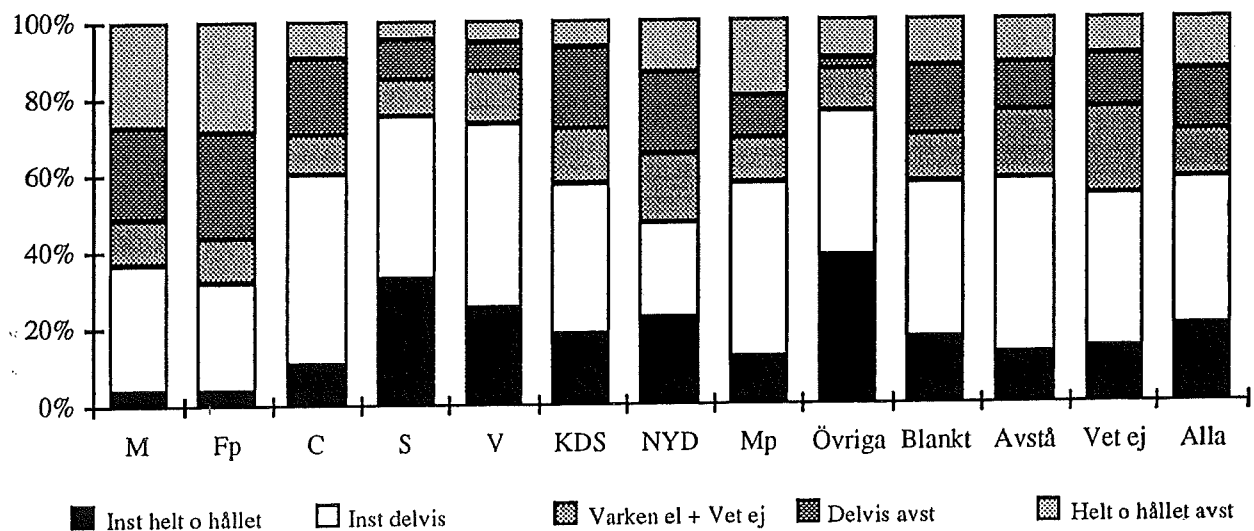
inverkar men på det hela taget antyder dessa siffror att den politiska alienationen är utbredd i vår svarspopulation.

Diagram 1: Uppfattning om att högutbildade, storföretag, fackliga organisationer resp penningstarka har alltför stort inflytande på politiken (%)

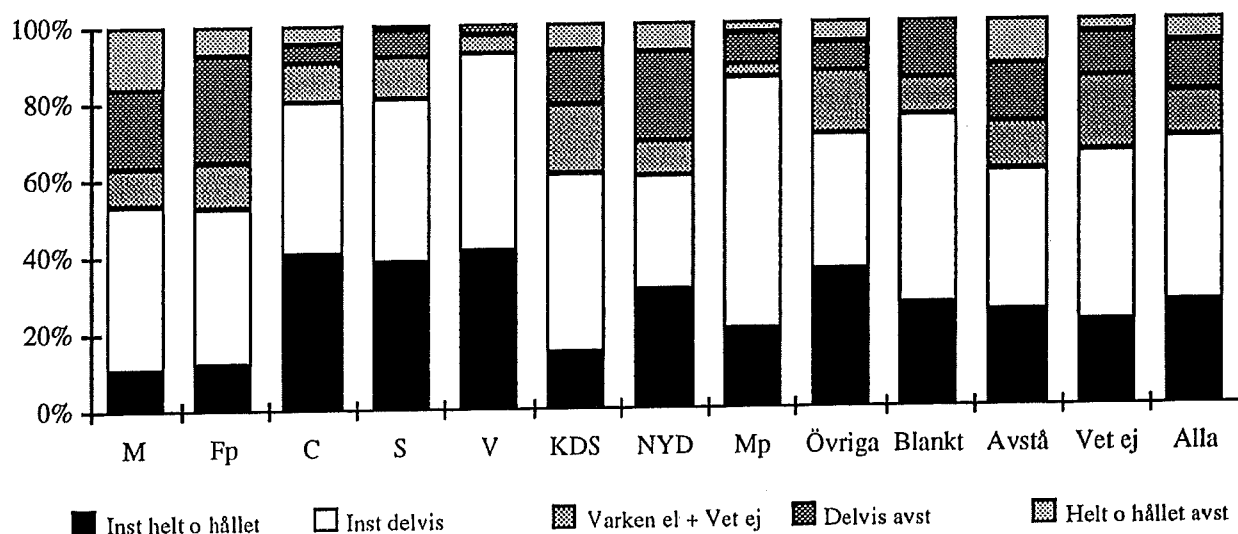
Självfallet är det inte samma personer som anser att t ex fackliga organisationer resp storföretag har alltför stort inflytande. I framtida analyser ska vi visa hur svaren på dessa frågor varierar med kön, ålder, socioekonomisk gruppstillhörighet osv. I det följande ska vi endast redovisa variationen med de svarandes politiska sympatier (röstning idag = svaret på frågan: "Om det vore val idag, hur skulle du då rösta?", s 5 i frågeformuläret). Av diagrammet nedan framgår att uppfattningen att högutbildade har alltför stort inflytande på politiken är mer utbredd bland socialdemokrater, vänsterpartister och personer som skulle rösta på övriga partier, mindre utbredd bland moderater, folkpartister och nydemokrater. Skillnaden mellan socialdemokrater å ena sidan och moderater och folkpartister å den andra är markant. Nästan 80 % av socialdemokraterna instämmer helt och hållet eller delvis i att högutbildade har alltför stort inflytande på politiken, närmare hälften av dessa instämmer helt och hållet. Endast 40 % av moderaterna instämmer, endast ca 5 % helt och hållet.

Diagram 2: Uppfattning om att högutbildade har alltför stort inflytande uppdelad efter röstning idag

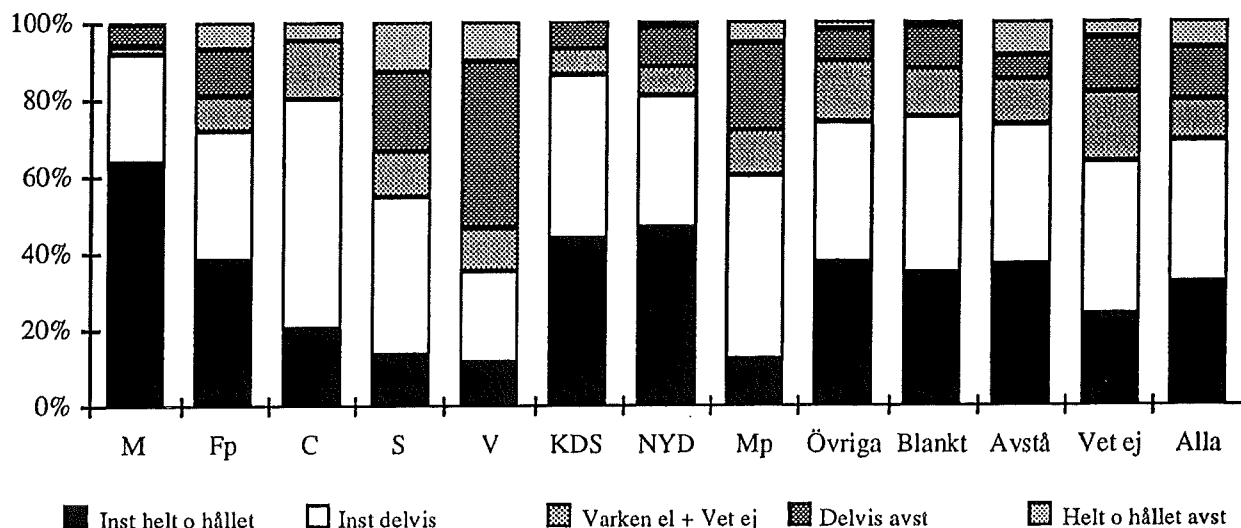
I fallet med organisationernas — de fackliga resp storföretagen — inflytande på politiken är det som nämnts 67 % av svarspopulationen som i båda dessa fall instämmer helt och hållet eller delvis i att de har alltför stort inflytande. De politiska skillnaderna är i detta fall mycket tydliga. Omkring 80 % av centerpartisterna, socialdemokraterna och miljöpartisterna medan hela 92 % av vänsterpartisterna instämmer helt och hållet eller delvis. Detta kan jämföras med moderater, folkpartister, kristdemokrater och nydemokrater där 55-60 % instämmer. Skillnaden bibehålls och förstärks, dock inte över hela linjen, om vi endast jämför dem som instämmer helt och hållet: ca 40 % av centerpartisterna, socialdemokraterna och vänsterpartisterna, men endast 20 % av miljöpartisterna, bara 10-15 % av moderaterna, folkpartisterna och kristdemokraterna. Bland nydemokraterna är det betydligt flera som instämmer helt och hållet, ca 30 %.

Diagram 3: Uppfattning om att storföretag har alltför stort inflytande uppdelad efter röstning idag

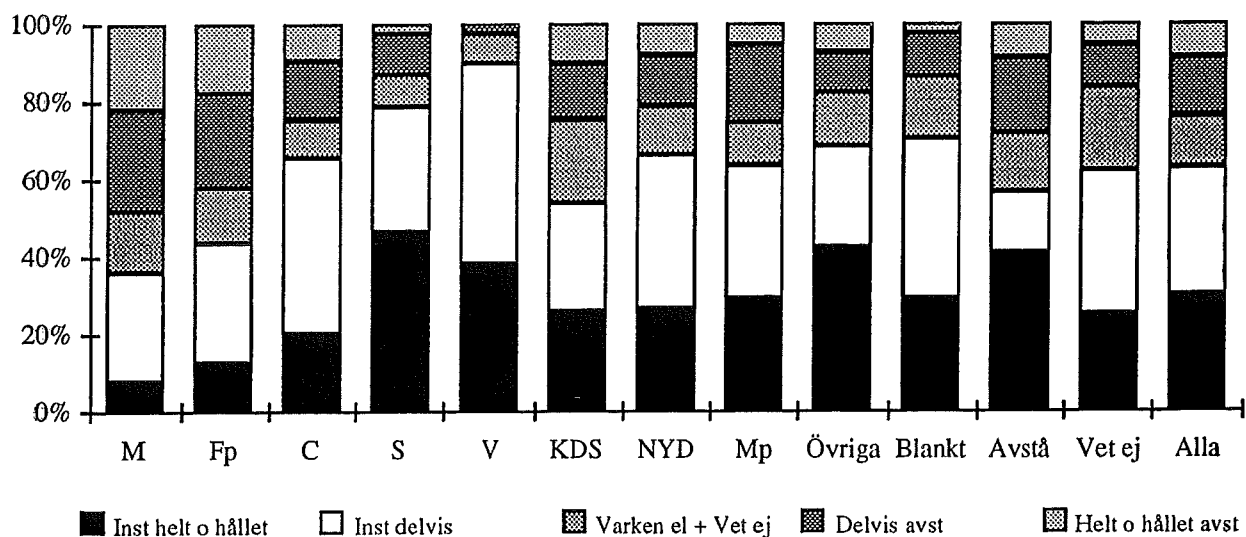
Den politiska skillnaden i uppfattningen om storföretagens inflytande på politiken följer delvis den vanliga höger/vänster-fronten. Den problematiseras dock av partier som miljöpartiet och Ny Demokrati där mönstret inte är lika tydligt som för de traditionella partierna. Detta bekräftas av uppfattningen om stora fackliga organisationers inflytande. Diagram 4 visar att moderater och vänsterpartister representerar ideologiska renodlingar av höger/vänster-skalan. Omkring 90 % av moderaterna instämmer helt och hållet eller delvis i att stora fackliga organisationer har alltför stort inflytande på politiken, drygt 60 % instämmer helt och hållet. Knappt 40 % av vänsterpartisterna instämmer, endast 10 % helt och hållet. Höger/vänster-skalan ges en grafisk illustration av den trappa som de svarta fälten i de fem första staplarna i diagrammet nedan bildar.

Diagram 4: Uppfattning om att fackliga organisationer har alltför stort inflytande uppdelad efter röstning idag

Vi frågade också om "folk med mycket pengar" har alltför stort inflytande på politiken. Som framgår av diagram 5 nedan fördelar sig svaren också här i enlighet med höger-vänster-skalan: m-, fp- och KDS-sympatisörer instämmer i lägre grad än s- och v-sympatisörer. Intressant här är c- och NyD-sympatisörerna som inte har borgerlig profil.

Diagram 5: Uppfattning om att penningstarka har alltför stort inflytande uppdelad efter röstning idag

Utfallet vad gäller de olika frågorna om inflytandet på politiken är möjligen vad man kunde förvänta sig. Tolkar vi det i ljuset av teorin om kognitiv dissonans blir resultatet intressant. Det första som kan sägas är att merparten av dem som ingår i vår svarspopu-

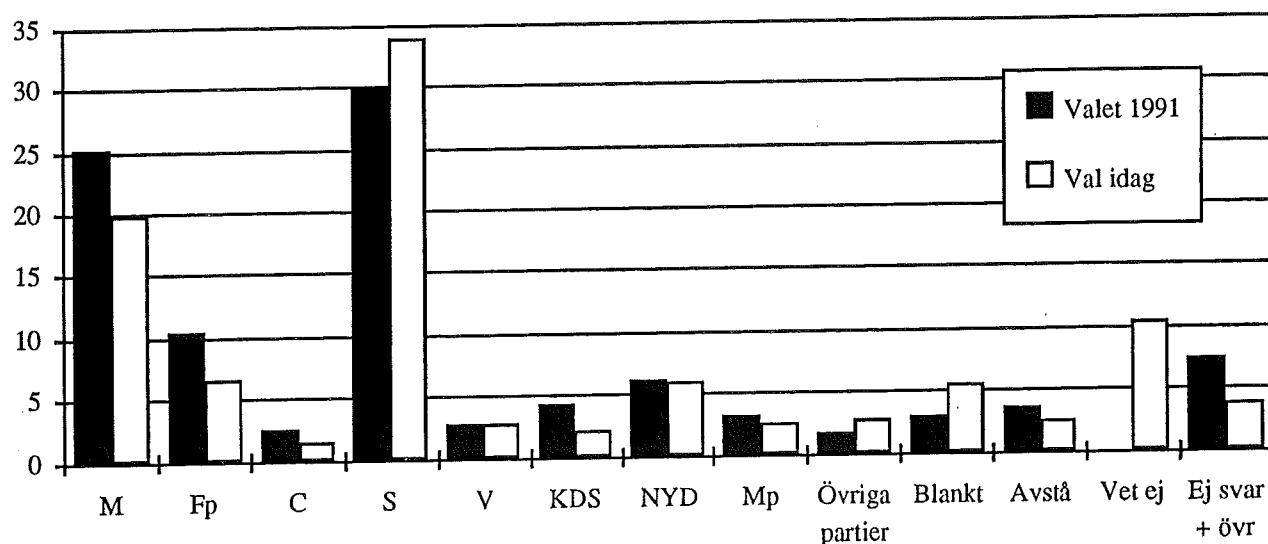
lation utnyttjar sin rösträtt, merparten upplever också en politisk alienation i den meningen att de anser att det finns krafter som har alltför stort inflytande på politiken. Att leva i ett demokratiskt samhälle där man själv t ex utnyttjar sin rätt att rösta torde vara svårt att förena med uppfattningen att den politiska makten är odemokratiskt fördelad. Om den politiska makten fördelas i enlighet med ett mönster som avgörs både av ekonomiskt, kulturellt och organisationskapital ges dock en möjlighet att förlösa dissonanser genom att helt enkelt utse en viss kapitalform till syndabock vad gäller de demokratiska tendenser som på sätt och vis gör det egna politiska deltagandet sekundärt. Om detta resonemang stämmer borde personer som helt avstår från att rösta vara mindre benägna att instämna i frågor om att någon har alltför stort inflytande på politiken, helt enkelt därför att de inte lika starkt upplever dissonansen mellan att själva rösta och att andra har alltför stort inflytande på politiken. Till viss del är det faktiskt så: när det gäller uppfattningen om att storföretag resp penningstarka har alltför stort inflytande, instämmer röstvägrare i något mindre utsträckning; instämmandet när det gäller högutbildade är som genomsnittets; och i fråga om fackliga organisationer instämmer röstvägrare något mer än genomsnittet. Vi skall återkomma till detta i framtida analyser.

Politisk alienation

Som nämnts är det endast 19 % av svarspopulationen som helt och hållet eller delvis tar avstånd från att storföretag har alltför stort inflytande på politiken, endast 21 % när det gäller fackliga organisationer, 24 % i fråga om penningstarka och 29 % som tar avstånd från att högutbildade har alltför stort inflytande. Detta antyder förekomsten av en politisk alienation. Även utfallet på de övriga frågorna om politisk aktivitet och förtroende går i den riktningen.

Förtroendet för politikerna tycks vara lågt. På den direkta frågan om man har förtroende för den nuvarande regeringen är det hela 60 % som svarar nej, endast 25 % svarar ja och knappt 15 % vet ej eller svarar inte på frågan (1.320 svarade på frågan). Svaret på denna fråga kan naturligtvis vara helt politiskt betingat, men andelen m+fp+c+KDS-sympatisörer i materialet är större än de 25 % som har förtroende för regeringen, vilket framgår av diagrammet nedan.

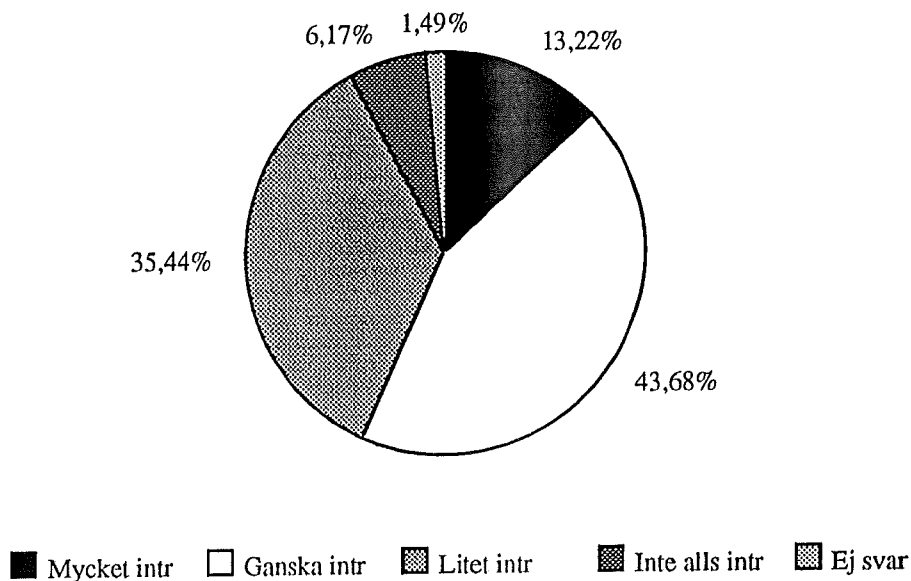
Diagram 6: Svarspopulationens röstning i riksdagsvalet 1991 och vid riksdagsval idag (% av hela svarspopulationen)

Regeringspartiernas andel av vår svarspopulation är ca 30 %. Även en del av dessa, som man får förmoda, borgerliga kärnväljare saknar således förtroende för regeringen. Som framgår av diagrammet har de borgerliga partierna fått vidkännas en rejäl tillbakagång under första halvan av sin regeringsperiod. Vid valet 1991 var det drygt 42 % av våra svarande som röstade på regeringspartierna, idag (dvs när frågeformulären besvarades i april-augusti 1993) är det 30 % som skulle rösta på dem. Intressant att notera är att socialdemokraterna inte ökar sin andel särskilt dramatiskt, inget annat parti heller. Det är i stället blankröstandet och osäkerheten (vet ej) som ökar. Det kan tyda på politisk alienation, men behöver naturligtvis inte ha sin motsvarighet i ett verkligt val.

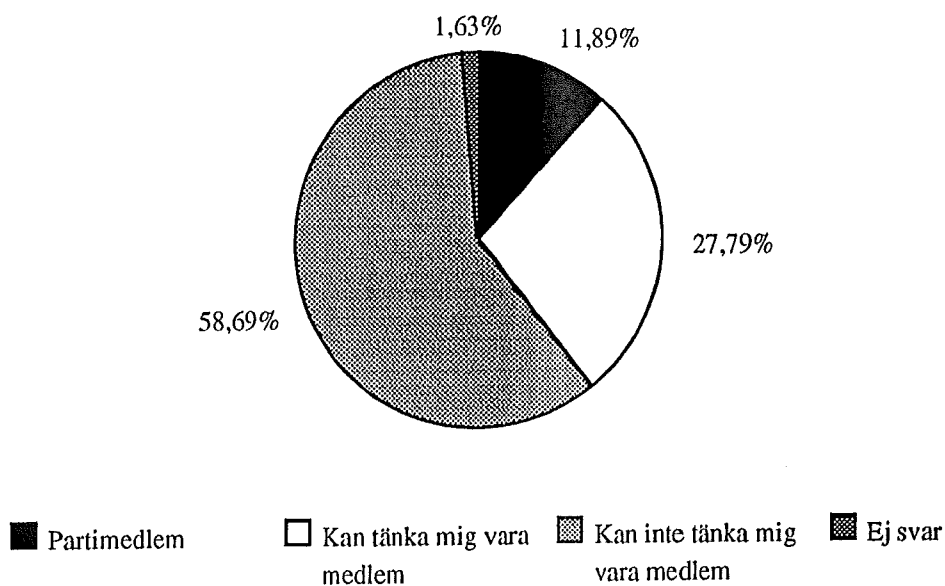
Mot den bakgrunden förefaller svaren på frågorna om politiskt intresse, medlemskap och politisk aktivitet logiska. Som framgår av det följande diagrammet är inte det politiska intresset markerat starkt.

Diagram 7: Politikintresse

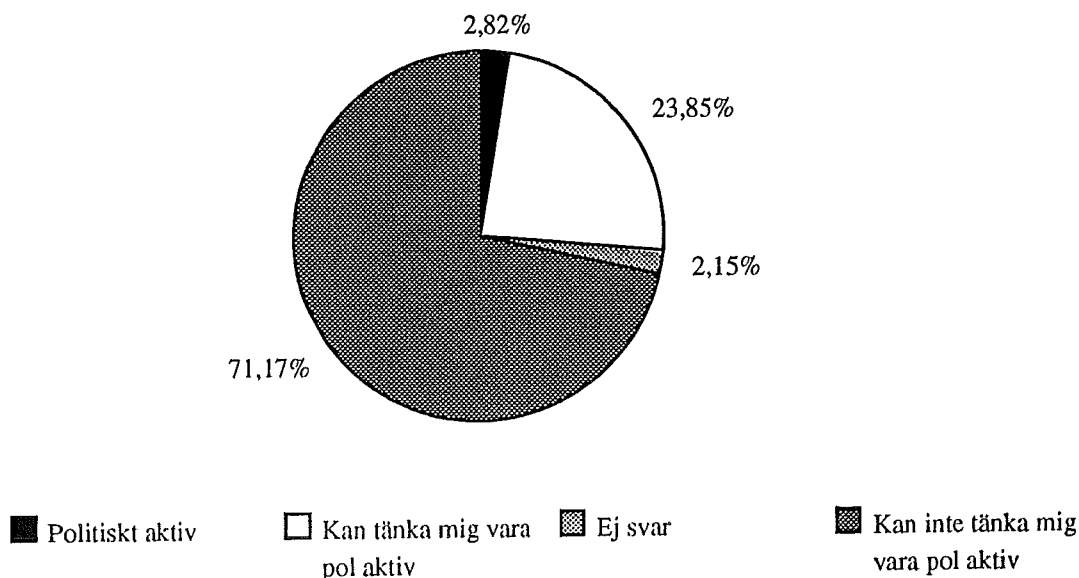
Få i svarspopulationen är medlemmar i ett politiskt parti, ca 12 %. Av dessa är 50 % socialdemokrater och 25 % moderater, vilket kan jämföras med partiernas "röstandel" vid val idag: 34 resp 20 %. Hela 58 % kan inte tänka sig att vara partimedlemmar. Bland samtliga de etablerade partiernas sympatisörer ligger andelen som inte kan tänka sig partimedlemskap mellan 50-60 %, med undantag av centerpartister (45 %), vänsterpartister (24 %) och nydemokrater (65 %). Av blankröstarna är det 89 % som inte kan tänka sig partimedlemskap, av röstvägrarna 88 % och bland de osäkra 85 %.

Diagram 8: Politiskt medlemskap

Knappt 3 % i vår svarspopulation är politiskt aktiva, 24 % kan tänka sig att vara det och 71 % kan inte tänka sig att vara politiskt aktiva.

Diagram 9: Politisk aktivitet

Vi ställde också tre frågor som avsåg att mäta attityder till politiken. Frågan "Politikerna är alltför inriktade på att tillgodose sina egna intressen" besvarades av 1.321 st. Av dessa instämde 38 % helt och hållet, medan nästan 44 % instämde delvis. Endast 2,5 % tog helt avstånd. Av de 1.320 som svarade på frågan "Politikerna gör så gott de kan för att bidra till skapandet av ett bra samhälle" instämde ca 8 % helt och hållet, medan knappt 39 % instämde delvis. 30 % tog delvis och ca 13 % tog helt och hållet avstånd. På frågan "Politiska beslut har liten betydelse för om jag upplever mitt vardagsliv som tillfredsställande eller ej" svarade 1.305 st, varav nästan 19 % instämde helt och hållet och 30 % instämde delvis. Vardera 20 % tog helt och hållet resp delvis avstånd.

Kapitel 4: Ålder, kön och civilstånd

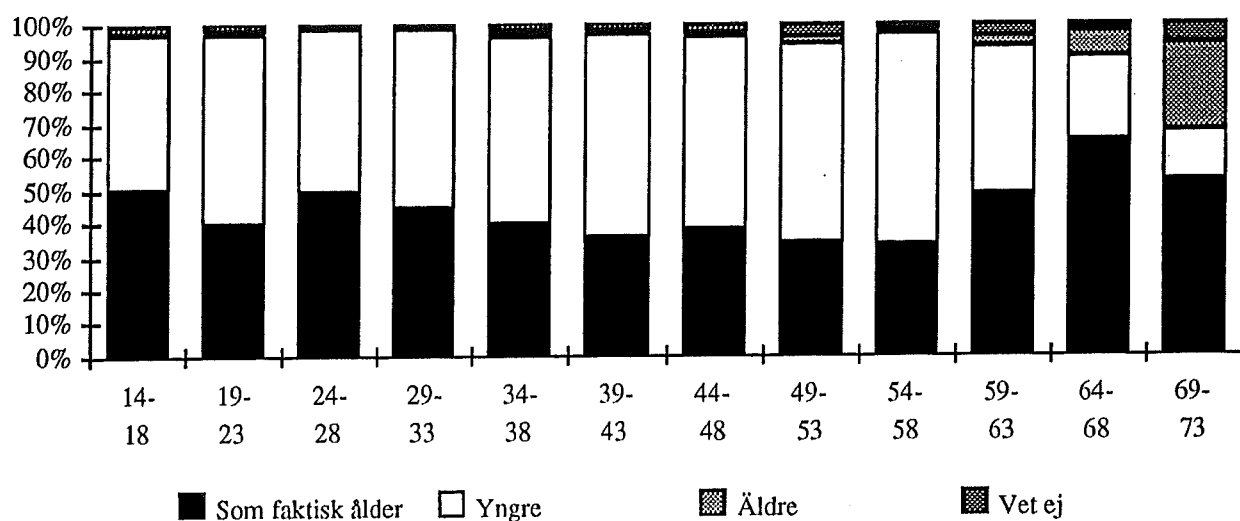
Frågorna under denna rubrik i frågefomuläret skulle ge en uppfattning om respondentens faktiska kön, ålder och civilstånd samt hur han/hon definierar kön, ålder och civilstånd. När det gäller ålder frågade vi om födelseår men också om upplevelsen av åldern, om livstillfredsställelse samt om hur respondenten definierar den nuvarande samhällssituationen med avseende på förändring. I fråga om kön kombinerades faktafrågan med en situationsdefinitionsfråga om kvinnors inflytande i politiken, vilken kan ge åtminstone en antydning om hur respondenten definierar sitt sociala kön. Civilståndet registrerades på motsvarande sätt och situationsdefinitionsfrågan tog sikte på familjens betydelse för barnen.

Utfallet av dessa frågor redovisas i det följande.

Ålder, förändring och livstillfredsställelse

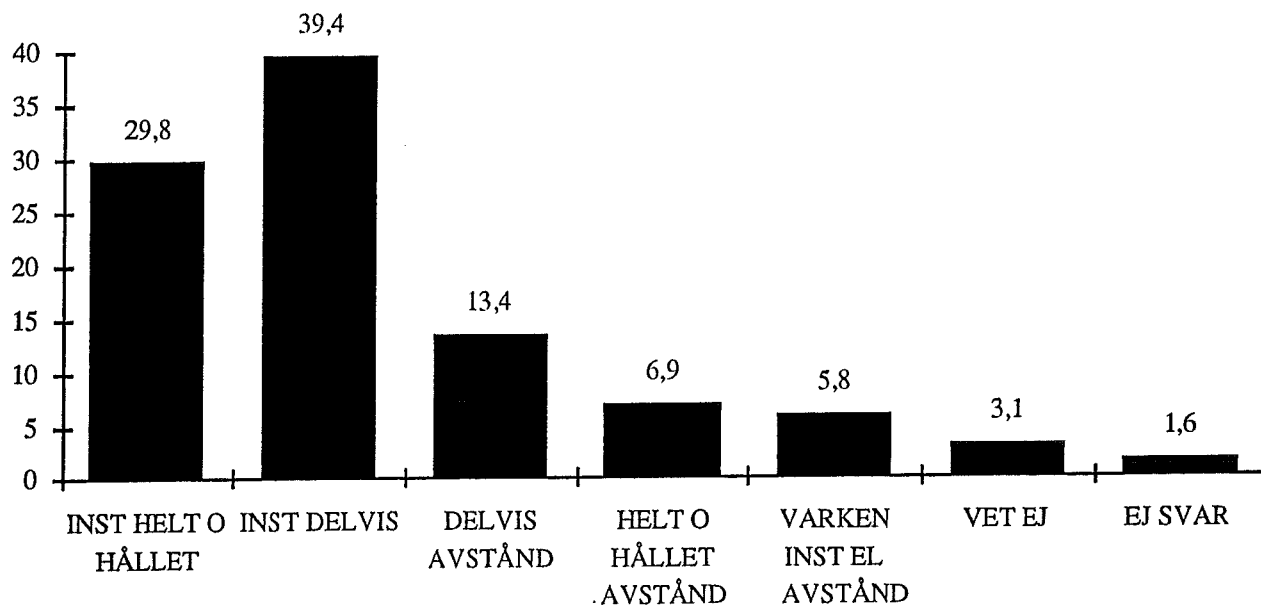
Som visats i kapitel 2 svarar åldersfördelningen i svarspopulationen mot det slumpmässiga urvalet. När det gäller åldersupplevelsen uppgav drygt 43 % av de 1.323 som besvarade denna fråga att de upplever sig som sin faktiska ålder. Nära 50 % upplever sig som yngre än sin faktiska ålder, medan endast ca 4 % upplever sig som äldre än sin faktiska ålder. Att uppleva sig som sin faktiska ålder är vanligare bland de äldsta och yngsta. Att uppleva sig som yngre än den faktiska åldern är mer utbrett bland de medelålders, medan det är vanligare att uppleva sig som äldre än sin faktiska ålder bland de yngsta.

Diagram 1: Åldersupplevelse inom resp åldersgrupp (%) av resp åldersgrupp)

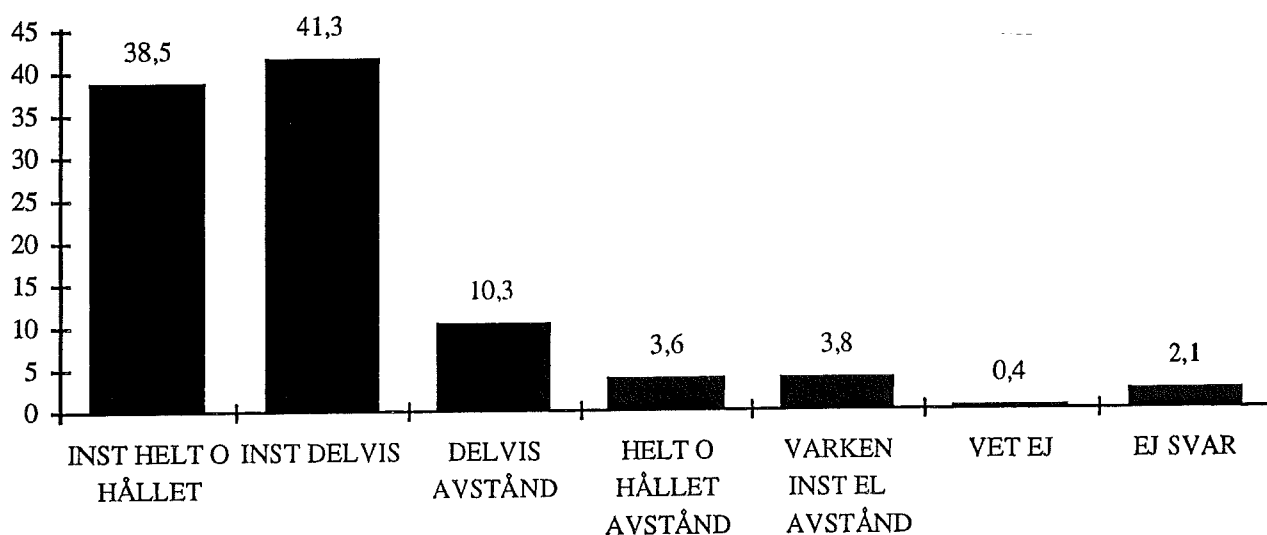
När vi konfronterade svarspopulationen med en fråga om samhällslivets förändring visade det sig att en överväldigande majoritet, närmare 70 %, helt eller delvis instämde i påståendet "Samhällslivet förändras alltför snabbt".

Diagram 2: Samhällslivet förändras alltför snabbt (%)

Vi ställde också en fråga om livstillfredsställelse och närmare 80 % av de svarande instämmer helt och hållet eller delvis i påståendet som återges i diagrammet nedan.

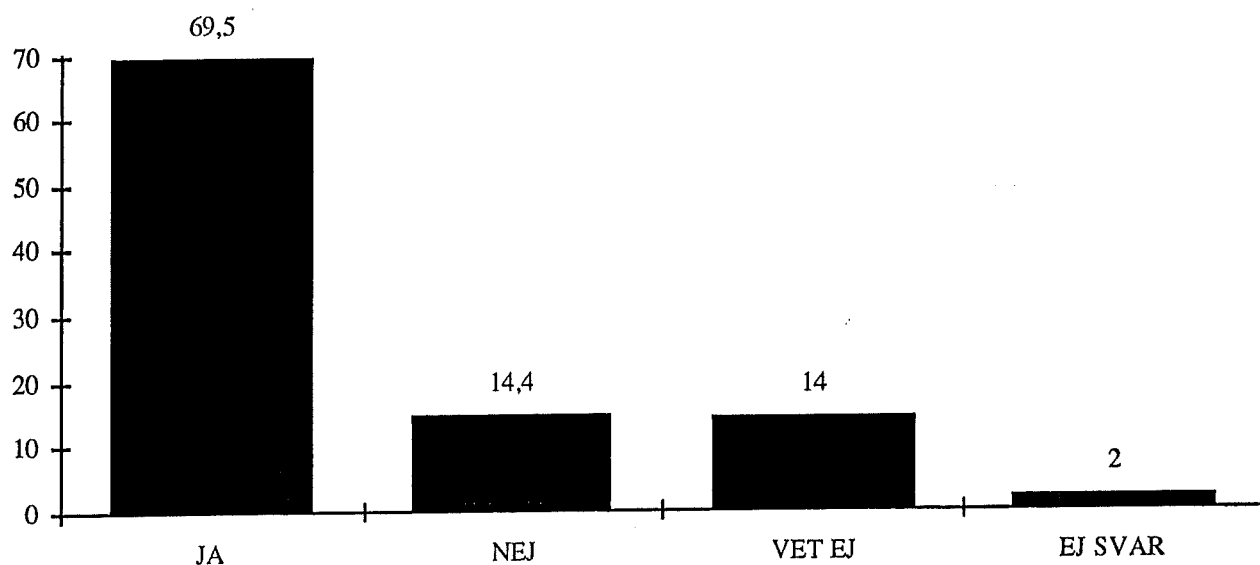
Diagram 3: Jag är tillfredsställd med mitt nuvarande liv (%)

Kön och kvinnors inflytande i politiken

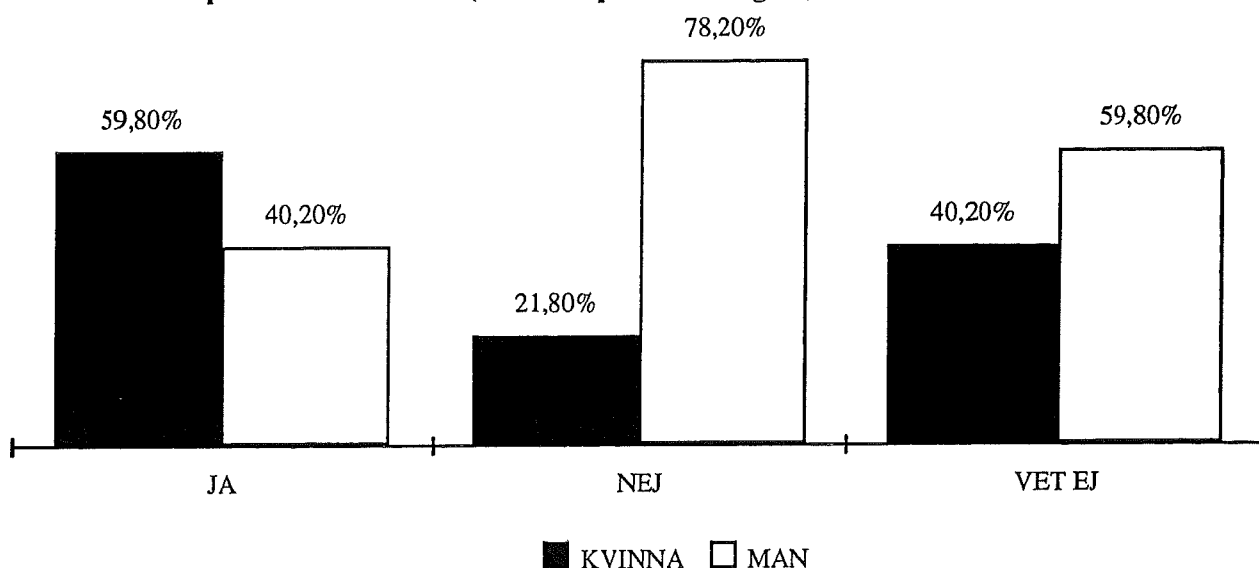
När det gäller kön har vi tidigare visat att svarspopulationen på några tiondelar när överensstämmer med det slumpmässiga urvalet. Hälften av svarspopulationen är kvinnor och hälften män. Det är emellertid inte endast kvinnor som anser att kvinnor ”bör ha ett betydligt större inflytande i politiken” eftersom nästan 70 % anser det. Osäkerheten är emellertid samtidigt ganska stor inför denna fråga — 14 % vet inte om kvinnor bör ha ett större inflytande eller ej. Andelen som inte anser att kvinnors inflytande bör öka är ungefär lika stor.

Diagram 4: Anser du att kvinnor bör ha ett betydligt större inflytande i politiken? (%)

Inställningen till kvinnors inflytande i politiken varierar självfallet med kön. Bland kvinnorna är det 83 % som svarar "ja", 6 % svarar "nej" och 11 % svarar "vet ej". Motsvarande serie för männen är 59 %, 24 % och 17 %. I diagrammet härunder ser vi hur svaren fördelar sig med avseende på kön. Av de totalt 194 svarande som inte anser att kvinnors inflytande bör öka i politiken är drygt 78 % män. Värt att notera är också att andelen kvinnor är relativt stor — drygt 40 % — bland dem som är tveksamma.

Diagram 5: Inställning till kvinnors inflytande i politiken efter kön (% av resp svarskategori)

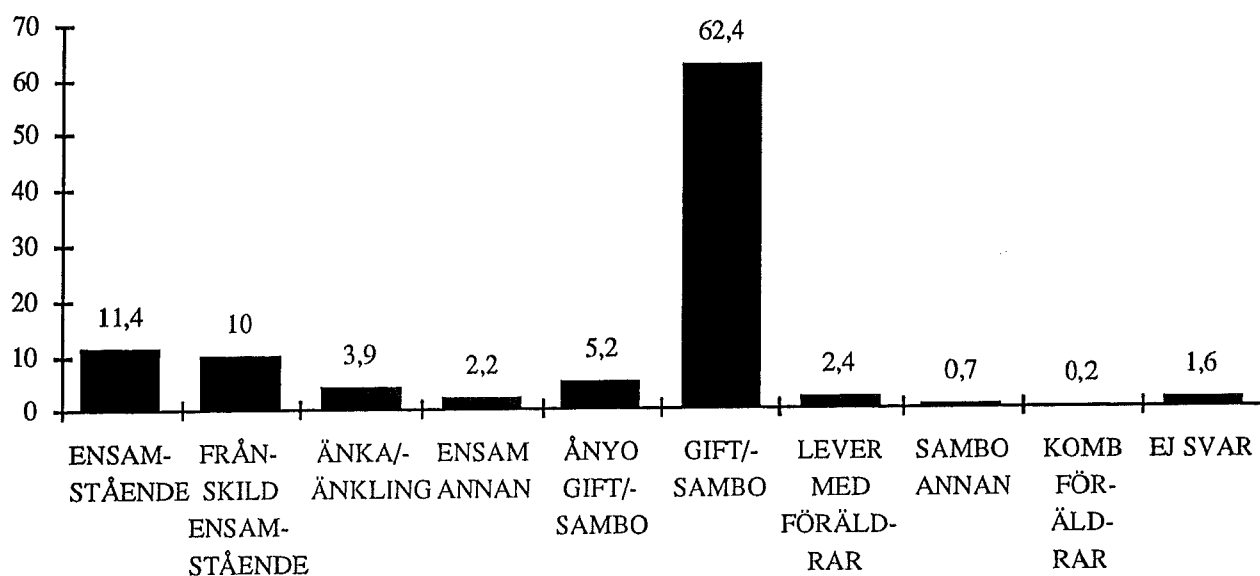
Inställningen till kvinnors inflytande varierar också med politisk sympati. Största andelen personer som är negativa till ett betydligt ökat kvinnligt inflytande i politiken återfinns vi bland nydemokrater (27,5 % av dem som skulle rösta på Ny Demokrati idag svarar nej på frågan om kvinnors inflytande), moderater (27 %) och kristdemokrater (25 %). Bland nydemokratiska män är det endast 43 % som svarar ja på frågan, 45 % bland moderata män. Nydemokrater intar även tätt positionen när det gäller kvinnor som svarar nej (16 %), följda av moderata kvinnor (ca 13 %).

Socialdemokraterna har mycket små andelar i ovanstående avseenden. Minsta andelen nej-sägare (9 %) återfinns bland dem, liksom minsta andelen kvinnliga nej-sägare (2 %). Det är också en stor andel av socialdemokratiska män som svarar ja på frågan (69 %).

Civilstånd och skilsmässa

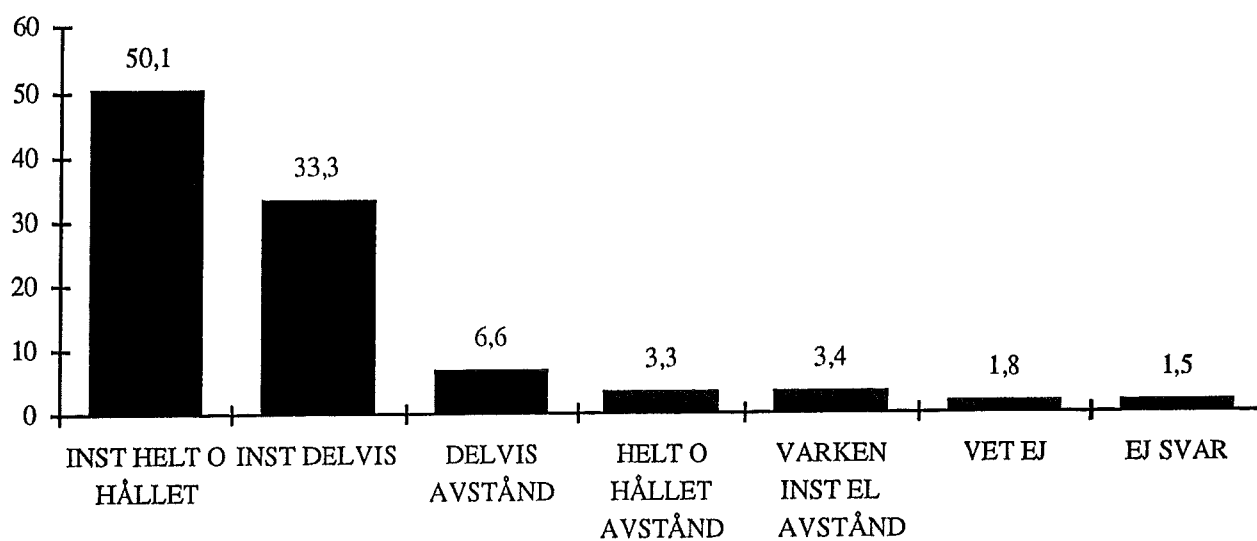
Bland de 1.324 som besvarat frågan om civilstånd är närmare 71 % sammanboende i någon form — antingen gifta, sambo eller boende tillsammans med föräldrar. Resterande är ensamboende i olika former.

Diagram 6: Civilstånd (%)

Att familjen är viktig framgår av föregående tabell men också av svaren på frågan om man bör undvika skilsmässa. Hela 83 % av 1.326 svarande anser att man bör undvika skilsmässa, medan 10 % tar helt eller delvis avstånd.

Diagram 7: Människor borde anstränga sig mer för att undvika skilsmässor, inte minst för barnens skull (%)

Vi kan jämföra utfallet på denna fråga med den svarandes egen uppväxtfamilj. Vi finner då att bland svarande som är uppväxta i familjer där föräldrarna inte levde tillsammans

— knappt 10 % av svarspopulationen — försvagas mönstret i föregående diagram: 43 % av dem instämmer helt och hållet, medan 39 % instämmer delvis i påståndet att människor borde anstränga sig för att undvika skilsmässa. Samma mönster uppträder faktiskt för personer som själva är frånskilda och ensamstående, dvs instämmandet är svagare. Instämmandet är kraftigast bland gifta och sammanboende.

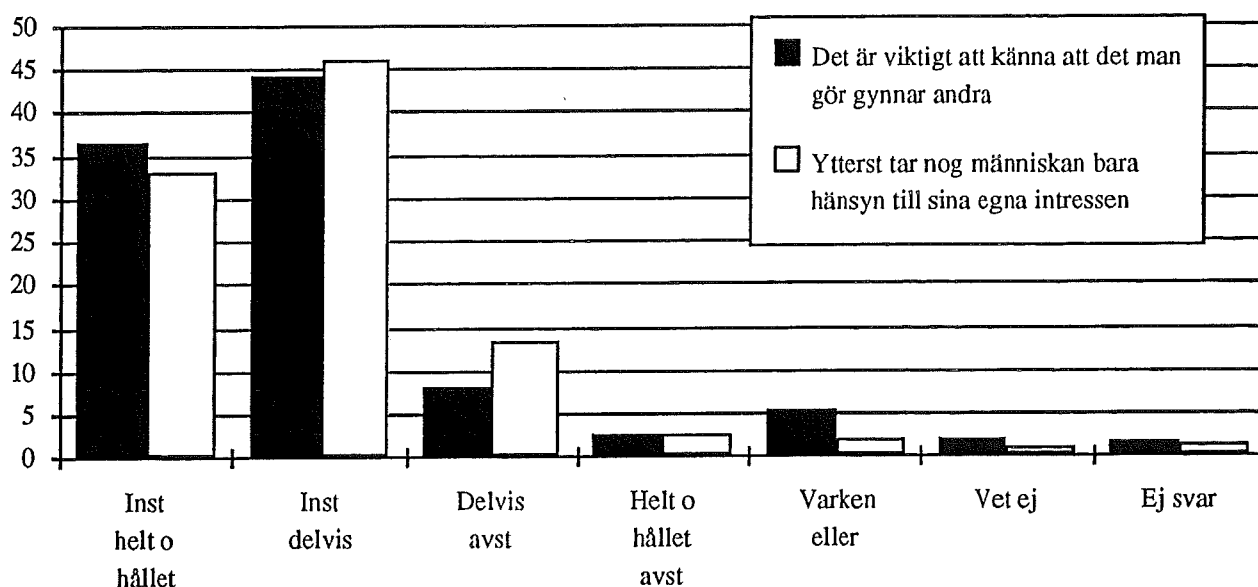
Som förväntat är det också stora skillnader mellan åldersgrupper när det gäller denna fråga. Andelen som instämmer helt och hållet eller delvis är stor i samtliga åldersgrupper, störst är den bland de äldsta där drygt 90 % instämmer och minst bland de allra yngsta där drygt 70 % instämmer. Av personer födda 1914-18 instämmer 79 % helt och hållet. Motsvarande andel är 38 % för personer födda 1969-73.

Kapitel 5: Uppfattningar om människa och samhälle

Inom ramen för detta tema samlade vi en rad situationsdefinierande frågor, vilka syftade till att registrera respondentens allmänna uppfattningar om förhållandet mellan människa och samhälle. Vi ställde också tre uttalat självdefinierande frågor om tillhörighet, personliga upplevelser och reaktion på kränkning. Syftet var här för det första att skapa olika indikatorer på synen samhälle-människa: både uppfattningar i allmänhet och definitioner av det egna livet. För det andra syftade frågorna till att spegla respondentens syn på olika sociala relationer. Frågorna är av den karaktären att de främst kommer att användas som indikatorer vid djupare analyser av materialet, varför vi här nöjer oss med att huvudsakligen återge svarsfrekvenser.

En diskussion som ofta förs handlar om altruism kontra egoism. Vi ställde två frågor som ger perspektiv på denna diskussion, vilka redovisas i diagram 1 nedan.

Diagram 1: Altruism - egoism (%)

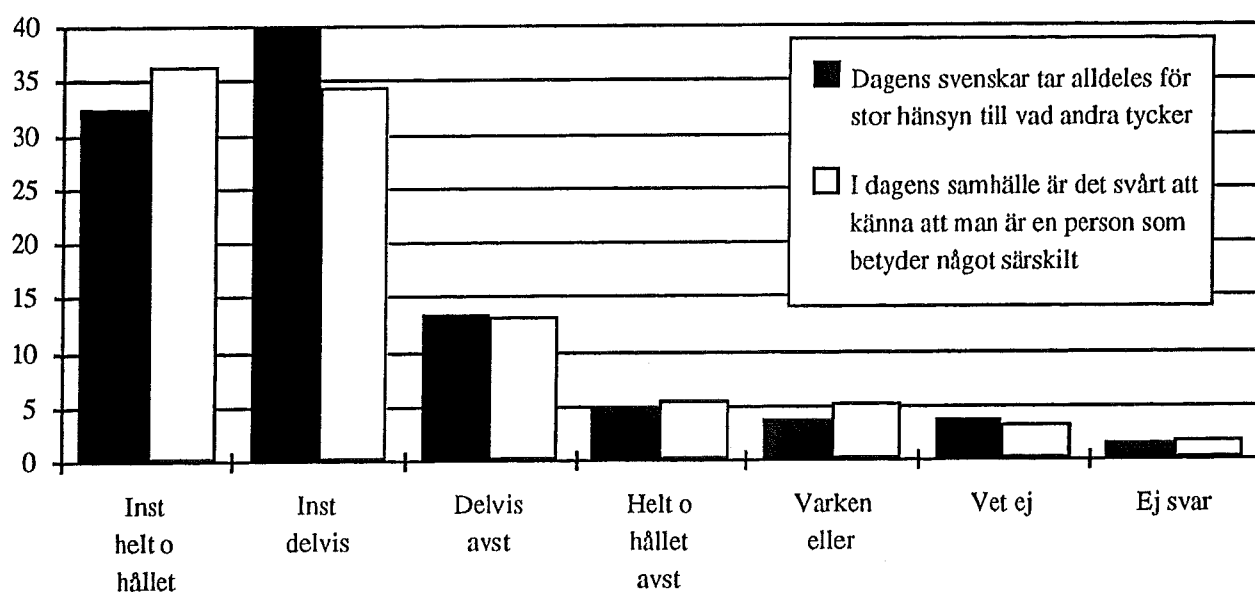
Det är omkring 35 % av de svarande som helt och hållet instämmer såväl i påståendet att "det är viktigt att det man gör gynnar andra" och att människan ytterst bara "tar hänsyn till sina egna intressen". Omkring 45 % instämmer delvis. En stor majoritet intar således dessa båda attityder. Är det samma människor som samtidigt har båda attityderna? Ja, till stor del. Av dem som instämmer helt och hållet i att det är viktigt att gynna

andra, instämmer 38 % helt och hållet i att ytterst tar människan bara hänsyn till sina egna intressen. Av dem som instämmer helt och hållet i det förra påståendet är det drygt 80 % som också helt och hållet eller delvis instämmer i det senare. Utfallet på dessa frågor antyder således att det är fullt möjligt att på en och samma gång inta en altruistisk och en egoistisk attityd.

Dessa attityder är självfallet inte frikopplade från livssituationen. En illustration av det får vi när vi jämför hur personer som definierar sig som tillhörande den starka, svaga och varken starka eller svaga gruppen i samhället svarar på frågan om värdet av att gynna andra. Totalt är det 1.306 personer som besvarat dessa båda frågor och av dem är det 37 % som instämmer helt och hållet i att det är viktigt att gynna andra. Bland dem som definierar sig som starka sjunker andelen till 35 %, bland de svaga stiger den till nästan 45 %. Bland dem som definierar sig som varken starka eller svaga är andelen som instämmer helt och hållet exakt lika stor som i svarspopulationen som helhet, medan den bland dem som inte vet hur de ska definiera sig i fråga om grupp tillhörighet sjunker till under 34 %.

De två frågorna om altruism och egoism riktar intresset mot ganska abstrakta samhälls- och människouppfattningar. Vi ställde två andra frågor som också handlar om relationen mellan personen själv och de andra, men som handlar mer om personens utrymme i sociala relationer än om huruvida man principiellt bör hjälpa sig själv eller andra. I diagram 2 visas utfallet i dessa frågor.

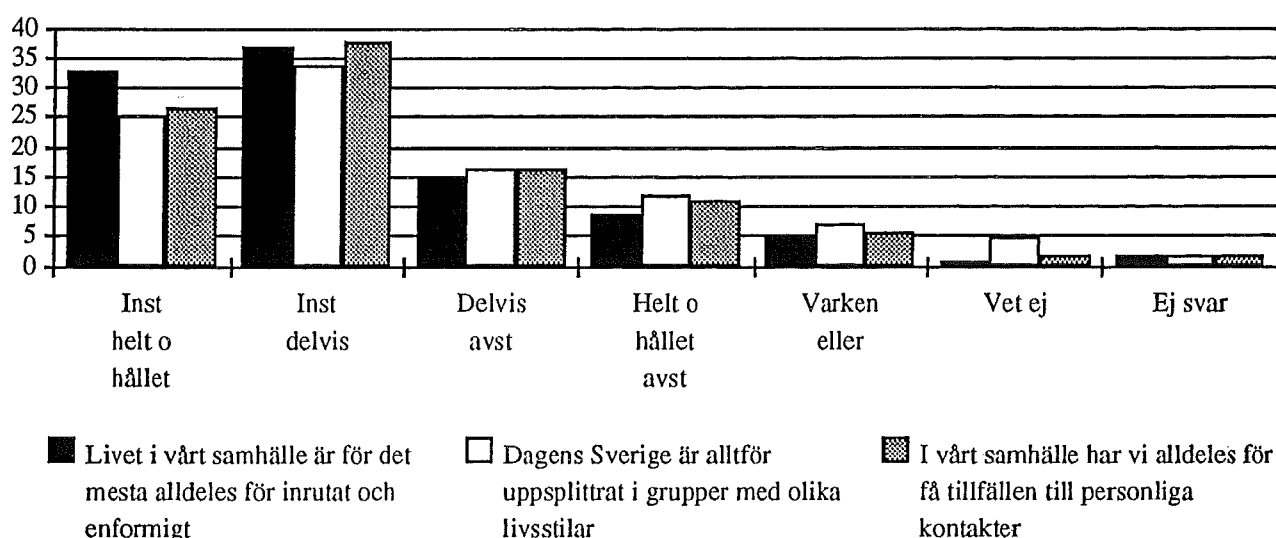
Diagram 2: Överdriven hänsyn till andra resp personbetydelse (%)

Som framgår av diagrammet instämmer flertalet i båda påståendena.

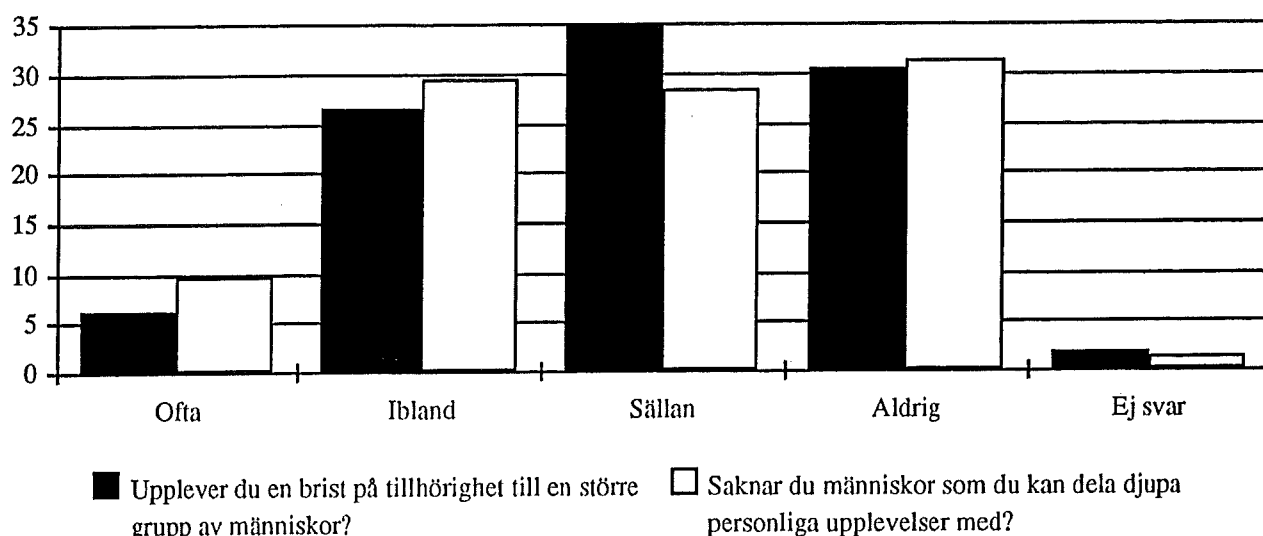
Vi bad också respondenterna att svara på tre frågor som allmänt karaktäriserar det sociala livet i dagens Sverige. Den första handlar om enformighet, den andra om livsstilssplittring och den tredje om möjligheter till personliga kontakter. I samtliga fall svarar flertalet instämmande.

Diagram 3: Enformighet, livsstilssplittring, personliga kontakter (%)

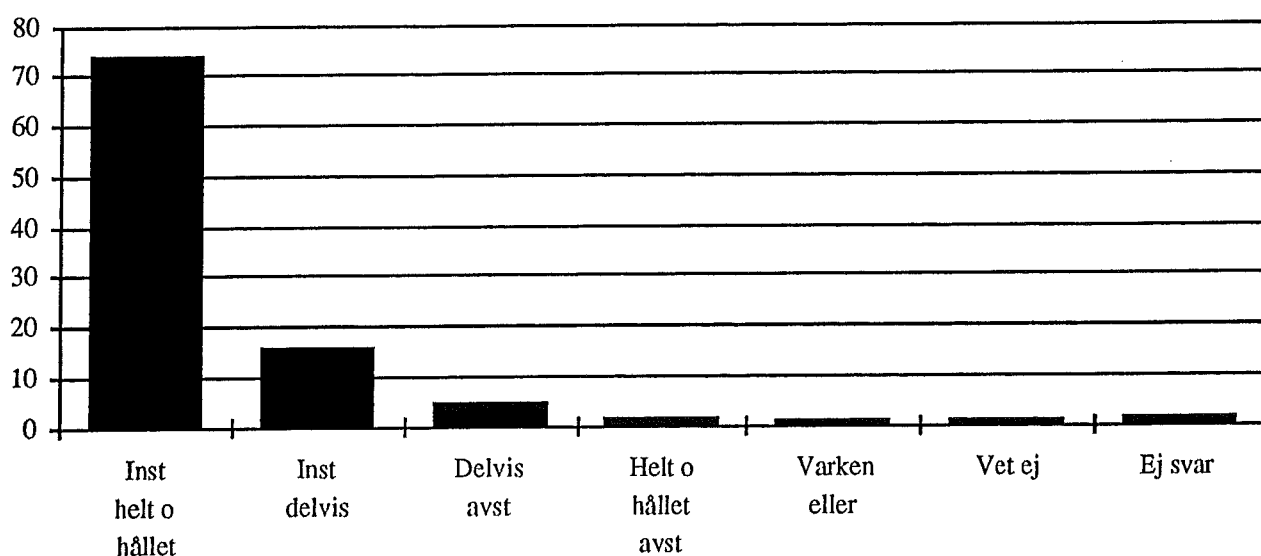
De två frågorna om upplevelse av brist på grupptillhörighet resp saknad av djupa personliga relationer anknyter på olika sätt till de tre förut nämnda. Svarsprofilerna för dessa två frågor liknar varandra med en stor andel som aldrig eller sällan upplever medmänskossaknad eller brist på grupptillhörighet.

Diagram 4: Bristande grupptillhörighet och medmänniskosaknad (%)

I detta sammanhang ställde vi också en fråga om bestraffningar av brottslingar. Utfallet är här entydigt: nästan 75 % av svarspopulationen instämmer helt och hållet i att straffen bör skärpas, endast ca 2 % tar helt avstånd.

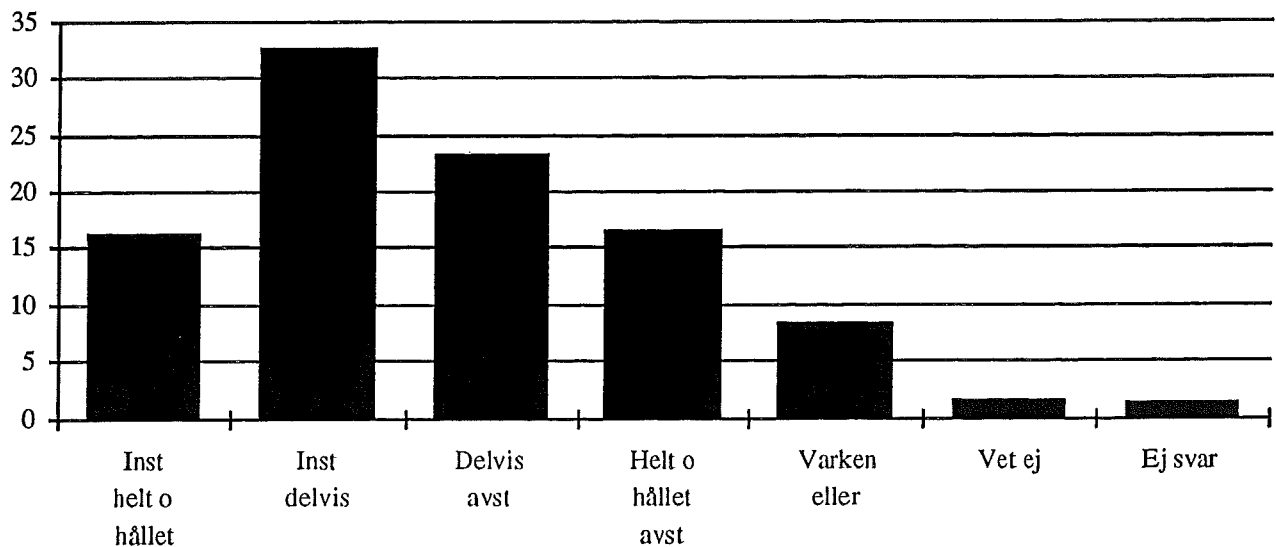
Diagram 5: Straffen borde skärpas för att minska brottslingarnas möjlighet att hota och skada vanligt folk (%)

Instämmandet vad gäller straffskärpning överskrider sociala, politiska och andra gränser. Vad beror det på? Den frågan kan vi inte besvara i nuläget, men det står klart — när vi ser utfallet på en av de andra frågorna — att det finns ett slags rädsla hos en stor del

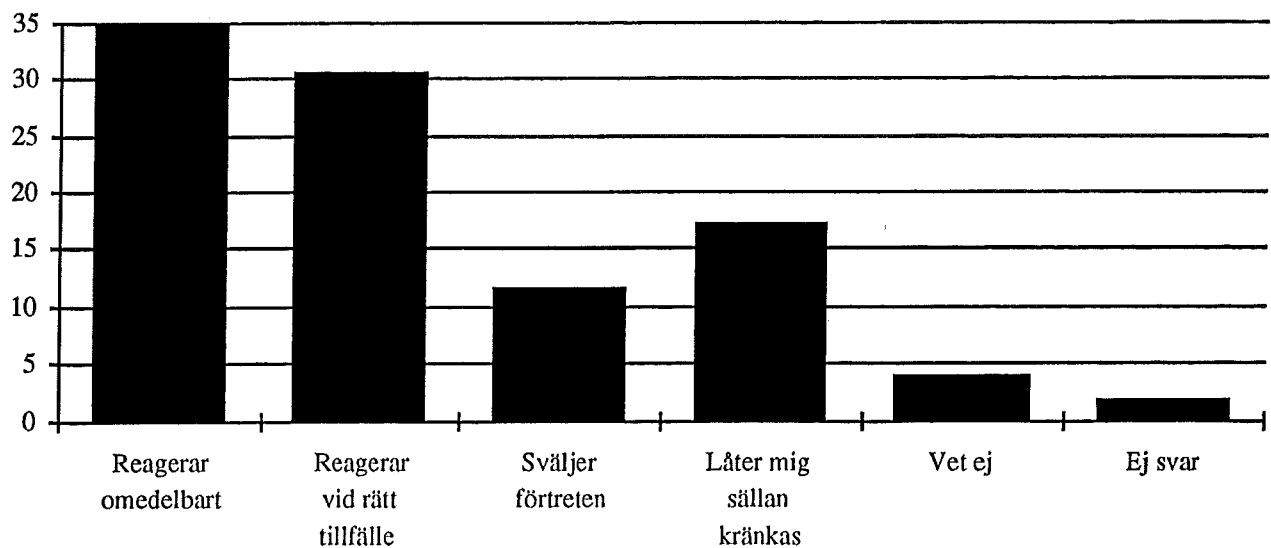
av respondenterna, vilken möjligen kan förklara det stora stödet för straffskärpning. Av diagrammet härunder framgår att ca 50 % instämmer helt och hållet eller delvis i att man bör vara litet misstänksam när man träffar en obekant person.

Diagram 6: När man träffar en obekant person är det klokast att vara litet misstänksam (%)

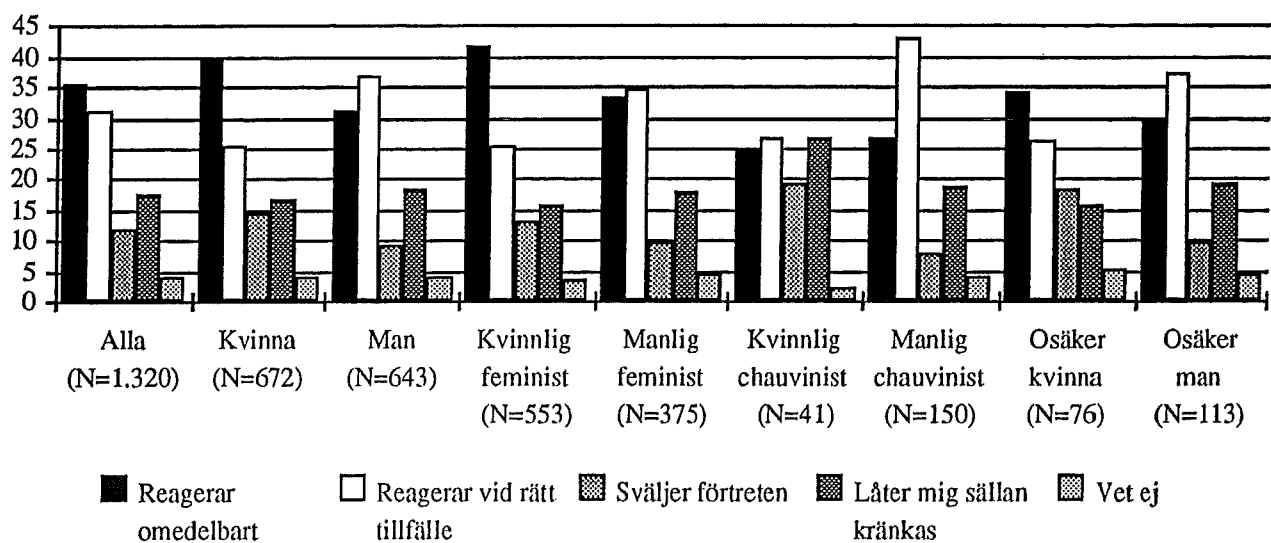
Vi ställde också en fråga om hur man reagerar när man blir kränkt av någon annan. Vi gav fyra svarsalternativ förutom vet ej: omedelbar reaktion; uppskjuten kalkylerad reaktion; ingen reaktion; och att undvika kränkning överhuvudtaget. Omkring 35 % uppger att de reagerar omedelbart, medan ca 30 % kalkylerar. 11 % reagerar inte och 17 % låter sig sällan kränkas. 4 % vet inte hur de reagerar. Denna fråga kan säga en del om respondentens personlighet, men framförallt syftade vi till att få tag på några olika handlingsmönster vilka kan jämföras med politiskt handlande. Detta skall vi återkomma till. Här ska vi avsluta med att endast ge en illustration av denna frågas användbarhet som indikator.

Diagram 7: Om du blir kränkt av någon annan, hur reagerar du då?
(%)

I diagram 8 har vi kombinerat frågan om kränkingsreaktion med kön och med uppfattningen om kvinnors inflytande i politiken. På basis av kön och kvinnoinflytande har vi konstruerat ett antal kategorier: feminister som anser att kvinnors inflytande bör öka; chauvinister som inte anser att det bör öka; samt osäkra som inte vet om kvinnors inflytande bör öka. Vi har sedan jämfört dessa kategorier med samtliga svarande och kvinnor resp män vad gäller kränkingsreaktion.

Diagram 8: Kränkingsreaktion: alla resp män och kvinnor (% av resp kategori)

Vad vi bl a kan se här är ett kvinnligt resp ett manligt handlingsmönster när det gäller att reagera på kränkningar. Det kvinnliga handlingsmönstret tycks ha den omedelbara reaktionen som grunddrag, medan det manliga mönstret mer präglas av kalkylerande. Mest renodlat framträder mönstren hos den kvinnliga feministen resp den manlige chauvinisten, medan det till synes könstypiska försvagas hos den manlige feministen resp kvinnliga chauvinisten. Uttryckt på annat sätt: en speciell subjektiv meningskonstruktion tenderar här att förstärka en social könsskillnad.

Kapitel 6: Arbete, inkomst och utbildning

Faktafrågorna om sysselsättning och yrke kombinerades med självdefinitionsfrågor om upplevelsen av arbetstid, om drömjobb och om arbetsmotivation. Vidare ställdes två situationsdefinierande frågor om inflytande och ledning i arbetslivet.

Beträffande inkomst ställdes faktafrågor om egen och makes/makas inkomst. Dessa kombinerades med en självdefinitionsfråga om förmögenhet där respondenten själv får definiera om han/hon har förmögenhet och således också själv avgöra vad förmögenhet är. Vidare bad vi respondenterna att definiera sig i förhållande till inkomsthierarkin: hög/mellan/låg.

Faktafrågorna om egen och makes/makas utbildning kombinerades med tre självdefinitionsfrågor som tog sikte på utbildningsvilja samt upplevelsen av undervisningen under den egna skolgången. Vidare ställde vi frågor om skolors konkurrens med varandra och om hur skolutbildning värderas idag.

Yrke och arbetsliv

För att börja med yrke samlade vi in denna uppgift om den svarande, hans eller hennes partner och föräldrar. Detta gav upphov till omkring 720 olika yrkesbeteckningar. Dessa har kodats på två olika sätt: varje yrke har dels givits en egen yrkeskod och dels en kod i överensstämmelse med Statistiska centralbyråns socioekonomiska indelning (SEI). Syftet med detta förfarande var att undvika att dölja yrkets specifika drag i ett socioekonomiskt kodsysteem som främst syftar till att visa på gemensamma drag — i arbetssituation och kvalifikationer — hos olika yrken. Genom att ge varje yrke två koder ville vi hålla öppet för olika typer av analyser och inte låsa fast oss i den traditionella socioekonomiska. Det är emellertid poängglöst att på detta deskriptiva stadium redogöra för olika yrkesinnehavares orienteringar, inställningar och livssituationer. Yrket skall vi återkomma till i framtida analyser.

Svarspopulationens socioekonomiska profil har vi redogjort för i kapitel 2.

När det gäller den politiska sympatins socioekonomiska mönster framgår den av de tre följande diagrammen.

Diagram 1: Arbetares röstning vid val idag (%)

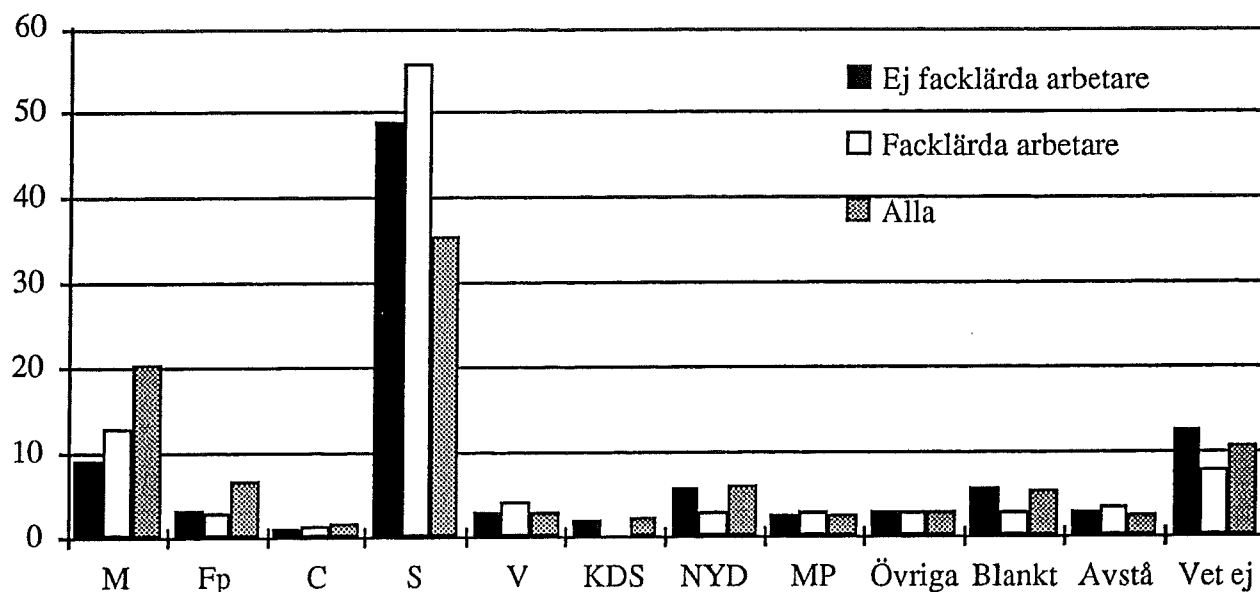

Diagram 1 visar arbetares röstning idag i förhållande till alla de svarandes röstning.

Som väntat har socialdemokraterna ett betydligt större stöd bland arbetare än i svarspopulationen, detta gäller i synnerhet facklärda arbetare. Vänsterpartiet har också något större stöd bland arbetare än bland samtliga svarande. Moderaterna har markant svagare stöd bland arbetare än i svarspopulationen. Intressant att notera är att ej facklärda arbetare mera frekvent än facklärda väljer, vad man kunde kalla politikens missnöjesalternativ: Ny demokrati, blankröstning, avstå från att rösta samt vet ej-alternativet.

Diagram 2: Tjänstemäns röstning vid val idag (%)

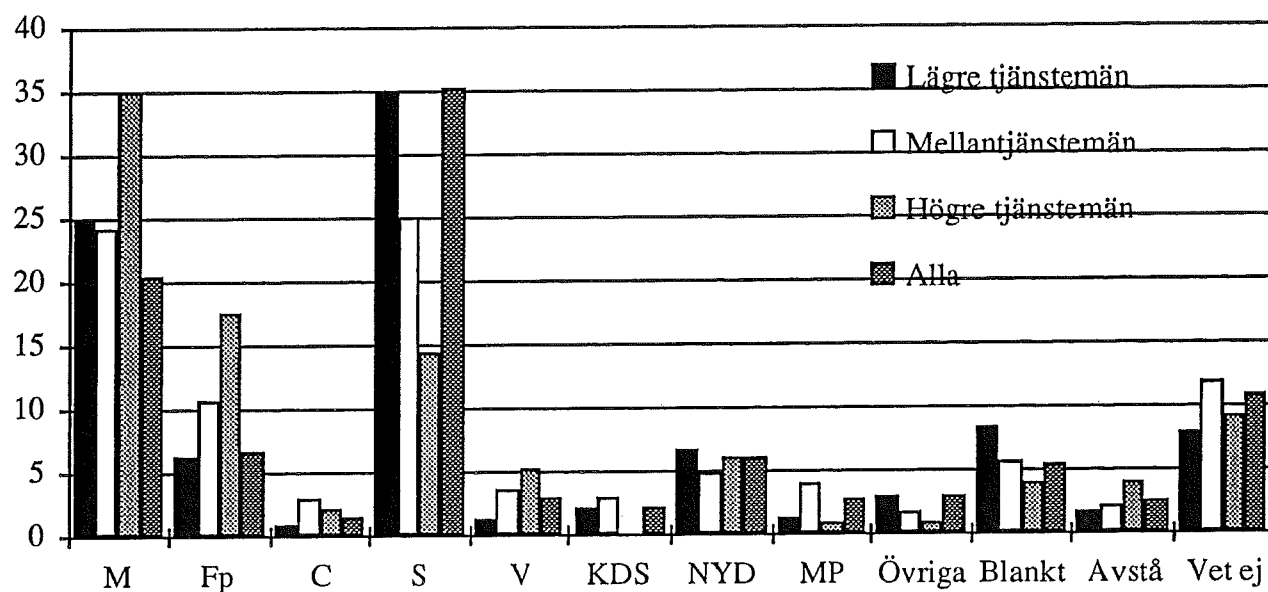

Diagram 2 visar tjänstemäns röstning i förhållande till hela svarspopulationens röstning. Moderaterna har som framgår starkt stöd bland tjänstemännen, i synnerhet högre tjänstemän. Detsamma gäller folkpartiet som dock har svagare stöd bland lägre tjänstemän än i svarspopulationen i sin helhet. Socialdemokraterna har lägre stöd bland tjänstemännen, med undantag för dem i lägre position där andelen i stort sett motsvarar andelen i totalpopulationen. Vänsterpartiet har starkare stöd bland högre och mellantjänstemän än i populationen som helhet. Även lägre tjänstemän har en viss dragning åt missnöjesalternativen.

Diagram 3: Företagares och övrigas röstning vid val idag (%)

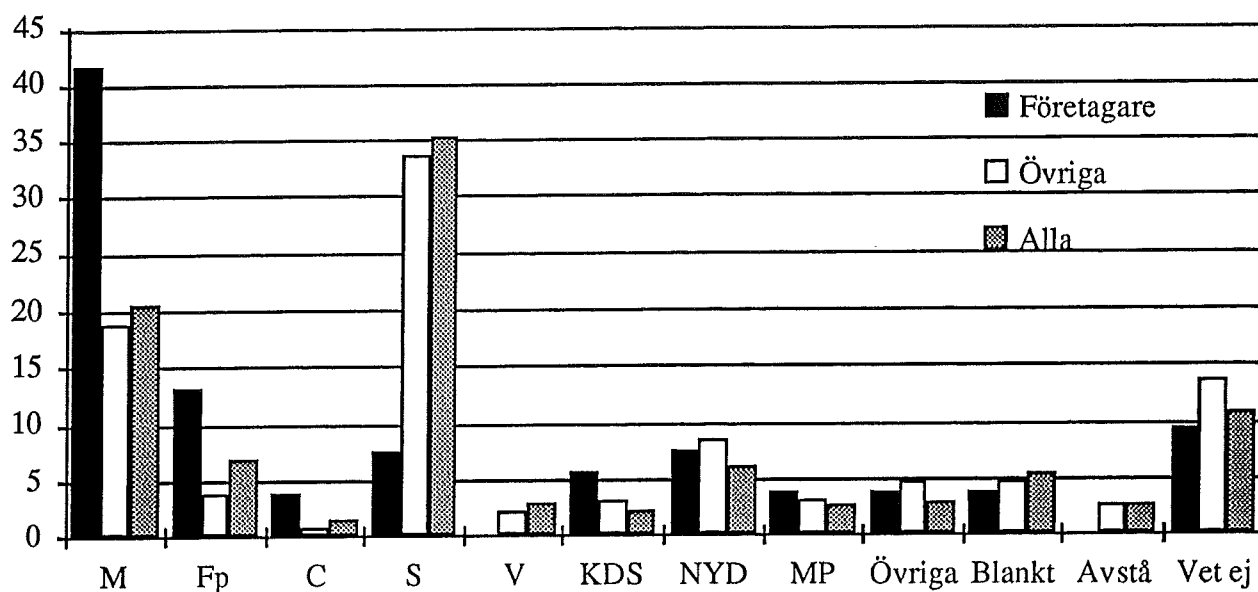
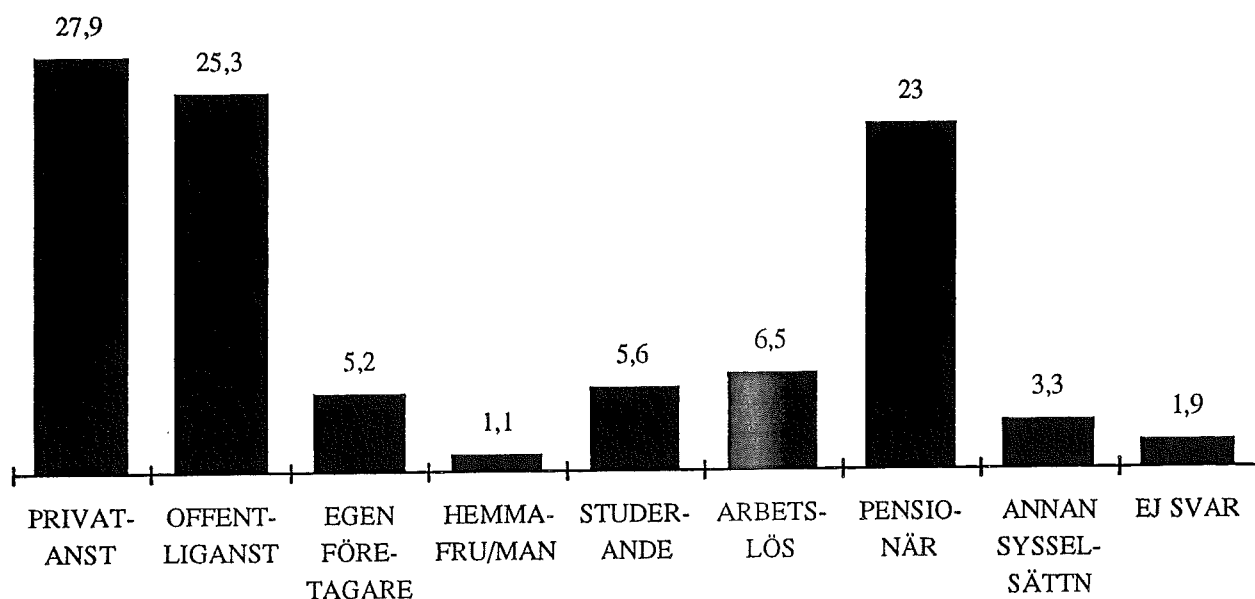

Diagram 3 visar företagares och övrigas röstning i förhållande till svarspopulationen i sin helhet. Övriga är personer som inte svarat på frågan om yrke resp personer vars yrkesbeteckning inte gått att SEI-klassificera. Avvikelser finns men i stort sett liknar kategorin övriga svarspopulationen i politiskt avseende. Undantaget är emellertid att de har en dragning till missnöjesalternativen. För företagarna gäller som väntat att de attraheras mer av traditionella borgerliga partier än av socialdemokraterna. KDS, Ny demokrati och Miljöpartiet har större andelar företagare än i svarspopulationen som helhet.

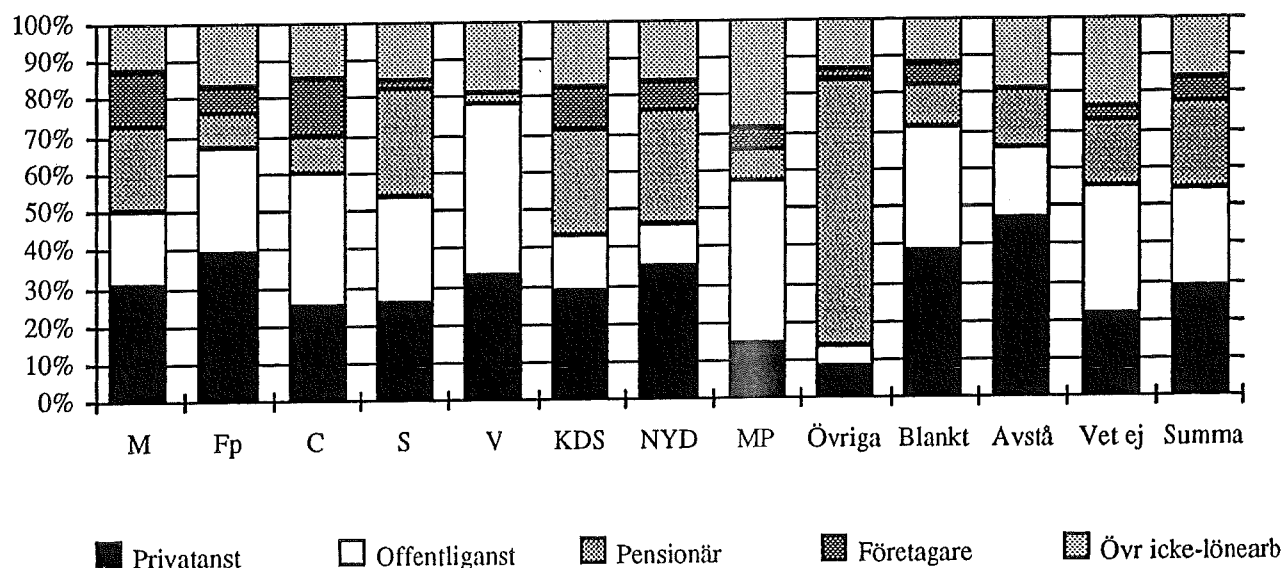
När det gäller sysselsättningsform framgår att knappt 28 % är privatanställda, medan 25 % är offentliganställda. En knapp fjärdedel är pensionärer och vardera 5-6 % är studerande, egna företagare och arbetslösa.

Diagram 4: Sysselsättningsform (%)

Hur den politiska sympatin varierar med sysselsättningsform framgår av diagram 5.

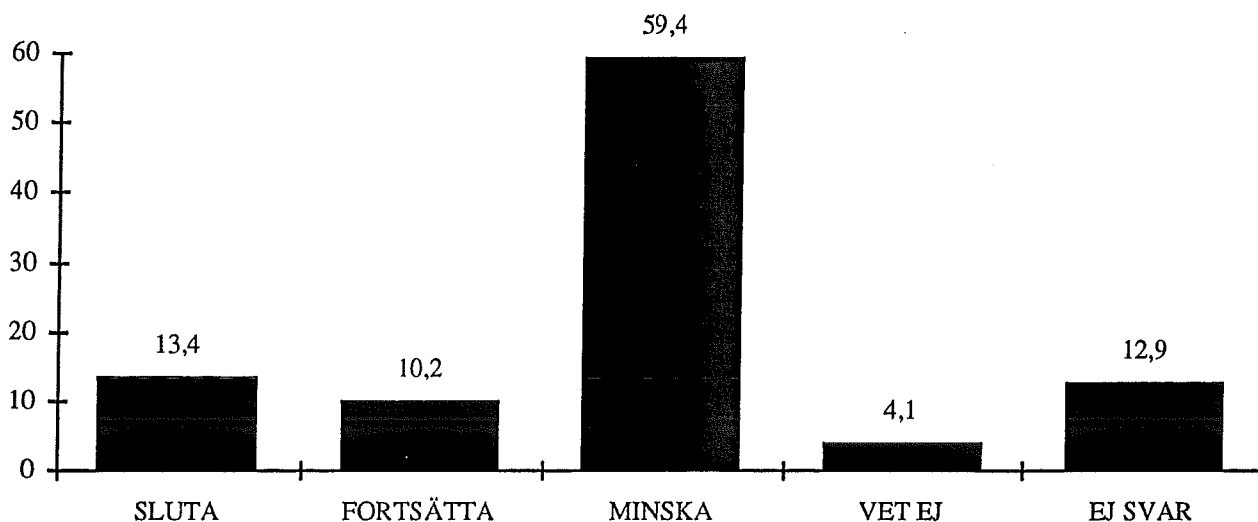
Diagram 5: Politisk sympati och sysselsättningsform

Frågeformuläret gav oss också svar på en del andra frågor om de svarandes arbetsliv. Drygt 54 % av svarspopulationen utgörs t ex av personer som haft ett annat yrke än det de har nu. Av de 815 som besvarat frågan om arbetstid är ca 75 % heltidsarbetande och ca 25 % deltidarbetande.

Inställningen till arbetstidens omfattning domineras emellertid av drömmen om arbetstidsförkortning: drygt 72 % av svarspopulationen skulle minska sin arbetstid eller helt sluta arbeta om de fick ekonomiska möjligheter att göra det. Endast ca 10 % skulle fortsätta arbeta heltid. Bland de privatanställda är det knappt 12 % som skulle fortsätta arbeta heltid, ca 6 % av de offentliganställda och hela 27,5 % av egenföretagarna.

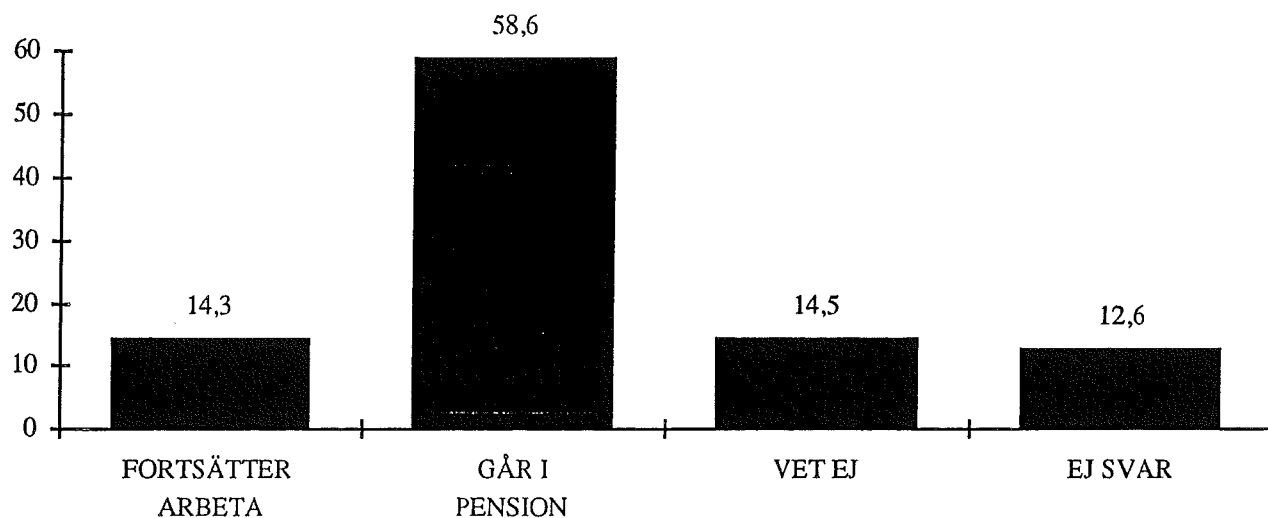
Diagram 6: Antag att du arbetar heltid och får möjlighet att helt sluta arbeta eller minska din arbetstid med samma inkomst. Vad skulle du då göra? (%)

Inställningen till arbetstid varierar, men inte dramatiskt, med om man har barn eller ej: drygt 17 % av dem som har barn skulle helt sluta arbeta om de fick den möjligheten, mot drygt 11 % av dem som inte har barn. Könsvariationen vad gäller denna fråga är intressantare. 1.169 personer har besvarat frågan om arbetstidsminskning och samtidigt uppgivit sitt kön. På några tiondelar när är könsfördelningen helt jämn bland dessa. Av dem som uppger att de helt skulle sluta arbeta är 46 % kvinnor och 54 % män, medan förhållandet är exakt det omvända bland dem som skulle minska sin arbetstid. Bland dem som svarat att de skulle fortsätta arbeta heltid är 35 % kvinnor resp 65 % män. Tveksamheten inför arbetstidsfrågan är störst bland männen: 65 % av dem som inte vet om de skulle sluta, fortsätta eller minska sin arbetstid är män.

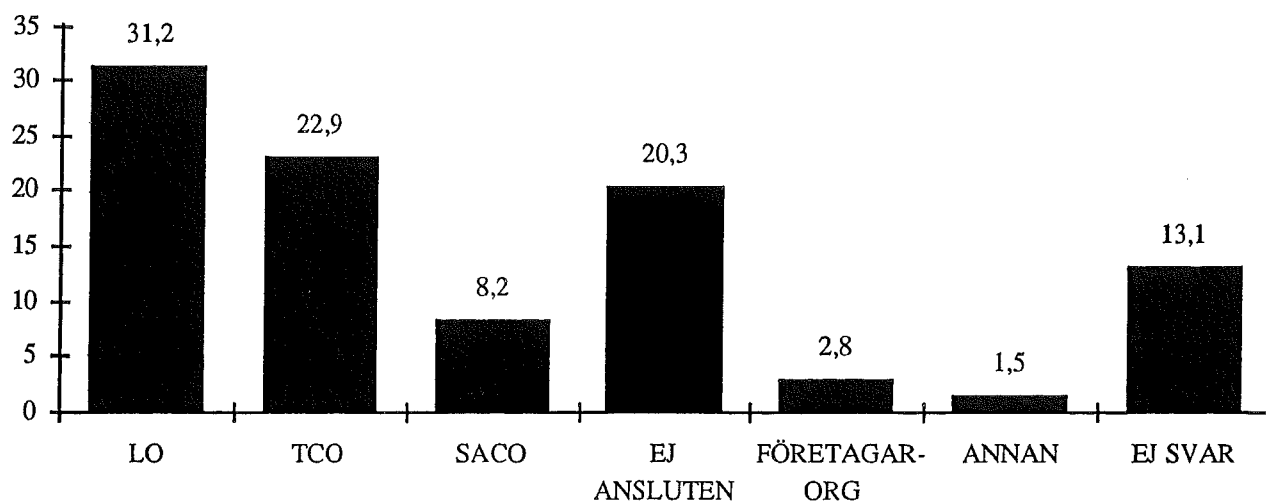
Frågan som återges i diagram 7 nedan innebär ett slags variation på arbetstidstemat: 58 % skulle gå i pension i stället för att fortsätta arbeta om de fick den möjligheten.

Diagram 7: Antag att du inom kort uppnår pensionsålder men får möjligheten att fortsätta arbeta. Vad gör du? (%)

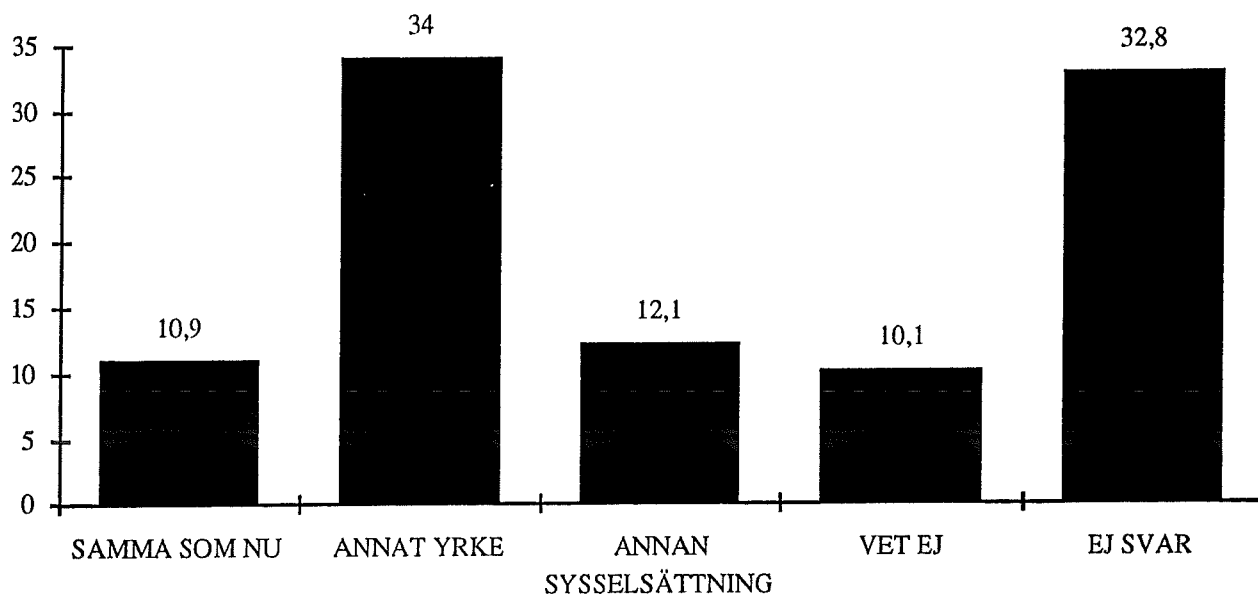
Den fackliga organiseringen framgår av nedanstående diagram. Anmärkningsvärt är den stora andelen icke anslutna: drygt 20 %. Detta beror bl a på att många såväl studerande som hemarbetande — vilka kanske inte har anledning att organisera sig — samt pensionärer — vilka kanske lämnat organisationen därför att de slutat arbeta — definierat sig som icke anslutna. Om vi minskar de icke anslutna med nämnda grupper blir andelen betydligt lägre: 12,6 %. Av de privatanställda är det 26 % som inte är anslutna, drygt 4 % av de offentliganställda och nästan 48 % av egenföretagarna.

Diagram 8: Vilken facklig intresseorganisation är du medlem i? (%)

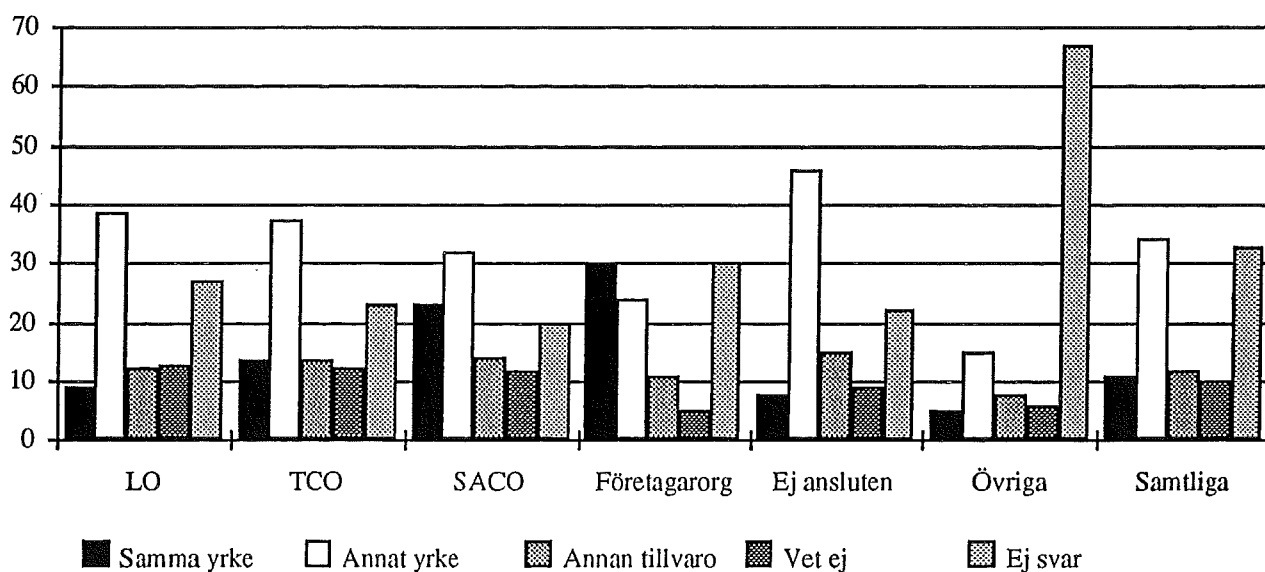
Något färre än 70 % har besvarat frågan om drömjobb, av dessa är det emellertid 10 % som givit olika varianter av svaret "vet ej". Resterande svar har vi kvantifierat och delat in i tre kategorier: sådana svar som innebär att det nuvarande arbetet ses som drömjobbet; svar som innebär att ett annat konkret yrke anges som drömjobb; samt svar som innebär att en annan tillvaro eller sysselsättning — t ex miljonär eller bankdirektör med fallskärmsavtal — anges som drömjobb.

Diagram 9: Drömjobb (%)

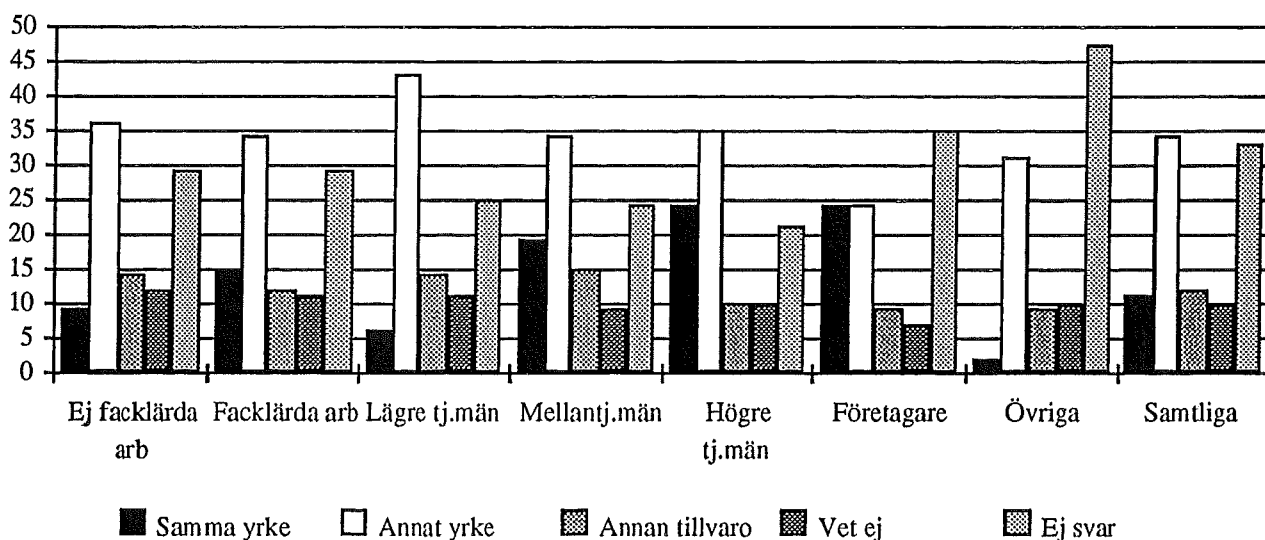
Om det drömjobb en person uppger kombineras med hans nuvarande sysselsättning, erhåller vi ett grovt mått på arbetstillfredsställelse. Som framgår av diagrammet nedan, där drömjobb kombineras med facktillhörighet, är den relativa arbetstillfredsställelsen minst bland LO-medlemmar, ej fackanslutna och övriga, medan den är högst bland SACO-medlemmar och medlemmar i företagarorganisationer. Drömjobsfrågan säger också en del om modet att drömma och fantisera. I detta avseende finns variationer mellan olika grupper, som vi skall återkomma till i framtida analyser.

Diagram 10: Drömjobb och facktillhörighet (% av resp kategori)

Mönstret i föregående diagram bekräftas i någon mån i det följande, där drömjobb kombineras med socioekonomisk grupptillhörighet. En intressant grupp, som möjligen döljs i det föregående diagrammet, är de lägre tjänstemännen, vilka har mycket låg relativ arbetstillfredsställelse.

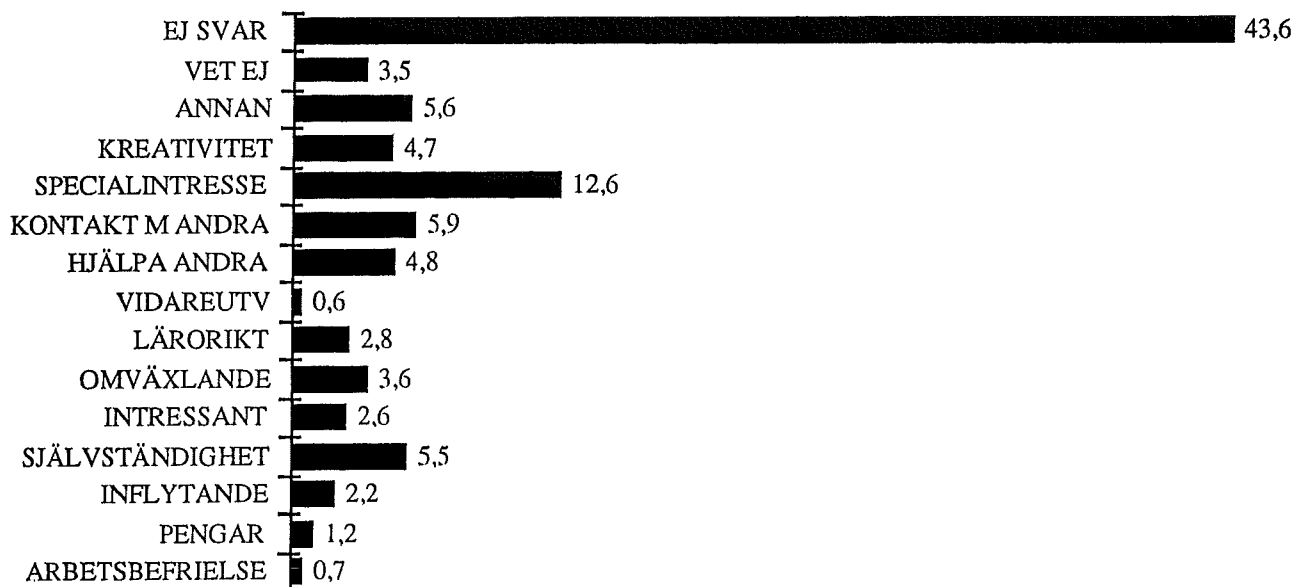
Diagram 11: Drömjobb och socioekonomisk grupp (% av resp kategori)

Hur motiveras då drömjobben? Drygt 40 % motiverar inte alls. Övriga motiveringar framgår nedan där den största enskilda kategorin är "specialintresse" — t ex att vilja arbeta med hästar eller att vilja bli fotbollsproffs. Kreativitet, självständighet, kontakt med

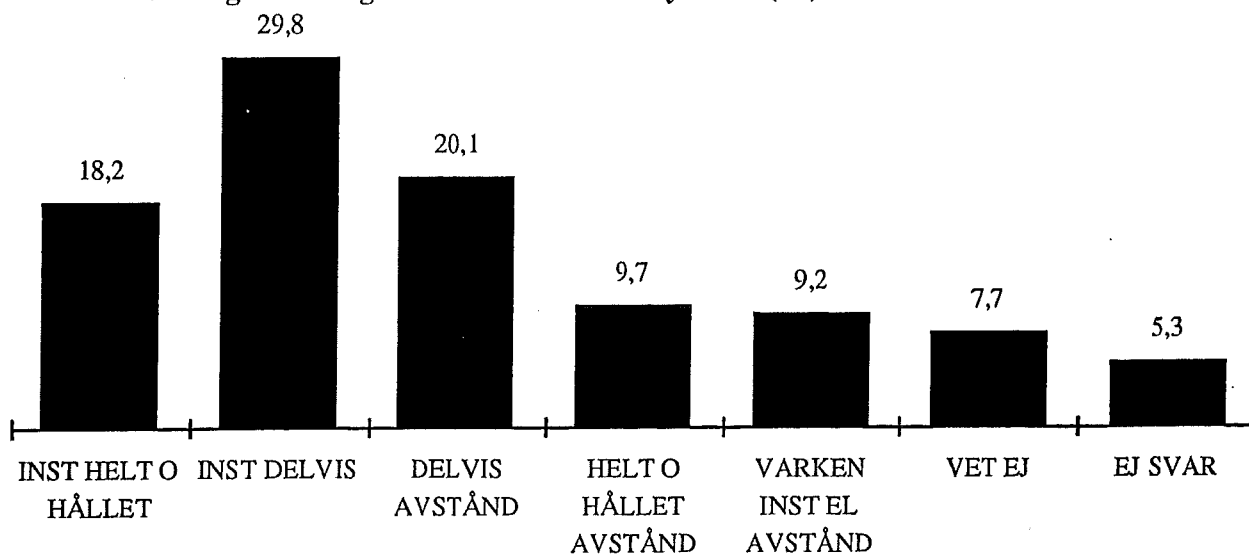
andra i arbetet och möjlighet att hjälpa andra är andra relativt frekventa motiv. Värt att notera är att pengar och inflytande inte är speciellt vanliga motiv bakom drömjobb.

Diagram 12: Drömjobbsmotivering (%)

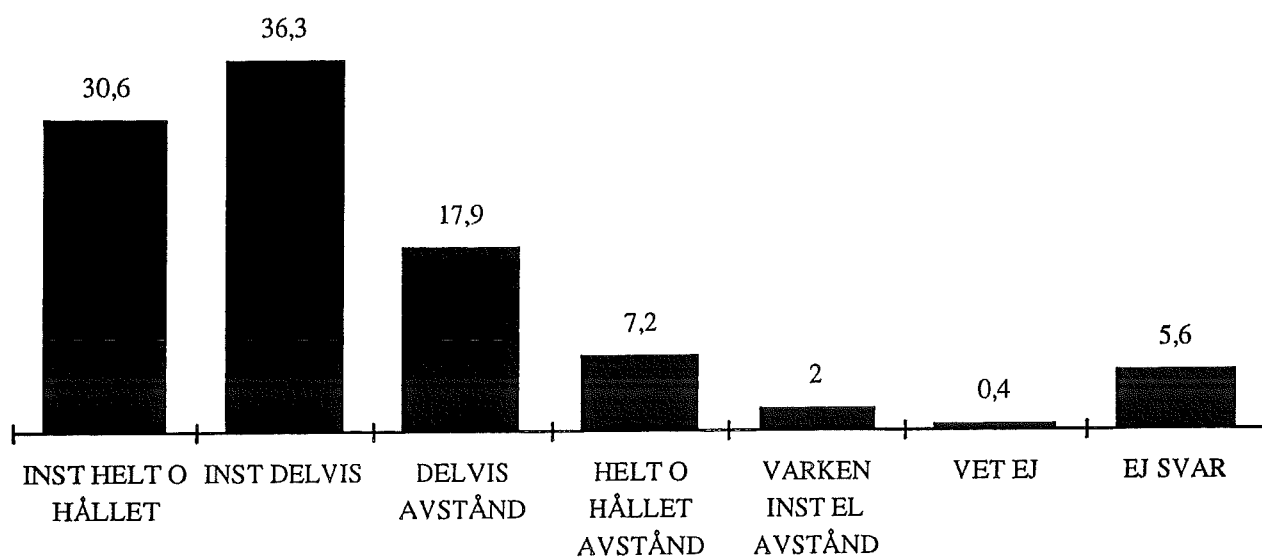
Vi efterlyste också inställningen till de anställdas och företagsägarnas inflytande över arbetsvillkoren. Knappt 50 % instämmer helt och hållet eller delvis i att de som arbetar bör ha större inflytande över arbetsvillkoren än de som äger företagen. Knappt 30 % tar helt och hållet eller delvis avstånd från detta.

Diagram 13: Att de som arbetar i privata företag får inflytande över sina arbetsvillkor är viktigare än att de som äger företagen får behålla sitt inflytande (%)

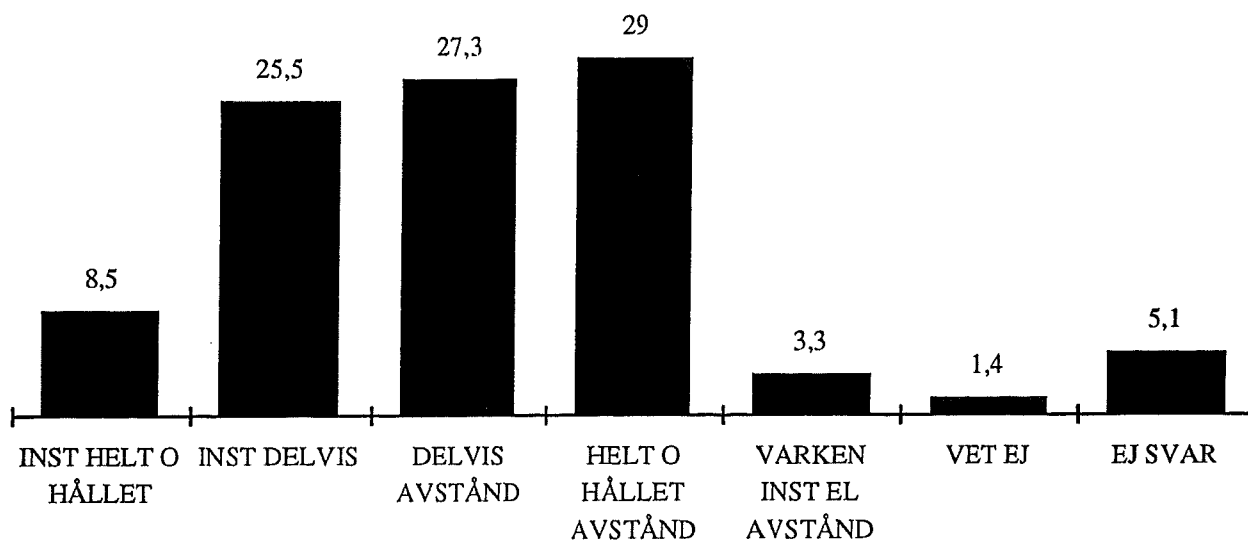
När det gäller skälen till att arbeta anser drygt 66 % att det viktigaste med arbetet är den fasta inkomsten. Detta kan ju jämföras med drömjobbsmotiveringarna där pengar intog en undanskymd plats, varför man kan säga att svarspersonerna i stor utsträckning har en realistisk hållning till arbetslivet — det är helt enkelt pengarna som är det viktigaste i verkligheten, i drömmen är de mindre viktiga. Det är dock ca 25 % som tar helt och hållet eller delvis avstånd från att viktigaste med arbetet är den fasta inkomsten.

Diagram 14: Det viktigaste med att ha ett arbete är att det ger mig en fast inkomst (%)

När det gäller befälsrätten i arbetslivet instämmer 34 % helt och hållet eller delvis i att det är bättre att chefer leder och fördelar arbetet än att vanliga medarbetare är med och bestämmer. Hela 56 % tar delvis eller helt och hållet avstånd.

Diagram 15: Det är bättre att chefer helt och hållet leder och fördelar arbetet än att vanliga medarbetare är med och bestämmer (%)

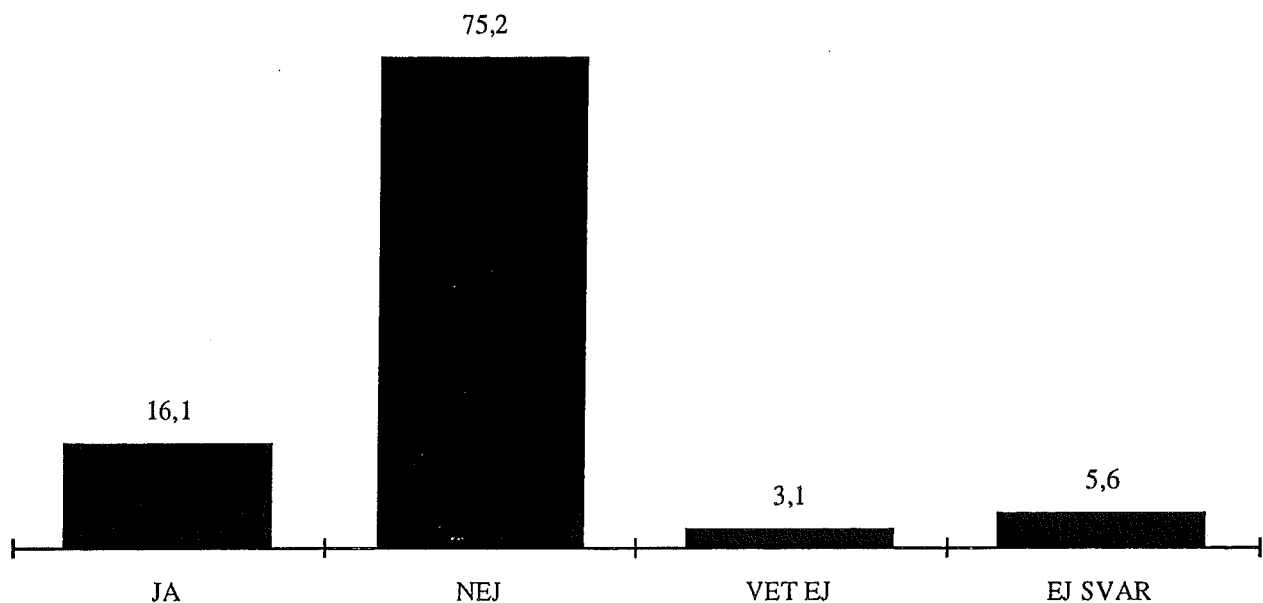

Inkomst och förmögenhet

Vi ställde frågor där vi bad svarspersonen definiera sig själv vad gäller förmögenhet och inkomstgrupp. Dessa kan bl a jämföras med "verklig" inkomst, dvs den inkomst 964 av svarspersonerna uppgivit. Inkomsterna varierar i svarspopulationen mellan 0 kr/mån och 75.000 kr/mån, medelinkomsten 14.300 kr/mån och medianinkomsten 13.000 kr/mån. Som framgår av det följande finns det en samvariation mellan "verklig" inkomst och självdefinitionerna i fråga om förmögenhet och inkomstgrupp, men den är långt ifrån fullständig.

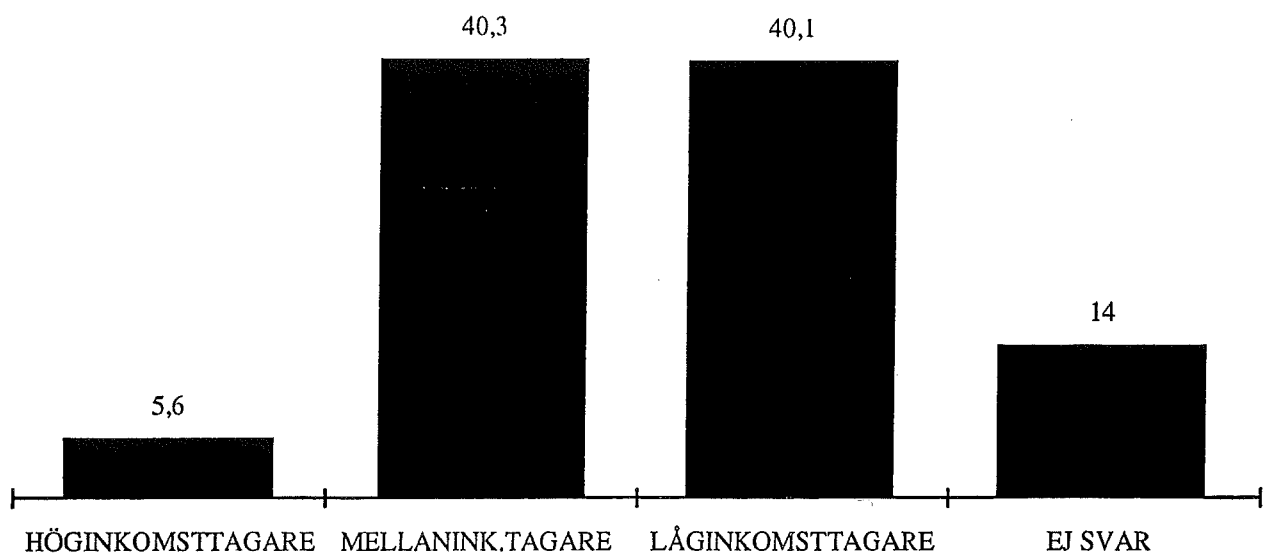
Som väntat är det få som anser sig ha förmögenhet — endast ca 16 %, medan 75 % anser att de inte har förmögenhet.

Diagram 16: Har du förmögenhet? (%)

På motsvarande sätt förhåller det sig med placeringen i någon av inkomstgrupperna "höginkomsttagare", "mellaninkomsttagare" och "låginkomsttagare". Endast något mer än 5 % anser sig tillhöra den första gruppen, medan vardera 40 % anser sig tillhöra de båda andra grupperna. Ganska många har avstått från att svara.

Diagram 17: Jag är... (%)

Totalt är det 936 som besvarat frågorna om "verklig" inkomst, förmögenhet och inkomstgrupp. Bland dem som svarar att de har förmögenhet — 156 st — anser sig 13,5 % vara höginkomsttagare, medan 32 % definierar sig som låginkomsttagare. Den lägsta inkomst som en förmögen person har som definierar sig som höginkomsttagare är 18.000 kr/mån. Den högsta inkomst som förmögna personer har som definierar sig som låginkomsttagare är 15.000 kr/mån. I denna grupp kan man slutligen definiera sig som mellaninkomsttagare i inkomstlägen från 900 kr/mån till 30.000 kr/mån.

Bland dem som svarar "nej" på frågan om förmögenhet — sammanlagt 755 st — anser sig 6,5 vara höginkomsttagare och 45,7 % låginkomsttagare. Lägsta inkomst för höginkomsttagare är här 16.000 kr/mån. Högsta inkomst för låginkomsttagare är 30.000 kr/mån i denna grupp av icke-förmögna. Mellaninkomsttagarna återfinns i inkomstlägen från 5.900 kr/mån till 40.000 kr/mån.

Bland dem som svarar "vet ej" på frågan om förmögenhet och definierar sig i förhållande till inkomstgrupperna — endast 25 st — definierar sig 12 % som låg- och 40 % som höginkomsttagare.

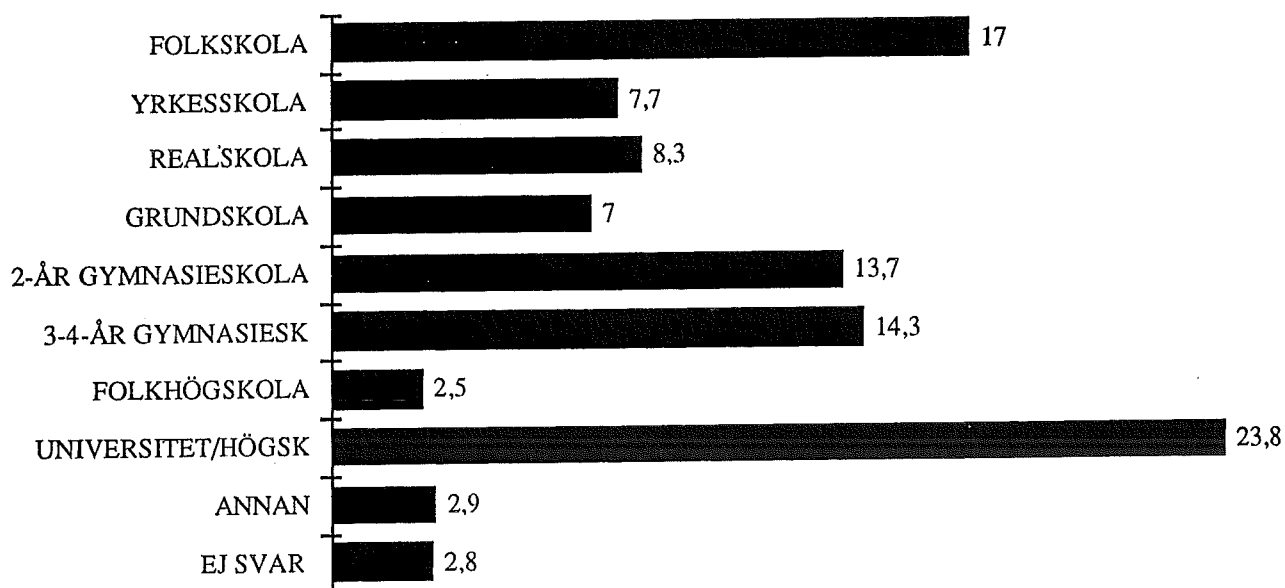
Detta visar att definitionerna av förmögenhet och inkomstgrupp är sammansatta och att det är högst varierande mening som läggs in i dem.

Hurdan ser kopplingen mellan förmögenhet, inkomstgrupp, socioekonomisk grupp och röstning ut? Det finns ett samband mellan definitionen av sig själv som förmögen och socioekonomisk gruppstillhörighet. Medan det totalt är 16 % av svarspersonerna som definierar sig som förmögna, är det endast 9 % av ej facklärda arbetare men hela 31 % av högre tjänstemän. 40 % av svarspopulationen betraktar sig som låginkomsttagare, 66 % av de ej facklärda arbetarna och 11 % av de högre tjänstemännen. När det gäller röstningen är det större andelar av dem som idag skulle ha röstat på moderaterna, folkpartiet, centern, KDS och Ny Demokrati som anser sig ha förmögenhet än dem som röstat på socialdemokraterna, vänsterpartiet och miljöpartiet. Låginkomstpartiet framför andra om man får tro partiernas väljare är KDS, där 70 % anser sig vara låginkomsttagare, vilket kan jämföras med moderaternas 29 %, Ny Demokratis 40 % och socialdemokraternas 56 %.

Utbildning

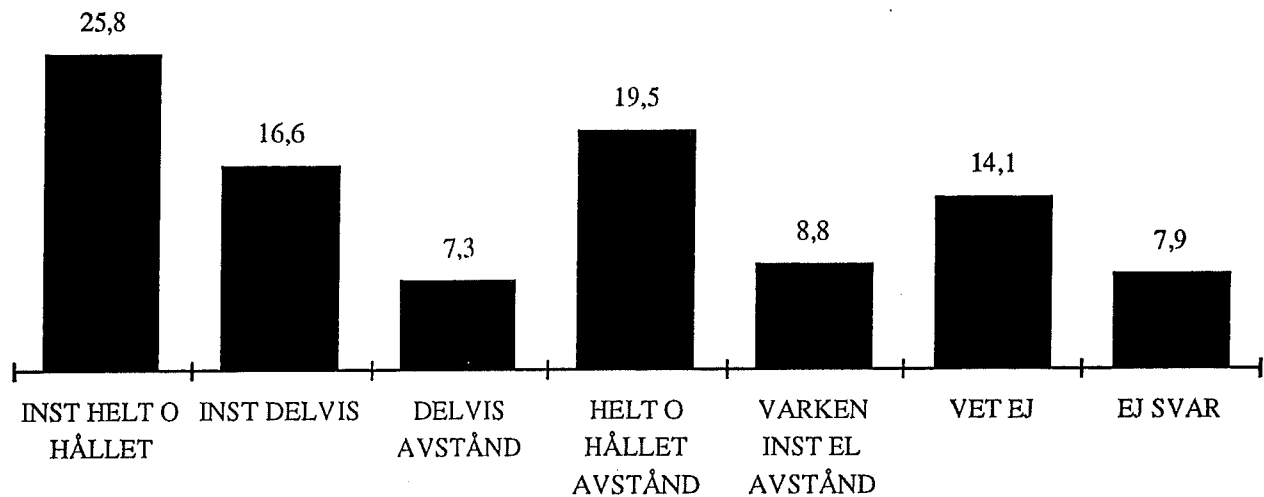
När det gäller utbildningsnivå i svarspopulationen framgår den av det följande diagrammet. Som visats i kapitel 2 är utbildningsnivån högre i vår svarspopulation än för helsingborgare 16-64 år enligt 1990 års folk- och bostadsräkning.

Diagram 18: Utbildning (%)

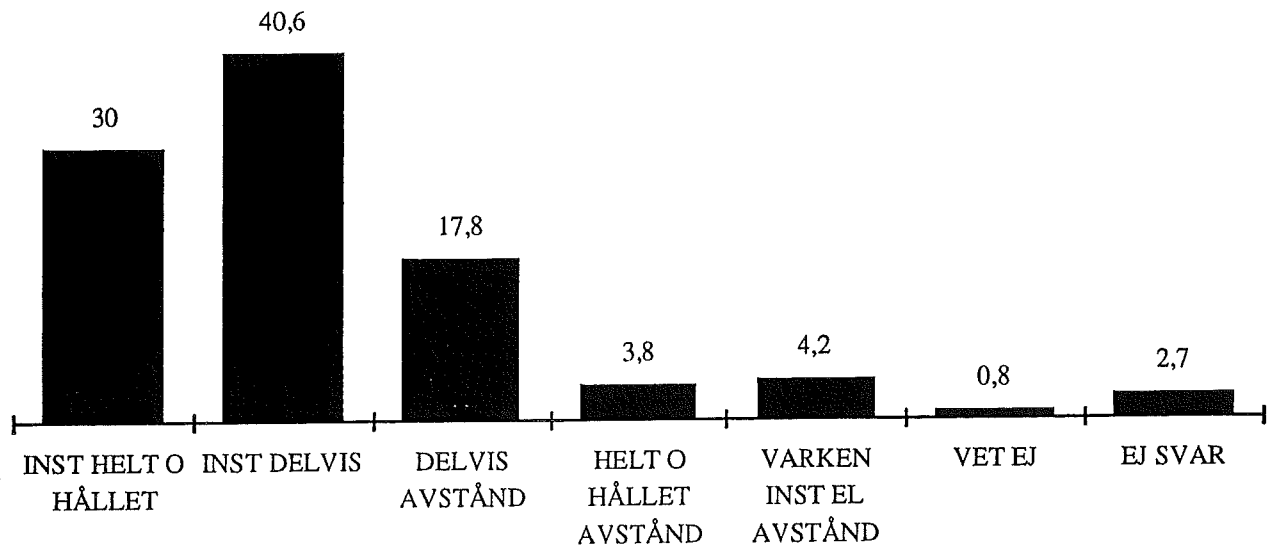
Utbildningsnivån är som sagt ganska hög i vår svarspopulation men vilken inställning har de svarande till skola och utbildning? Av diagrammet nedan framgår att det är drygt 40 % som avstått från en längre utbildning av ekonomiska skäl. Av personer med grundskoleutbildning eller motsvarande är det 47 % som instämmer helt och hållet eller delvis i att de skulle ha gått en längre utbildning om det inte hade medfört större studielådan. Men även bland personer med universitetsutbildning är andelen som instämmer helt och hållet eller delvis hög — ca 43 %. Bland personer med folkskola som högsta utbildning är andelen som instämmer helt och hållet allra högst — 20 % av det totala antal som instämmer helt och hållet, vilket kan jämföras med dem som har grundskola som högsta utbildning där andelen är ca 7 %. Känslan av, vad man kunde kalla, utbildningsförsakelse är således stor bland de lägst utbildade, i synnerhet bland dem som har en äldre lägre utbildning. Det ska dock sägas att även bland de universitetsutbildade är denna känsla utbredd — 19 % av dem som instämmer helt och hållet har universitetsutbildning.

Diagram 19: Jag skulle gärna ha gått en längre utbildning om det inte hade medfört större studieskulder (%)

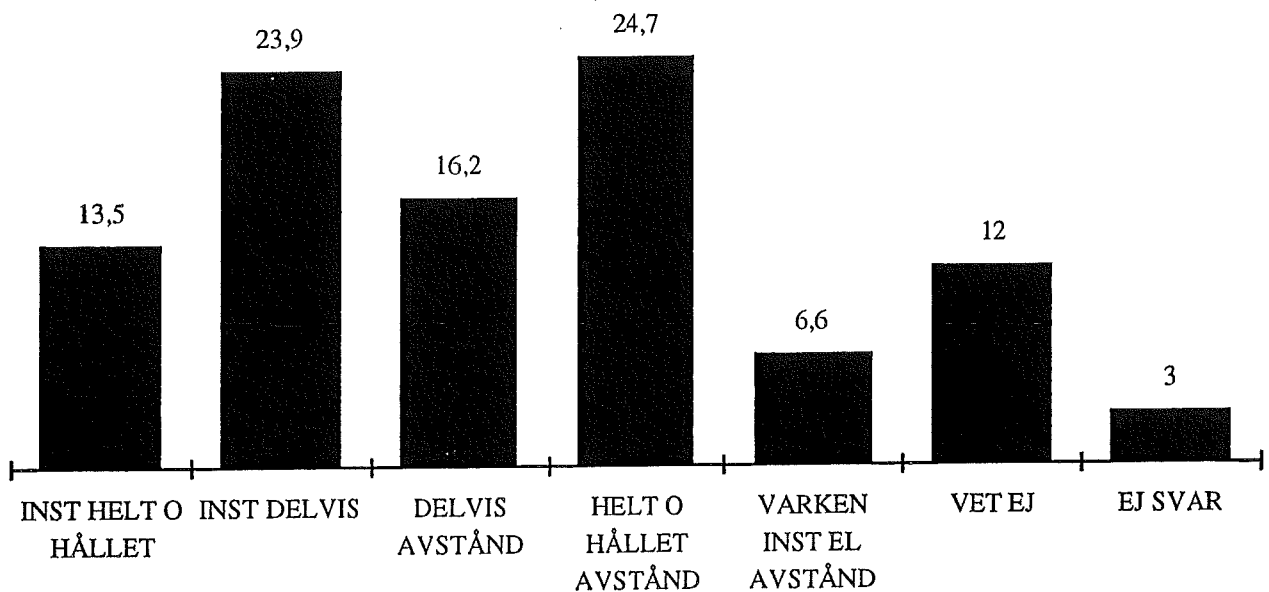
Beträffande skolundervisningens meningsfullhet är det ca 70 % av svarspopulationen som instämmer helt och hållet eller delvis i att skolundervisningen var meningsfull. Drygt 20 % tar delvis eller helt och hållet avstånd. Av dem som anser att skolundervisningen var meningsfull har drygt 18 % folkskoleutbildning, ca 5 % grundskoleutbildning och 25 % universitetsutbildning. Av dem som anser att den inte var meningsfull är det endast 8 % som har folkskoleutbildning, 11 % som har grundskola och ca 25 % som har universitetsutbildning.

Diagram 20: När jag gick i skolan upplevde jag undervisningen som meningsfull (%)

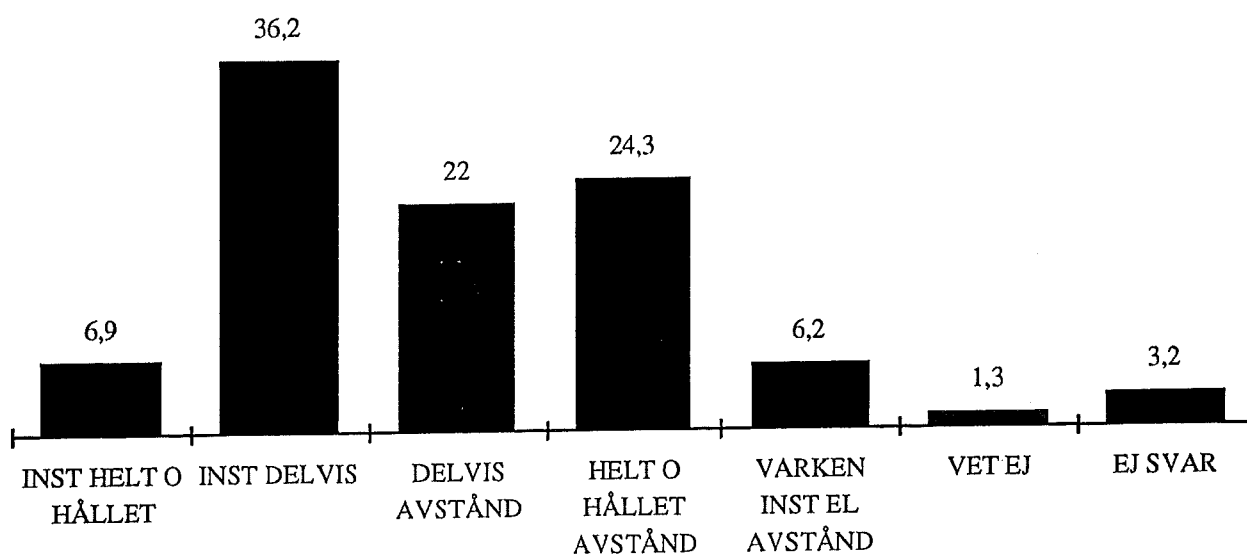
När det gäller skolkonkurrens är det ungefär lika stora andelar som instämmer helt och hållet eller delvis och som tar delvis eller helt och hållet avstånd.

Diagram 21: Skolor borde i större utsträckning konkurrera med varandra (%)

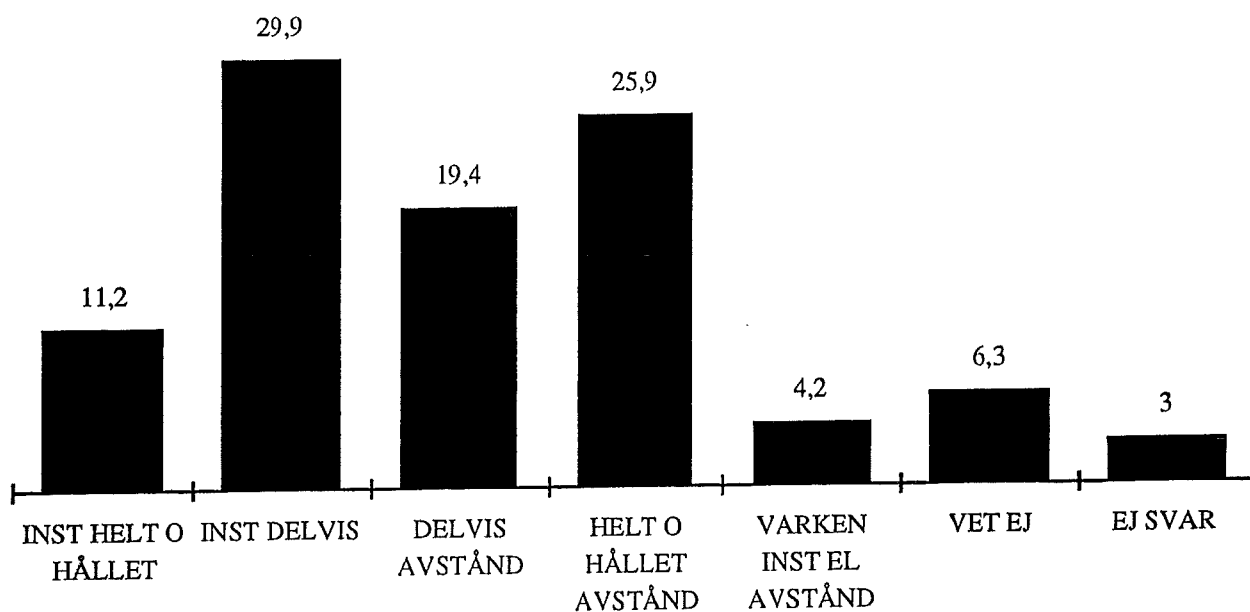
På ungefär samma sätt förhåller det sig i fråga om undervisningens tråkighet. Bland dem som instämmer helt och hållet eller delvis har den största andelen universitetsutbildning, men så är det också när det gäller dem som tar delvis eller helt och hållet avstånd.

Diagram 22: När jag gick i skolan upplevde jag undervisningen som tråkig (%)

Omkring 41 % av svarspopulationen anser att skolutbildning värderas högt, medan ca 44 % har den motsatta uppfattningen. Här finns ett samband med utbildningsnivå: drygt 23 % av dem som instämmer helt och hållet eller delvis har folkskoleutbildning, medan endast drygt 10 % har universitetsutbildning.

Diagram 23: Skolutbildning värderas alldeles för högt i dagens Sverige (%)

Kapitel 7: Familj, boende och fritid

Med en rad faktafrågor ville vi inom detta tema åstadkomma en kartläggning av respondentens familjehistoria — från barndomen till ev eget föräldraskap. I anslutning därtill ställde vi också situationsdefinierande frågor som syftade till att ge en bild av respondentens syn på familjen. Vi bad också honom/henne att definiera sig själv i förhållande till den starka resp svaga gruppen i samhället.

När det gäller boendet registrerade vi genom faktafrågor var och hur den svarande bor samt hans trivsel i sitt bostadsområde.

Fritiden försökte vi ringa in genom dels frågor om intressen och engagemang, om TV-tittande samt en rad självdefinitionsfrågor om kläder, fritidsupplevelser, spel och dubbel och sociala relationer.

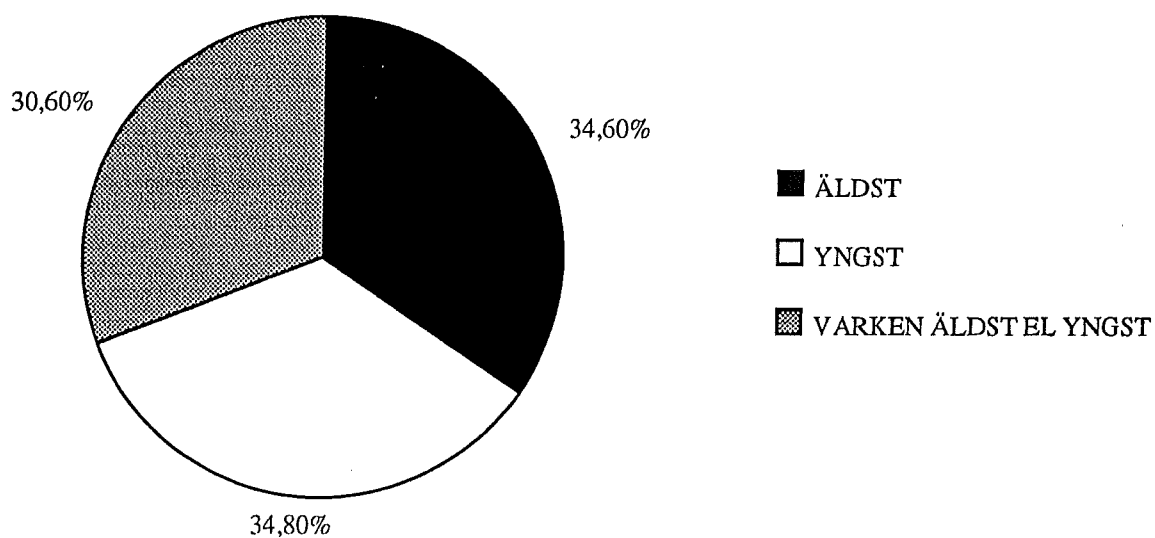
Familjen

Vilka är de svarande barn till? Den frågan kan vi naturligtvis inte besvara fullödigt, men vi kan säga något om föräldrarnas yrke, sysselsättningsform och ålder.

De flesta — 90 % — av våra svarande har eller har haft en yrkesarbetande far. Av dessa var eller är ca 68 % anställda och drygt 22 egna företagare. Drygt 50 % av de svarande har haft en hemarbetande mor och drygt 38 % har haft en yrkesarbetande mor: ca 33 % anställda och 5 % egna företagare.

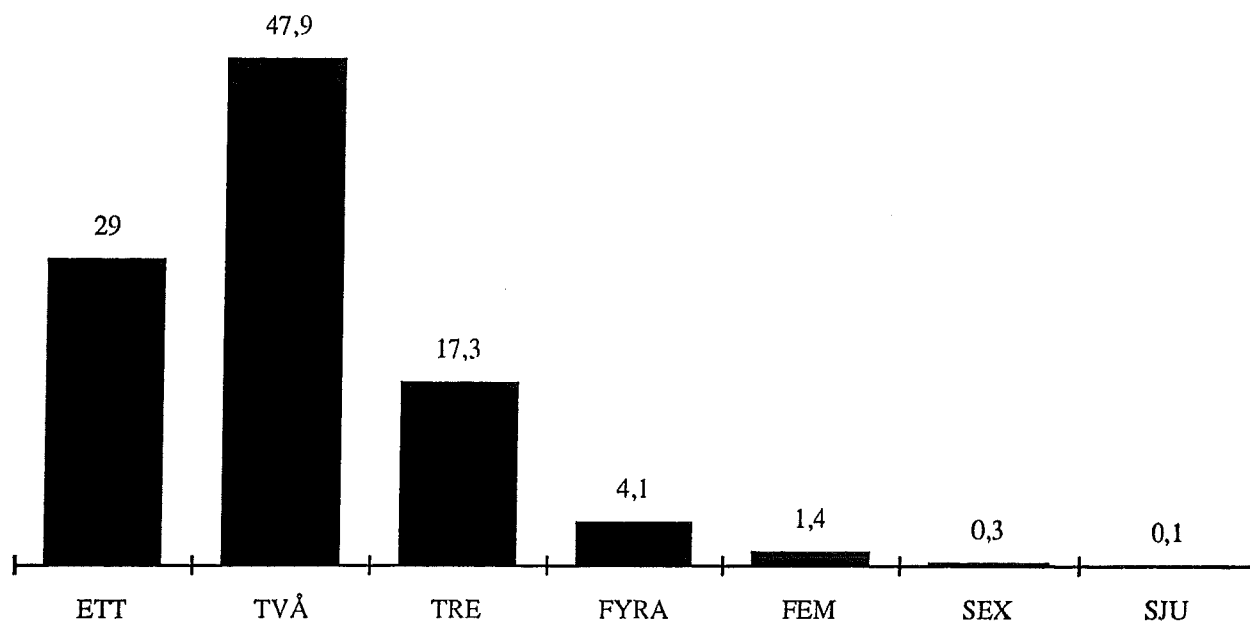
Merparten — 88 % — av de svarande är uppväxta i hem där föräldrarna levde tillsammans, medan 9 % är uppväxta i splittrade familjer. Så många som 83 % har vuxit upp tillsammans med syskon och som framgår av diagrammet härunder är det vardera en tredjedel som varit äldst, yngst resp varken äldst eller yngst i syskonskaran.

Diagram 1: Placering i syskonskaran (%)

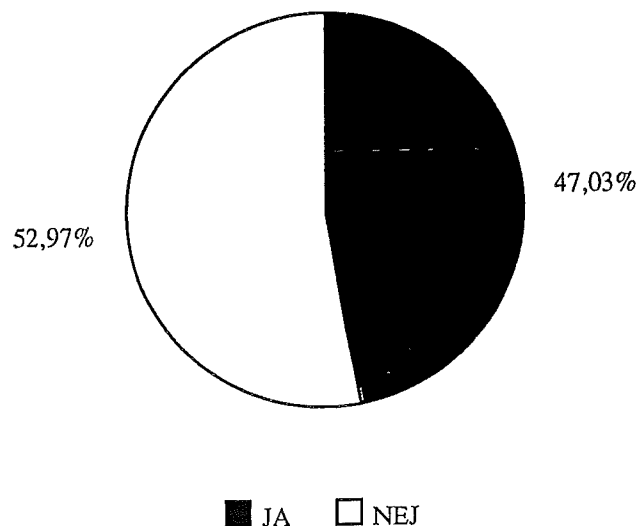
Merparten — 70 % — har egna barn. Antalet barn varierar från ett till sju men över 90 % finns i intervallet 1-3 barn.

Diagram 2: Antal barn (%)

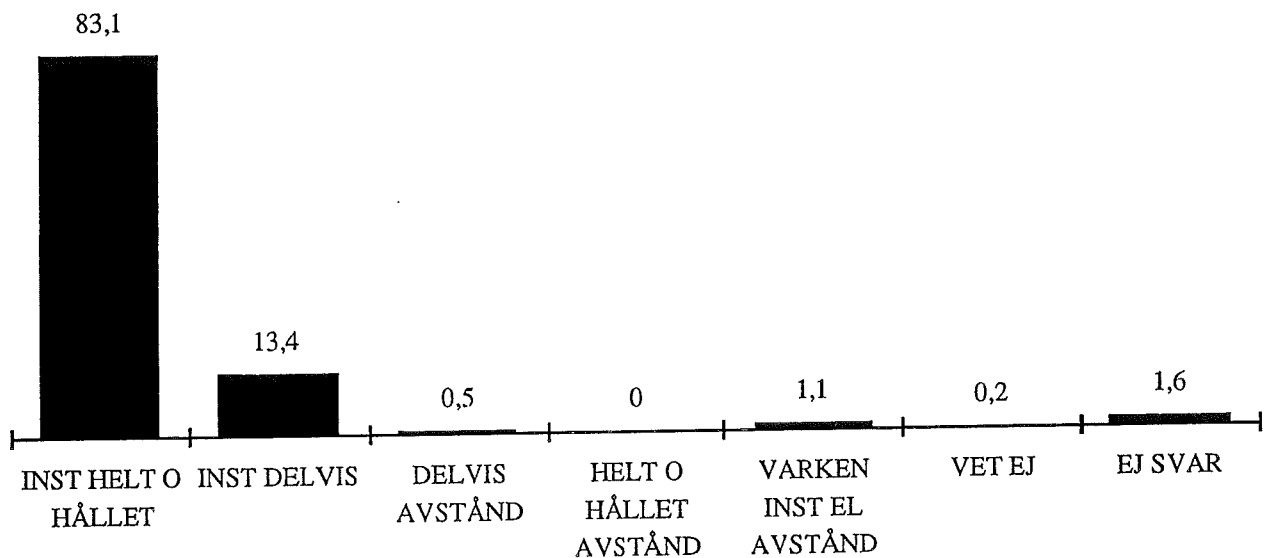
Hälften av de svarande lever tillsammans med barnen, medan den andra hälften inte gör det.

Diagram 3: Lever tillsammans med barnen (%)

Vi ställde också tre frågor som indirekt innebär en värdering av familjen. I den första frågade vi om föräldrars ansvar för sina barn och hela 96 % instämmer helt och hållet eller delvis i att föräldrarna bör ta större ansvar för sina barn.

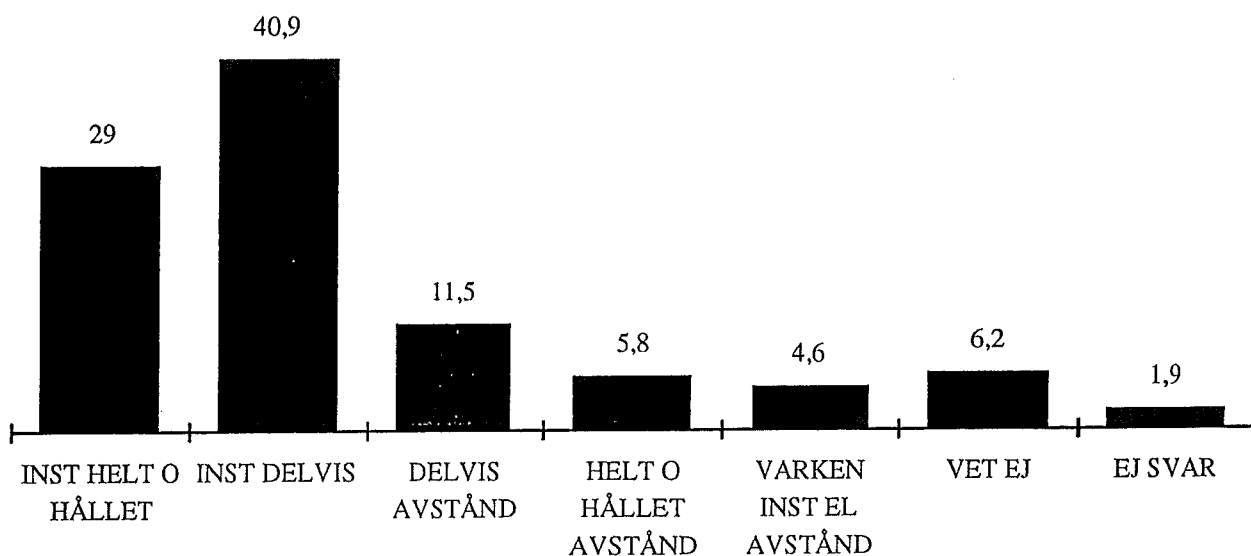
Diagram 4: Föräldrar bör ta större ansvar för sina barn och ungdomar (%)

Svaren på den föregående frågan kan förmodligen inte tolkas som ett oreserverat stöd för familjen som form för barnomsorg, utan svaren utsäger snarare något om ansvarsfördelningen mellan familj och övriga när det gäller barnen, inte minst som frågan riktar uppmärksamheten mot ungdomarna. Detta bekräftas också av svaren på nästa fråga.

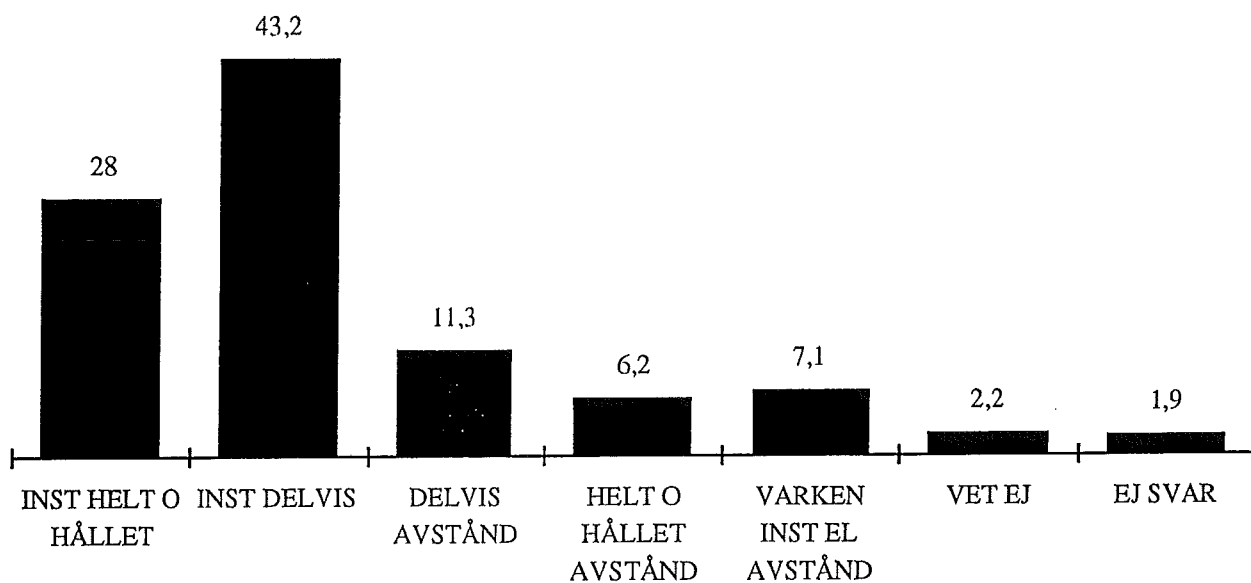
Här instämde nämligen hela 70 % helt och hållet eller delvis i att det är bra för barns utveckling att delta i organiserad barnomsorg utanför familjen.

Diagram 5: Det är bra för barns utveckling att delta i organiserad barnomsorg utanför familjen (%)

När det gäller svaren på nästa fråga — vilken kan ses som en parallell till frågan om föräldraansvar — visar det sig att hela 70 % av svarspopulationen instämmer helt och hållet eller delvis i påståendet att vuxna barn bör ta större ansvar för sina föräldrar. Endast 6 % tar helt och hållet avstånd.

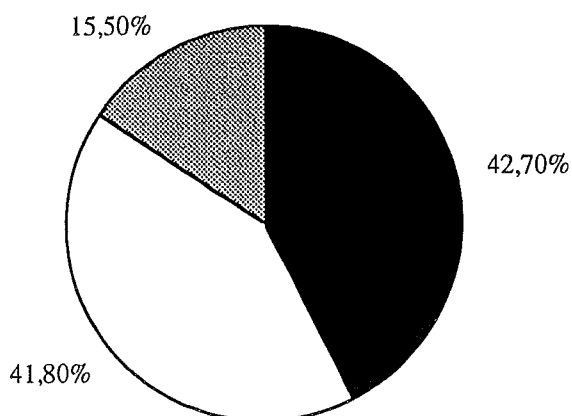
Diagram 6: Vuxna barn bör ta större ansvar för sina gamla föräldrar (%)

Boendet

Bland de drygt 1.100 som givit oss uppgift om boendeform bor hälften i enfamiljshus och andra hälften i flerfamiljshus.

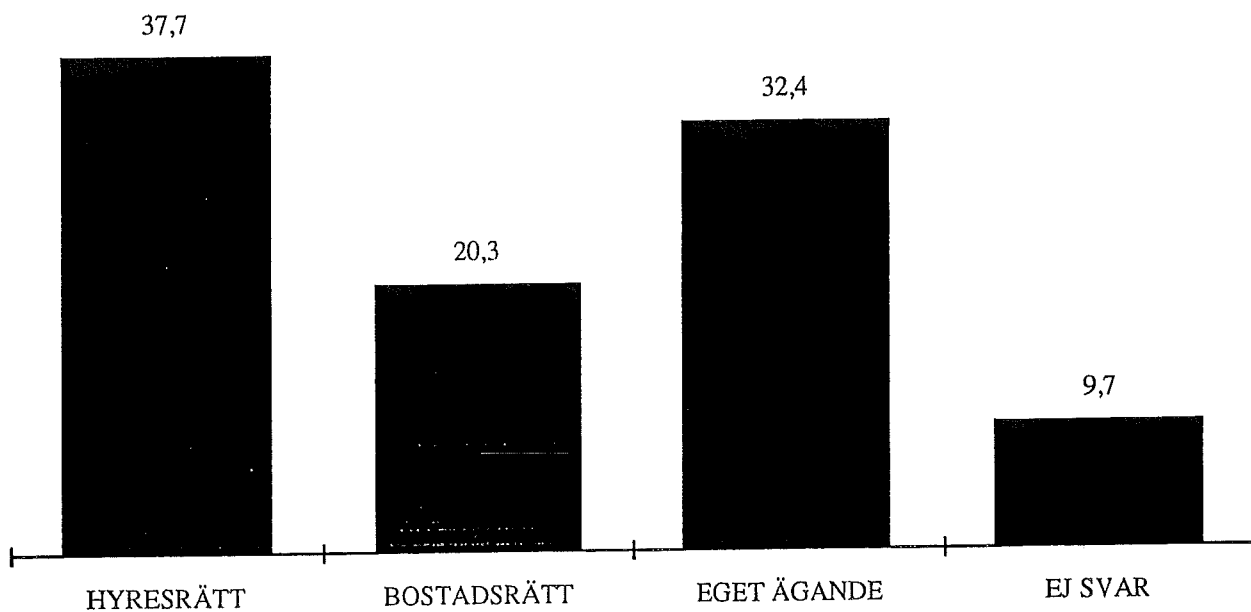
Diagram 7: Boendeform (%)

■ FLERFAMILJSHUS □ ENFAMILJSHUS ▨ EJ SVAR

När det gäller bostadens upplåtelseform är det drygt 37 % som hyr sin bostad, drygt 32 % som äger den och 20 % som bor i bostadsrätt.

Diagram 8: Bostadens upplåtelseform (%)

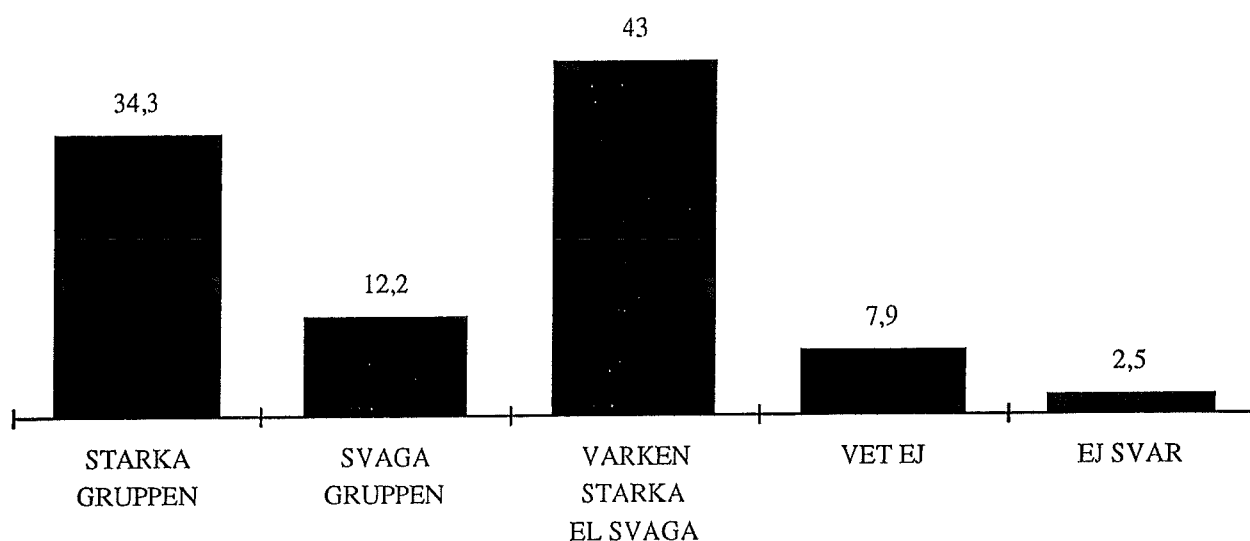

Trivseln i bostadsområdet är mycket utbredd — endast 3 % uppger att de trivs ganska dåligt eller dåligt.

Stark eller svag?

Vi bad de svarande att definiera sig själva i förhållande till indelningen i svaga och starka grupper i samhället. Utfallet visas i diagrammet nedan.

Diagram 9: I massmedia talas det ibland om svaga och starka grupper i samhället. Vilken grupp anser du att du tillhör? (%)

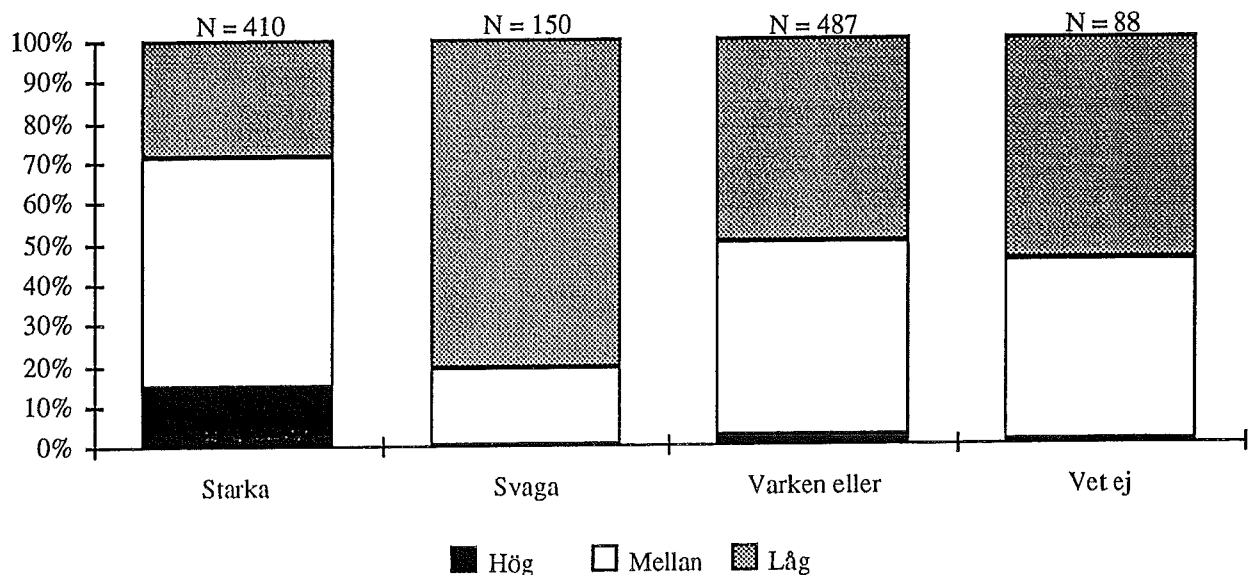

Diagrammet ovan visar för det första att det finns en utbredd ovilja att definiera sig själv i dessa termer — hela 43 % säger sig varken tillhöra den svaga eller starka gruppen och nästan 8 % vet ej. För det andra är det flera som anser sig tillhöra den starka än den svaga gruppen. Intressant är då om svarspersonerna definierar denna gruppindelning på samma sätt. Om vi korsar svaren på frågan om inkomstgrupp med svaren på denna fråga, framgår det tydligt att definitionen av indelningen i svaga/starka grupper varierar. Många ger en ekonomisk definition av gruppindelningen som i stort överensstämmer med indelningen i inkomstgrupper. Andra definierar uppenbarligen på annat sätt.

I nedanstående diagram visas sammansättningen av svarande som definierar sig som hög-, mellan- resp låginkomsttagare i de olika styrkegrupperna. Att definiera sig som tillhörande den starka gruppen låter sig göras oberoende av inkomstgrupp — drygt 56 % av de svarande i denna grupp definierar sig som mellaninkomsttagare; nästan 29 %

som låginkomsttagare. Att definiera sig som en del av den svaga gruppen — vilket förmodligen är svårare än att anse sig tillhöra den starka gruppen — är mycket tydligare relaterat till inkomstgrupp — 80 % av "de svaga" definierar sig också som låginkomsttagare.

Diagram 10: Grupptillhörighet och inkomst

Vi kan också jämföra grupptillhörigheten med röstningen och får då ett intressant utfall, vilket speglas i de två följande diagrammen. Diagram 11 visar den andel av resp partis röstande som definierar sig som tillhörande den starka gruppen. Partierna fördelar sig i tre grupper: 1. Moderaterna och folkpartiet där mer än 50 % av dem som skulle rösta på dessa partier idag definierar sig som starka; 2. KDS, Ny Demokrati och miljöpartiet där omkring 40 % av de röstande definierar sig som starka; och 3. Centern, socialdemokraterna och vänsterpartiet där omkring 25 % definierar sig som starka. Som visats tidigare speglar definitionen av grupptillhörighet delvis rent ekonomiska förhållanden. Möjligen speglar definitionen också den svarandes självförtroende. Det kan också tänkas att personer, oberoende av inkomst och självförtroende, definierar sig så som de tror att man skall definiera sig om man röstar på ett visst parti. Till dessa frågor skall vi återvända i framtida analyser.

Diagram 11: Andel röstande som definierar sig som starka (% av resp partis röstande)

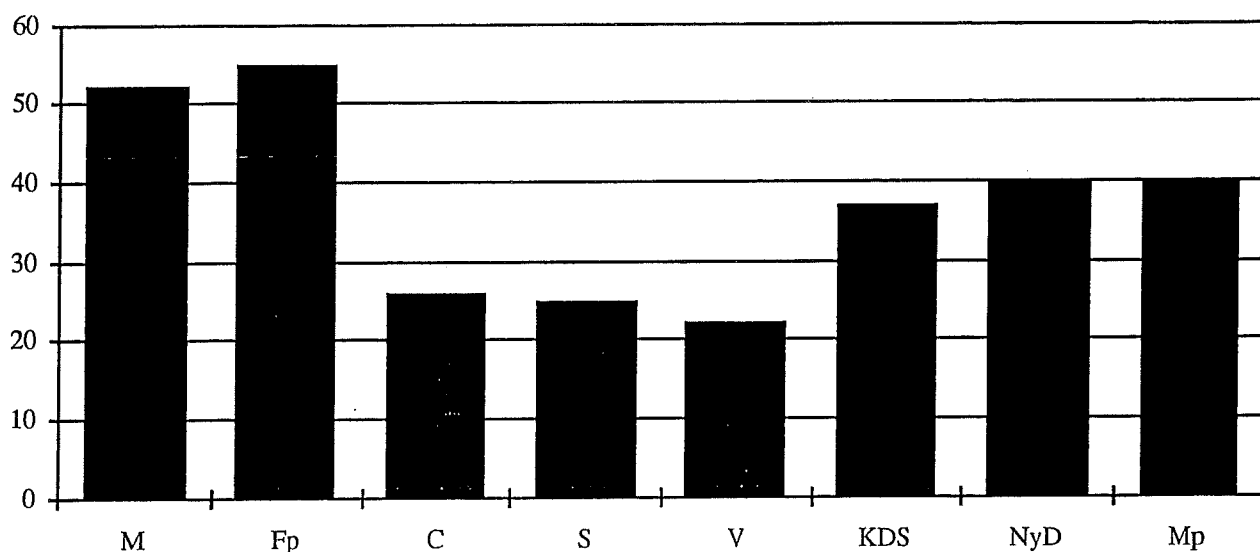
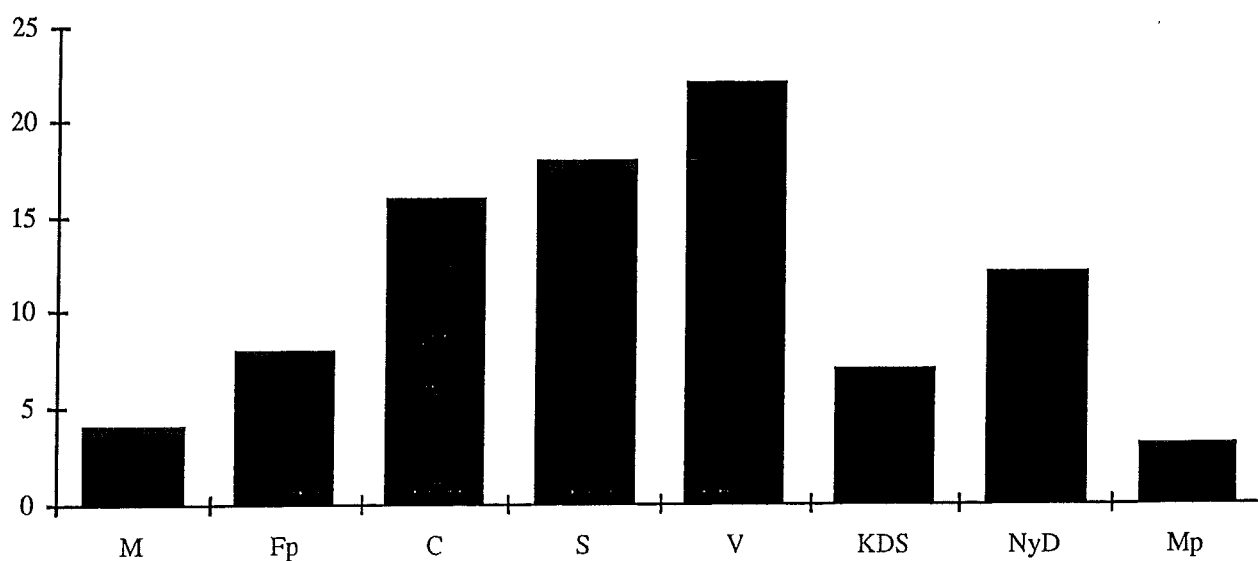

Diagram 12 visar resp partis andel av personer som definierar sig som tillhörande den svaga gruppen. Värt att notera är att moderaterna — med stor andel starka — har en mycket liten andel svaga samt att socialdemokraterna — med liten andel starka — har stor andel svaga. Lägg märke till att det fanns flera svarsalternativ än ”starka gruppen” och ”svaga gruppen”.

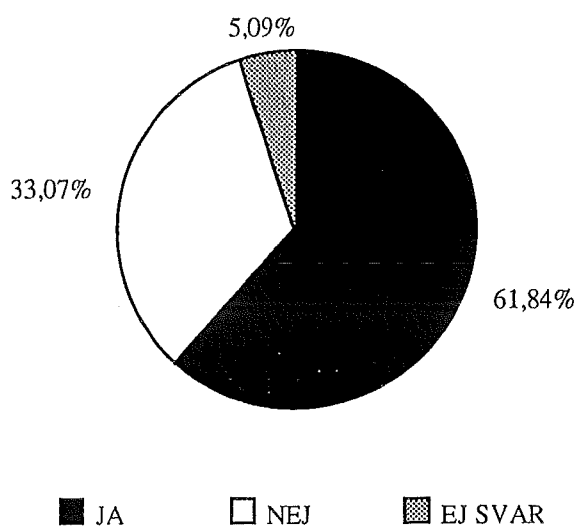
Diagram 12: Andel röstande som definierar sig som svaga (% av resp partis röstande)

Fritiden

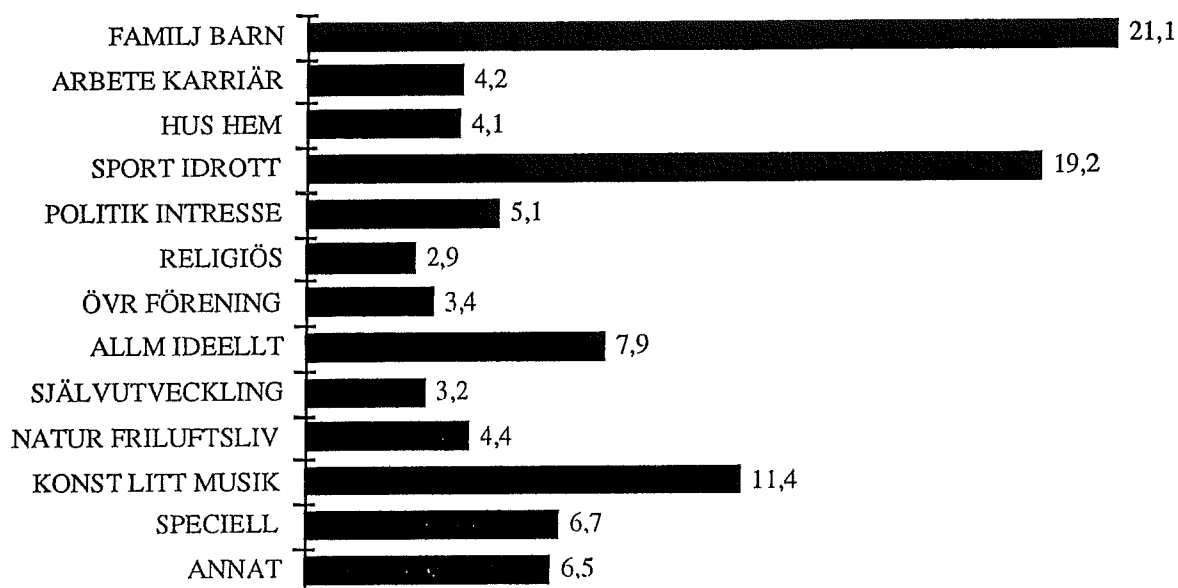
Vi ställde en rad frågor som tog sikte på svarspersonernas fritid. Av diagrammet nedan framgår att över 60 % har ett intresse eller engagemang som är speciellt viktigt i livet. Av de 788 st som besvarat frågan vilket intresse eller engagemang det rör sig om, är det ca 21 % som framhåller familj och barn, ca 19 % sport och idrott, 11 % konst, litteratur och musik samt 8 % allmänt ideellt engagemang.

Diagram 13: Har du något intresse eller engagemang som du tycker är speciellt viktigt i ditt liv? (%)

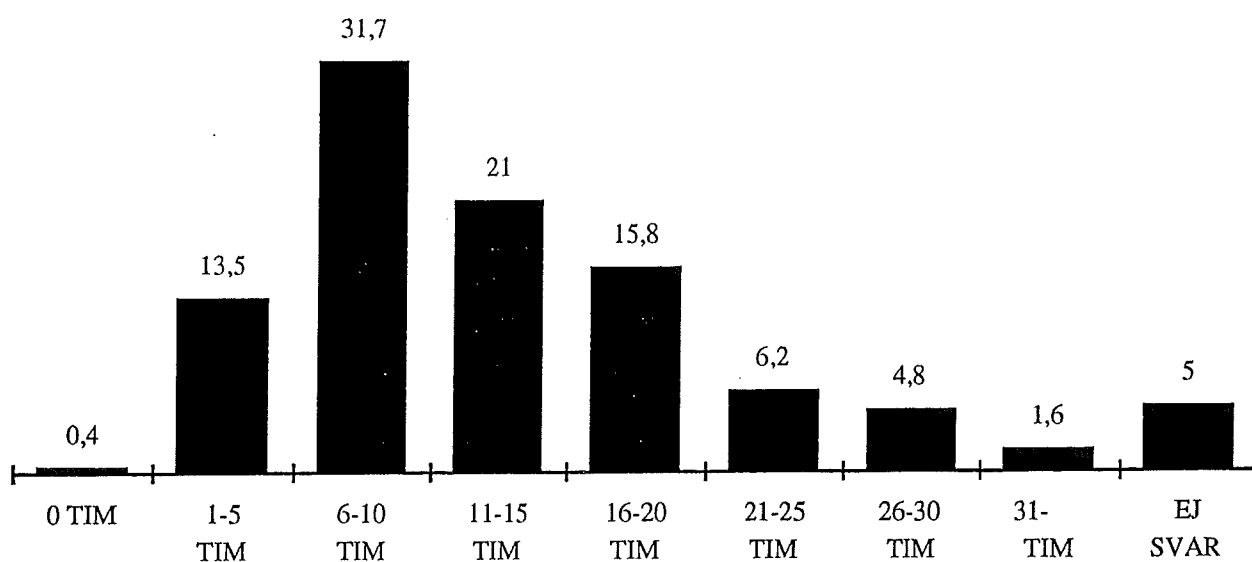
Det uppgavs emellertid även en rad andra fritidsintressen, vilket framgår av diagrammet härunder.

Diagram 14: Typ av intresse eller engagemang (%)

TV-tittande är ju också en utbredd fritidssysselsättning och vi ställde några frågor om det. Av diagrammet härunder framgår att omfattningen av TV-tittandet varierar starkt, men att merparten uppger att de tittar på TV 1-20 timmar/vecka.

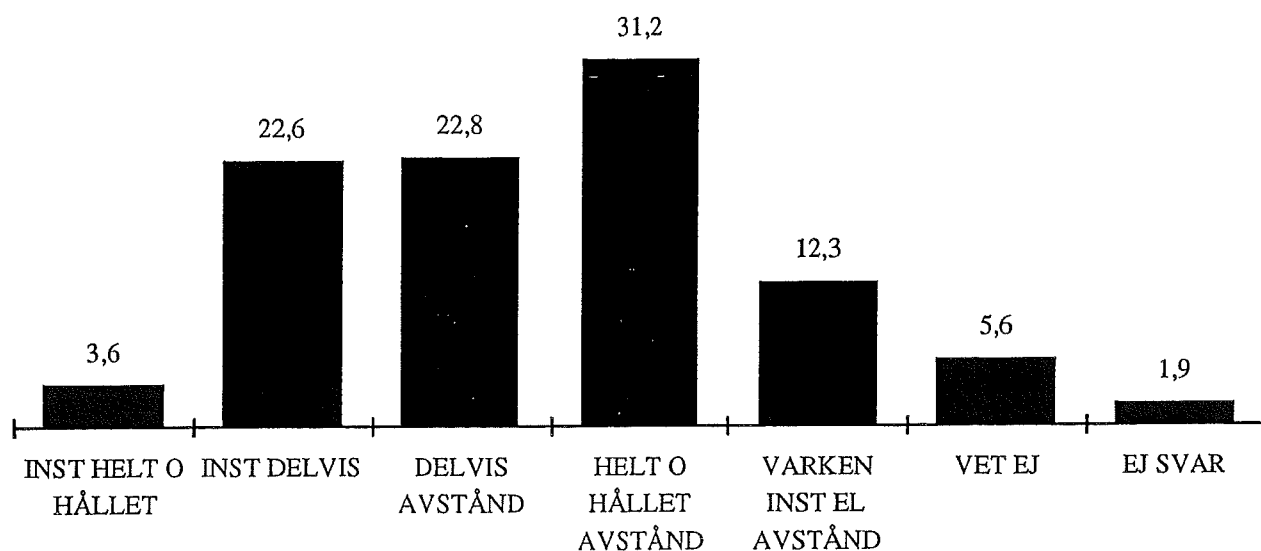
Diagram 15: Ungefär hur många timmar per vecka tittar du på TV? (%)

Över 80 % uppger att de någorlunda regelbundet tittar på nyhetsprogram i TV, medan en fjärdedel av svarspopulationen instämmer helt och hållet eller delvis i att TV-pro-

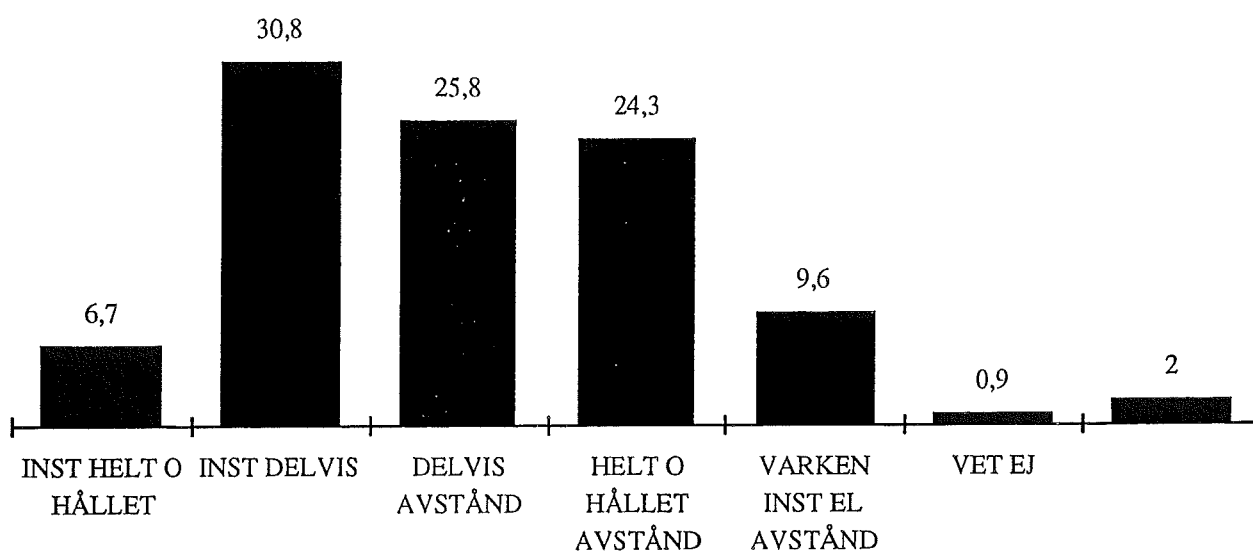
gram stimulerar deras eget sätt att leva. Fler än hälften tar helt och hållet eller delvis avstånd.

Diagram 16: TV-program ger stimulans och impulser åt mitt eget sätt att leva (%)

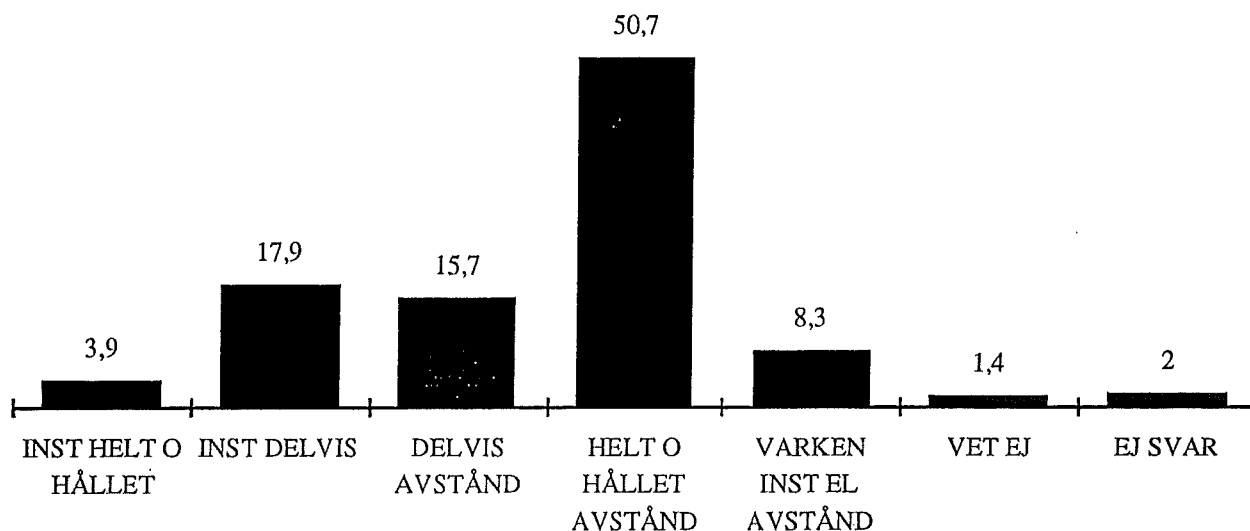
TV-tittandet kan emellertid också påverka vardagslivet på andra sätt, vilket visas av att ca 37 % instämmer helt och hållet eller delvis i att TV-tittande är det bästa sättet att koppla av i vardagen. Knappt hälften tar helt och hållet eller delvis avstånd.

Diagram 17: Att titta på TV är för mig det bästa sättet att koppla av från vardagens bestyr (%)

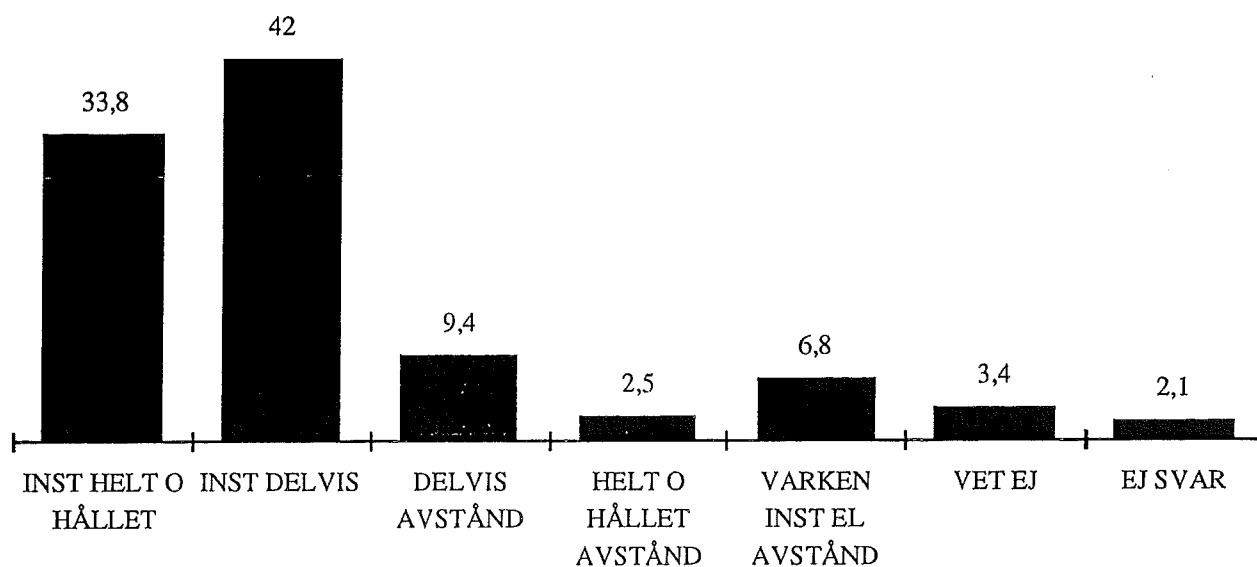
Att kläder kan vara ett sätt att göra intryck på andra torde inte vara ett omstritt påstående. I vår svarspopulation är det emellertid hela 50 % som helt och hållet tar avstånd från påståendet att "jag ibland skaffar mig kläder och andra saker för att göra intryck på andra". Något mer än 20 % instämmer helt och hållet eller delvis.

Diagram 18: Ibland skaffar jag mig kläder och andra saker för att göra intryck på andra (%)

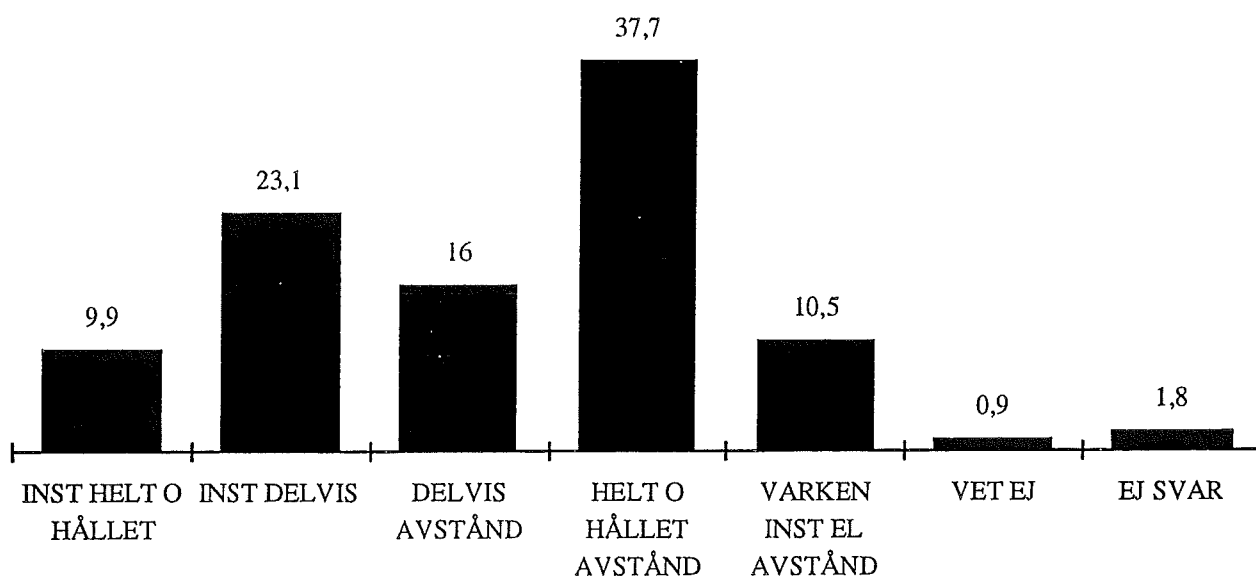
Redan i de olika frågorna om inställningen till arbetet har vi kunnat avläsa en utbredd instrumentell inställning. Den bekräftas också av att ca 75 % instämmer helt och hållet eller delvis i att det är fritiden som kan ge de intressanta upplevelserna i livet. Endast 2,5 % tar helt och hållet avstånd.

Diagram 19: Intressanta upplevelser i livet får jag främst genom en aktiv och innehållsrik fritid (%)

Till de intressanta upplevelserna får uppenbarligen räknas tips, spel och lotterier, vilka för hela 33 % av de svarande är ett sätt att skapa spänning i vardagslivet. Det är emellertid samtidigt över 50 % som helt och hållet eller delvis tar avstånd från detta.

Diagram 20: Tips, spel och lotterier är för mig ett sätt att skapa spänning i vardagslivet (%)

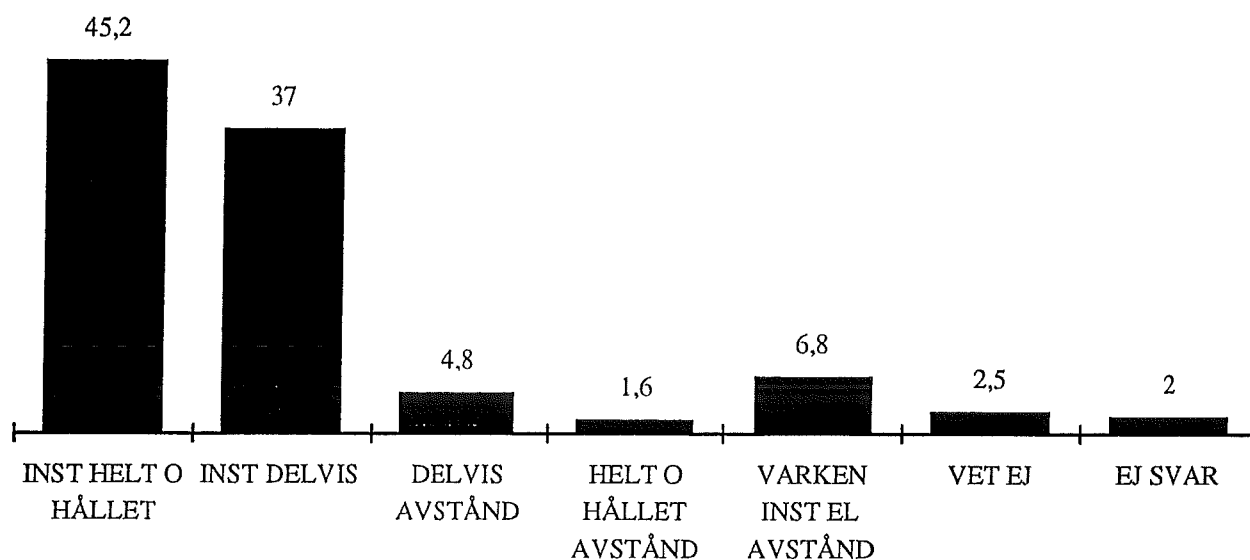

Inställningen till tips, spel och lotterier är, som man kunde förvänta, tydligt socialt relaterad. Bland mellantjänstemän, högre tjänstemän och fria yrkesutövare är det 50 %

eller mer som tar helt och hållet avstånd. Bland lägre tjänstemän ca 40 % och bland arbetare ca 25 %.

Känslorna tycks vara ett viktigt inslag i umgänget med andra människor — över 80 % av de svarande instämmer helt och hållet eller delvis i att de vill kunna uttrycka sina känslor i umgänget med andra.

Diagram 21: Jag vill kunna uttrycka mina känslor när jag umgås med andra människor (%)

Kapitel 8: Partival och politisk uppfattning

Inom detta tema ställde vi faktafrågor om hur respondenten hade röstat i de senaste två riksdags- och kommunalvalen samt i förstagångsvalet, det senare för att få in en tidsdimension utan alltför mycket ifyllningsövningar. Vi bad också respondenten att värdera höger-vänsterskalan samt definiera sig själv i förhållande till den. Vi antog alltså att partival kan vara en sak, politisk sympati en annan. För att få ytterligare indikationer på den politiska sympatin konfronterade vi vidare respondenten med några situationsdefinitionsfrågor om fördelning, individuella initiativ kontra trygghet, demokratiska fri- och rättigheter och gräsrotsengagemang. Vi bad också respondenten att ta ställning till fyra viktiga politiska områden — ekonomisk tillväxt, miljö, social trygghet och individuell frihet — i ett framtidsperspektiv.

Vi ville också ta reda på hur respondenten gör när han/hon väljer. Dels bad vi honom/henne att rekonstruera sitt tillvägagångssätt när han/hon bildar sig en uppfattning i allmänhet och dels när han/hon träffar sitt partival. Vi försökte också mäta i vilken grad respondenten inskränker sitt eget val genom att fråga om viljan till valskolk och blankröstning samt genom att be om en negativ värdering av de politiska partierna.

Partival och politisk sympati

I flera av de tidigare kapitlen har vi återgett hur svarspopulationen röstar. De två följande diagrammen visar röstningen i respondenternas förstagångsval, i valen 1988 och 1991 samt vid val idag, såväl kommunalt som på riksnivå. Valalternativens procentsatser utgör andelar av svarspopulationen och skall inte jämföras med andelar i de verkliga valen. Serien som återger förstagångsval är inte jämförbar med de tre andra, då den varierar med ålder och således avser olika valtillfällen.

Diagram 1: Riksdagvalen (% av svarspopulationen)

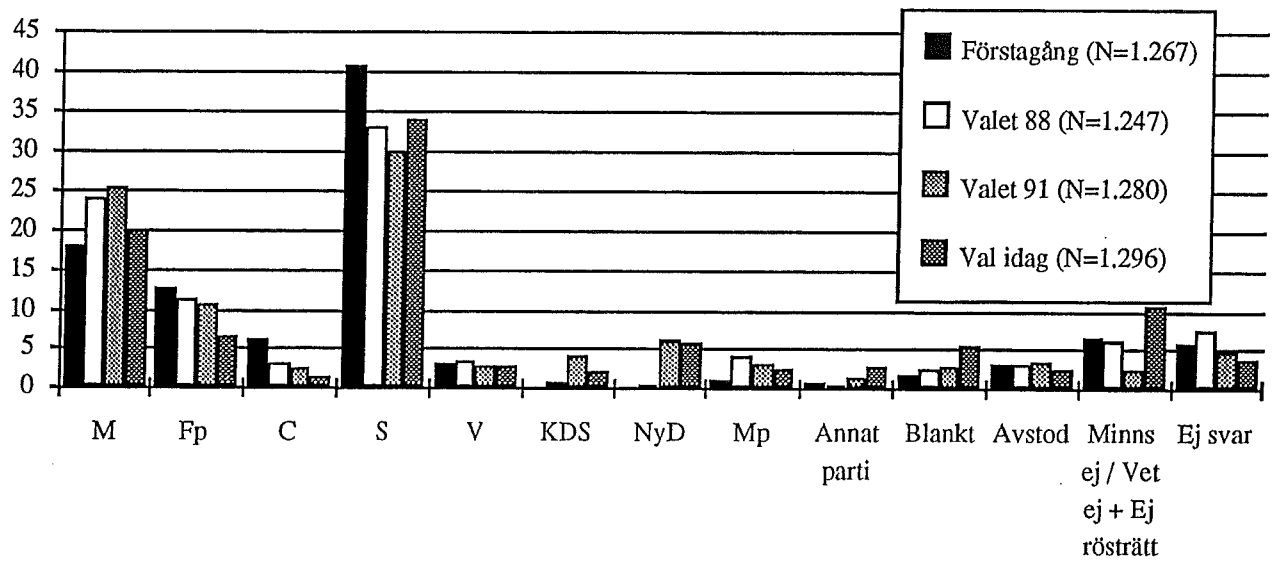
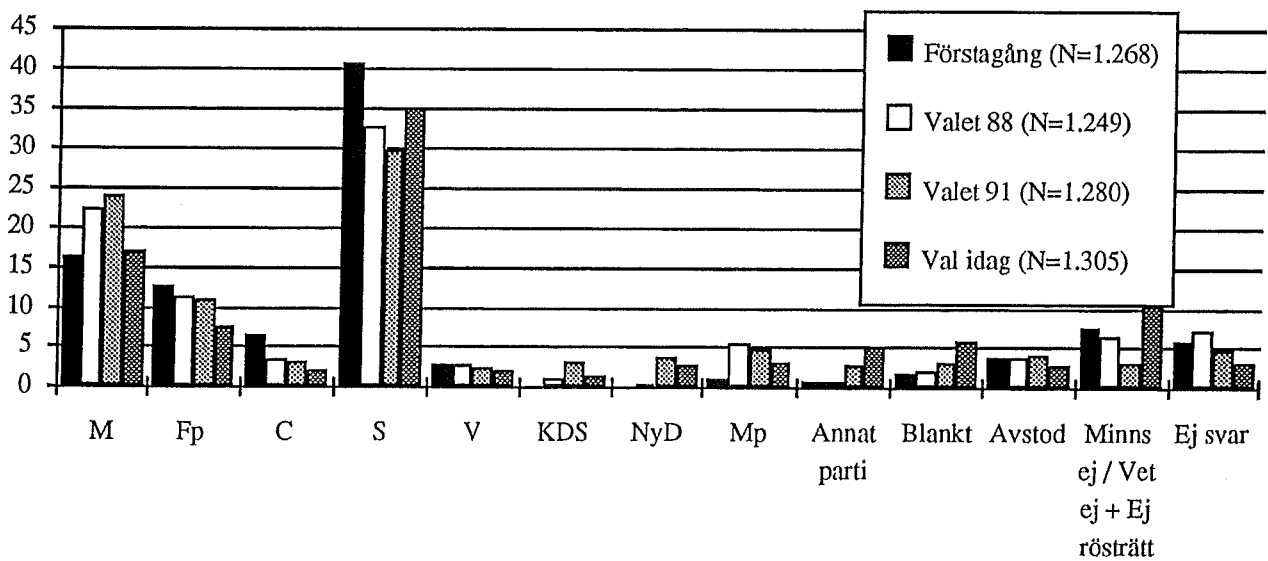
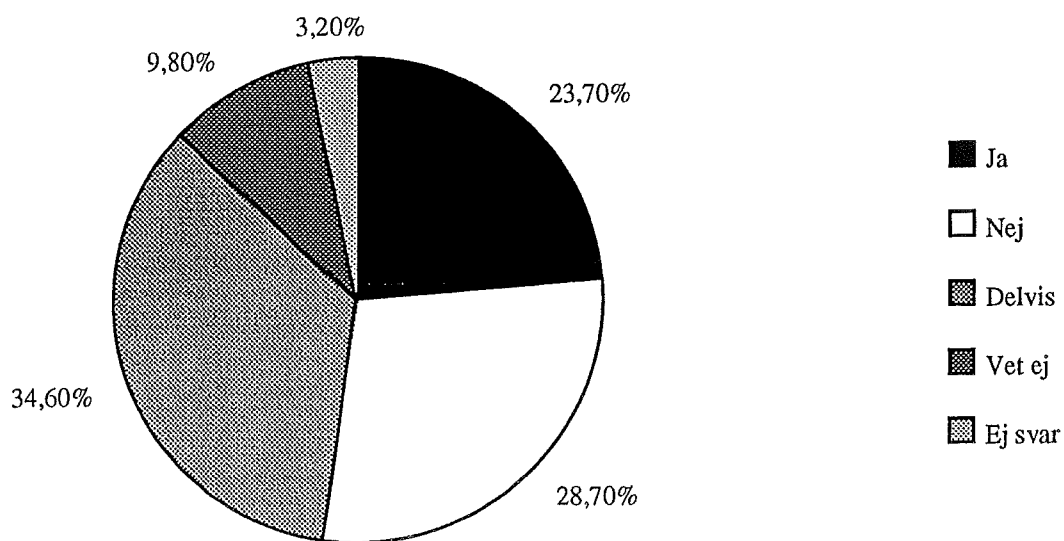

Diagram 2: Kommunalvalen (% av svarspopulationen)

Vi ställde två frågor om höger-vänsterskalan i politiken. Den första handlade om skalan relevans när det gäller politiska åsikter idag. Diagram 3 visar utfallet på denna fråga.

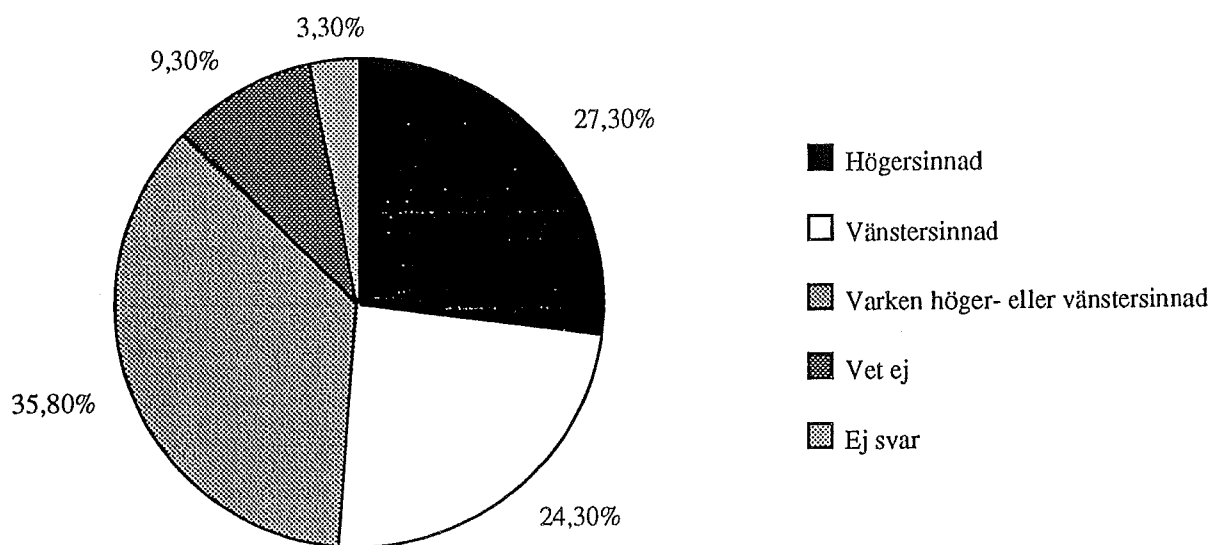
Diagram 3: Höger- vänsterskalans relevans (%)

Det visar sig att knappt 90 % av svarspopulationen har en åsikt om höger-vänsterskalan. En knapp fjärdedel anser att den är relevant, medan en dryg fjärdedel har den motsatta uppfattningen. En tredjedel tycker att skalan delvis är relevant.

Mot den bakgrunden bad vi de svarande att placera sig på höger-vänsterskalan och utfallet av denna övning framgår i diagram 4.

Diagram 4: Placering på höger- vänsterskalan (%)

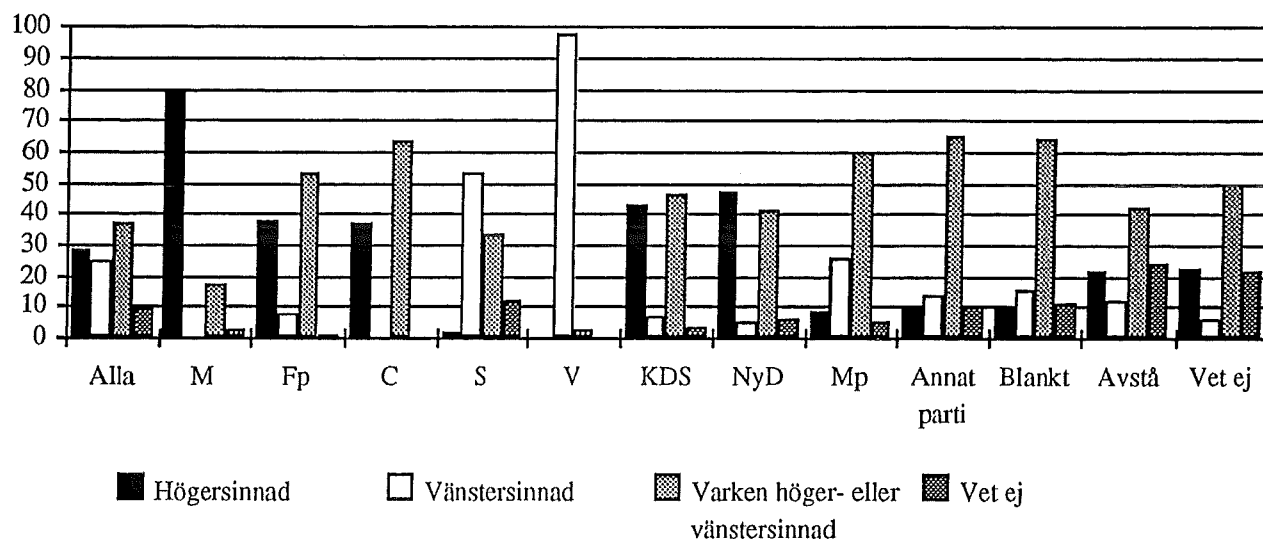

En dryg fjärdedel av svarspopulationen definierar sig som högersinnade, en knapp fjärdedel som vänstersinnade, medan en dryg tredjedel definierar sig som varken eller. Av

dem som menar att höger-vänsterskalan är relevant definierar sig 40 % som vänstersinnade och ca 35 % som högersinnade. Av dem som menar att skalan inte är relevant definierar sig 53 % som varken höger- eller vänstersinnade. Bland dem som menar att skalan är delvis relevant definierar sig ca 33 % som höger, 26 % som vänster och 35 % som varken eller. Av dem som säger sig inte veta om skalan är relevant eller ej, säger 55 % att de inte heller vet hur de ska placera sig på skalan.

Hur förhåller sig röstandet till höger-vänsterskalan? I diagram 5 återger vi de olika röstalternativens sammansättning av höger- och vänstersinnade i jämförelse med svarspopulationen i sin helhet.

Diagram 5: Röstalternativens sammansättning av höger- och vänstersinnade (%)

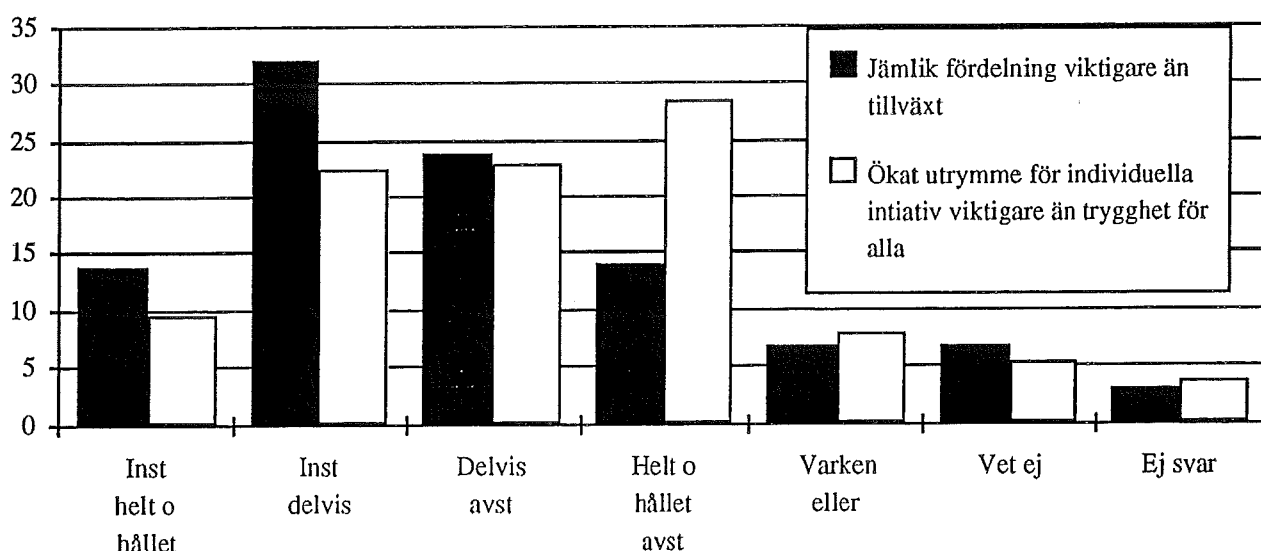

Här kan man se att de moderata partisympatisörerna består av störst andel högersinnade och vänsterpartisterna av störst andel vänstersinnade. Detta är inte särskilt förvånande, det är kanske vad man kunde förvänta sig. När vi går vidare till övriga partier och röstalternativ är emellertid inte någon sida helt dominerande, utan det är mera själva kombinationen som blir intressant. Socialdemokratiska sympatisörer består som grupp betraktad av hälften vänstersinnade och hälften varken höger eller vänster resp "indifferenta". Miljöpartiet har relativt många vänstersinnade i sina led, men domineras av varken höger- eller vänstersinnade. Folkpartiet, centern, blankröstare, gruppen som röstar på andra partier samt de osäkra har stora andelar av varken höger- eller vänstersinnade men varierande andelar av höger- resp vänstersinnade. Profilen för Ny Demokratis sympatisörer är lik KDS-sympatisörernas och faktiskt mer lik folkpartisympatisörernas än moderaternas profil. Från den utgångspunkten kan man naturligtvis börja fundera över om Ny Demokrati och folkpartiet är fiender eller trätobröder? Deras kiv kanske förkla-

ras av likhet snarare än av olikhet? Värt att notera är också att de osäkra utgörs av en större andel höger- än vänstersinnade samt en stor andel varken höger- eller vänstersinnade. Detta antyder, tillsammans med en del andra indikatorer som vi redogjort för tidigare, att de osäkra till stor del utgörs av personer som röstade borgerligt i senaste valet och som idag i och för sig är missnöjda med den borgerliga politiken men som inte attraheras av de faktiska alternativen.

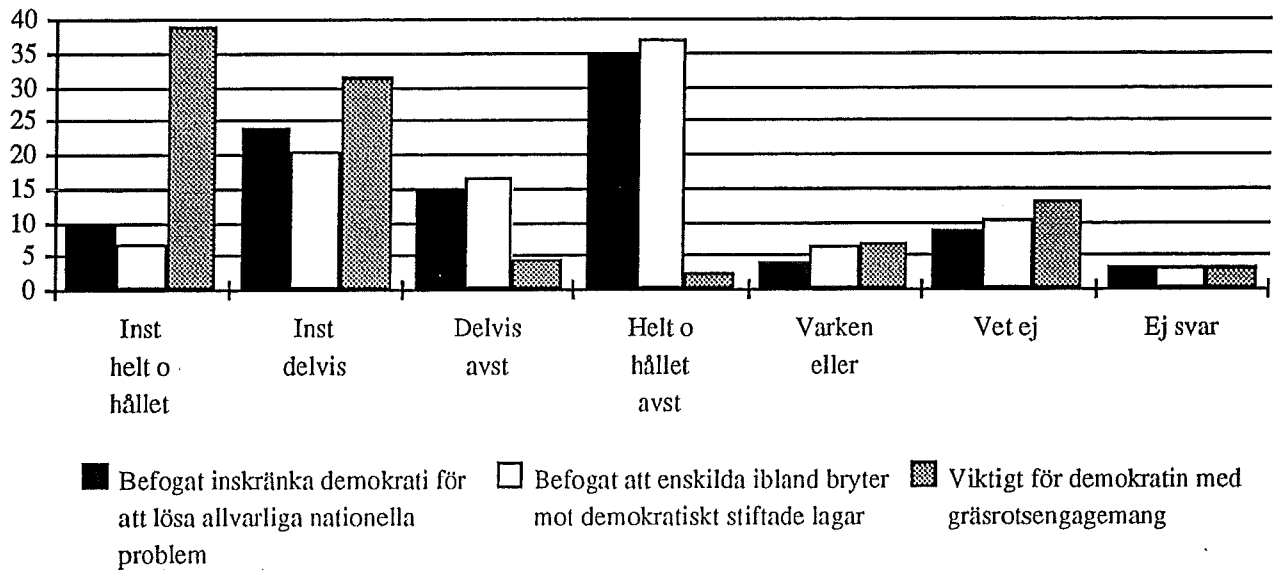
Vi ställde vidare några frågor som speglar opinionen i traditionella höger-vänstertermer. I nedanstående diagram återges frågorna och hur svarspopulationen svarade. Som framgår är andelen som instämmer i att jämlik fördelning är viktigare än tillväxt större än den andel som instämmer i att ökat utrymme för individuella initiativ är viktigare än trygghet för alla.

Diagram 6: Attityder till politik som främjar jämlik fördelning resp individuella initiativ (%)

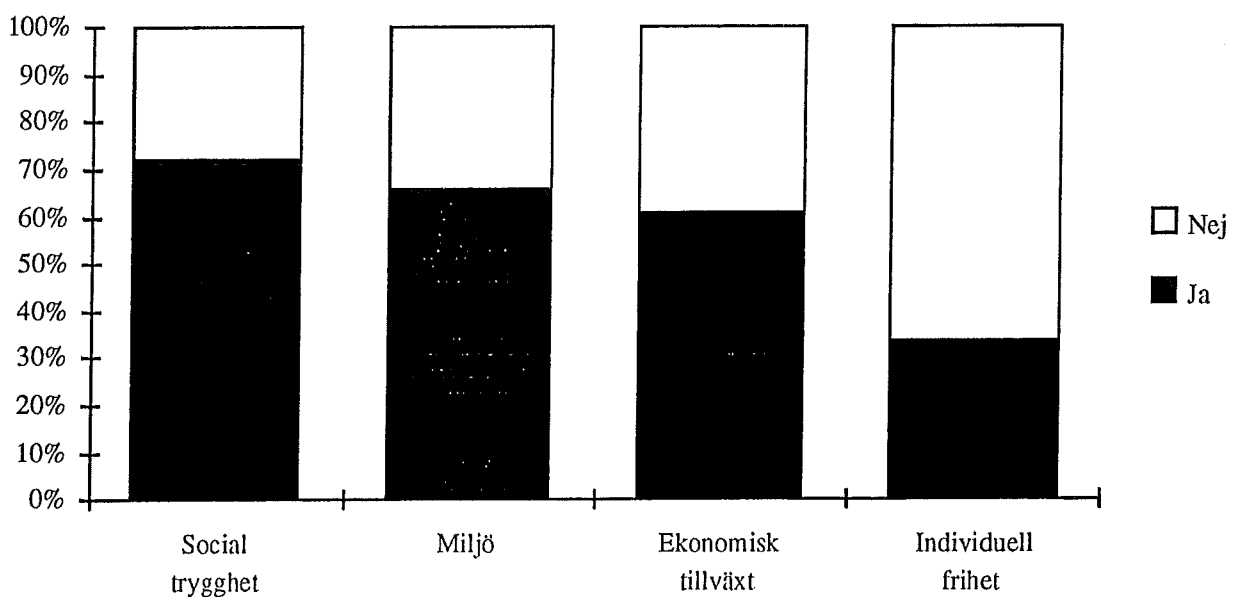
I tre frågor försökte vi mäta attityder till demokratiska fri- och rättigheter, till civil olydnad och till politiskt engagemang utanför partipolitikens ramar. Som visas i diagram 7 tar merparten avstånd från påståndet att det kan vara befogat att inskränka demokratin för att lösa allvarliga nationella problem. Men det är trots allt en tredjedel som instämmer, 10 % helt och hållet. Avståndstagandet är vidare större vad gäller civil olydnad än i fråga om statens inskränkningar av demokratin. Slutligen anser närmare 70 % att det är viktigt med gräsrotsaktiviteter utanför partipolitiken. Svarspopulationens relativt låga politikintresse, partipolitiska medlemskap och engagemang — som visats tidigare — tycks således huvudsakligen gälla partipolitiken.

Diagram 7: Demokratiattityder (%)

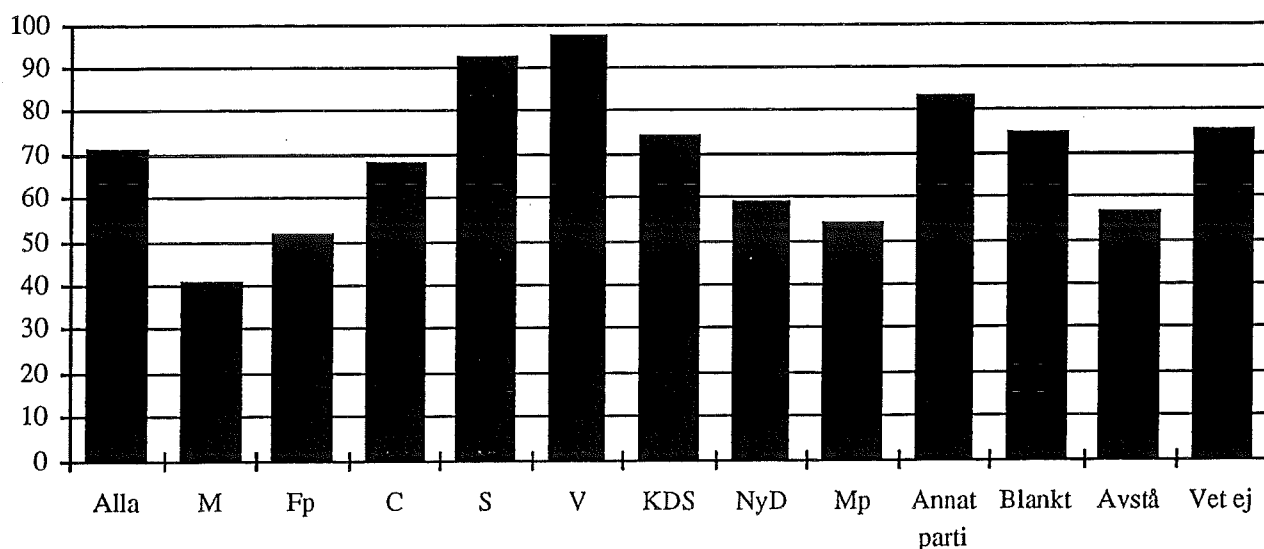
Svaren på frågan om den framtida politikens inriktning — där svarsalternativen var ekonomisk tillväxt, miljö, social trygghet och individuell frihet — ger en på flera sätt intressant bild av svensk politik. I diagram 8 återges vilken inriktning de 1.314 som besvarat nämnda fråga vill att den framtida politiken skall ha (det var möjligt att kryssa för flera av svarsalternativen, vi har inte uteslutit några svar utan räknat varje svarsalternativ för sig).

Diagram 8: Den framtida politikens inriktning

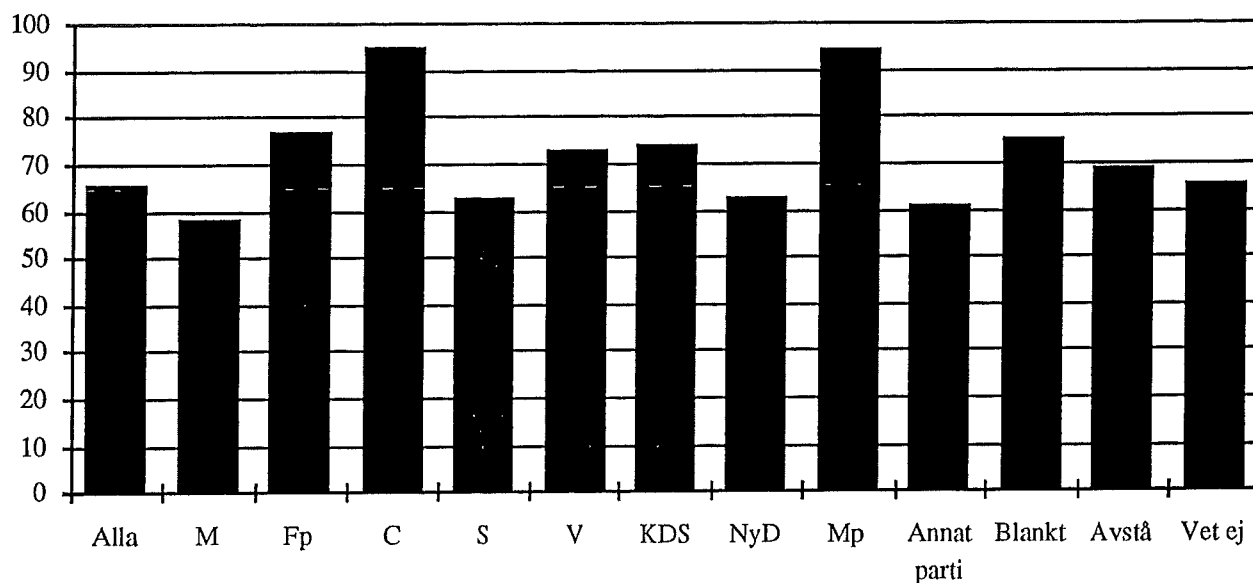
Social trygghet anser drygt 70 % skall prägla den framtida politiken. 65 % prioriterar miljön, medan ca 60 % tycker att ekonomisk tillväxt är viktigast i framtiden. Endast drygt 30 % anser att den framtida politiken främst skall handla om individuell frihet. Vi kan nu gå vidare och studera hur de olika partisympatisörerna vill inrikta den framtida politiken. För att börja med social trygghet kommer detta önskemål om den framtida politikens inriktning till starkast uttryck bland vänsterpartister och socialdemokrater. Även bland dem som röstar på andra partier, KDS-sympatisörer, blankröstare och osäkra prioriteras den sociala tryggheten högre än av genomsnittet. Svagast står social trygghet bland moderater.

Diagram 9: Partisympatisörers val av framtida politik: social trygghet (%)

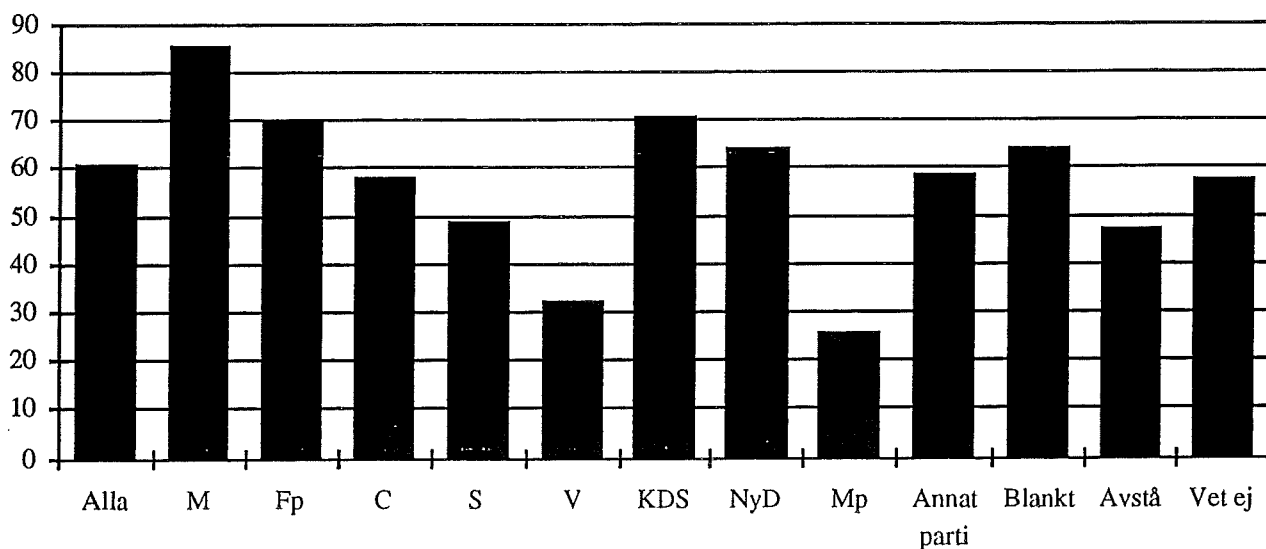
Miljöfrågan betonas mest av anhängare till centerpartiet och miljöpartiet, men är också starkt företrädd bland övriga sympatisörer. Svagast anslutning har miljöfrågan bland moderater, men skillnaderna är mycket små.

**Diagram 10: Partisympatisörers val av framtida politik:
miljö (%)**

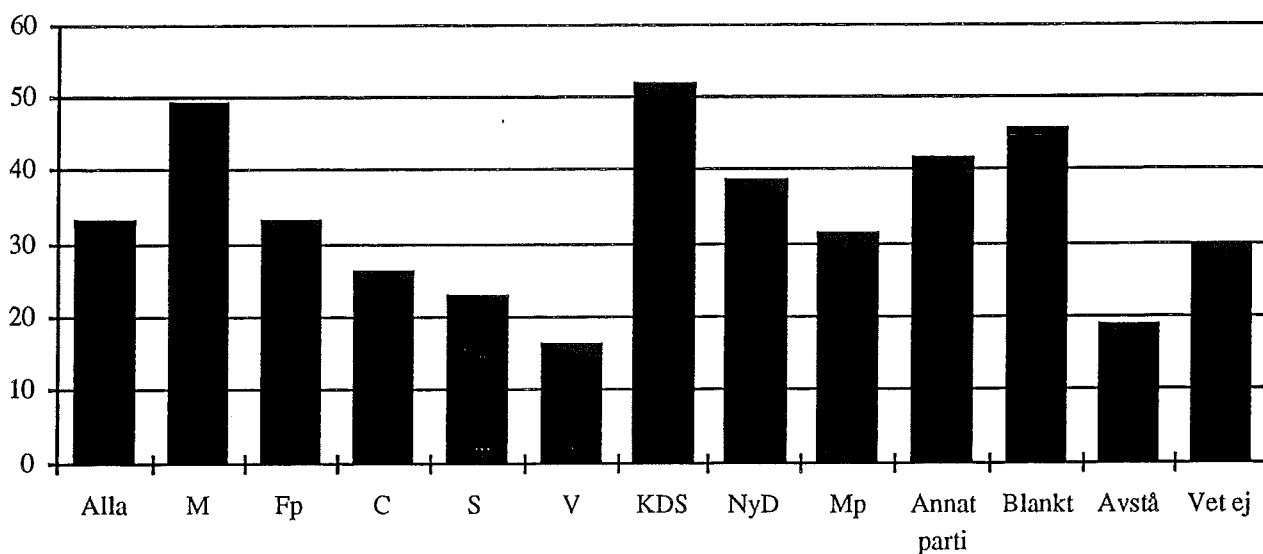
Betydligt större är skillnaderna när det gäller ekonomisk tillväxt. Moderaterna ger starkast prioritet åt denna fråga — praktiskt taget alla i svarspopulationen som idag skulle rösta på moderaterna anser att den framtida politiken bör handla om ekonomisk tillväxt. Även anhängare till folkpartiet och KDS betonar denna fråga. Svagast anslutning har, som man kanske kunde förvänta sig, frågan bland miljöpartister och vänsterpartister. Centerpartiet, vilket i likhet med nämnda partier betonar miljöfrågan, har emellertid anhängare som har en genomsnittlig anslutning till frågan om ekonomisk tillväxt. Mest förvånande när det gäller tillväxten är att den prioriteras relativt lågt av socialdemokraterna — färre än hälften av dem anser att den framtida politiken bör handla om ekonomisk tillväxt.

Diagram 11: Partisympatisörers val av framtida politik: ekonomisk tillväxt (%)

Frågan om individuell frihet anses inte särskilt angelägen i den framtida politiken. I svarspopulationen i sin helhet är det en tredjedel som prioriterar den frågan. Störst anslutning har frågan bland KDS-sympatisörer, moderater och blankröstare. Minst bland vänsterpartister, socialdemokrater och personer som skulle avstå att rösta om det vore val idag.

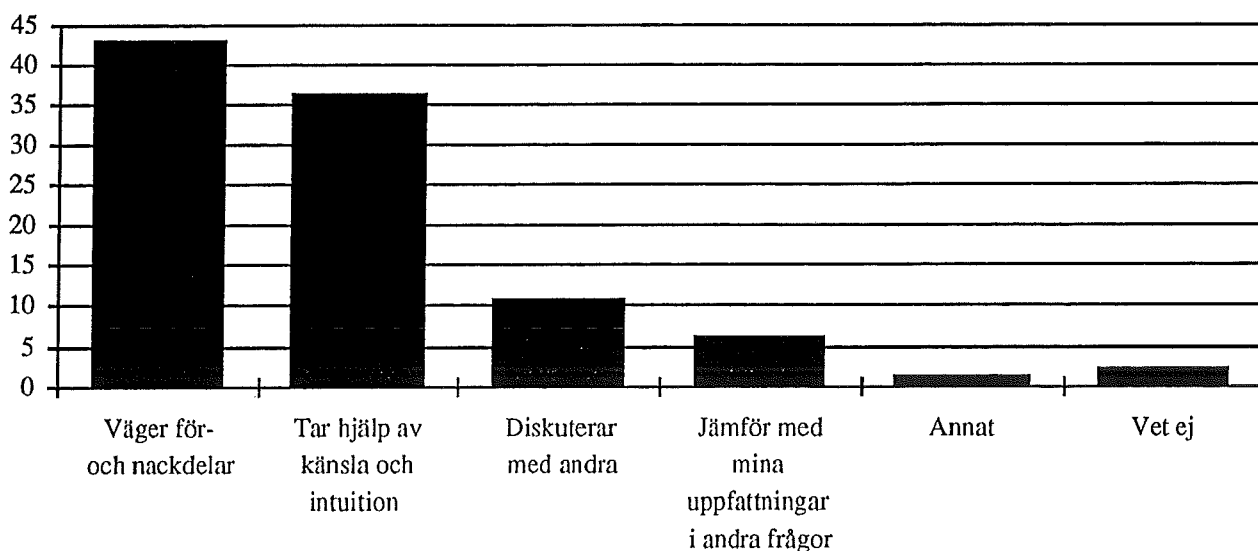
Diagram 12: Partisympatisörers val av framtida politik: individuell frihet (%)

Hur går det politiska valet till?

En intressant fråga i studiet av politiken är hur väljarna går tillväga när de röstar. Vad är det de i första hand tar hänsyn till i sitt val? Vi valde att ställa den frågan direkt till dem som röstar. Vi frågade för det första hur man gör när man bildar sig en uppfattning. Svaren återges i diagram 13.

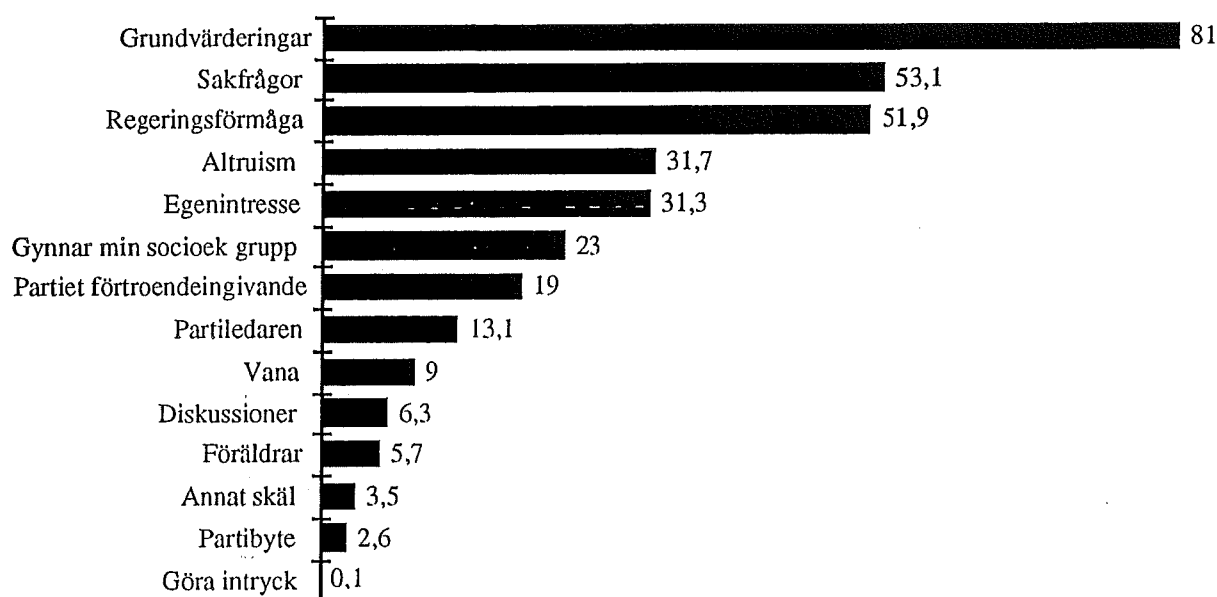
Diagram 13: När jag bildar mig en uppfattning gör jag för det mesta ungefär så här (%)

Vi gav sex svarsalternativ till denna fråga; det första betonar kalkylerandet av för- och nackdelar och kan sägas vara det rationella alternativet; det andra betonar känsla och intuition; enligt det tredje svarsalternativet bildar man en egen uppfattning efter diskussioner med andra; det fjärde betonar individuell konsistens mellan olika uppfattningar; slutligen fanns alternativen "annat" och "vet ej". Nära 45 % av 1.296 svarande väljer det rationella alternativet, 35 % det känslomässiga.

För att få grepp om det politiska väljandet listade vi en rad olika tänkbara skäl till varför man röstar som man gör och lät respondenterna kryssa för hur många de ville. Utfallet framgår av diagram 14.

Diagram 14: Röstkäl (%)

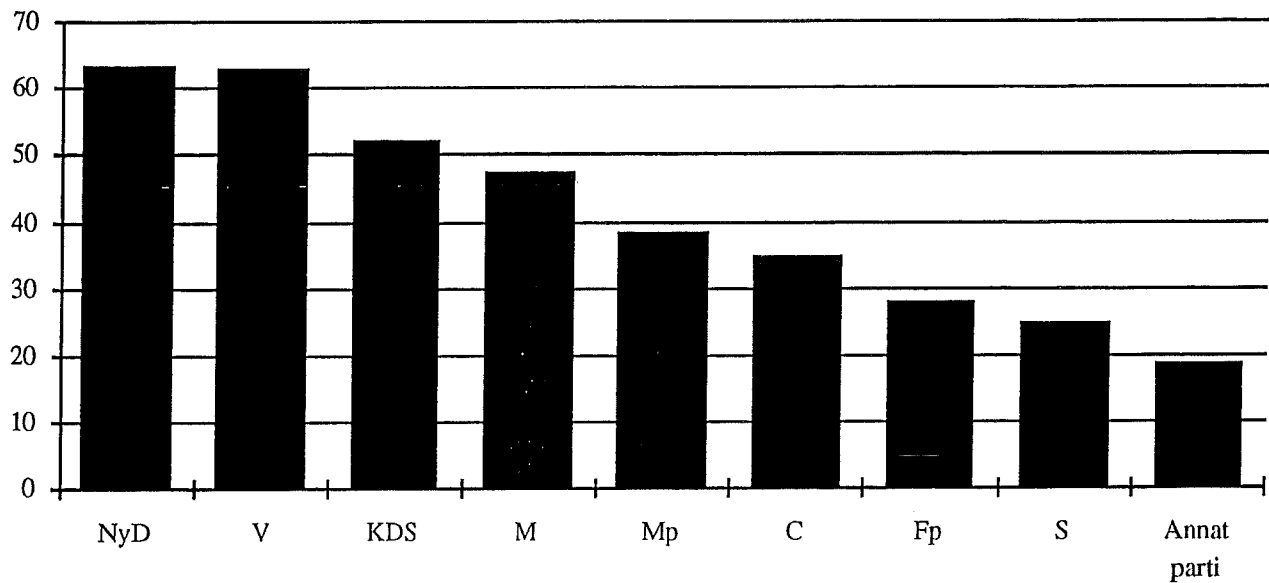

Merparten angav partiets överensstämmelse med de egna grundvärderingarna som ett viktigt röstkäl. Många angav också sakfrågor och partiets regeringsförmåga. Att rösta på ett parti därför att det gynnar anhängarna — här kallat altruism — är ett lika vanligt skäl som egenintresse. En knapp fjärdedel anger gynnandet av den egna socioekonomiska gruppen som röstkäl.

Om vi nu tittar på hur de vanligast förekommande röstkälerna fördelar sig på de olika sätten att bilda uppfattning framkommer följande. När det gäller grundvärderingar är detta lika populärt i alla bilda-uppfattningkategorier. Detsamma gäller sakfrågor, regeringsförmåga, altruism egenintresse och praktiskt taget alla de andra röstkälerna. Slutsatsen av detta är således att röstkälerna inte differentierar mellan personer som enligt egen utsago går tillväga på olika sätt när de bildar sig en uppfattning.

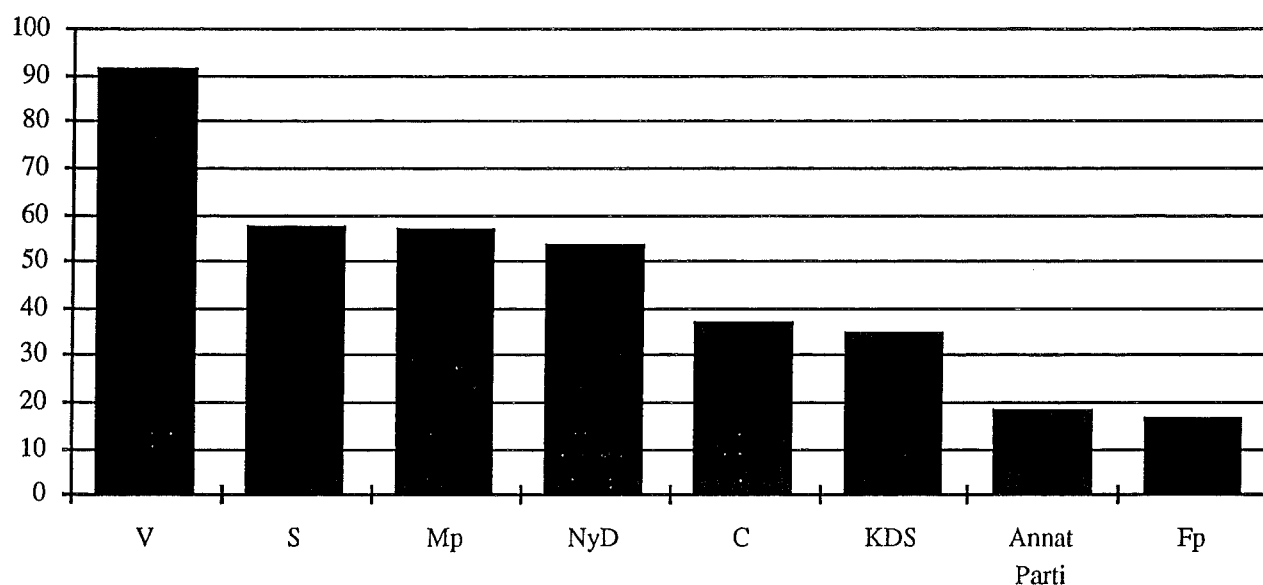
Det politiska valet är fritt i den bemärkelsen att det inte är något som hindrar att man röstar på det ena eller andra partiet. Man kan emellertid förmoda att personer frivilligt inskränker sin valfrihet. Vi försökte mäta detta genom att registrera de svarandes partiantipatier. Vi frågade helt enkelt om det fanns något eller några partier som man absolut inte skulle kunna tänka sig att rösta på. Fler än 93 % av 1.311 svarande gav ett jakande svar på denna fråga. Av diagram 15 framgår de i svarspopulationen vanligast förekommande partiantipatierna.

Diagram 15: Partiantipatier (%)

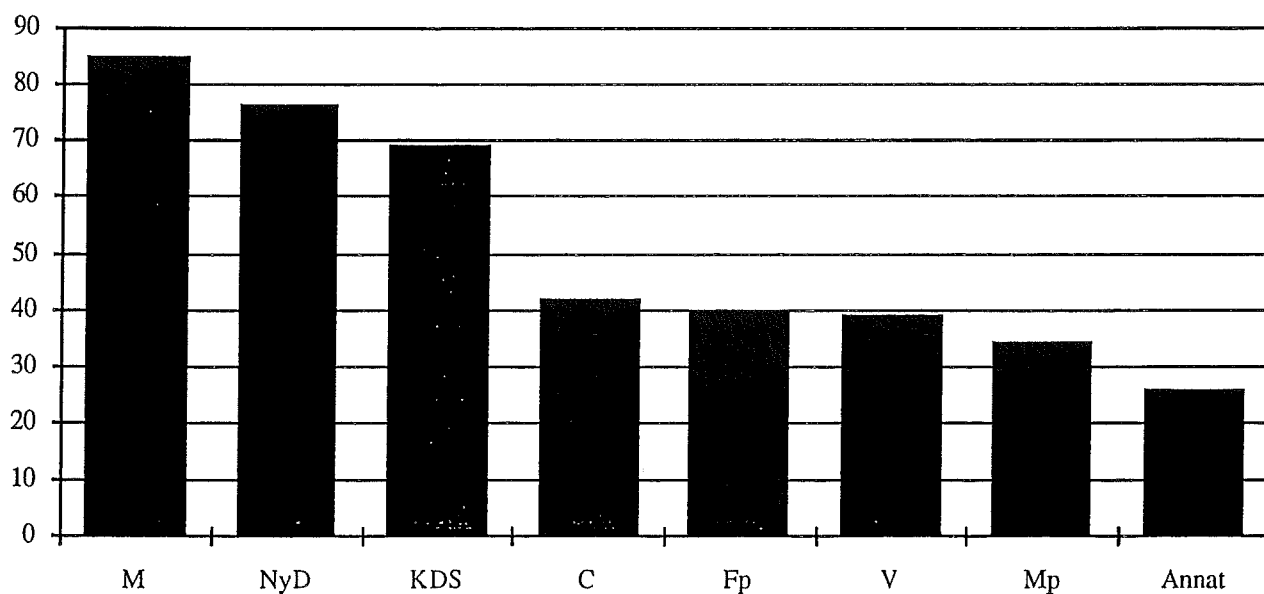
Det är förmodligen partier som upplevs som extrema som blir föremål för antipatier. Ny Demokrati och Vänsterpartiet intar tätpositionen — drygt 60 % anger att de inte skulle kunna tänka sig att rösta på något av dessa partier. KDS och moderaterna är föremål för omkring halva svarspopulationens antipatier och resterande hamnar under 40 %. Notabelt är att det endast är en fjärdedel som riktar sina antipatier mot socialdemokraterna. Låt oss nu se vart partisympatisörerna riktar sina antipatier. Diagram 16 visar moderata partiantipatier, som väntat med Vänsterpartiet i täten. Notera att moderaterna står i ett lika antipatiskt förhållande till socialdemokraterna som Miljöpartiet och Ny Demokrati.

Diagram 16: Moderata partiantipatier (%)

När det gäller socialdemokratiska partiantipatier intar moderaterna täten, tätt följt av Ny Demokrati och KDS.

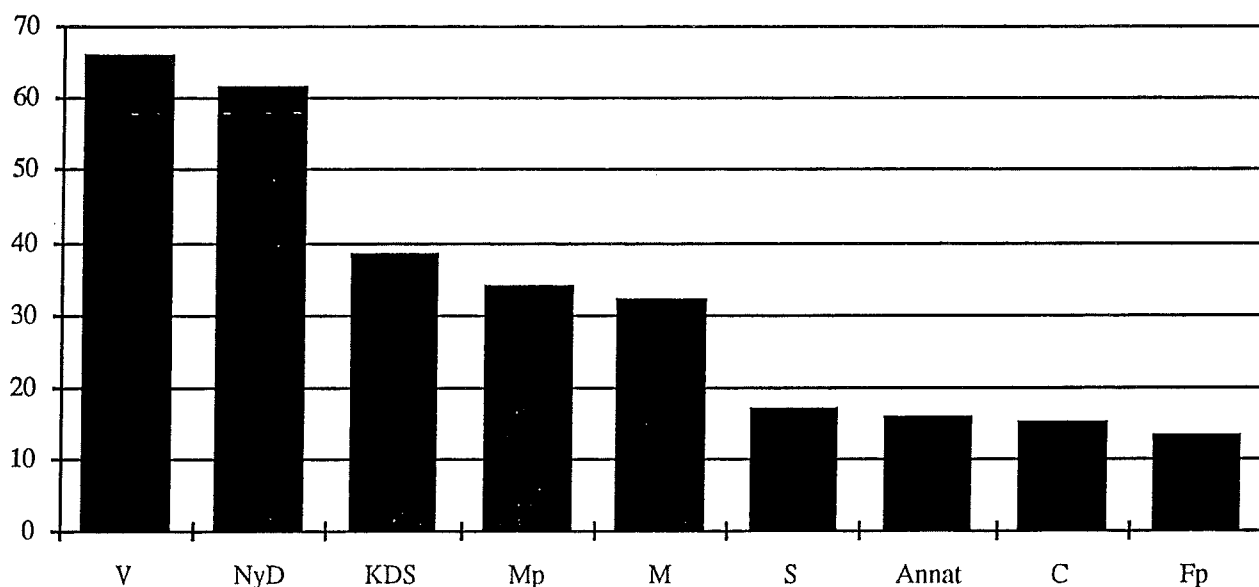
Diagram 17: Socialdemokratiska partiantipatier (%)

Vi kan här också se hur de som idag inte vet hur de ska rösta — de osäkra, vilka utgör drygt 10 % av svarspopulationen — absolut inte kan tänka sig att rösta. Folkpartiet, centern och socialdemokratierna har, som framgår av diagram 18, mycket att hämta i denna grupp. KDS, Miljöpartiet och moderaterna har mer antipatier inom denna grupp

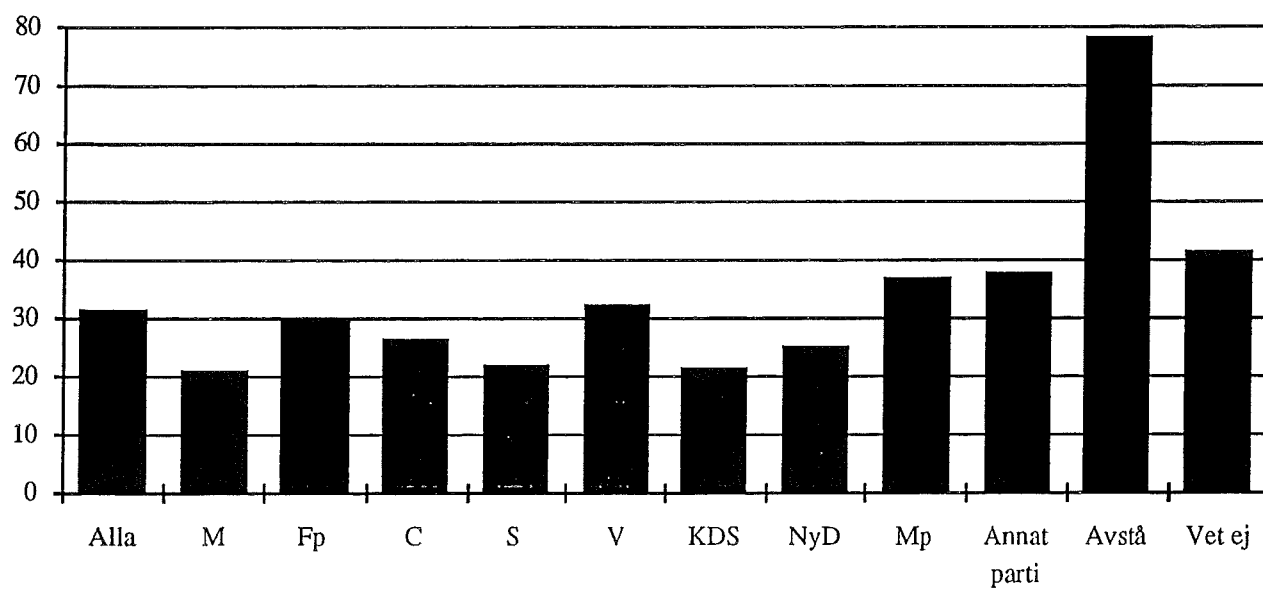
och Vänsterpartiet och Ny Demokrati mest. Denna bild av de osäkra antyder en genuin osäkerhet kombinerad med en uttalad aversion mot de extrema alternativen.

Diagram 18: De osäkras partiantipatier (%)

Vi ska allra sist ta upp en annan frivillig inskränkning i den politiska valfriheten, nämligen motståndet mot att avstå från att rösta resp att rösta blankt. Knappt 20 % av 1.314 svarande skulle kunna tänka sig att avstå från att rösta, vilket kan jämföras med de 2,5 % som uppgav att de faktiskt skulle avstå om det vore val idag och de 3,5 % som faktiskt avstod i valet 1991. Nästan 32 % av 1.314 respondenter anger att de skulle kunna tänka sig att rösta blankt, vilket skall jämföras med ca 5,5 % vid val idag och 3 % vid riksdagsvalet 1991. Några radikala skillnader mellan de olika partisympatisörernas benägenhet att rösta blankt framkommer inte, vilket framgår av det följande diagrammet. De som skulle avstå från att rösta om det vore val idag har också störst benägenhet att rösta blankt.

Diagram 19: Partisympatisörers benägenhet att rösta blankt (%)

Kapitel 9: Grus i det helsingborgska privatiseringsmaskineriet?

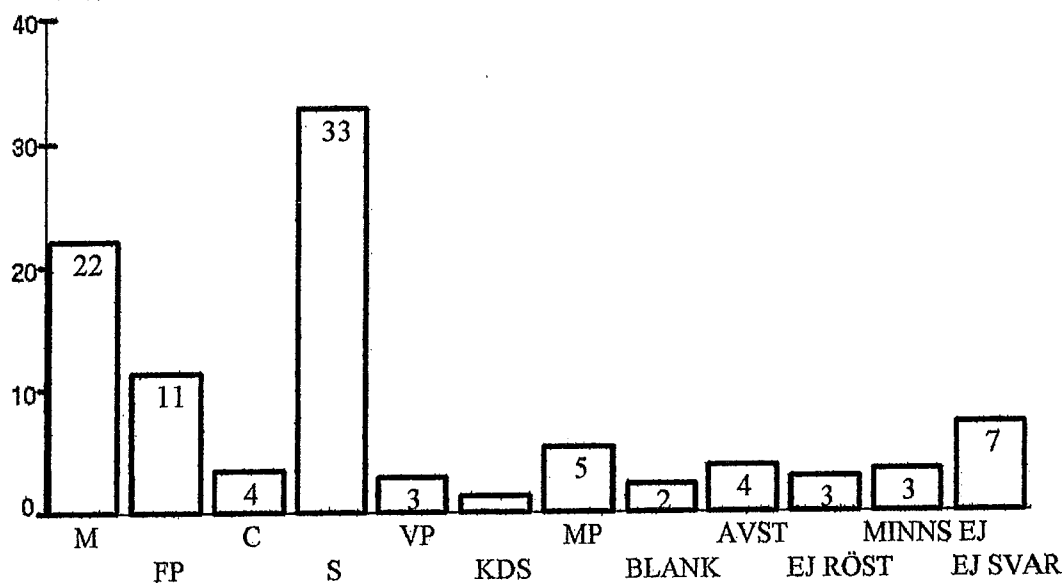
Om dissonanser och tvetydigheter hos borgerliga väljare i en svensk systemskifteskommun

Maktskiftet

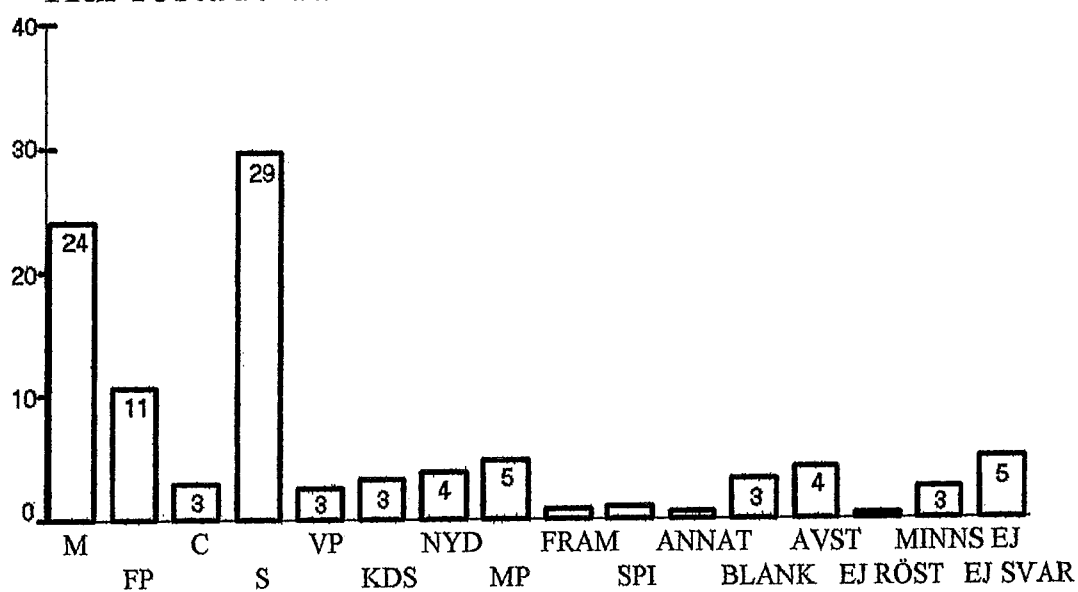
Kommunalvalet 1991 ledde till ett maktskifte i Helsingborgs kommun. Moderaterna kunde tillsammans med Folkpartiet, Centerpartiet och KDS ta över ledningen för kommunen. Socialdemokraterna hade försvagats ganska kraftigt i valet. Detta ledde emellertid inte bara till att de s k fyrklöverpartierna stärktes utan också till att tre nya partier kom in i kommunfullmäktige; Ny Demokrati, Framstegspartiet och Sveriges Pensionärers Intresseparti. Detta hade till följd att den s.k. fyrklövern bara kunde regera med stöd av något annat parti.

Denna något svåröverblickbara förändring av den politiska kartan illustreras av våra diagram för våra respondenters uppgivna röstning i kommunalvalet 1988 och 1991. Dessa siffror stämmer ganska väl överens med det verkliga valresultatet i kommunen under de bägge valen. Den viktigaste avvikelserna utgörs av att KDS samt de bägge småpartierna Framstegspartiet och SPI är underrepresenterade. Dessutom har vi en betydligt mindre andel respondenter som uppgivit att de avstått från att rösta än vad som var fallet i de bägge valen. Denna förskjutning av siffrorna belyser att vår svarspopulation inte är fullt representativ. Vår bortfallsanalys pekar på att den inte representerar de resurssvaga grupperna i samhället på ett fullt rättvisande sätt. Den verkar istället ha en viss slagsida till förmån för de välutbildade och resursstarka skikten i samhället. Vi diskuterar detta representativitetsproblem på ett utförligt sätt i ett tidigare kapitel i rapporten. Men det är viktigt att komma ihåg detta problem i detta sammanhang för att kunna bedöma de ganska dramatiska siffror som vi kommer att redovisa i detta kapitel.

Hur röstade du i kommunalvalet 1988?

Hur röstade du i kommunalvalet 1991?

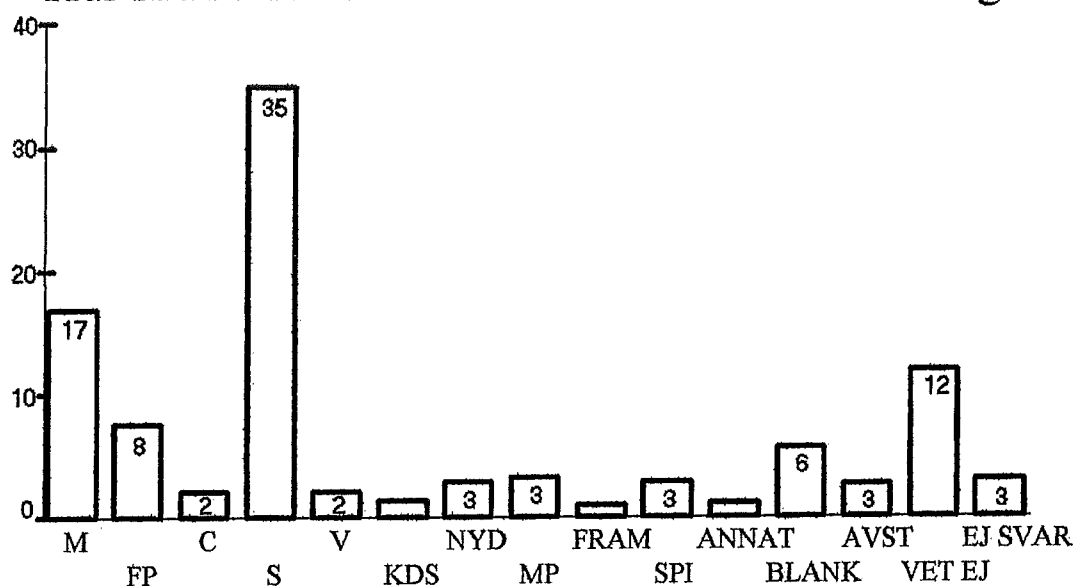
Den borgerliga segern i kommunalvalet ledde till en rivstart för den borgerliga politiken. Borgarna i Helsingborg ville snabbt visa att det var skillnad mellan borgerlig och socialdemokratisk politik och man började tala om att genomföra ett systemskifte. Val-

ringar. De tidigare 9 kommundelsnämnderna blev 5 servicenämnder som man avsåg att förvandla till s.k. beställarnämnder. Dessa skulle i enlighet med de borgerliga partiernas (i fortsättningen kommer både borgerliga partier och fyrklöverpartier användas som en beteckning på Moderata Samlingspartiet, Folkpartiet, Centerpartiet och KDS) marknadsliberala ideologi beställa tjänster av fristående produktionsbolag. De kommunala inrättningarna skulle börja konkurrera med varandra och helst också med privatiserade tjänste-produktionsbolag. Man började arbeta för att privatisera bl a daghem, vårdhem och skolor. Denna omorganisering och begynnande privatisering påbörjades under en period då man också tvingades till att rationalisera kommunens serviceverksamhet beroende på ekonomiska problem. Helsingborg kunde börja profilera sig som en av de ledande systemskiftes-kommunerna i landet.

Kommunledningen var också synnerligen medveten om sin förändringsretorik. Man betalade ganska stora summor av kommunala pengar till ett marknadsföringsbolag, JKL, för att detta skulle hjälpa kommunledningen att presentera en tilltalande image för kommuninvånarna. Detta "avslöjade" emellertid Helsingborgs Dagblad ungefär samtidigt som vi skickade ut vår första omgång frågeformulär. Avslöjandet ledde till att det formaliserade samarbetet mellan de s.k. fyrklöverpartierna avbröts för att istället ersättas av "normala" kompromisser i nämnder och kommunstyrelse. Vårt frågeformulär når alltså våra respondenter vid en brytpunkt i den borgerliga politiken. Man hade börjat med en rivstart och i stort sett upprätthållit tempot fram till dess att vårt frågeformulär skickas ut till ett slumpmässigt urval helsingborgare.

Man skulle nästan våga påstå att den trosvissa glöden hos de ledande företrädarna för den borgerliga kommunpolitiken får sig en knäck i samband med JKL-affären. JKL-krisen verkar istället leda till bitterhet och misstänksamhet inom den borgerliga kommunledningen, vilket Jerker Swanstein uttryckt väldigt tydligt i en stor intervju i Helsingborgs Dagblad strax innan jul. Man kan ställa sig frågan om det är JKL-affären som leder till denna bitterhet och misstänksamhet eller om JKL-affären istället fungerade som en utlösare av sådana underliggande spänningar som skapats av den kanske delvis fartblinda borgerliga systemskiftespolitiken. Denna fråga kan vi inte besvara med hjälp av analysen av våra respondenters svar på våra frågor. Vi kan däremot med hjälp av en sådan analys visa på spänningar och motsättningar hos den borgerliga väljaropinion som ledde fram till den påbörjade systemskiftespolitiken.

Hur skulle du rösta om det var kommunalval idag?

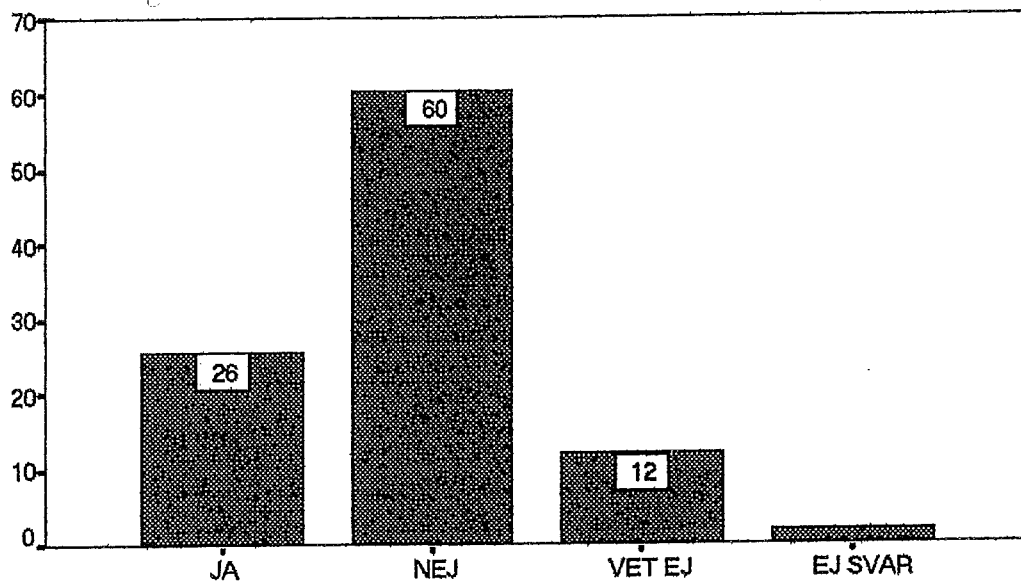

Vad tycker då våra respondenter om fyrklöverpartiernas försök att börja genomföra ett systemskifte i Helsingborgs kommun? En första fingervisning får man genom det resultat som redovisas i det diagram som man får fram genom att sammanställa uppgifterna om hur våra respondenter skulle rösta om det vore val idag. Detta antyder en ganska kraftig nedgång för samtliga fyrklöverpartier. Vi skall inte i detta sammanhang göra en analys av dessa resultat utan bara påpeka att nedgången understryks av vårt sätt att fråga. Vi lämnade ett utrymme för *vet ej* som utnyttjades av 12% av de svarande respondenterna.

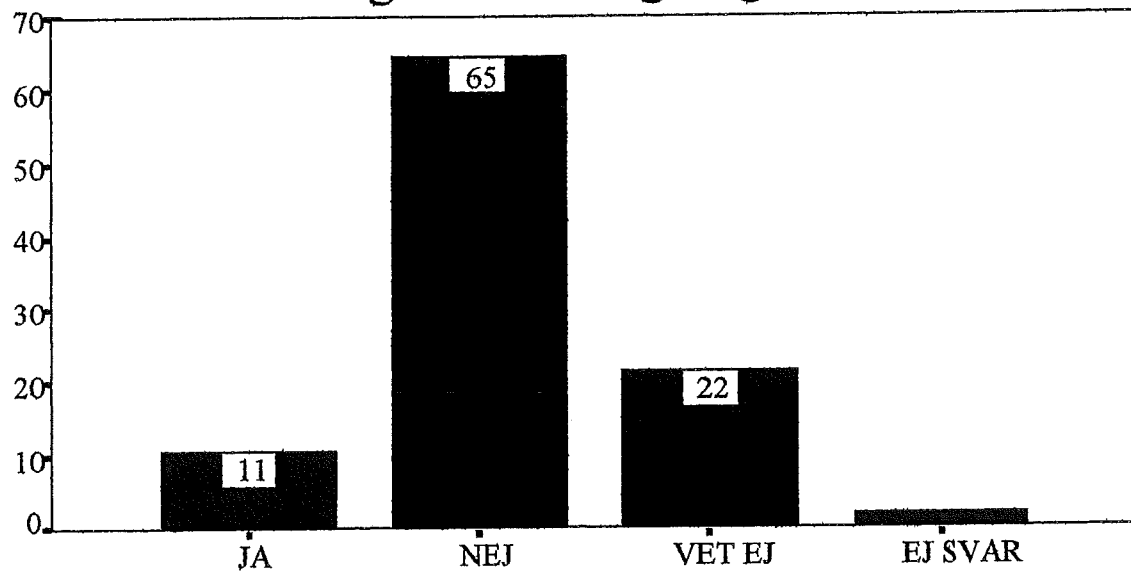
Vad som kanske framförallt är anmärkningsvärt i detta resultat är att socialdemokraterna inte visar en lika stark uppgång som man gjort i de riksomfattande opinionsundersökningar som försökt mäta hur folk skulle rösta om det var riksdagsval. Den borgerliga nedgången är också något större än den nedgång som visats för de sk fyrklöverpartierna i de riksomfattande undersökningarna. Också moderaterna har drabbats av en ganska kraftig tillbakagång. Detta parti har också utsatts för ett speciellt kommunalt missnöje genom att få färre tänkta röster av våra respondenter i kommunalvalet än vad man skulle få om det vore riksdagsval vid frågetillfället; 17% i förhållande till 20%.

Nedgången för de borgerliga partierna är emellertid ganska svaga indikatorer för att missnöjet med den borgerliga kommunalpolitiken skulle vara större än missnöjet med den borgerliga rikspolitiken. Vi får emellertid en annan bild om vi sammanställer våra respondents svar på frågan *Har du förtroende för kommunledningen i Helsingborg?* Vi

Har du förtroende för den nuvarande regeringen?

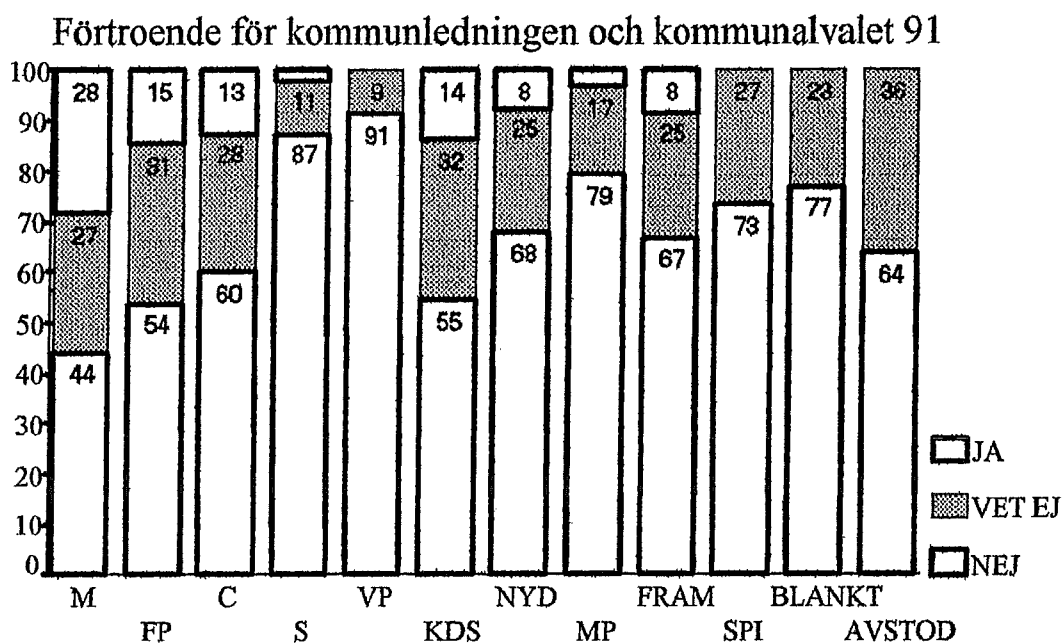

Har du förtroende för kommunledningen i Helsingborg?

gav dem möjlighet att välja mellan alternativen *Ja*, *Nej* och *Vet ej*. Bara 11% av våra respondenter uppgav sig ha förtroende för kommunledningen. Hela 65% ansåg sig vid frågetillfället inte ha något förtroende för kommunledningen. Detta resultat skiljer sig

kraftigt från de svar våra respondenter gav på en motsvarande fråga om deras förtroende för den borgerliga regeringen; *Har du förtroende för den nuvarande borgerliga regeringen?* På denna fråga svarade 26% av våra respondenter ja medan 60% svarade nej. Den stora skillnaden utgörs alltså av *vet ej-gruppen*. Det vara bara 12% av våra respondenter som svarade vet ej i förhållande till regeringspolitiken medan 22% inte visste om de hade förtroende för kommunledningen.

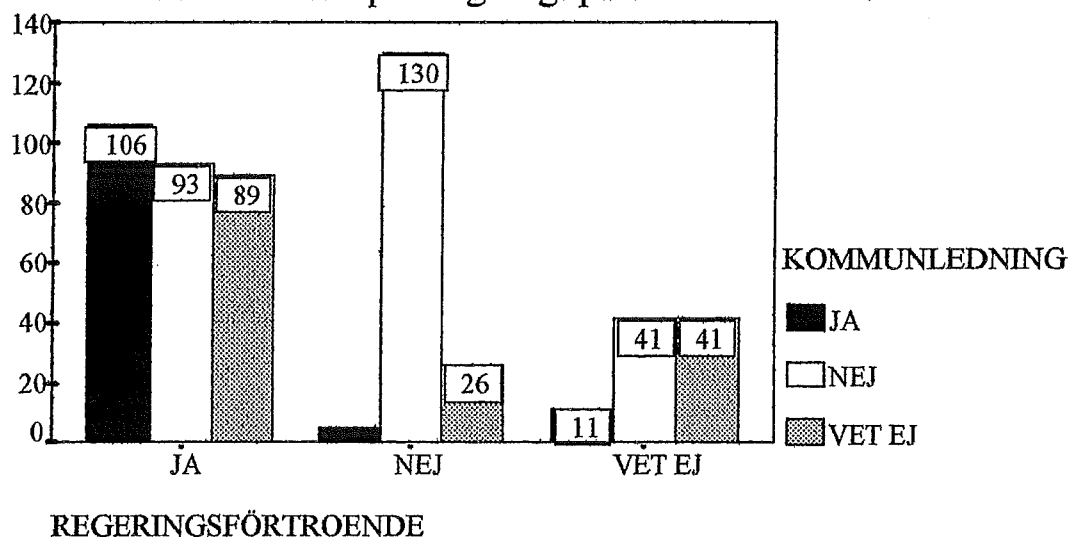

Om vi jämför förtroendefrågan med hur våra respondenter uppgav sig rösta i kommunalvalet 1991 finner vi naturligtvis att förtroendet för kommunledningen är störst bland de som röstat på de borgerliga partierna. Moderatväljarna har störst förtroende för kommunledningen. Men inte ens bland detta partis väljare finns det en majoritet som har förtroende för kommunledningen. Moderatväljarna skiljer emellertid ut sig från de tre andra borgerliga partierna genom att bland detta partis väljare är gruppen som svarar *nej* på frågan om man har förtroende för kommunledningen mindre än den grupp som man får fram genom att slå samman *vet-ej* och *ja*-svaren.

Detta massiva misstroende med den borgerliga kommunpolitiken är anmärkningsvärt. Det blir nästan gåtfullt om man på samma sätt gör en jämförelse mellan hur förtroendet för den borgerliga regeringen respektive förtroendet för den borgerliga kommunledningen fördelar sig bland de borgerliga partiernas väljare. Av de av våra respondenter som röstade

på något av de fyra borgerliga partierna i kommunalvalet 1991 (sammanlagt 551 stycken) uttrycker 53% att de har förtroende för den borgerliga regeringen medan bara 22% hyser förtroende för kommunledningen. 48 % svarar nej på frågan om de har förtroende för kommunledningen vilket kan jämföras med de 30% som svarar nej på frågan om de har förtroende för den borgerliga regeringen. Av den grupp som hyser förtroende för regeringen svarar c:a 1/3 nej på frågan om de har förtroende för kommunledningen och c:a 1/3 säger sig inte veta. Bara c:a 1/3 av de borgerliga väljare som känner förtroende för den borgerliga regeringen hyser alltså också förtroende för den borgerliga kommunledningen. Hur skall denna drastiska förtroendskillnad förklaras?

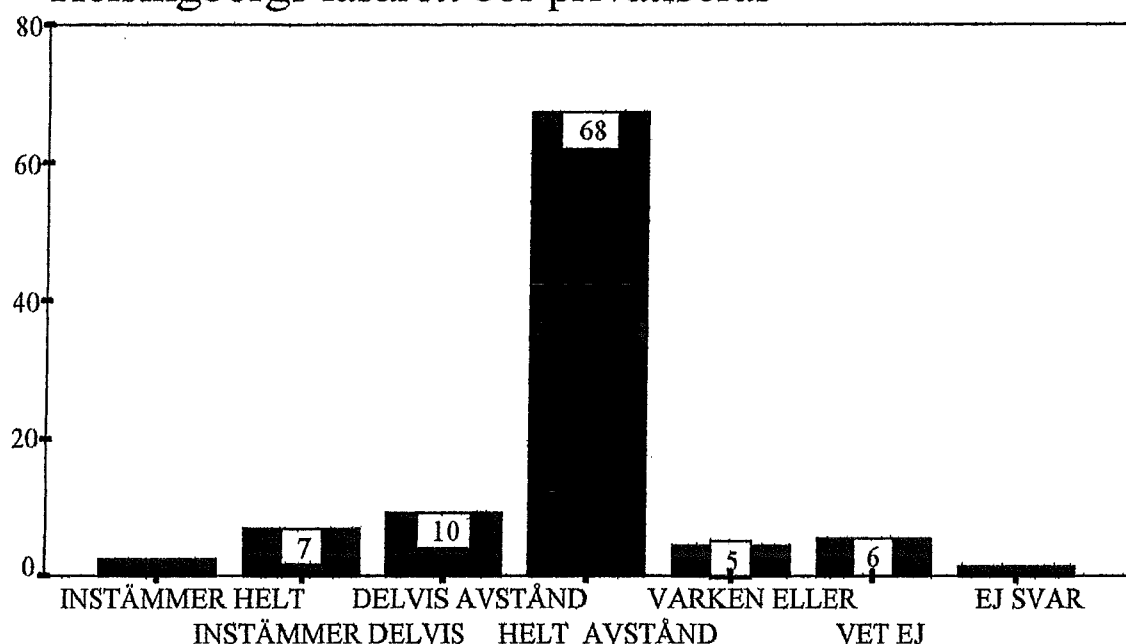
Förtroende för kommunledning och förtroende för regering
bland de som röstat på borgerligt parti i kommunalvalet 1991

Inställning till privatiseringspolitiken

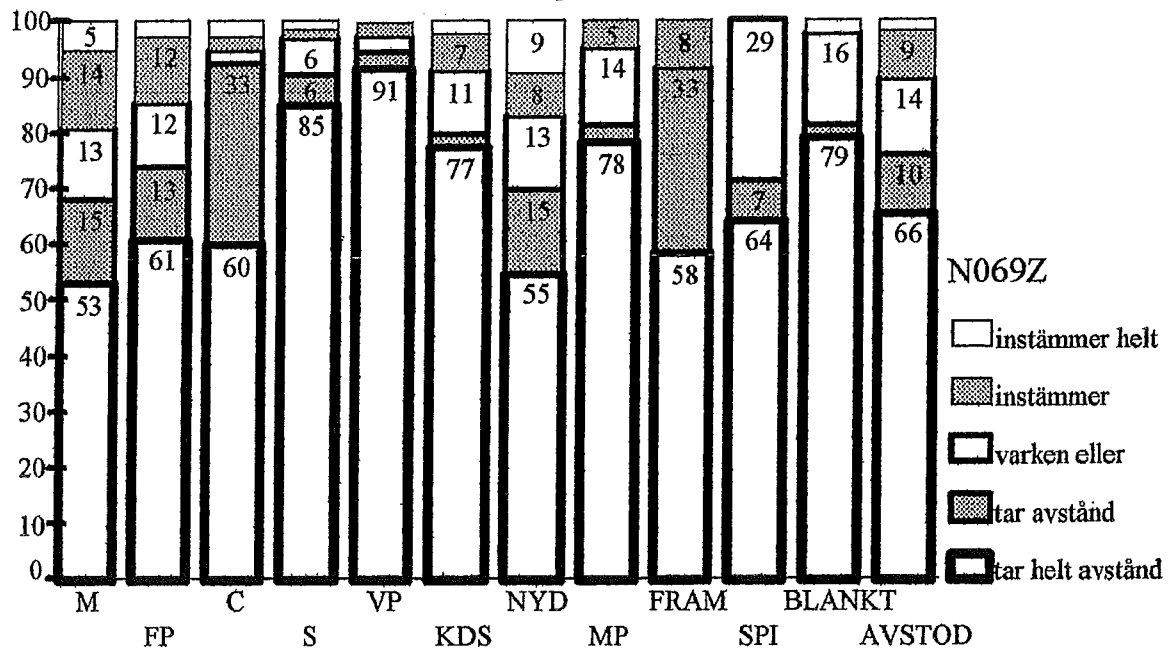
Vi vill försöka antyda en möjlig modell för att förstå glappet mellan å ena sidan förtroendet för den borgerliga regeringen och å andra sidan förtroendet för den borgerliga kommunledningen genom att analysera våra respondenters svar på några andra frågor. Privatiseringar är det nyckelord som bäst sammanfattar inriktningen på den borgerliga politiken.

Helsingborgs lasarett bör privatiseras

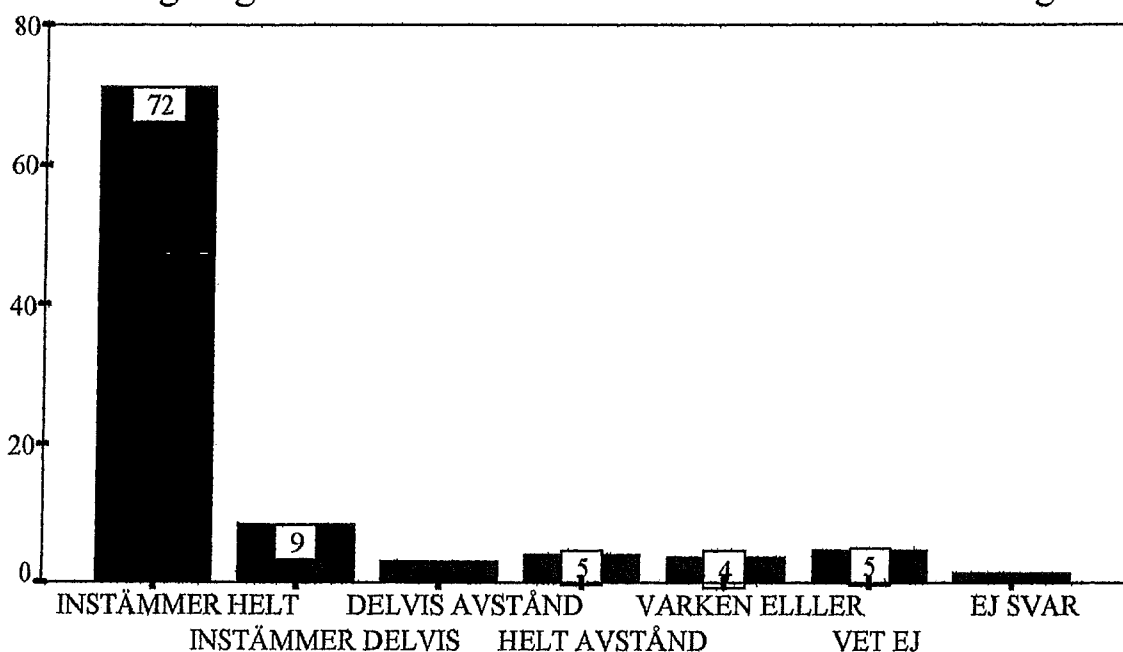
Vi ställde fem frågor som berörde privatiseringarna; två konkreta och tre allmänna frågor. Med de bägge konkreta frågorna ville vi testa om kommuninvånarna skulle kunna tänka sig att privatisera två verksamheter som både har en stor betydelse för det dagliga livet och ett stort symbolvärde. Vi ställde alla frågorna i form av påståenden som våra respondenter fick ta ställning till genom att välja mellan svarsalternativen *Jag instämmer helt och hållet*, *Jag instämmer delvis*, *Jag tar delvis avstånd*, *Jag tar helt och hållet avstånd*, *Jag varken instämmer eller tar avstånd* samt *Vet ej*.

Kommunalval 91 och inställning till lasaretsprivatisering

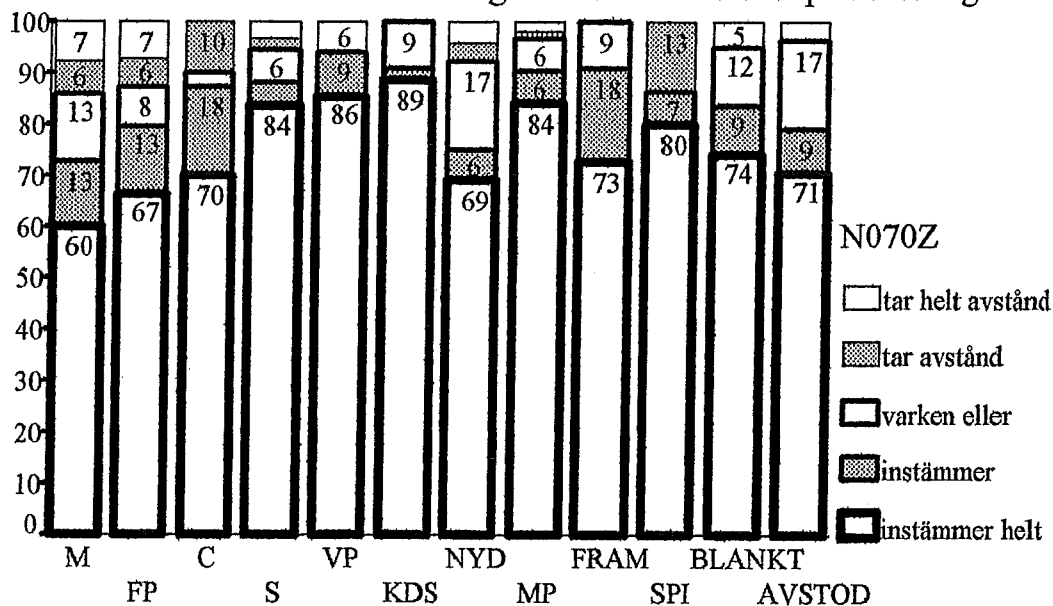

Vi frågade om man kunde tänka sig att privatisera Helsingborgs lasarett och Helsingborgs stadsbibliotek. En massiv majoritet tar avstånd från att förvandla dessa hitintills offentliga verksamheter till privatiseringsobjekt. Det är värt att lägga märke till att denna majoritet gäller alla partier; alltså även moderaterna. Våra respondenter är också mer negativa till en privatisering av stadsbiblioteket än till en privatisering av lasarettet. Det kunde tyckas som en rimlig förklaring till detta svarsmönster skulle utgöras av hur vi riktat frågan. Vi bestämde oss för att rikta frågorna på olika sätt för att på detta sätt få en viss uppfattning om huruvida hur frågans riktning påverkade svarsfördelningen. För att uttrycka en negativ inställning till en privatisering av lasarettet tvingas våra respondenter att ta avstånd från vårt påstående medan man däremot kan instämma med vårt påstående för att uttrycka sin negativa inställning till en biblioteksprivatisering.

Helsingborgs stadsbibliotek bör bibehållas i kommunal regi

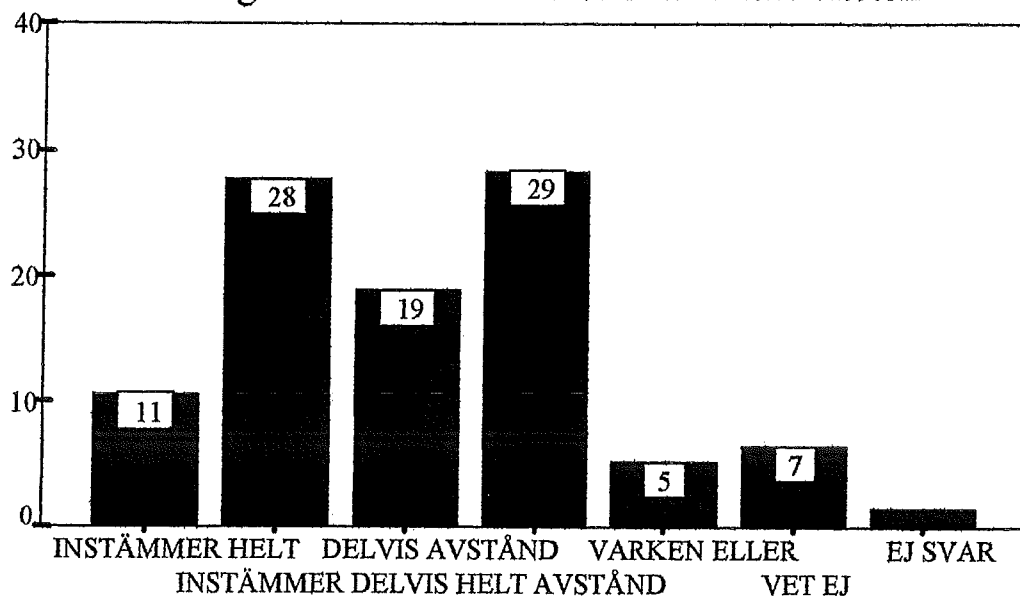
Kommunalval 91 och inställning till stadsbibliotekets privatisering

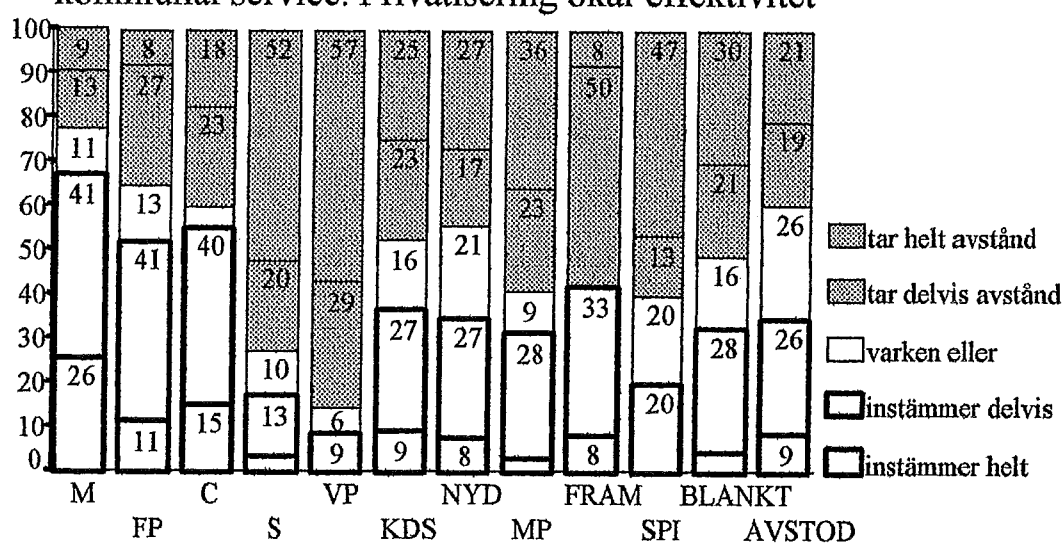
Denna förklaring verkar emellertid inte vara rimlig om man tittar på hur de 11% som har förtroende för kommunledningen svarar på våra bägge konkreta frågor. Denna fraktion är i likhet med de borgerliga partiernas väljare också negativ till dessa bägge konkreta privatiseringar; dock inte lika negativ som vad de borgerliga partiernas väljare är

om man skall tro på våra siffror. Dessutom visar denna grupp upp en markant skillnad mellan sin inställning till en privatisering av lasarettet och sin inställning till en privatisering av biblioteket. 40% av den grupp som har förtroende för kommunledningen kan tänka sig att privatisera lasarettet (en siffra som vi får fram genom att slå samman de bägge svarsalternativen *instämmer helt och hållet* samt *instämmer delvis*) medan bara 20% av denna grupp kan tänka sig att privatisera stadsbiblioteket.

Privatisering av kommunal service ökar effektiviteten

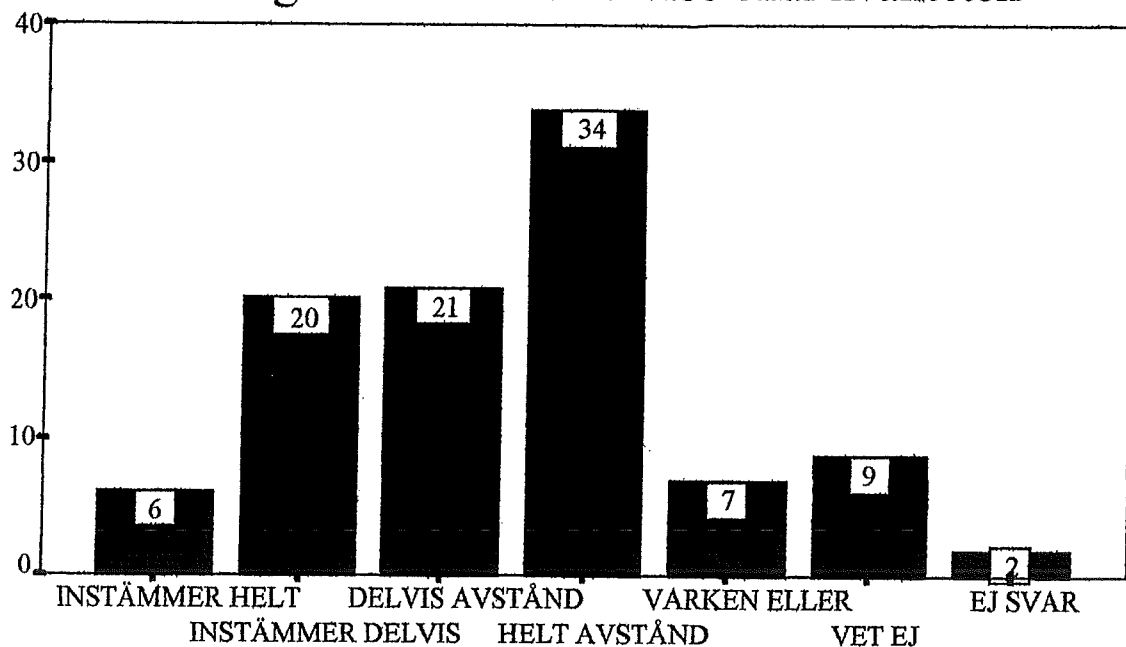

Kommunalval 91 och inställning till privatisering av kommunal service: Privatisering ökar effektivitet

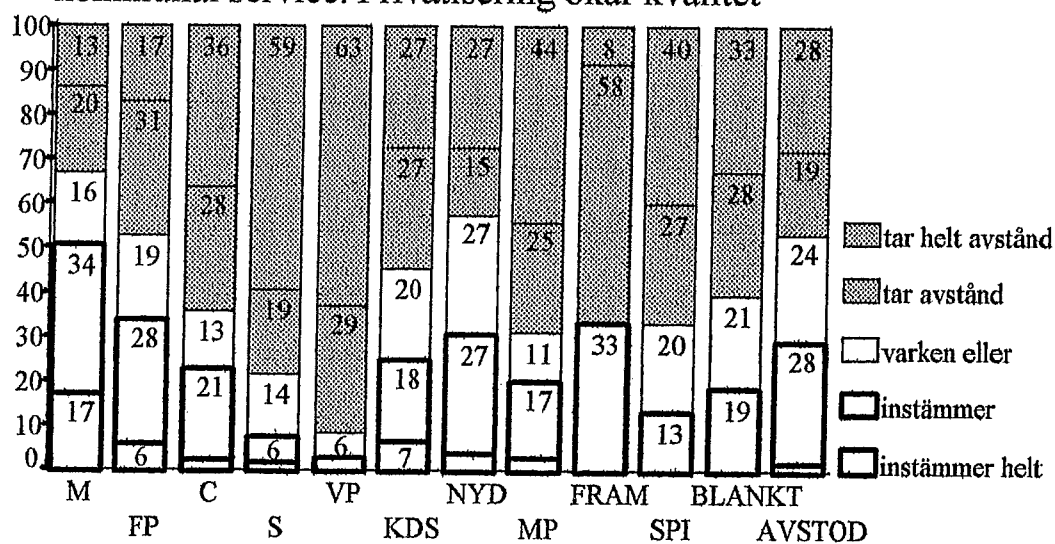
Utfallet blir något annorlunda om vi istället ser på resultaten av våra allmänna frågor. Vi frågade om man trodde att privatiseringar skulle öka effektivitet, kvalitet respektive valfrihet hos den kommunala servicen. Också i förhållande till dessa frågor är det en ganska klar majoritet som tar avstånd.

Privatisering av kommunal service ökar kvaliteten

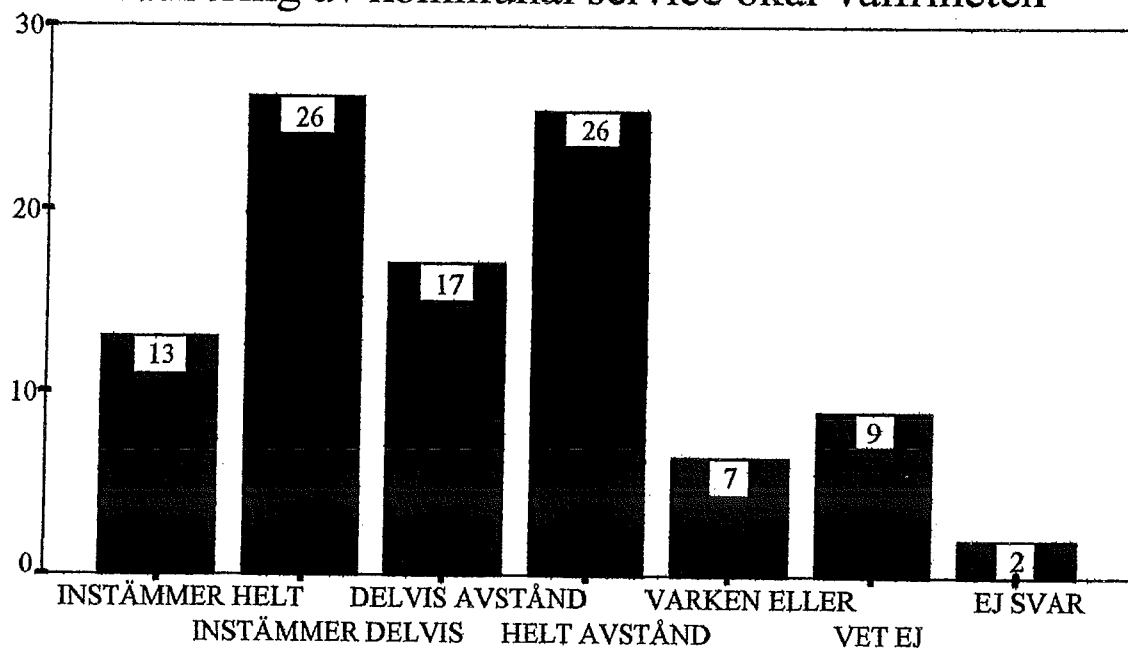
Kommunalval 91 och inställning till privatisering av

kommunal service: Privatisering ökar kvalitet

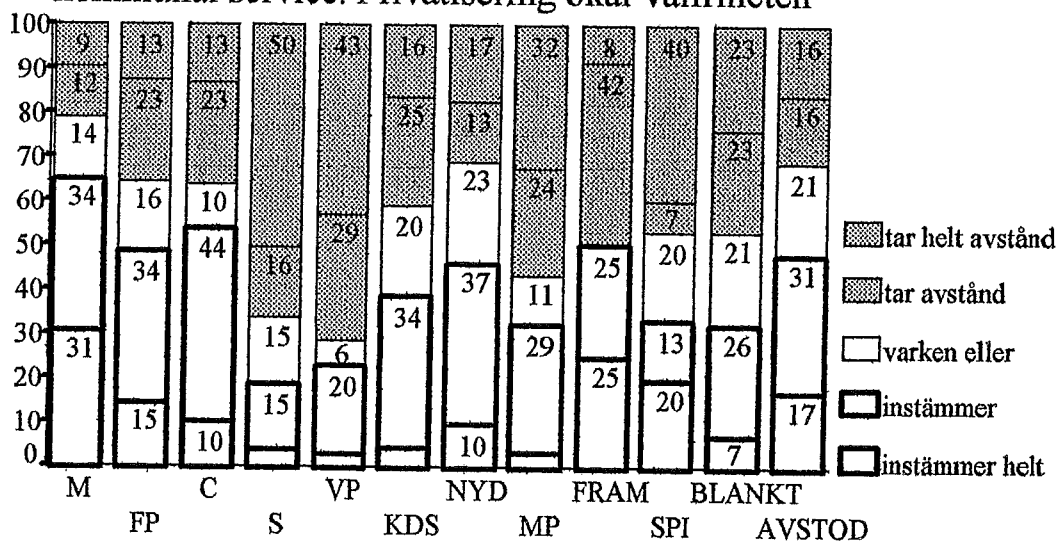

Men tittar vi på de borgerliga fyrklöverpartierna så är det inom samtliga dessa partier en tydlig majoritet som gör positiva värderingar av privatiseringar vad det gäller effektivitet och valfrihet. Svarsmönstret är emellertid mera tvetydigt i förhållande till kvalitetsfrågan. Det verkar dock rimligt att tolka utfallet av svar på alla de tre allmänna privatiseringsfrågorna som att den borgerliga väljaropinionen stöder privatiseringsplanerna.

Privatisering av kommunal service ökar valfriheten

Kommunalval 91 och inställning till privatisering av kommunal service: Privatisering ökar valfriheten

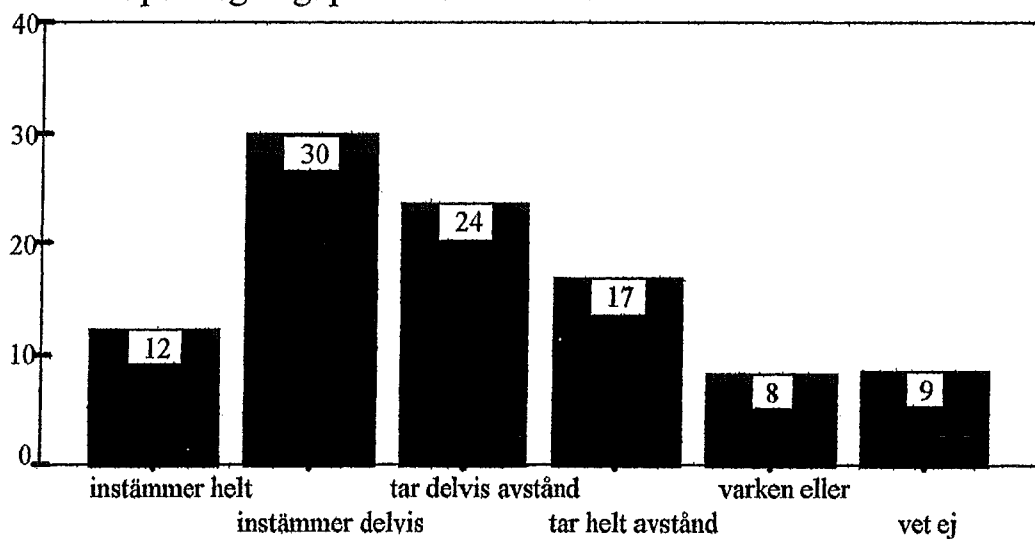

Den tvetydiga privatiseringsopinionen

Stödet för privatiseringspolitiken hos de respondenter, som röstade på något av fyrklöverpartierna i kommunalvalet 1991 verkar emellertid bara att existera på ett allmänt och abstrakt plan. När man frågar dessa borgerligt röstande respondenter om de kan tänka sig att privatisera konkreta verksamheter verkar de att ta mycket tydligt avstånd från privatiseringar; iallafall om man skall döma utifrån hur våra respondenter svarat på våra biblioteks- och lasaretsfrågor. Vi kan alltså med hjälp av svaren på våra frågor antyda att det finns en ganska stark borgerlig väljaropinion som på det abstrakta eller allmänna planet stöder kommunledningens privatiseringsplaner. Samma opinion verkar emellertid att ännu kraftigare ta avstånd när man tvingas att ta ställning till konkreta privatiseringsplaner. Svaren på våra frågor antyder alltså att de borgerliga väljarna på det abstrakta planet stöder privatiseringsplanerna medan de på det konkreta planet motsätter sig specificerade försök till privatiseringar.

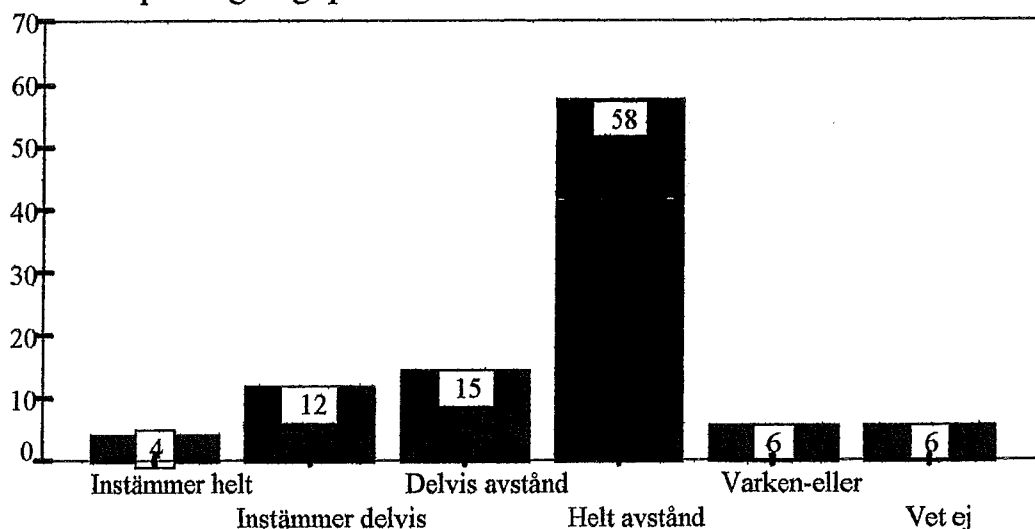
Privatisering av kommunal service ökar kvaliteten

Röstat på borgerligt parti i kommunalvalet 1991

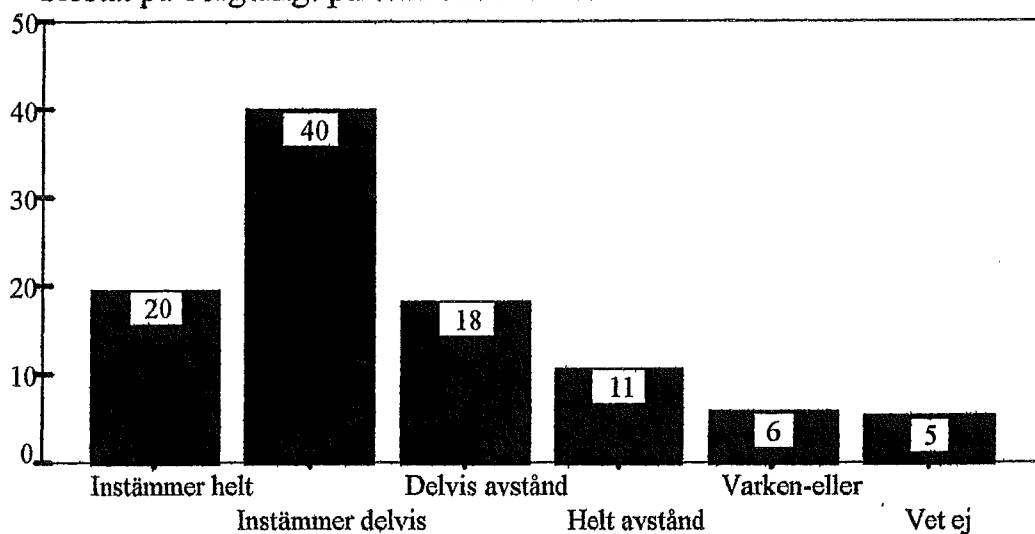
Helsingborgs lasarett bör privatiseras

Röstat på borgerligt parti i kommunalvalet 1991

Privatisering av kommunal service ökar effektiviteten

Röstat på borgerligt parti i kommunalvalet 1991

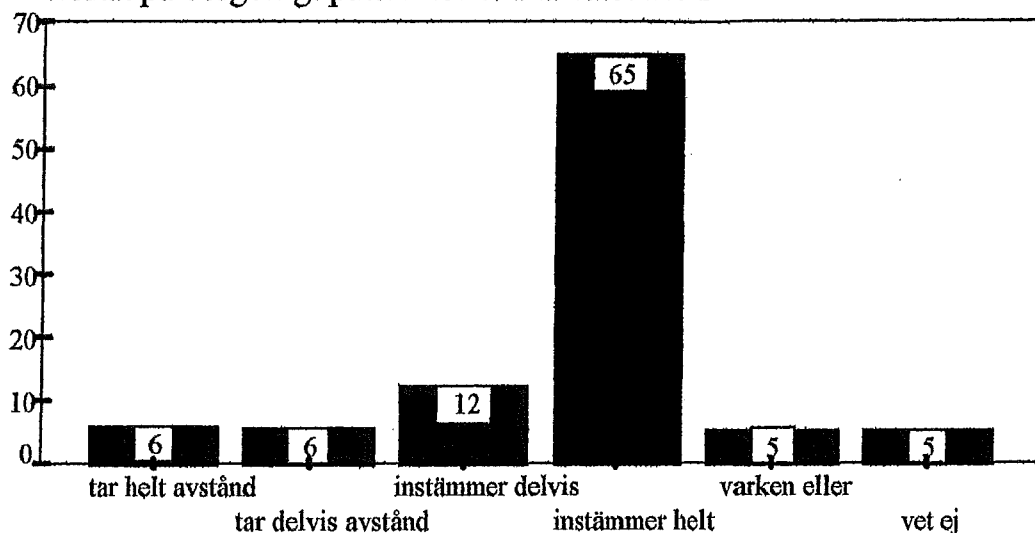

Den borgerliga privatiseringsopinionen är alltså tvetydig. Å ena sidan tycker en klar majoritet av de borgerliga väljarna att privatiseringar leder både till en ökning av effektiviteten och en ökning av valfriheten. Å andra sidan tycker en ännu klarare majoritet att både stadsbiblioteket och lasarettsvården bör fortsätta som icke-privatiserade verksamheter. Denna tvetydighet i den borgerliga opinionen visas tydligt i inställningen till påståendet att privatiseringar leder till en ökning av kvaliteten. Här splittras den

borgerliga opinionen mitt itu; 42% instämmer helt eller delvis och 41% tar helt eller delvis avstånd från påståendet att privatiseringar av kommunal service leder till en kvalitetshöjning.

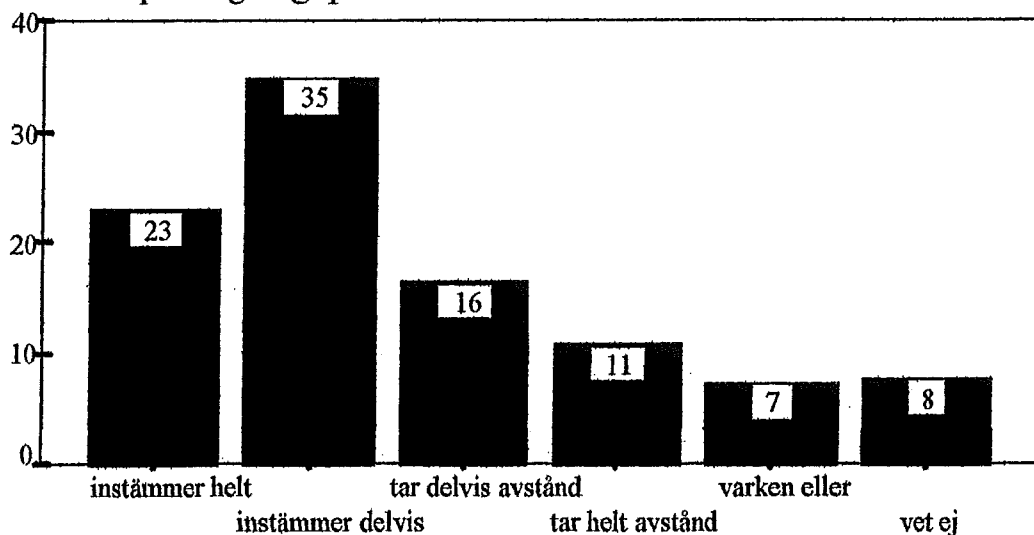
Helsingborgs stadsbibliotek bör bibehållas i kommunal regi

Röststat på borgerligt parti i kommunalvalet 1991

Privatisering av kommunal service ökar valfriheten

Röststat på borgerligt parti i kommunalvalet 1991

Vilket är viktigast i de borgerliga väljarnas uppfattning om kommunledningens privatiseringsplaner; det abstrakta stödet eller den konkreta motviljan? Om man skall döma

av vår rättframma fråga är det den konkreta motviljan som faller utslaget. En massiv majoritet av våra respondenter har inget förtroende för den borgerliga kommunledningen. Bara 22% av de respondenter som röstade borgerligt i kommunalvalet 1991 har förtroende för kommunledningen medan 48% uttrycker sitt öppna misstroende. Helsingborg har varit i frontlinjen vad det gäller den privatiseringsrevolution som håller på att genomföras i Sverige. Detta betyder att helsingborgarna fått börja känna på vad en sådan skulle kunna innebära i praktiken. Man har börjat tvingas ta ställning till en konkret privatiseringspolitik och denna verkar man inte gilla.

Det mest märkliga med våra siffror är att samma borgerliga opinion som på det allmänna planet stöder privatiseringar hyser ett mycket stort misstroende mot den borgerliga kommunledning som på ett mycket konkret och påtagligt sätt har försökt att genomföra privatiseringsprogrammet. Den borgerliga opinionen kan fortsätta att vara anhängare av privatiseringar genom att inkompetensförklara kommunledningens praktiska försök att genomföra privatiseringarna. Vi tror att detta kan förstås som ett försök att lösa en s.k. kognitiv dissonans; dvs en situation där olika upplevelser och föreställningar motsäger varandra.

Det abstrakta stödet står i motsättning till den motvilja som konkreta privatiseringar väcker upp. Denna dissonans kan lösas genom att inkompetensförklara dem som försöker att genomföra de förändringar som man på det abstrakta planet anser önskvärda. Man kan fortsätta att vara anhängare av privatiseringar trots att man egentligen inte gillar dem när de verkligen genomförs genom att inkompetensförklara dem som genomför förändringarna. Det är just kommunledningen som de borgerliga väljarna hyser misstroende mot. Detta missnöje gäller inte alls i samma utsträckning förtroendet för den nuvarande regeringen. Även mot denna finns visserligen ett stort missnöje också inom den borgerliga väljargruppen men långt ifrån lika stort som det misstroende våra respondenter visar mot den borgerliga kommunledningen. Vi tror att denna skillnad kan förklaras med att den borgerliga revolutionen ur rikssynpunkt fortfarande uppfattas på ett ganska abstrakt sätt av den ordinära borgerlige väljaren. Helsingborgaren har emellertid på ett konkret sätt utsatts för den borgerliga kommunpolitiken (och det är väl egentligen bara på detta konkreta plan som den s.k. valfrihetsrevolutionen kan genomföras) och hyser därför också ett större missnöje mot den ledning som kan uppfattas som direkt ansvarig för denna politik.

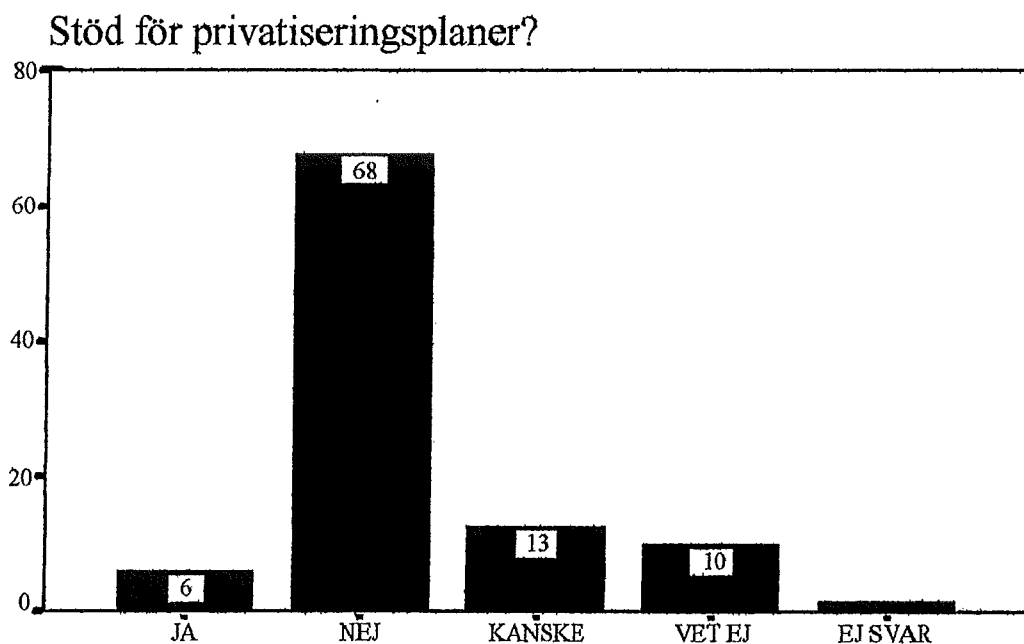
Privatiseringsstöd och perceptionsförvrängningar

Vi frågade också våra respondenter om de trodde att kommunledningen hade ett stöd för sina privatiseringsplaner bland en majoritet av kommunens invånare. Överlag visar våra respondenter en ganska god förmåga att bedöma den politiska opinionen. Bara 6% trodde att kommunledningen hade ett majoritetsstöd.

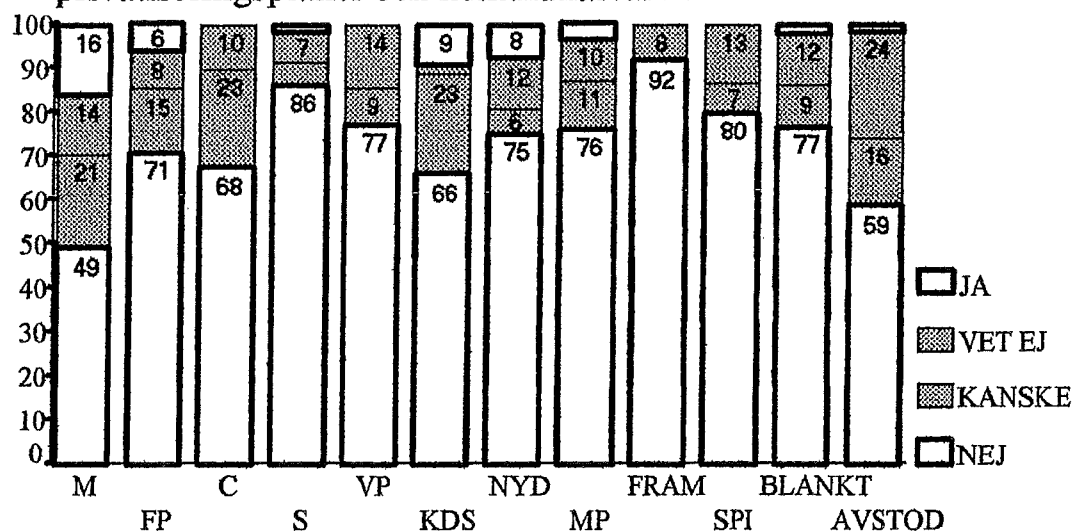
Den fullständiga frågan i vårt frågeformulär formulerade vi på följande sätt:

Det senaste året har helsingborgspolitiken fått uppmärksamhet pga långtgående planer i fråga om privatisering av den kommunala verksamheten. Tror du att den nuvarande majoriteten i kommunfullmäktige har stöd från en majoritet av kommuninvånarna för sina privatiseringsplaner?

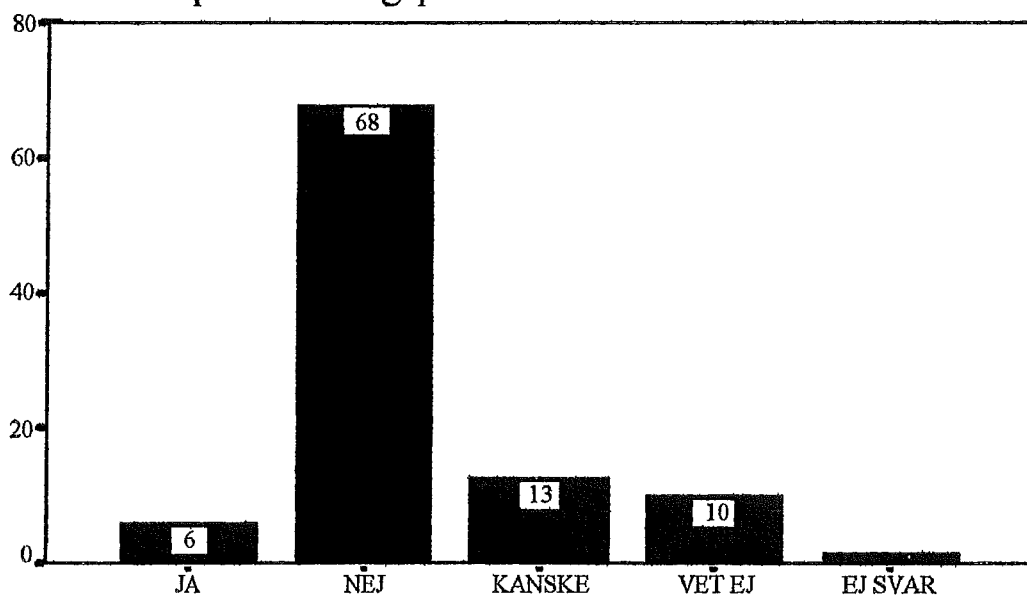
Vi lät våra respondenter välja mellan svarsalternativen: *Ja, Nej, Kanske* och *Vet ej*.

Uppfattning om majoritetsstöd för privatiseringsplaner och kommunalval 91

Stöd för privatiseringsplaner?

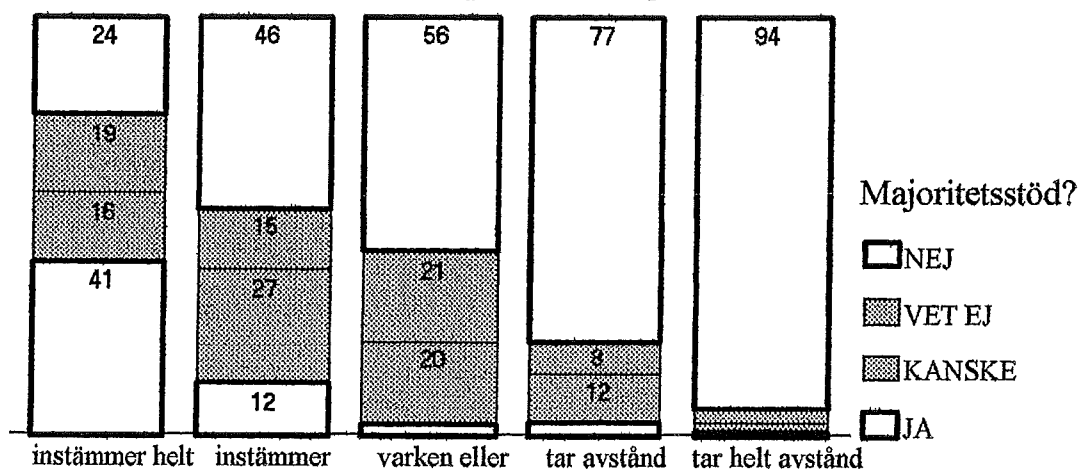
Det är emellertid anmärkningsvärt att i den grupp på 11% som säger sig hysa förtroende för kommunledningen är de som tror att kommunledningen har ett majoritetsstöd fler än de som inte tror att detta är fallet. 34% av denna grupp tror att kommunledningen har ett stöd för sina privatiseringsplaner och 27% tror inte att kommunledningen har ett

sådant stöd. Vi tycker att detta utfall är ett visst stöd för vårt försök att använda oss av en teori om dissonansupplevelser för att tolka en del svarsmönster hos de respondenter som röstade på något av de fyra borgerliga partierna i kommunalvalet 1991.

Ett sätt att försvara sig mot motsägelsefulla upplevelser är att förvränga sin perception av den utanförliggande verkligheten. Att göra kommunledningen till den "bov", som möjliggör att man kan fortsätta att upprätthålla sin tilltro till den allmänna borgerliga politiken är en sådan perceptionsförvrängning. Om man "vill" undvika att utsätta kommunledningen för sitt misstroende får man alltså använda sig av en annan strategi. Genom att tro att en majoritet av kommunens invånare stöder privatiseringarna är det lättare att bibehålla sitt ideologiska stöd för kommunledningen trots att motsägelsefulla upplevelser tränger sig på. Detta är alltså en annan typ av dissonansstrategi än den där man väljer ut en syndabock. Om man av mågon anledning inte vill göra kommunledningen till syndabock kan man istället förvränga sin verklighetsupplevelse genom att intala sig att andra stöder sådant som de faktiskt är motståndare till.

Man skulle kunna påstå att man i detta fall bekämpar den hotande dissonansen genom ett visst mått av "fanatism", om man med "fanatism" menar ett förhållningssätt där ens ideologiska uppfattning fungerar som ett hinder för att göra någorlunda rimliga bedömningar av den politiska och sociala verkligheten. En i denna bemärkelse "fanatisk" uppfattning måste alltså ständigt försvaras mot de upplevelser av dissonans som kontakten med verkligheten hotar med.. Att intala sig själv att privatiseringspolitiken har ett majoritetsstöd förefaller att kunna vara en del av en sådan försvarsstrategi. Att ha förtroende för kommunledningen samvarierar alltså med ett i denna bemärkelse "fanatiskt" förhållningssätt till en verklighet som inte riktigt stämmer med de ideologiska mallarna.

Uppfattning om stöd för kommunledningens privatiseringsplaner och inställning till påståendet att privatiseringar ökar kvaliteten

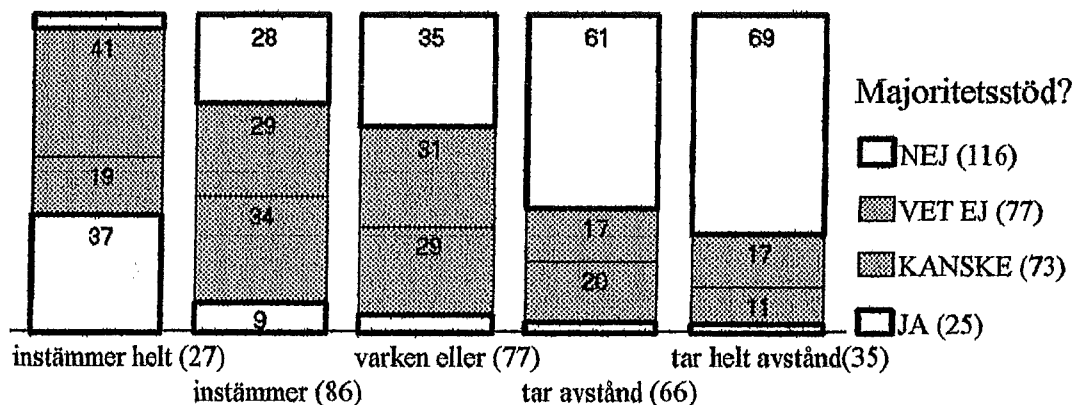
Privatisering av kommunal service ökar kvaliteten

Det tycks alltså som om stödet till kommunledningen är en orsak till perceptionsförvrängningen. Men vid en noggrannare analys av våra siffror visar det sig att ett allmänt stöd för privatiseringar (mätt genom våra tre allmänna privatiseringsfrågor) samvarierar med uppfattningen att kommunledningen har stöd för sina privatiseringsplaner delvis oberoende av om man anser sig hysa förtroende för kommunledningen. Av de 85 respondenter som helt och hållet instämmer i påståendet att privatiseringar leder till kvalitetshöjningar tror 41% att kommunledningen har stöd för sina privatiseringsplaner. Denna siffra skiljer sig inte mycket från de 44% inom samma grupp som påstår sig ha förtroende för kommunledningen. Men det är inte riktigt samma personer som svarat ja på de bägge frågorna.

Av de som både stöder kommunledningen och helt och hållet instämmer i vårt kvalitetspåstående är det bara 58% (22 av 38 personer) som tror att kommunledningen har majoritetsstöd för sina privatiseringsplaner. Det finns alltså ett antal personer i denna grupp som tror att kommunledningen har majoritetsstöd fastän man inte själv hyser förtroende för denna ledning. Dessa personer återfinns framförallt i den grupp som svarar *vet ej* på frågan om de har förtroende för kommunledningen. Det är emellertid också en skillnad inom gruppen som påstår sig inte ha förtroende för kommunledningen. Av de 9 personer som anser att kommunledningen har majoritetsstöd för sina privatiseringsplaner trots att de inte hyser förtroende för denna ledning är det 7 personer som antingen helt eller delvis instämmer i påståendet privatiseringar ökar kvaliteten.

Uppfattning om stöd för kommunledningen och inställning till påståendet privatiseringar ökar kvaliteten

Respondenter som ej vet om man har förtroende för kommunledningen

Privatisering av kommunal service ökar kvaliteten

Ovanstående diagram visar upp ytterligare ett märkligt fenomen det är bara 4% (1 person av 27) inom gruppen som helt och hållet instämmer i kvalitetspåståendet som inte tror att kommunledningen har majoritetsstöd för sina privatiseringsplaner. Denna siffra kan jämföras med de 18% (7 personer av 38) inom den undergrupp av samma typ privatiseringsanhängare som har förtroende för kommunledningen och som svarar på samma sätt. På sätt och vis blir alltså perceptionsförvrängningen ännu större hos den grupp som inte vet om de har förtroende för kommunledningen.

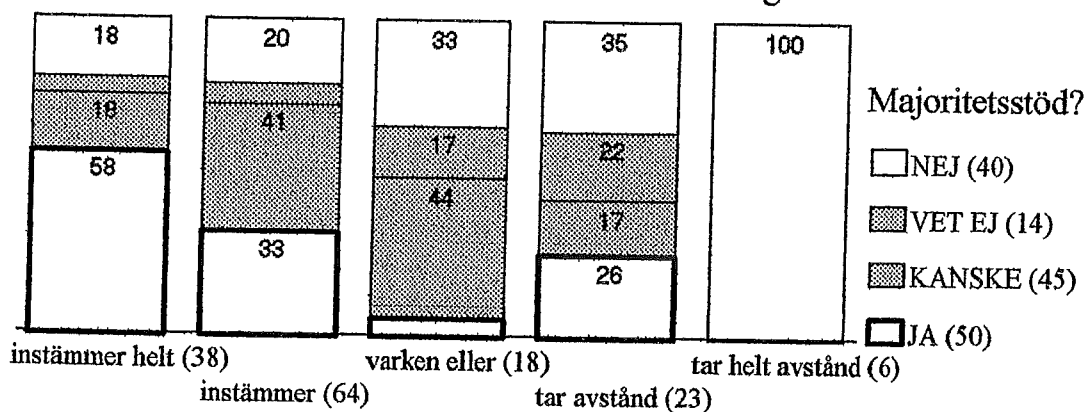
Det tycks alltså som den grupp av respondenter som helt och hållet instämmer i påståendet att privatiseringar leder till kvalitetshöjningar i ganska stor utsträckning kännetecknas av en privatiserings"fanatism" som kan ta sig uttryck i antingen en kombination av perceptionsförvrängning och ett förtroende för kommunstyrelsen eller enbart i en perceptionsförvrängning. Den senare typen av "fanatism" används framförallt av den ambivalenta grupp av radikala privatiseringsanhängare som inte vet om man har förtroende för kommunledningen. Denna grupp tycks behöva styrka sig genom att praktiskt taget inte alls inse att det finns en majoritet som är motståndare till kommunledningens privatiseringsplaner.

Man får nästan ett intryck av att denna grupp kännetecknas av en begynnande dissensupplevelse som man försvarar sig emot genom att praktiskt taget inte alls tro att en majoritet av kommunen invånare är motståndare till privatiseringsplanerna. Genom att inte

se andras avståndstagande från privatiseringsplanerna kan man fortsätta att upprätthålla sin egen tro på privatiseringens välsignelser. Det är svårt att förstå det "fanatiska" svarsmönstret hos dessa i förhållande till kommunledningen "vacklande" respondenter utan att tänka sig att de någonstans i djupet av sina själar hyser en skepsis mot privatiseringspolitiken. "Fanatismen" är kanske bara ett övergångsstadium som kännetecknas av att man förlorat sin synförmåga beroende på att man är på väg över mot ett annat synsätt.

Uppfattning om stöd för kommunledningen och inställning till påståendet privatiseringar ökar kvaliteten

Respondenter som har förtroende för kommunledningen

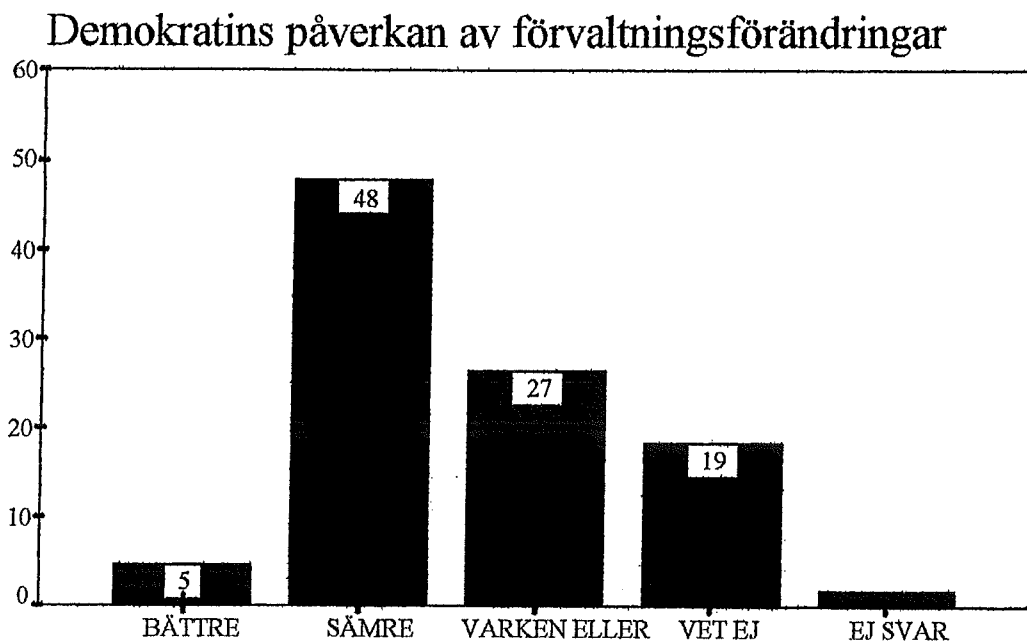

Privatiseringar ökar kvaliteten

Detta avslutande diagram i detta avsnitt avslöjar att vi tidigare i viss mån tillrättalagt vår framställning. De respondenter som i det ovanstående diagrammet samsas på varken-eller-alternativet (som är en sammanslagning av de respondenter som svarat *vet ej* och dels de som svarat att de *varken instämmer eller tar avstånd* till påståendet om privatiseringarnas goda effekter för kvaliteten) avviker från mönstret. Detta sammanslagna varken-eller-alternativ på kvalitetsfrågan kommer emellertid också i fortsättningen att visa sin egensinnighet genom att göra motstånd mot en alltför förenklad analys. Vi kommer att komma tillbaka till detta alternativ och kommer att ägna ett helt separat avsnitt åt att försöka komma till rätta med detta motspänstiga alternativ.

Privatiseringsrädsla och inställning till demokratin

Vi frågade också om hur man trodde att demokratin hade påverkats av de förvaltningsförändringar som genomförts. Här har vi inget sätt att objektivt mäta våra respondenters svar. Att ta ställning till förvaltningsförändringarna är ytterst en bedömningsfråga som hänger ihop med ens syn på vad demokrati innebär.

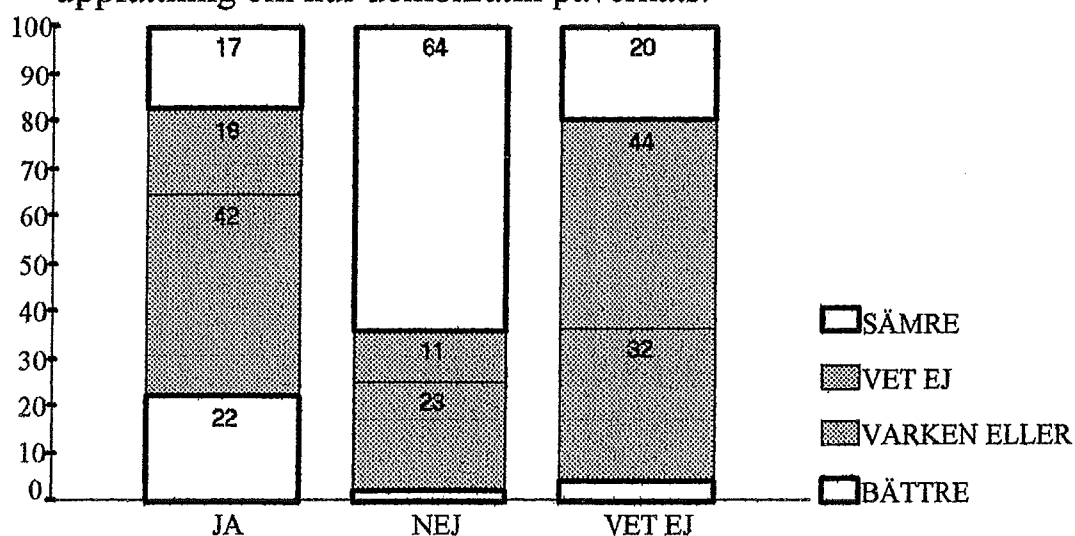
Vi formulerade den fullständiga frågan i frågeformuläret på följande sätt:

Under de senaste åren har det i Helsingborg skett många förändringar av den kommunala förvaltningen (först komundelsnämnder, sedan servicenämnder och inom kort kanske ännu en ny nämndsorganisation). Hur anser du att demokratin påverkats av dessa förändringar?

Vi ställde våra respondenter inför följande svarsalternativ: *Till det bättre, Till det sämre, Varken till det bättre eller sämre samt Vet ej.*

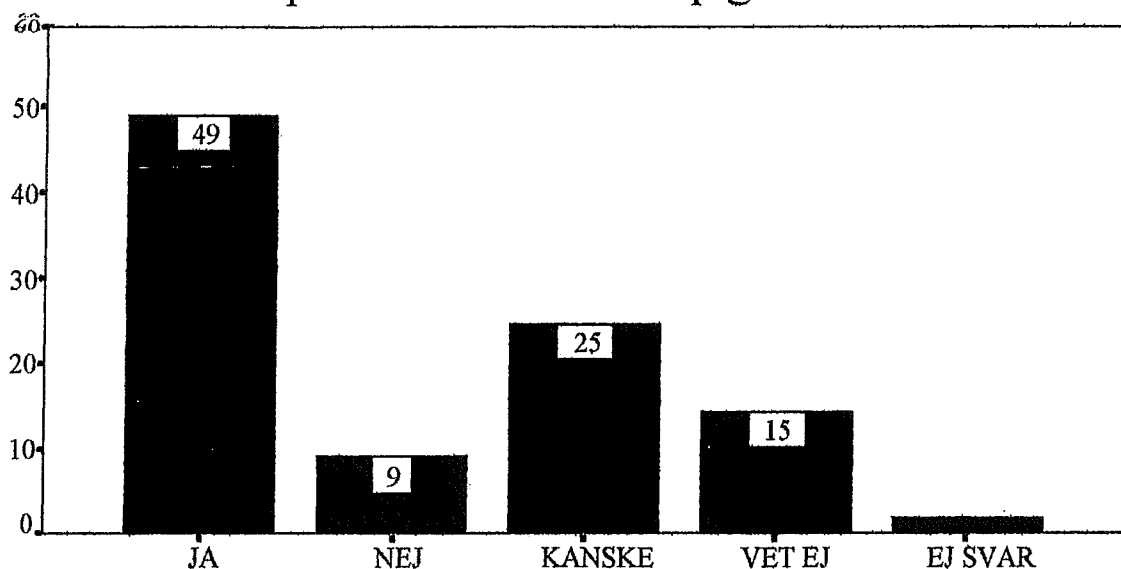
Om vi jämför hur de som har förtroende för kommunledningen svarar på denna fråga med den stora grupp som inte har förtroende för kommunledningen finner vi samma tendens till svarsfördelning som i frågan om man trodde att kommunledningen hade stöd för sina privatiseringsplaner. Det är också en markant skillnad mellan den grupp som stöder kommunledningen och de borgerliga väljarna överlag.

Förtroende för kommunledningen och uppfattning om hur demokratin påverkats.

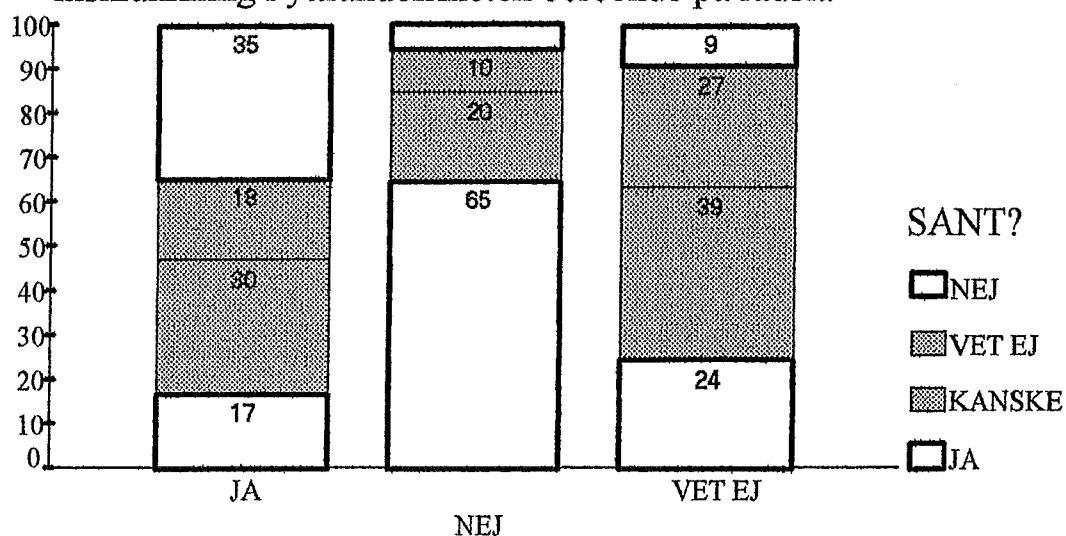

Vi frågade också våra respondenter om de trodde att det var sant att personal anställd av Helsingborgs kommun inte vågade tala fritt om förändringarna av den kommunala verksamheten av rädsla att för att förlora jobbet vid omorganiseringar, att inte bli befordrade etc. Också i förhållande till denna fråga är det en markant skillnad beroende på inställningen i förhållande till kommunledningen.

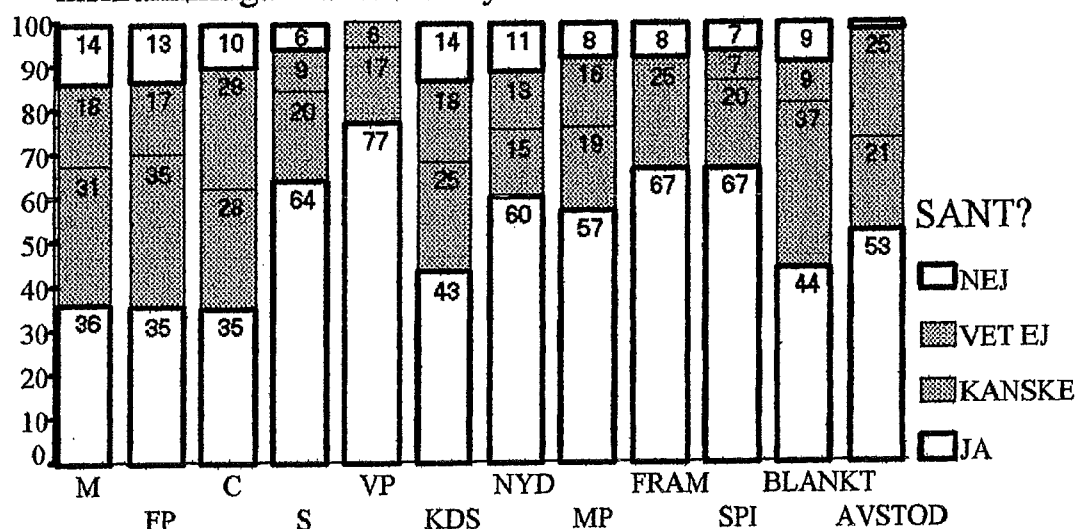
Tror du att påståenden om inskränkningar i den kommunala personalens talfrihet p g a rädsla är sanna?

Förtroende för kommunledningen och uppfattning om inskränkning i yttrandefriheten beroende på rädsla

Om sannheten i påståenden om privatiseringsrädsla som orsak till
inskränkningar i anställdas yttrandefrihet och kommunalvalet 91

Vi formulerade den fullständiga frågan på följande sätt:

Det har påståtts att människor, som är anställda av Helsingborgs kommun, inte vågar tala fritt om förändringarna av den kommunala verksamheten av rädsla för att förlora jobbet vid omorganiseringar, att inte bli befordrade etc. Tror du att sådana påståenden är sanna? Vi ställde dem inför följande svarsalternativ: *Ja, Nej, Kanske och Vet ej.*

Av de av våra respondenter som har förtroende för kommunledningen (sammanlagt 149 personer) är det 35 % (dvs 52 personer) som inte tror att det är sant att personalen inte vågar tala fritt medan det är 17% (dvs 25 personer) som tror att det är sant. Dessa siffror kan jämföras med skillnaden mellan de 22% av samma grupp som tror att demokratin utvecklats till det bättre beroende på alla omorganiseringarna och de 17% som tror att den utvecklats till det sämre, samt med skillnaden mellan de 34% som tror att kommunledningen har majoritetsstöd för sina privatiseringsplaner och de 27% som inte tror att detta är fallet. Bland de 149 respondenter som stöder kommunledningen är det alltså en större uppslutning bakom uppfattningen om att ryktena om inskränkningar i den kommunala personalens yttrandefrihet är falska än det är bakom uppfattningarna att demokratin utvecklats till det bättre beroende på omorganiseringarna och att en majoritet av kommuninvånarna stöder privatiseringsplanerna.

Man skulle kunna anta att det för en demokratiskt sinnad person är speciellt obehagligt att erkänna att kommunledningens politik leder till inskränkningar av yttrandefriheten.

Demokrati är ju trots allt ett övergripande värde som de flesta svenskar uppfattar som mycket viktigt. Man skulle kunna anta att det skulle skapas en obehaglig dissonansupplevelse om man hyser förtroende för kommunledningen samtidigt som man tror att den omorganiseringspolitik, som denna ledning är ansvarig för, leder till inskränkningar i personalens yttrandefrihet. Att undvika denna hotande dissonansupplevelse skulle man kunna förstå som en anledning till att en så liten andel av de av våra respondenter som hyser förtroende för kommunledningen inte hyser tilltro till de rykten, som påstår att den kommunala personalen beroende på den rädsla som skapas i samband med omorganiseringarna inte vågar tala fritt. Genom att inte tro på dessa rykten kan man ju på ett ganska enkelt sätt undvika denna hotande dissonansupplevelse.

Det är emellertid 25 respondenter (17%) som både hyser förtroende för kommunledningen och sätter tilltro till rykten om inskränkningar i den kommunala personalens talfrihet beroende på rädsla. Hur klarar de av att hantera den obehagliga dissonansen. Men innan man ställer frågan på detta sätt skall man nog först undersöka om det verkligen är fråga om en dissonans.

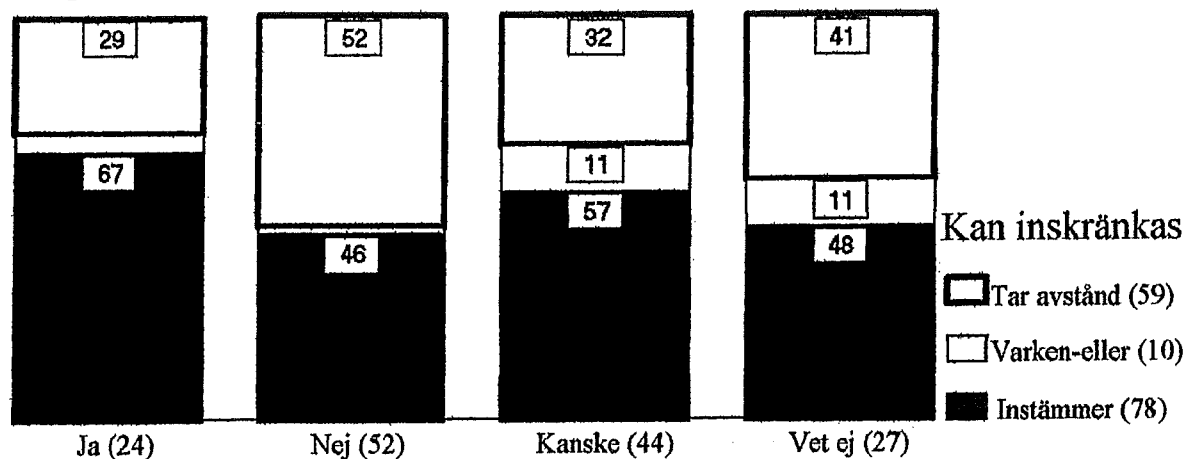
Perception av rädsla och odemokratiska tendenser

På annat ställe i formuläret har vi en fråga som försöker indikera våra respondenters inställning till demokratin. Vi påstod *Det kan vara befogat att inskränka demokratiska fri- och rättigheter för att lösa allvarliga nationella problem* och lät våra respondenter ta ställning till detta påstående med våra vanliga alternativ (*Jag instämmer helt och hållet, Jag instämmer delvis, Jag tar delvis avstånd, Jag tar helt och hållet avstånd, Jag varken instämmer eller tar avstånd samt Vet ej*). Om vi delar upp dem som stöder kommunledningen i de fyra grupper som ges av våra svarsalternativ på vår fråga *om man tror att ryktena om att personalen beroende på rädsla inte vågar tala fritt*, finner vi en markant skillnad i demokratisk anda mellan de som tror att kommunledningens politik leder till inskränkningar i personalens yttrandefrihet och de som inte tror att detta är fallet.

16 stycken av de sammanlagt 24 (1 har blivit internt bortfall) respondenter som både har förtroende för kommunledningen och som tror att kommunledningens politik leder till inskränkningar i yttrandefriheten, dvs 67%, *instämmer helt och hållet* eller *delvis* med påståendet att *det kan vara befogat att inskränka demokratiska fri- och rättigheter för att lösa allvarliga nationella problem*. Man skulle kunna anta att det för dessa personer inte uppstår en stark dissonans mellan demokratisk inställning och uppfattningen att kommunledningens politik leder till rädsla som medför att personalen inskränker sin talfrihet. Det är bara 7 personer, 29%, som enligt vår teoretiska skiss och tolkningen av svarsmönstren bör uppleva en starkare dissonans, dvs de respondenter som trots att de visar upp en sådan demokratisk inställning som indikeras av vår demokratifråga också kännetecknas av att de både har förtroende för kommunstyrelsen och tror att omorganiseringspolitiken leder till talfrihetsinskränkande rädsla hos den kommunalt anställda personalen.

Uppfattning om talfrihetsinskränkningar beroende på rädsla och inställning till demokratiinskränkning

Respondenter med förtroende för kommunledningen

PERSONALRÄDSLÄ

Det kan parentetiskt nämnas att dessa 7 personer kännetecknas av att ingen av dem svarar ja på frågan om kommunstyrelsen har majoritetsstöd för sina privatiseringsplaner; 5 stycken svarar istället nej på denna fråga. Detta antyder att denna grupp inte kännetecknas av det "fanatiska" svarsmönster som vi tidigare pekat på hos de respondenter som har förtroende för kommunstyrelsen. Detta beror inte på att denna grupp är skeptisk mot privatiseringar; iallafall inte om man skall döma av hur de svarar på valfrihetsfrågan. 6 stycken av dessa 7 respondenter tycker att privatiseringar av kommunal service leder till en ökning av valfriheten och en tycker sig inte veta. Däremot skiljer denna grupp ut sig genom sitt svarsmönster på den privatiseringsfråga som tydligast samvarierade med den "fanatiska" perceptionsförvrängningen; nämligen kvalitetsfrågan. På denna fråga visar gruppen som helhet ett ambivalent svarsmönster. De 7 respondenterna använder sig av alla svarsalternativen på denna fråga, vilket innebär att det hamnar en respondent på varje svarsalternativ så när som på alternativet vet ej, som 2 respondenter har använt sig av som sitt gemensamma alternativ. Det kan dessutom nämnas att 6 av dessa 7 demokratiskt sinnade respondenter använder sig av svarsalternativet *Jag tar helt och hållet avstånd i förhållande till påståendet Det kan vara befogat att inskränka demokratiska fri- och rättigheter i en allvarlig nationell krissituation*.

Dessa siffror bevisar knappast något men de antyder att det finns en grupp av privatiseringsanhängare som klarar av att inse att en privatiseringspolitik kan ha odemo-

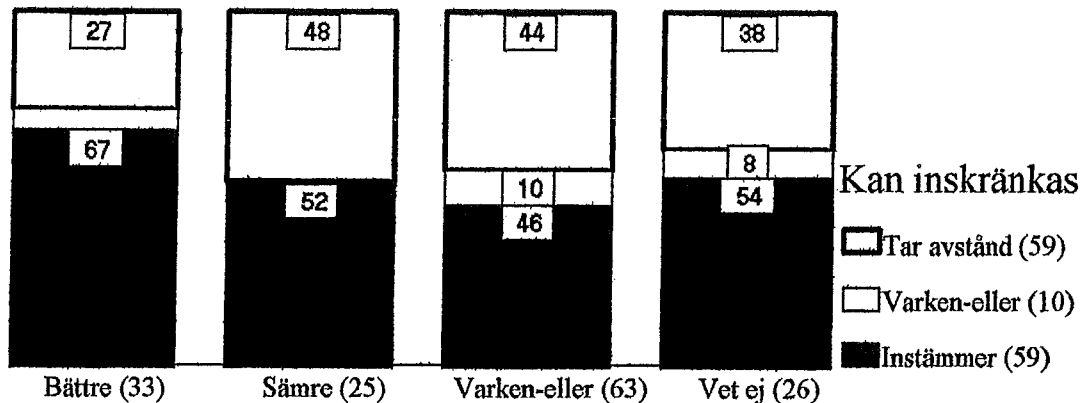
kratiska effekter trots att de själva är klara demokratianhängare. Det är viktigt att tydliggöra denna grupp eftersom svarsmonstret hos dessa 7 personer motsäger vårt sätt att hitintills använda oss av dissonansupplevelser för att tolka svarsmönster hos respondenter som är privatiseringsanhängare och som har förtroende för kommunstyrelsen. Det verkar alltså att finnas en grupp demokratiskt sinnade privatiseringsanhängare, som klarar av att hantera motsättningen mellan privatiseringspolitik och tendentiella odemokratiska effekter av denna utan att därmed behöva förvränga sin perception. Vi kommer senare att återkomma till denna motsättning och genom en något annorlunda vinkling försöka visa att det finns en grupp av respondenter som kännetecknas av att de upplever denna motsättning starkare än övriga respondenter. Denna större grupp respondenter kännetecknas precis som dessa 7 respondenter av att man både anser att privatiseringar leder till en ökning av valfriheten och av att man har en ambivalent inställning till huruvida privatiseringar leder till kvalitetshöjningar.

Det dominerande svarsmönstret på den frågekombination som redovisas i det tidigare diagrammet pekar emellertid på att de som är demokratiskt sinnade bland kommunledningens anhängare i större utsträckning karakteriseras av en eventuell perceptionsförvrängning genom att i större utsträckning än resten av de respondenter som har förtroende för kommunstyrelsen använda sig av svarsalternativen nej eller vet ej på frågan om rädsla i samband med omorganiseringar leder till att personalen inte vågar tala fritt. Detta är helt följdriktigt enligt vårt sätt att använda oss av en teori om dissonanshantering för att förstå våra respondents svarsmönster. Det bör dock påpekas att denna skillnad inte är statistiskt signifikant. Detta svarsmönster skulle alltså enligt en renodlad statistisk bedömning med ganska stor chans kunna vara ett resultat av slumpen.

Det kan i detta sammanhang anmärkas att det är en markant skillnad i inställning till demokratin mellan dem som har förtroende för kommunledningen och de som inte har detta. 53% av de av våra respondenter som har förtroende för kommunledningen ger uttryck för uppfattningen att det kan vara befogat att inskränka de demokratiska fri- och rättigheterna medan bara 33% av de som inte har förtroende för kommunledningen ger uttryck för en sådan inställning. (Det kan parentetiskt nämnas att dessa siffror gäller alla våra respondenter och inte bara de respondenter som röstade på något av de fyra borgerliga partierna i kommunalvalet 1991. I en senare analys av samband mellan demokratisk inställning och förtroende för kommunledningen kommer vi bara att använda oss av ett urval som består av respondenter som röstade borgerligt i kommunalvalet 1991).

Uppfattning om helsingborgsdemokratins utveckling och inställning till demokratiinskränkning

Respondenter med förtroende för kommunledningen

Helsingborgsdemokratins utveckling har utvecklats till det

Att både hysa förtroende för kommunledningen och tro att ryktena om inskränkningar i friheten att tala för den kommunanställda personalen är sanna är alltså en indikator på en tendens till odemokratisk inställning. Man skulle kunna tro att kombinationen av förtroende för kommunledningen med uppfattningen om att den kommunala demokratin utvecklats till det sämre också fungerade som en sådan indikator. Detta är emellertid inte fallet. Det visar sig istället att uppfattningen om att demokratin utvecklats till det bättre är en lika kraftig indikator på odemokratisk inställning, som uppfattningen om att ryktena om inskränkningar i talfriheten beroende på rädsla är sanna. 22 av de 33 respondenter, dvs 67%, som både stöder kommunledningen och tycker att demokratin utvecklats till det bättre *instämmer helt och hållet* eller *delvis* i påståndet *Det kan vara befogat att inskränka demokratiska fri- och rättigheter för att lösa allvarliga nationella problem*.

Om man antar att dessa respondenter trots sitt svarsmönster på demokratifrågan är anhängare av en demokratisk uppfattning skulle man kunna tolka denna svarstendens som ett utslag av samma "fanatiska" svarsmönster som vi tidigare pekat på, dvs som ett sätt att skönmåla "verkligheten". Men hur skall man då förstå att en så stor andel som 12 av de 25 respondenter som både är demokratiskt sinnade och stöder kommunledningen inte använder sig av denna skönmålningsmöjlighet utan istället tvärtom tycker att demokratin utvecklats till det sämre. Att tycka att den kommunala demokratin utvecklats till det bättre borde vara ett ganska lämpligt sätt att konstruera en passande och sammanhängande verklighetsbild för de respondenter som har förtroende för kommunledningen. Det borde

vara svårt att visa att denna uppfattning är felaktig; man kan ju ha ganska olika uppfattningar om vad bra demokrati innebär. Dessa demokratiskt sinnade respondenter borde också ha större anledning än de med odemokratiska tendenser att försvara kommunledningen gentemot anklagelser om odemokratiska tendenser på ett liknande sätt som man verkade att vilja försvara kommunledningen gentemot tillvitelser om att bedriva en politik som har som följd att den kommunalt anställda personalen inte vågar yttra sig fritt.

Detta svarsmönster verkar alltså att motsäga rimligheten i vår tidigare tolkning. Enda sättet att rädda vår tolkningsmodell förefaller att vara genom att hävda att denna grupp har viktigare dissonanser att lösa. Litet långsökt skulle man kunna anta att de demokratiskt sinnade respondenter som både hyser förtroende för kommunledningen och tycker att demokratin utvecklats till det sämre använder denna uppfattning som en säkerhetsventil. Man skulle kunna anta att det för en del demokratiskt sinnade personer är problematiskt att enbart använda sig av den kognitiva strutsstrategin för att lösa den motsättning som uppstår mellan å ena sidan en demokratisk inställning och å andra sidan stöd åt en ledning vars politik har odemokratiska konsekvenser. Istället för att uppfatta det stora hotet mot sin demokratiska inställning kan man välja att se ett hot som man uppfattar som litet mindre betydelsefullt. Man kan tänka sig att för en demokratiskt sinnad person är det synnerligen allvarligt om den kommunala personalen av rädsla för kommunledningens politik inte vågar yttra sig fritt. Detta är en synnerligen konkret inskränkning av demokratin.

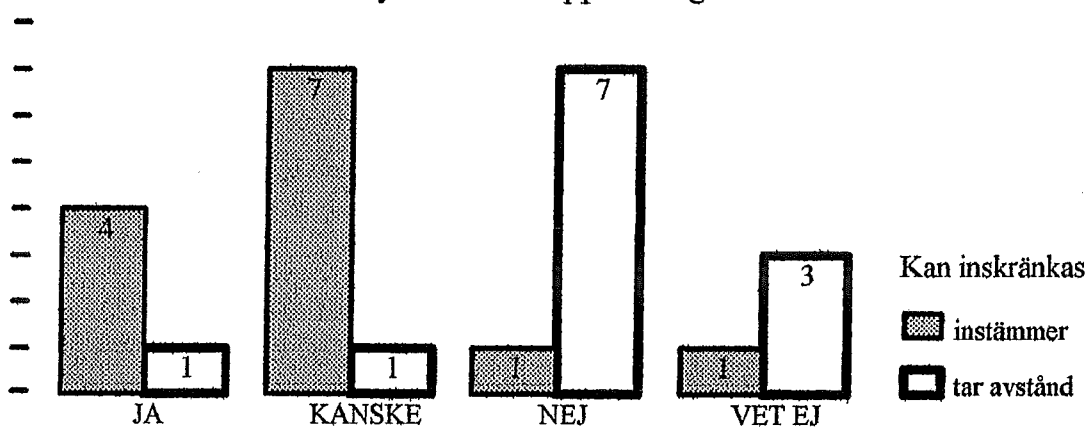
Istället för att välja att se detta allvarliga hot skulle man kunna tänka sig att man litet mer i största allmänhet tycker att demokratin utvecklats till det sämre. Att litet i största allmänhet tycka att demokratin utvecklats till det sämre skulle alltså enligt detta resonemang för en demokratiskt sinnad person kunna fungera som ett skydd mot den betydligt allvarligare upptäckten att det skett konkreta inskränkningar i demokratin genom att personalen av rädsla inte vågar tala fritt. Detta sätt att förstå förhållandet mellan att inte tro att personalen av rädsla vågar yttra sig fritt och att tro att den kommunala demokratin utvecklats till det sämre skulle kunna förklara varför den grupp som tror att den kommunala demokratin utvecklats till det sämre är demokratiskare än den grupp som tror att den kommunala demokratin utvecklats till det bättre.

En följd av denna långsökta hypotes blir att den grupp som kännetecknas av att man tror att den kommunala demokratin utvecklats till det sämre bör sönderfalla i två undergrupper; en grupp med demokratiska och en med odemokratiska tendenser. Om detta stämmer skulle vi också få stöd för vårt utgångsantagande att det finns en grupp personer med odemokratiska tendenser som kan stöda kommunstyrelsen just för att demokratin utvecklats till det sämre.

En noggrannare analys av vårt material ger ytterligare stöd för denna hypotes. Om vi undersöker sambandet mellan demokratisk inställning och uppfattning om inskränkningar i personalens yttrandefrihet finner vi att den grupp av våra respondenter som både kännetecknas av att de stöder kommunledningen och att de tror att den kommunala demokratin utvecklats till det sämre sönderfaller i två undergrupper; en demokratisk grupp som inte tror på påståendena om personalens yttrandefrihet och en odemokratisk grupp, som tror på påståendena om att personalen beroende på rädsla inte vågar tala fritt.

Samband mellan inställning till demokratiinskränkning och uppfattning om rädsla för att tala fritt bland kommunal personal

Förtroende för kommunstyrelsen och uppfattning att demokratin försämrats

Personalrädsla orsak till inskränkningar i talfrihet?

Det ovanstående diagrammet redovisar alltså sambandet mellan demokratiuppfattning och uppfattning om huruvida rädsla i samband med kommunala omorganiseringar lett till att personalen inte vågar uttrycka sin mening hos den grupp som både stöder kommunledningen och anser att den kommunala demokratin utvecklats till det sämre beroende på omorganiseringarna. En indikator på demokratiuppfattning har vi fått genom att slå samman alternativen *Instämmer helt och hållet* och *Instämmer delvis* på påståendet *Det kan vara befogat att inskränka demokratiska fri- och rättigheter för att lösa allvarliga nationella problem*. På samma sätt har vi slagit samman *Tar delvis avstånd* och *Tar helt och hållet avstånd* till alternativet *Tar avstånd*. *Instämmer* är alltså en indikator på odemokratiska böjelser medan *Tar avstånd* är en indikator på en mera fast demokratisk inställ-

ning. Alternativen *Vet ej* och *Varken instämmer eller tar avstånd* hade inte utnyttjats av någon av de 25 respondenter som ingick i denna kategori.

Nästan alla de av våra respondenter som både stöder kommunledningen och svarar antingen *ja* eller *kanske* på frågan om de tror att påståendena om rädsla som orsak till inskränkningar i talfriheten är sanna visar enligt vår demokratifråga en odemokratisk tendens. Om vi slår samma de som svarat antingen *nej* eller *vet ej* på denna fråga får vi rakt motsatt tendens. Om man är en demokratiskt sinnad anhängare till kommunledningen verkar det vara nästintill omöjligt att både tro att demokratin utvecklats till det sämre beroende på omorganiseringarna och att personalen beroende på rädsla inte vågar uttala sig fritt. Om man däremot har en tendens att vara odemokratiskt sinnad förefaller det emellertid inte att vara speciellt svårt att kombinera dessa bägge uppfattningar.

Den grupp som stöder kommunledningen och som tycker att den kommunala demokratin utvecklats till det sämre beroende på omorganiseringarna visar sig alltså innehålla två undergrupper, som döljer två helt olikartade samband. Den odemokratiska gruppen klarar av att både tro att demokratin utvecklats till det sämre och att den kommunala personalen inte vågar uttala sig fritt. Man kan anta att för denna grupp är dessa bägge odemokratiska inslag inte så allvarliga. Man skulle också nästan frestas till att tro att man bland denna grupp kan positivt bejaka dessa eventuellt odemokratiska effekter av kommunledningens politik.

Den demokratiska gruppen klarar emellertid inte av att se det som man uppfattar som den mest allvarliga odemokratiska effekten av kommunledningens politik; att personalen beroende på de av kommunledningen igångdragna omorganiseringarna inte vågar tala fritt. Istället verkar uppfattningen att den kommunala demokratin i största allmänhet förändrats till det sämre att fungera som någon slags säkerhetsventil. Vi tycker att denna nästan absoluta tudelning av vår undergrupp är en slående illustration av relevansen i att använda en tolkningsmodell som utgår från undvikandet av dissonansupplevelser för att förstå hur samhällsmedlemmar uppfattar och skapar mening i förhållande till det politiska fältet.

Demokrati och/eller valfrihet

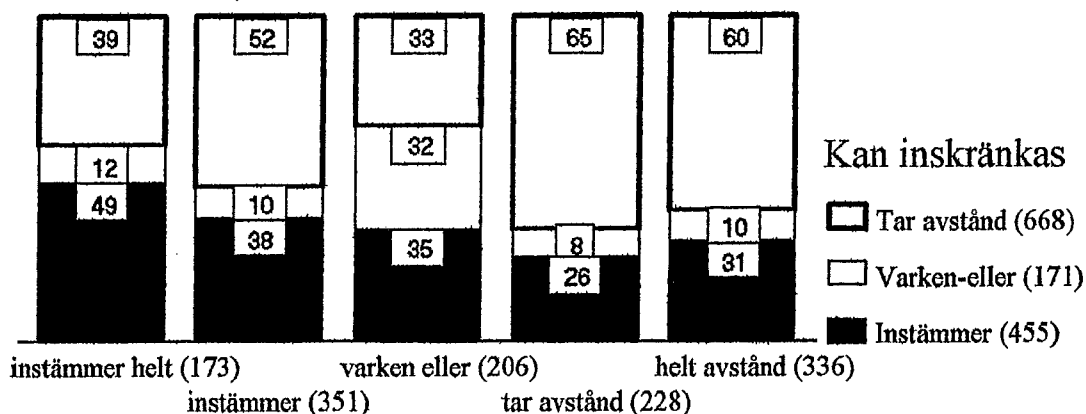
Förutom motsättningen mellan å ena sidan ett allmänt stöd för privatiseringar och å andra sidan en stark praktisk skepsis mot konkreta privatiseringar verkar alltså de borgerliga väljarna också vara tvingade att hantera en motsättning mellan demokratisk inställning och upplevda odemokratiska effekter av den borgerliga kommunpolitiken. Denna senare motsättning kan tyckas som en slumpmässig effekt av kommunledningens sätt att hantera privatiseringspolitiken. Det verkar inte finnas någon anledning att tro att privatiseringar i sig själva skulle ha odemokratiska effekter.

Det är emellertid anmärkningsvärt att privatiseringsanhängarna i betydligt större utsträckning än privatiseringsmotståndarna uttrycker sådana odemokratiska tendenser som indikeras av vår demokratifråga. De som helhjärtat tror att privatiseringar antingen leder till en ökning av effektiviteten eller till en ökning av valfriheten, dvs de som har svarat att de *instämmer helt och hållet* i våra respektive privatiseringspositiva påståenden, visar en markant större tendens än de övriga respondenterna att ha en sådan odemokratisk uppfattning som indikeras av vår demokratifråga. I förhållande till kvalitetsfrågan visar också de respondenter som *delvis instämmer* i påståendet att privatiseringar av offentlig service leder till kvalitetshöjningar en markerat större tendens att hysa sådana odemokratiska uppfattningar som indikeras av vår demokratifråga.

Samband mellan inställning till påståendena:

"Privatisering av kommunal service ökar valfriheten"

"Kan vara befogat inskränka demokratiska fri- och rättigheter"

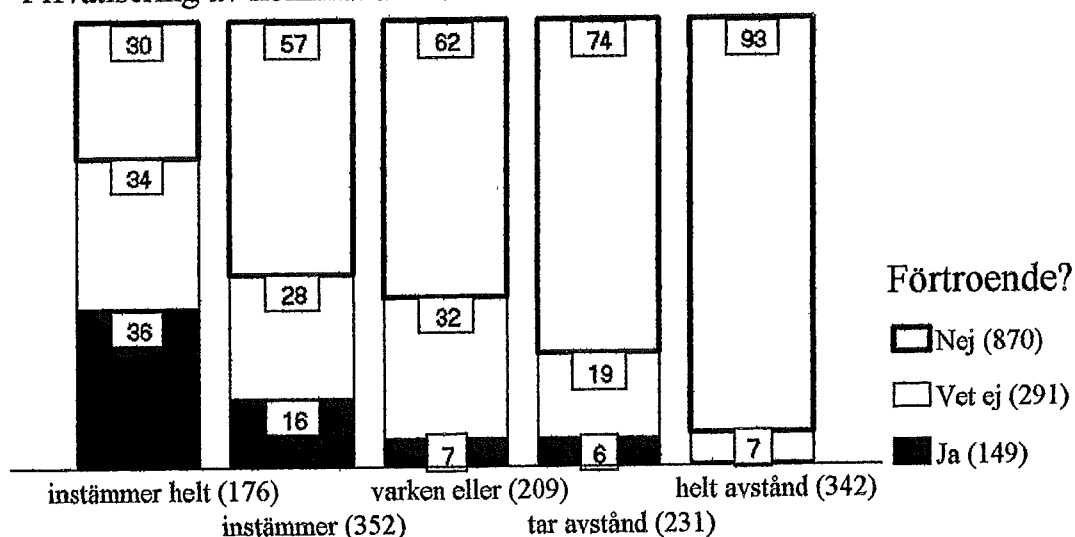

Privatisering ökar valfriheten

Det resultat som visas i diagrammet på föregående sida verkar nästan att vara ett av samhällsandens ironiska spratt. Man skulle kunna tolka resultatet som en följd av att hälften av de respondenter som helhjärtat instämmer i påståendet att privatiseringar leder till en ökning av valfriheten inte själva tycker att denna frihetsökning är något positivt eftersom frihet brukar räknas som ett av de demokratiska värdena. Denna grupp är ju enligt vad de själva uppger beredda att inskränka de demokratiska fri- och rättigheterna genom att besvara vår demokratifråga på detta sätt. Det är emellertid svårt att tolka deras förtroende för kommunstyrelsen på något annat sätt än som en följd av att de ser positivt på privatiseringar och därmed också bejakar den valfrihet som de tror blir en effekt av privatiseringspolitiken.

Förtroende för kommunledningen och inställning till påståendet

"Privatisering av kommunal service ökar valfriheten"

Den grupp som helt och hållet instämmer i påståendet att privatiseringar leder till ökad valfrihet är också den grupp där kommunledningen har sitt främsta stöd. Det är inte heller i första hand de som är demokratiskt sinnade bland de helhjärtade instämmarna i vårt påstående som stöder kommunledningen. Om vi preciserar gruppen till att gälla dem som både helt och hållet instämmer i påståendet att privatiseringar leder till en ökning av valfriheten och som tycker att det kan vara befogat att inskränka de demokratiska fri- och rättigheterna för att lösa allvarliga nationella problem finner vi istället att stödet för kommunledningen ökar. Av denna grupp på 84 respondenter är det 44% som säger sig hysa

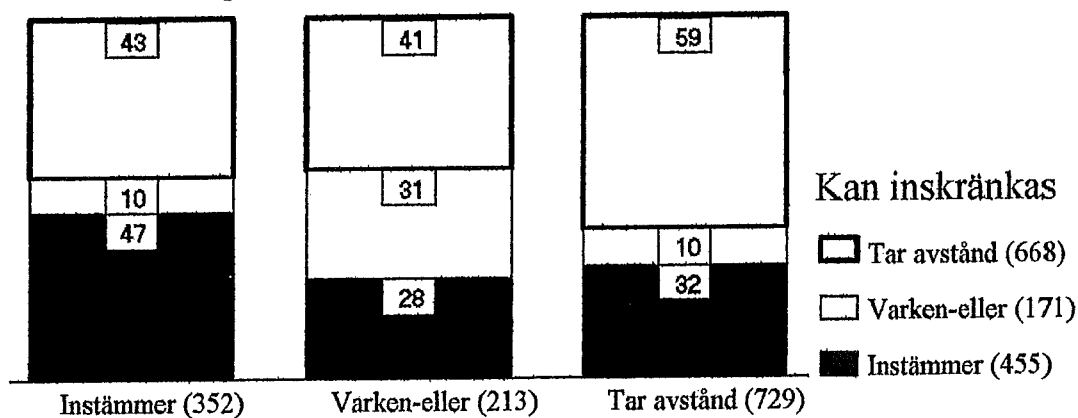
förtroende för kommunledningen. Det verkar därför nästan nödvändigt att dra slutsatsen att för en hel del av respondenterna är valfrihet något helt annat än den frihet vi hänvisar till när vi talar om demokratiska fri- och rättigheter. Valfrihet verkar alltså att framstå som ett alternativ till den frihet som hör samman med demokratin.

Om vi istället utgår från kvalitetsfrågan visar det sig att 47% av de som anser att privatiseringar av offentlig service leder till en kvalitetshöjning också ger uttryck för odemokratiska tendenser, som i detta fall liksom ifråga om valfriheten indikeras genom att vi slagit samman alternativen *instämmer helt och hållet* och *instämmer delvis* på vår demokratifråga. Det är däremot bara 32% som ger uttryck för sådana odemokratiska tendenser inom den grupp som inte tror att privatiseringar leder till kvalitetshöjningar. Denna grupp har vi konstruerat genom att slå samman alternativen *tar helt och hållet avstånd* och *tar delvis avstånd* på påståendet *Privatisering av kommunal service ökar kvaliteten*. Denna skillnad gäller alltså alla våra respondenter och kvarstår som skillnad även om vi delar in våra respondenter i de tre undergrupper vi får fram genom att dela upp dem beroende på deras inställning till kommunledningen.

Samband mellan inställning till påståendena:

"Privatisering av kommunal service ökar kvaliteten"

"Kan vara befogat inskränka demokratiska fri- och rättigheter"

Privatisering ökar kvaliteten

Ovanstående diagram visar upp en något egendomlig tendens. Den minst odemokratiska gruppen utgörs av de respondenter som har hamnat på varken-eller-alternativet. *Varken-eller* i diagrammet utgör en sammanslagning av de respondenter som antingen

svarat *Jag varken instämmer eller tar avstånd* eller *Vet ej* på kvalitetsfrågan. Vid en noggrannare analys visar det sig att tendensen att vara mindre odemokratisk för de respondenter som använt sig av vårt sammanslagna varken-eller-alternativ inte gäller de respondenter som svarat nej på frågan om de har förtroende för kommunledningen.

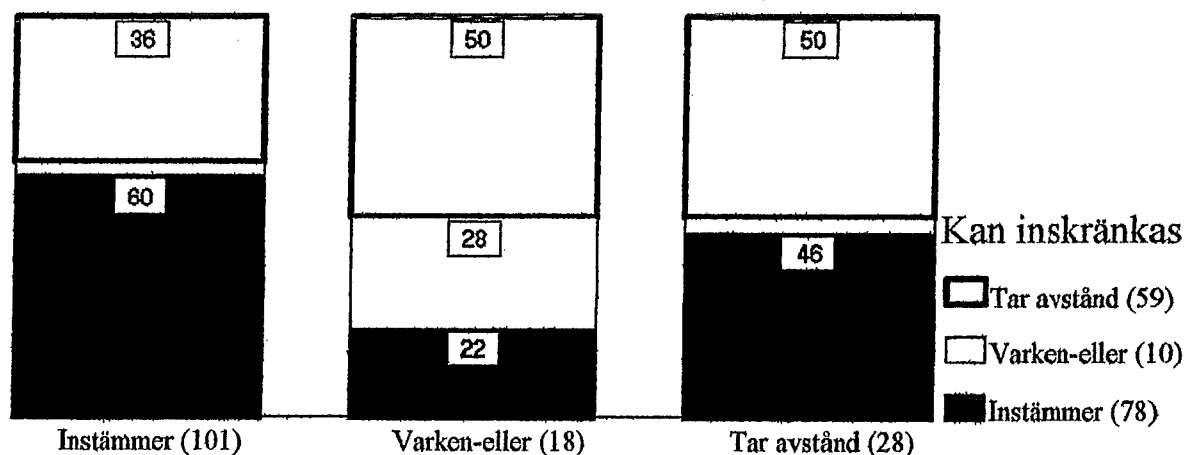
Att demokratiskt sinnade personer, som inte klart markerar någon misstrogenhet mot kommunledningen, i betydligt större utsträckning använder sig av alternativen *Vet ej* eller *Varken-eller* på den privatiseringsfråga som gäller kvalitet är ett ganska märkligt och svårförståeligt samband. Det verkar nästan som en del demokratiskt sinnade respondenter egentligen vill svara ja på frågan om privatiseringar av offentlig service leder till kvalitetshöjningar men inte riktigt vågar göra detta beroende på att man misstänker att sådana privatiseringar kan ha odemokratiska effekter. Deras stöd för privatiseringspolitiken tar sig istället uttryck genom att de hyser förtroende eller inte markerar sitt misstroende mot den borgerliga kommunledningen. ←

Kvalitetens egensinne - demokratins själ?

"Privatisering av kommunal service ökar kvalitet"

"Kan vara befogat inskränka demokratiska fri- och rättigheter"

Respondenter som har förtroende för kommunledningen

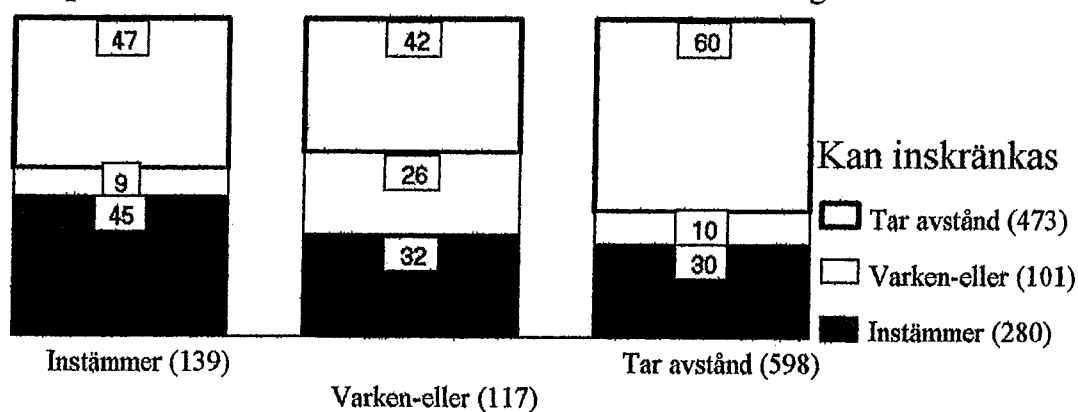

Privatisering höjer kvaliteten

"Privatisering av kommunal service ökar kvalitet"

"Kan vara befogat inskränka demokratiska fri- och rättigheter"

Respondenter som inte har förtroende för kommunledningen

Privatisering höjer kvaliteten

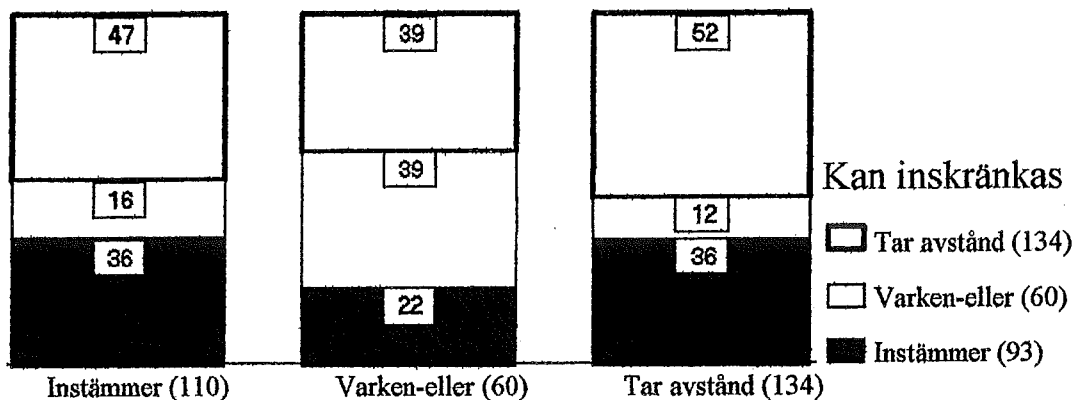
Kvalitetsfrågan verkar att vara en het fråga. Svarsprofilen skiljer sig från det mönster som visas upp av svaren på de bägge andra privatiseringsfrågorna. Bland de respondenter

som röstade på något av de fyra borgerliga partierna i kommunalvalet 1991 är det på de bägge andra privatiseringsfrågorna, de som tar upp valfrihet och effektivitet, en klar övervikt för instämmanden i våra påståenden om privatiseringspolitikens välsignelser. På kvalitetsfrågan delar man emellertid upp sig i två nästan jämstora läger. Det är också en skillnad på hur man använt sig av svarsalternativen *Vet ej* och *Varken-eller*. Det är bara på kvalitetsfrågan som respondenter som använt sig av dessa bägge svarsalternativ skiljer ut sig som mindre odemokratiska än de respondenter som använt sig av övriga svarsalternativ.

"Privatisering av kommunal service ökar kvaliteten"

"Kan vara befogat att inskränka demokratiska fri- och rättigheter"

Respondenter som ej vet om de har förtroende för kommunledningen

Privatiseringar ökar kvaliteten

Hur mäter man kvalitet? Man kan tala om kvalitet på ett allmänt och abstrakt plan, men hur bedömer man vad som är kvalitet? Verklig kvalitet är nog alltid konkret och därmed inte mätbar med hjälp av förenklade abstraherade kategorier. Det är kanske inte så konstigt att man utifrån en abstraherande och kalkylerande inställning börjar känna sig osäker när kvalitet förs på tal. Det är långtifrån självklart att verksamheter som styrs av en ekonomiskt betonad rationalitet leder till förbättringar av kvaliteten. Det är istället rätt rimligt att tänka sig att en ekonomiskt kalkylerande inställning inte har förmåga att ta hänsyn till de konkreta skillnader som nog utgör kvalitetens väsen. Om man inte kan avgöra vad som är värdefullt ur kvalitetssynpunkt med hjälp av ekonomiska kalkyler hur skall man då kunna avgöra vad som är kvalitativa värden?

Ekonomiska värden mäts med hjälp av pengar. Men hur mäter man eller avgör vad som är kvalitativa värden? Detta är en svår fråga som man lätt känner sig litet osäker och

förvirrad inför när den förs på tal. Man skulle kanske kunna lösa problemet genom att påstå att kvalitet är en helt och hållet subjektiv fråga och därmed föra bort kvaliteten ur diskussionen. Men då avsäger man sig möjligheten att genom gemensamma ansträngningar höja livskvaliteten. Kvalitet är nog till stora delar en subjektiv fråga men detta bör inte innebära att man för bort det kvalitativa ur det gemensamma livet. Man kan genom diskussioner och samtal avgöra vad som är kvalitet i det gemensamma liv som kännetecknar människan som social varelse. Just detta förhållande är kanske nyckeln till de litet märkliga samband som vi hittar mellan inställning till demokrati och inställning till privatiseringar.

En renodlad ekonomisk kalkylerande inställning skulle kanske kunna förstås som ett sätt att med hjälp av penningmässig kvantifierbarhet försöka utplåna de kvalitativa aspekter av människans tillsammanstillvaro som man bara kan blottlägga genom ett demokratiskt betonat samtal. Det är rimligt att anta att en del av de respondenter som är positiva till privatiseringar tenderar att anamma en sådan inställning. I sin extrema form innebär nog en sådan inställning att man är fientlig till ett demokratiskt samtal, som blottlägger sådana aspekter av den gemensamma tillvaron som inte är mätbara genom penningförmåda kalkyler.

Enligt detta resonemang bör alltså en positiv inställning till privatiseringar i viss utsträckning samvariera med en tendens att nedbetona de demokratiska värdena. Denna tendens bör också ge starkast utslag när man ställer privatiseringar i relation till kvalitet. Att fråga om privatiseringar av kommunal service ökar kvaliteten ställer en ekonomiskt kalkylerande inställning i direkt motsättning till den radikalt annorlunda kvalitativa livsinställningen. Denna fråga splittrar alltså det borgerliga lägret jämt över och tycks förorsaka litet märkliga sätt att använda sig av våra svarsalternativ.

Enligt detta resonemang blir frågan där vi kopplar samman kvalitet och privatiseringar också en fråga som sätter den demokratiska inställningen på prov. Om vårt resonemang är riktigt är det rätt rimligt att tänka sig att en del demokratiskt sinnade personer känner speciellt obehag när de ställs inför kvalitetsfrågan. Detta gäller de demokratiskt sinnade personer som har en benägenhet att vara anhängare av en effektivitetsinriktad ekonomiskt kalkylerande inställning.

När en demokratiskt känslig privatiseringsanhängare ställs inför kvalitetsfrågan skulle man kunna tänka sig att han värjer sig både mot uppfattningen att privatiseringar leder till en ökning av kvaliteten och mot uppfattningen att de inte leder till någon ökning av kvaliteten. Den sistnämnda uppfattningen skulle skapa en motsägelse i förhållande till tilltron till privatiseringarnas välsignelser. Att hysa uppfattningen att privatiseringar är av godo skulle stå i motsättning till trosföreställningen att de inte leder till någon höjning av kvaliteten. Man skulle också kunna anta att uppfattningen att privatiseringar leder till en ökning av

kvaliteten skulle stå i motsättning till den demokratiska inställningen. Detta är emellertid något svårt att förstå.

En reflekterande person kan nog inte vara anhängare av demokrati utan att värdesätta det kvalitativa i tillvaron. Om allt skulle kunna mätas med ekonomiska kalkyler skulle det vara onödigt med demokrati. Då skulle ju ekonomiskt utbildade personer kunna lägga fast samhällets styrmekansimer utan att effektiviteten stördes av demokratiska samtal. Man skulle i sin förlängning också kunna tänka sig att dessa ekonomiskt utbildade personer skapade regler för samhällets resursfördelning genom att använda sig av en ekonomisk kalkyl, där resursfördelningen bestämdes utifrån vad som var mest lönsamt för helheten. Utifrån en sådan inställning blir demokrati bara en störning i maskineriet. Man kan nog inte på ett logiskt konsistent sätt vara anhängare av demokrati utan att också värdesätta de kvalitativa aspekter av tillvaron som inte kan kvantifieras med hjälp av ekonomiska kalkyler.

Denna logiska inkonsistens struntar nog de flesta i. Men man skulle kunna tänka sig att en del personer upplever denna motsättning som vad man skulle kunna kalla en existentiell dissonans. För vissa personer är det kanske viktigt att förutom att vara både demokratiskt sinnade och att anamma den marknadsliberala inställningen att få dessa bägge uppfattningar att samsas. Denna typ av personer kanske använder sig av svarsalternativet varken-eller på kvalitetsfrågan för att försöka slippa att bli varse att det är svårt att få dessa bägge uppfattningar att samsas. De är demokratiska och därmed existentiellt dissonanta marknadsanhängare, som försöker fly upplevelsen av denna dissonans.

I och för sig skulle man nog kunna tänka sig att man utifrån en ekonomiskt betonad samhällsuppfattning skulle kunna vara anhängare av en begränsad form av demokrati som ett smidigt sätt att hantera de konflikter som fördelningen av resurserna lätt ger upphov till. Men denna inställning skulle inte vara fråga om demokrati i verklig bemärkelse utan istället ett sätt att använda sig av demokratiska procedurer för att ge legitimitet åt den resursfördelning, som alla samhällen måste brottas med. Det är nog omöjligt att verkligen ha en demokratisk känsla utan att man också vill ge ett värde åt livets kvaliteter. Om man antar att det finns ett sådant samband mellan inställning till demokrati och inställning till kvalitet blir det för en demokratiskt sinnad person nästan omöjligt att hävda uppfattningen att ett ökat genomslag för marknadsmässiga ekonomiska principer också skulle leda till en ökning av kvaliteten.

Den ekonomiska kvantifierbarheten utgör ju en motsats till den kvalitativa livsinställningen. Institutioner som domineras av en marknadsmässig och ekonomiskt kalkylerande inställning kan vara bra av andra skäl, men en person som försöker att tänka

konsistent kan knappast hävda att sådana institutioner inom sitt direkta verksamhetsområde ökar de kvalitativa inslagen i livet. Att instämma i påståendet att privatiseringar leder till en höjning av kvaliteten skulle alltså kunna tänkas leda till en dissonansupplevelse hos en demokratiskt sinnad person. Både att instämma i och ta avstånd från påståendet skulle alltså enligt detta resonemang kunna leda till en upplevelse av existentiell dissonans hos en "känslig" och demokratiskt sinnad privatiseringsanhängare. Man skulle kunna anta att ett undvikande att ta ställning till frågan huruvida privatiseringar leder till en höjning av kvaliteten genom att antingen svara *Vet ej* eller *Varken-eller* på påståendet *Privatisering av kommunal service ökar kvaliteten* är ett sätt att undvika denna existentiella dissonans.

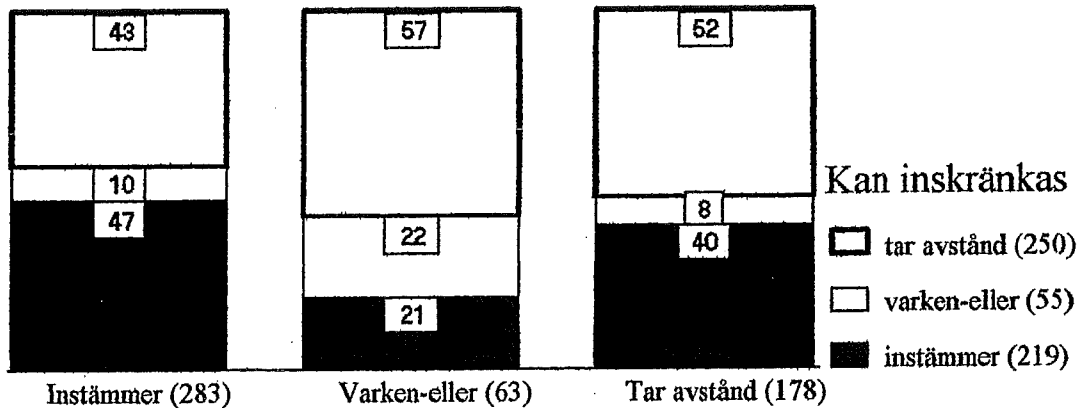
Den demokratiska privatiseringsanhängaren skulle kunna antas ha en viss likhet med Odysseus som tvingades att manövrera fram mellan Scylla och Charybdis som två hotande faror som stod i en intern relation till varandra; ett försök att undvika Scylla ledde istället till att Odysseus och hans besättning blev utsatta för Charybdis och tvärtom. Odysseus klarade sig själv och delar av besättningen genom att skickligt manövrera båten. Den demokratiska och dissonanskänslige privatiseringsanhängaren försöker istället att undvika sina bägge monster, dvs att svika antingen sin demokratiska ideologi eller sin tilltro till marknaden, genom att använda sig av svarsalternativen *Vet ej* eller *Varken-eller*.

Genom att inte ta ställning kan vår "Odysseus" alltså undvika att svara fel på frågan om privatiseringar leder till en höjning av kvaliteten. Att uttrycka att privatiseringar leder till kvalitetshöjningar står i motsättning till hans demokratiska inställning. Att uttrycka att privatiseringar inte leder till kvalitetshöjningar skapar en dissonans i förhållande till hans tro på privatiseringarnas välsignelser. Sin tilltro till marknaden kan han istället uttrycka genom att instämma i de mindre laddade påståendena om effektivitet och valfrihet.

Respondenter som tycker att privatiseringar ökar valfrihet:

"Privatisering av kommunal service ökar kvaliteten"

"Kan vara befogat inskränka demokratiska fri- och rättigheter"

Privatisering ökar kvaliteten

Ovanstående diagram illustrerar ganska tydligt detta sätt att ta sig fram. Grundpopulationen utgörs av respondenter som antingen instämmer helt och hållet eller delvis i påståendet att privatiseringar av kommunal service leder till en ökning av valfriheten. Denna grundpopulation indelas i 9 undergrupper beroende på kombinationen av svaren på demokrati- och kvalitetsfrågan. Att proportionen odemokratiska respondenter är klart störst inom den grupp som anser att privatiseringar leder till kvalitetshöjningar skulle alltså enligt det resonemang som förts i detta avsnitt dels bero på att positiv inställning till privatiseringar i viss utsträckning samvarierar med odemokratiska tendenser och dels på att detta alternativ dräneras på känsliga demokratianhängare, som trots att de "egentligen" är privatiseringsanhängare inte vill svika sin demokratiska inställning genom att tycka att privatiseringar befrämjar kvaliteten.

Att proportionen respondenter med odemokratiska tendenser är så pass stor som den är inom den grupp som tar avstånd från påståendet att privatiseringar leder till kvalitetshöjningar skulle däremot enligt resonemanget bero på dräneringseffekten. Andelen demokratiskt sinnade respondenter på varken-eller-alternativet ökar som en följd av att man väljer bort de bägge instämmer-alternativen på kvalitetsfrågan beroende på att man upplever dem som oförenliga med sin demokratiska inställning. Man kan inte heller välja något av de bägge tar-avstånd-alternativen beroende på sin privatiseringspositiva inställning. Som en följd av dräneringen av instämmer-alternativen kommer det att samlas så många demokratiskt sinnade respondenter på varken-eller-alternativen att andelen demokratiska

respondenter på detta alternativ kommer att överstiga motsvarande andel på tar-avstånd-alternativen.

Det är emellertid ändå något svårt att förklara den relativt stora andelen odemokratiskt sinnade respondenter på tar-avstånd-alternativen på kvalitetsfrågan. För att något bättre förstå detta skulle man kunna tänka sig att komplettera vårt resonemang eller snarare att vinkla det från en något annorlunda utgångspunkt. Man skulle kunna tänka sig att hos våra kvalitetsambivalenta respondenter finns ett positivt samband mellan tron att privatiseringar ökar valfriheten och den demokratiska inställningen. Dessa respondenter skulle alltså vara ett slags motsats till den betydligt större grupp av respondenter vi tidigare analyserat och som kännetecknades av ett positivt samband mellan valfrihetspåståendet och odemokratisk inställning. "Odysseusarna" tycks istället lika hett omfatta två grundläggande värden i vår kultur; nämligen att samtidigt tro att marknaden ökar vår frihet och att demokrati är ett grundläggande och okränkbart värde. Om vår tidigare analys är riktig bör detta leda till en upplevelse av existentiell dissonans hos reflekterande respondenter för vilka dessa delvis motstridiga värden är betydelsefulla på det personliga planet. Denna existentiella dissonans visar sig i svaren på vårt frågeformulär genom att denna typ av respondenter har en ambivalent inställning till påståendet *Privatiseringar av kommunal service ökar kvaliteten*.

Denna komplettering skapar en möjlighet att göra en delvis ny vinkling på den gamla klassiska motsättningen mellan politisk höger och politisk vänster. Enligt detta resonemang skulle högern kunna karakteriseras som den politiska inställning som är beredd att öka den marknadsbaserade valfriheten på demokratins bekostnad och vänstern som den politiska inställning som är beredd att öka demokratin på den marknadsbaserade valfrihetens bekostnad. Om dessa inställningar blir "fanatiska" i den bemärkelse som vi tidigare använt begreppet "fanatism" riskerar man kanske att föröda grunden för det värde man hyllar. Att den extrema vänsterns hävdande av demokratin på den marknadsbaserade valfrihetens bekostnad också underminerat grunden för demokratin har väl historien visat med ganska stor tydlighet. Vi vill med hjälp av bl.a. vår analys av svaren på vårt frågeformulär antyda att den nyliberala högerens politik på ett liknande sätt hotar att underminera grunden för sitt kardinalvärde valfrihet.

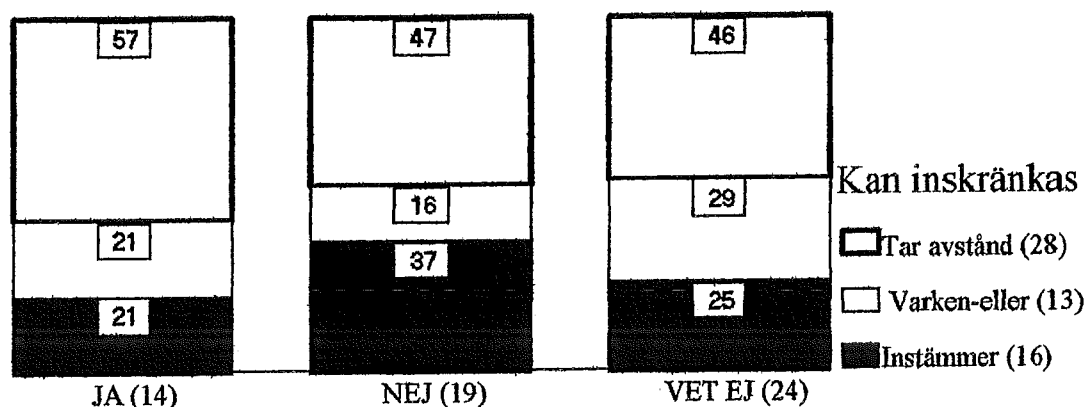
Våra "odysseusar" upplever kanske bägge dessa faror beroende på att de lika hett omfattar vår västerländska kulturs bägge politiska kardinalvärden, demokrati och valfrihet; de är enligt resonemanget här både "höger" och "vänster". Denna vår politiska kulturs kanske grundläggande ambivalens hanterar de i förhållande till vårt frågeformulär genom att inte ta ställning till påståendet *Privatiseringar av kommunal service ökar kvaliteten*. Utifrån detta kompletterande resonemang verkar "odysseusarnas" ambivalens vara ett

vettigt sätt att hantera den motsättning som kanske skulle kunna karakteriseras som den västerländska politiska kulturens grundläggande motsättning.

Svarsmönstret i förhållande till påståendet att privatisering av offentlig service leder till en ökning av effektiviteten liknar svarsmönstret i förhållande till valfrihetsfrågan men är betydligt svagare.

Respondenter som avser fortsätta rösta borgerligt och som svarat varken-eller på kvalitetsfrågan

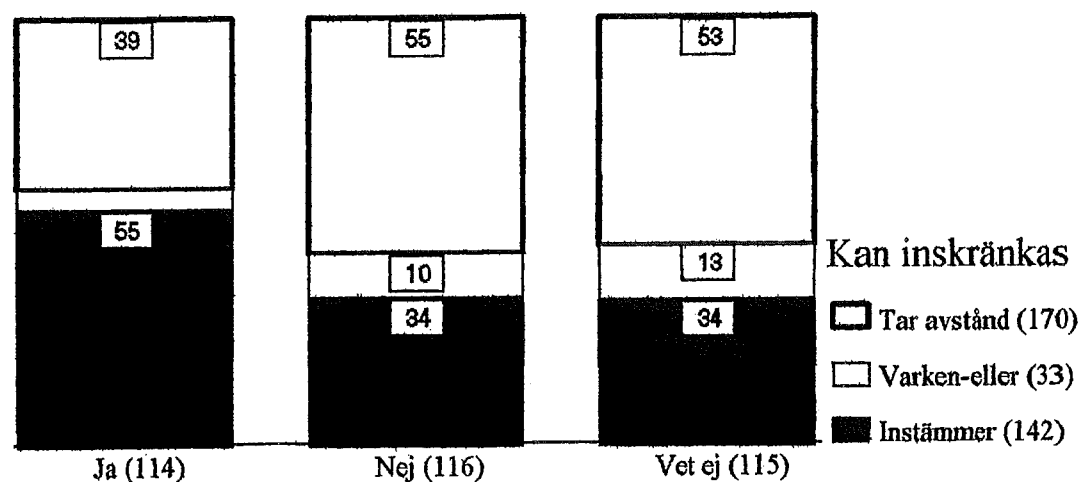
Demokratin kan inskränkas och förtroende för kommunledningen

Har du förtroende för kommunledningen?

Alla respondenter som avser att fortsätta att rösta på borgerligt parti

Demokratin kan inskränkas och förtroende för kommunledningen

Förtroende för kommunledningen?

Våra "odysseusar" kan alltså uttrycka sin privatiseringstilltro genom att instämma i valfrihets- och effektivitetsfrågorna. Detta kan emellertid också ske genom att uttrycka förtroende för den kommunledning som försöker att genomföra ett privatiseringsprogram; det var ju så vi "hittade" vår ambivalenta grupp. Det kan vara intressant att avsluta detta resonemang genom att jämföra hur svarsmönstret hos den grupp som använt sig av varken-eller-alternativen på kvalitetsfrågan skiljer sig från svarsmönstret hos hela den grupp som utgörs av de väljare som avser att fortsätta att rösta borgerligt. Och det svars-mönster vi vill undersöka gäller sambandet mellan förtroende för kommunledningen å ena sidan och inställning till demokratin så som den indikeras av vår demokratifråga å andra sidan. I det översta diagrammet på föregående sida redovisas alltså sambanden för den grupp som både avser att fortsätta att rösta borgerligt i kommunalvalet och som har använt sig av varken-eller-alternativen på kvalitetsfrågan. I det nedersta diagrammet visas sambandet för hela den grupp av respondenter som avser att fortsätta att rösta borgerligt; denna grupp innefattar alltså också vår kvalitetsambivalenta undergrupp. Skillnaden är nästan dramatisk och understryker nog att det finns anledning för "odysseusarna" att uppleva ambivalensen som en existentiell dissonans.

Att både vara demokratiskt sinnad och att ha förtroende för kommunledningen förefaller att vara problematiskt för en hel del av våra respondenter. För att detta skall vara möjligt tycks man behöva använda sig av ganska komplicerade försvarstrategier. Ett enklare sätt att hantera motsättningen mellan demokrati och odemokratiska effekter av den borgerliga kommunpolitiken förefaller att kunna ske genom att ta avstånd från kommunledningen. Och vi finner också en markant skillnad i detta avseende mellan de borgerliga väljare som stöder kommunledningen och de som markerar sitt misstroende.

Det är 345 respondenter som uppger att de kommer att fortsätta att rösta på något av de 4 borgerliga partierna. Vad det gäller förtroende för kommunledningen delar de upp sig på i stort sett tre jämnstora grupper. 114 personer uppger att de har förtroende för kommunledningen, 116 svarar nej på förtroendefrågan och 115 personer säger sig inte veta om de hyser förtroende. Bland dem som har förtroende för kommunledningen ger 55% av respondenterna uttryck för odemokratiska tendenser medan andelen ligger på 34% och 35% hos de bägge andra grupperna. Detta är en markant skiktning hos de respondenter som fortsätter att definiera sig som borgerliga genom att uttrycka att de tänker att fortsätta att rösta på något av de fyra borgerliga partierna.

De borgerliga väljare som definierar sig själva som borgerliga väljare som inte hyser förtroende för kommunledningen skiljer sig också från de respondenter som inte längre vill definiera sig som borgerliga väljare genom att markera att de inte längre kommer att rösta på något av de borgerliga partierna. Inom denna grupp av respondenter uttrycker 42%

odemokratiska tendenser vilket kan jämföras med de 41% som hyser sådana tendenser bland de "kvarvarande" borgarna. Denna senare grupp skiktas emellertid i en mera odemokratiskt sinnad grupp som hyser förtroende för kommunledningen och en mera demokratiskt sinnad grupp som antingen svarar nej eller vet inte på frågan om de har förtroende för kommunledningen. Att lösa motsättningen mellan demokratisk inställning och upplevda odemokratiska effekter av den borgerliga kommunpolitiken tycks alltså vara synnerligen viktigt för många av de av våra respondenter som fortsätter att i politiskt avseende definiera sig som borgare. Ett viktigt sätt att hantera denna motsättning förefaller att vara genom att inte hysa förtroende för den borgerliga kommunledningen. Ett annat mera komplicerat sätt verkar att åstadkommas genom att använda sig av ganska avancerade och svårbegripliga kognitiva försvarsstrategier.

Vi måste alltså modifiera vår utgångshypotes. Att göra kommunledningen till en bov i det borgerliga dramat fyller inte bara funktionen att lösa motsättningen mellan att ha en allmän och abstrakt borgerlig eller snarare nyliberal inställning å ena sidan och att inte uppleva sig helt tillfreds med de konkreta effekterna av denna politik. Kommunledningens bovroll fyller alltså också funktionen att den ger en möjlighet att hantera motsättningen mellan demokratisk inställning och odemokratiska effekter av den nyliberala politiken. Detta är emellertid inte en rent imaginär bovroll, om våra resonemang i detta avsnitt är giltiga. Den borgerliga opinion som uttrycker sin skepsis eller avståndstagande från kommunledningen är också betydligt mer skeptisk till privatiseringarnas välsignelser. Vi verkar att se en motsättning mellan å ena sidan en klassisk svensk borgerlighet som både tyckt att det varit viktigt att värna om demokratin och ta en viss hänsyn till de svagare i samhället och å andra sidan en aggressiv nyliberal borgerlighet som fylkas kring kommunledningen.

Grus i det borgerliga partimaskineriet?

Denna aggressiva nyliberala borgerlighet har fått ett definitionsmonopol genom den nyliberala ideologins oerhörda genomslag under senare år. De ekonomer som salufört denna ideologi har försökt att förvandla nästan alla de samhälleliga relationer som tidigare fungerat som en motvikt till marknaden till ekonomiskt kvantifierbara marknadsrelationer. De nyliberala ekonomerna har haft en tendens att framställa den totala marknads"dikturen" som höjden av rationalitet.

Vår kvantifierade framställning av våra respondenters svar på våra frågor antyder emellertid att denna nyliberala ideologi inte ter sig lika rationell som den framstår i den ekonomernas läroboksframställning, som verkar att ha glömt bort att människan är både en social och meningsskapande varelse. De respondenter som är klarast anhängare av denna ideologi tenderar också att kännetecknas av förvrängningar i sin upplevelse av den sociala och politiska verkligheten. Detta har manifesterats genom svaren på vår fråga om kommunstyrelsen har stöd för sin privatiseringspolitik. Man skulle också kunna tolka svarsmönstret på frågan om man tror att de av kommunledningen igångdragna omorganiseringarna lett till inskränkningar i den kommunala personalens yttrandefrihet som ett resultat av en sådan förvrängning.

Det är emellertid svårt att ur ett objektiva utifrån-perspektiv avgöra om ryktena om inskränkningar i personalens yttrandefrihet är befogade. Att vi finner ett samband mellan demokratisk inställning och tron på riktigheten i ryktena om inskränkningar i personalens yttrandefrihet antyder emellertid att det kan vara en grund för dessa rykten. Om det inte fanns en sådan grund blir det svårt att förstå detta samband. Varför skulle personer som är odemokratiskt sinnade i större utsträckning än mera demokratiskt sinnade personer tro att det finns en grund för dessa rykten om det inte verkligen fanns en sådan grund? Men även om detta är en rimlig tolkning så fungerar detta samband ändå bara som en svag indikator på att ryktena har en giltig grund. Det verkar omöjligt att bara med hjälp av svaren på vårt frågeforumlär mera bestämt uttala sig om sanningshalten i dessa rykten. Men vi kan med hjälp av svaren på våra frågor skapa en annan indikator.

På ett annat ställe i formuläret har vi frågat om man är aktiv i något politiskt parti. Detta betyder att vi bland våra respondenter kan ringa in de personer som är politiskt aktiva i något av de borgerliga fyrklöverpartierna. Bland våra respondenter finns det 16 personer som både uppger att de är aktiva i ett politiskt parti och att de har röstat på något av de 4 borgerliga partierna. Av dessa 16 personer är det 7 som uppger att de tror att dessa rykten är sanna och bara en som inte tror att detta är fallet. Av våra politiskt aktiva

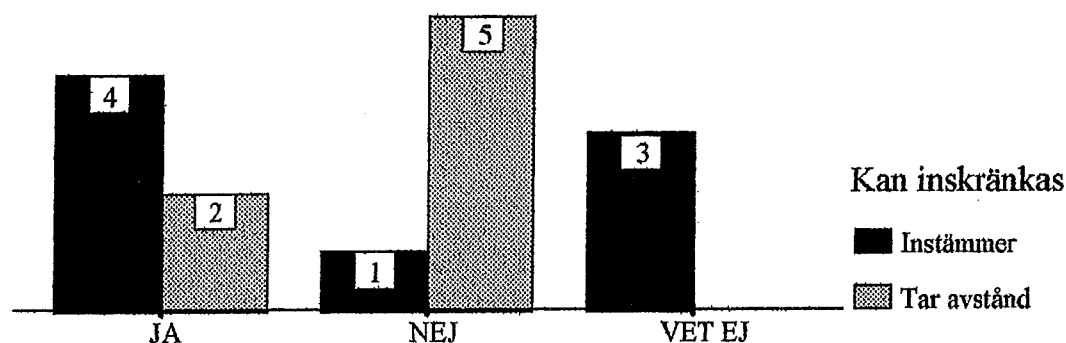
borgare ger ytterligare 7 stycken uttryck för uppfattningen att dessa rykten kanske är sanna medan 1 slutligen säger sig inte veta. Detta resultat är direkt sensationellt om man inte antager att det finns en viss objektiv grund för ryktena.

Dessa politiskt aktiva borgare bör ha en större insyn i den kommunala förvaltningen än vad den ordinära helsingborgaren har och därmed ha bättre grund för att bilda sig en uppfattning om riktigheten i dessa rykten. Bara 1 av dessa 16 personer uttrycker uppfattningen att dessa rykten är falska vilket kan jämföras med de 34% av de som stöder kommunledningen, som uttrycker samma uppfattning. Om vi fortsätter att använda oss av vår dissonansteori så skulle man kunna antaga att det hos de av dessa borgare som är demokratiskt sinnade uppkommer en stark dissonans mellan tilltron till kommunledningen och de odemokratiska konsekvenserna hos kommunledningens politik, vilket man skulle kunna anta leder till att man försöker lösa genom att bli misstrogen mot kommunledningen.

Det bör alltså i denna grupp finnas en stark misstro mot kommunledningens politik. Om vi granskar vårt material finner vi att detta är fallet. Av de 16 aktiva borgarna är det bara 6 som *har förtroende för kommunledningen* medan 7 personer svarar *nej på frågan om de har förtroende för kommunledningen*. Av de 7 personer som *inte har förtroende för kommunledningen* är det 4 som *tror att ryktena är sanna* medan 3 svarar *kanske* medan det bland de 6 personer som *stöder kommunledningen* är 2 som tror att de är sanna, och 1 som *inte tror att detta fallet*, 2 som svarar *kanske* och slutligen 1 som uttrycker uppfattningen *Vet ej*. Detta kanske inte är någon påfallande skillnad men det är ju svårt att få fram några helt klara skillnader när det bara är en som tror att ryktena är falska.

Om vi däremot undersöker de demokratiska böjelserna hos dessa bägge grupper finner vi emellertid en påfallande skillnad. Av de 7 personer som *inte har förtroende för kommunledningen* tar 5 stycken helt och hållet avstånd från påståendet att det kan vara befogat att göra demokratiinskränkningar för att lösa allvarliga nationella problem, 1 tar delvis avstånd och 1 instämmer slutligen delvis. Av de 6 personer som stöder kommunledningen är det däremot 4 personer som delvis instämmer i påståendet att det kan vara befogat att göra vissa inskränkningar i demokratin medan däremot bara två personer tar helt och hållet avstånd. Av våra 16 aktiva borgerliga partimedlemmar, som nu reducerats till 15 beroende på att en inte svarat på demokratifrågan, är det alltså bara två som i detta avseende kan tänkas uppleva en stark dissonans. De andra av de demokratiskt sinnade borgarna kan tänkas ha löst dissonansen genom att ta avstånd från kommunledningen. De som uttrycker vissa odemokratiska böjelser behöver inte uppleva samma starka dissonans.

Inställning till demokratiinskränkning och
förtroende för kommunledningen i Helsingborg
Respondenter som är aktiva i borgerligt parti

Har du förtroende för kommunledningen?

Det finns alltså bara två respondenter i vårt material som samtidigt är kännetecknade av att de är partipolitiskt aktiva borgare som stöder kommunledningen trots att de har en stark demokratisk orientering. Dessa två personer bör uppleva en stark motsättning mellan sin tilltro till kommunledningen och sin demokratiska inställning under förutsättning att ryktena om de odemokratiska effekterna av kommunledningens politik har en viss giltighet. Hur svarar dessa 2 personer på frågan om de tror på dessa rykten? De skulle kunna lösa sin upplevelse av dissonans genom att som strutsen sticka huvudet i sanden genom att svara nej på vår fråga. Detta gör de emellertid inte, vilket är ytterligare en indikator på att ryktena är sanna. De svarar inte heller ja på vår fråga. Om de hade gjort detta skulle det ha varit svårt att försvara vår dissonansteori för hur skulle man kunna förklara att två starkt demokratiskt sinnade människor stöder en politik som har odemokratiska tendenser. De svarar istället *kanske*. Och detta verkar också att vara helt logiskt enligt vår dissonansteori.

Kanske betyder nog i detta fall just att man börjar uppleva dissonansen mellan demokratisk inställning och odemokratiska effekter av kommunledningens politik. *Kanske* är ändå inte ryktena sanna trots att mycket talar för dem, det är ju trots allt justa och demokratiskt ansvarskännande politiker i ledningen för omorganiseringarna av kommunen. Dessa personer verkar alltså i frågeögonblicket vara på väg att förlora sitt förtroende för kommunledningen.

Av våra 16 aktiva borgare finns det ingen som samtidigt uppfyller kriterierna att stöda kommunledningen, vara demokratiskt sinnad och tro att ryktena om odemokratiska effekter har giltighet. Det finns inte heller någon demokratiskt sinnad person som verkar att klara av dissonansen genom att som strutsen sticka huvudet i sanden och inte se de odemokratiska effekterna av kommunledningens politik. Det finns däremot två personer som försöker värja sig mot dessa rykten genom att försöka hävda att detta kanske inte är fallet. Dessa 2 kanske-människor är de enda av de 6 aktiva borgare som både stöder kommunledningen och är demokratiskt sinnade. Alla de övriga av de demokratiskt inriktade tar klart avstånd från kommunledningen. Det finns dessutom 3 som uttrycker att de inte vet om de har förtroende för kommunledningen. Samtliga av dessa 3 personer ger i förhållande till vår fråga uttryck för odemokratiska böjelser. De odemokratiska effekterna av kommunledningens politik verkar alltså inte att vara den enda anledningen till att man börjar uttrycka ett visst missnöje med kommunledningen.

Det femininiserade avståndstagandet - det konkretas tvetydiga revolt?

Så här långt har vi försökt visa att den borgerliga kommunpolitiken i Helsingborg ger upphov till två olika dissonansupplevelser; å ena sidan en dissonans mellan upplevelsen av de abstrakta och konkreta sidorna av den borgerliga kommunpolitiken och å andra sidan en dissonans mellan en demokratisk inställning och odemokratiska effekter av den borgerliga politiken. Den andra typen av dissonans verkar framförallt ha betydelse för den grupp av kommunstyrelsens anhängare, som kan betecknas som demokratiskt sinnade. Denna grupp verkar bl.a. ha vissa svårigheter att acceptera att kommunstyrelsens politik leder till att personalen inte vågar tala fritt. Denna kognitiva strutsstrategi verkar emellertid inte de aktiva borgerliga partimedlemmarna kunna tillämpa. De demokratiskt sinnade bland dessa verkar istället ha förlorat eller vara på väg att förlora förtroendet för kommunledningen.

Den första typen av dissonans har vi så här långt troliggjort genom att påvisa den stora skillnaden i stödet för den borgerliga regeringen och den borgerliga kommunledningen hos de borgerliga väljarna och genom att visa på skillnaden i utfall om man ställer konkreta respektive abstrakta frågor om privatiseringar. Motsättningen mellan det abstrakta stödet och den konkreta motviljan mot privatiseringspolitiken ger alltså hos de borgerliga väljarna upphov till en kognitiv dissonans. Denna dissonans kan lösas genom att man ger den borgerliga kommunledningen skulden för det dåliga utfallet av den borgerliga politiken. Det är så vi vill förklara den stora skillanden i förtroende mellan den borgerliga regeringen och kommunledningen.

De som har förtroende för kommunledningen kan alltså inte undkomma dissonansupplevelsen på detta sätt. Ett sätt för denna grupp att hantera sin dissonansupplevelser verkar vara genom att intala sig att den borgerliga kommunledningen har ett betydligt större stöd för sin politik än man verkligen har. Genom att intala sig att en majoritet av kommuninvånarna stöder denna politik så blir det lättare att inför sig själv försvara att man fortsätter att stöda denna politik trots att man kanske annars skulle ha varit mera osäker på om man själv också stöder kommunledningen.

Men alla borgerliga väljare blir naturligtvis inte i samma utsträckning utsatta för en motsättning mellan de abstrakta och konkreta sidorna av den borgerliga politiken. I hur hög grad man upplever denna motsättning beror på ens konkreta livssituation och ens livshistoria. Det är inte heller på det sättet att man behöver fortsätta att uppleva dissonansen. Ett sätt att lösa dissonansen är genom att uttrycka att man inte kommer att fort-

sätta att rösta på något av de fyra borgerliga partierna. Enligt vårt resonemang bör den grupp av borgerliga väljare som väljer att lösa dissonansen på detta sätt kännetecknas av att man i högre grad än andra grupper av borgerliga väljare upplever dissonansen. Vi har alltså möjlighet att undersöka giltigheten i vår tolkningsmodell genom att jämföra de respondenter som röstade på något borgerligt parti i kommunalvalet 1991 men som vid frågetillfället uppger att de inte kommer att rösta på något borgerligt parti med den grupp respondenter som både röstade på något borgerligt parti 1991 och som vid frågetillfället uppger att de kommer att fortsätta att göra det.

Den första gruppen, den grupp som alltså inte längre tänker rösta på ett borgerligt parti, bör alltså enligt vårt resonemang i större utsträckning ha upplevt motsättningen mellan de konkreta och abstrakta sidorna av den borgerliga politiken. Denna motsättning bör enligt vårt resonemang ha varit så problematisk för dem att de vid frågetillfället upplever att de inte längre kan tänka sig att rösta på något borgerligt parti. Det gäller alltså att i vår enkät hitta frågor som kan fungera som indikatorer på att man i högre grad upplever denna motsättning. En sådan indikator är könstillhörighet.

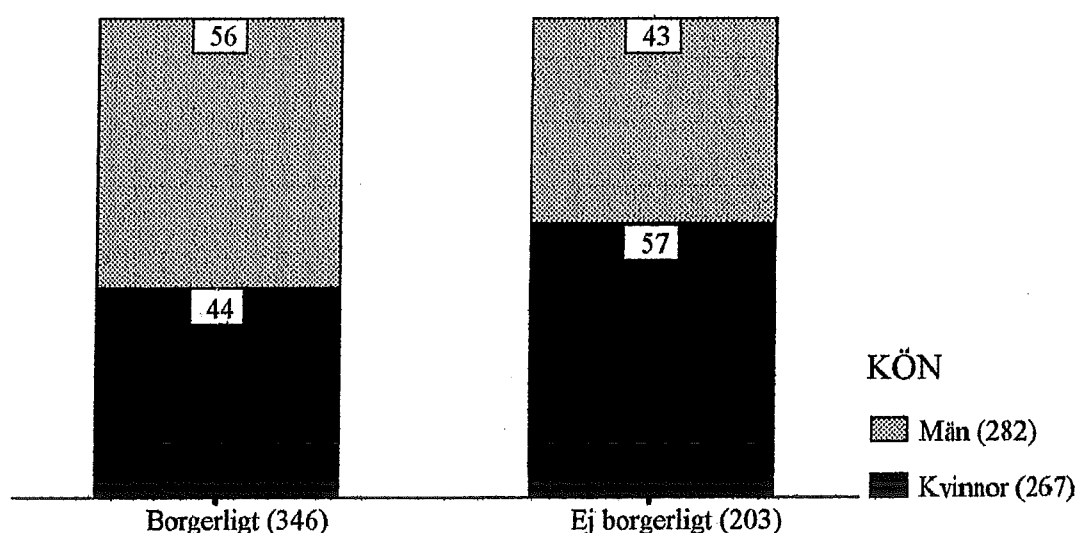
Modern kvinno- och socialisationsforskning har visat att kvinnor i större utsträckning än män tenderar att uppleva andra människor och sin relation till dem på ett betydligt konkretare sätt än vad män har en benägenhet att göra. Den feministiskt präglade moralfilosofin har också pekat på att kvinnor i större utsträckning än män har en benägenhet att utveckla en moral med konkret förankring. En sådan moral kan under vissa omständigheter komma att stå i motsättning till den mera universalistiska och abstraherande moraluppfattning som förespråkas av de dominerande formerna av moralfilosofi.

Det borde alltså vara rimligt att antaga att kvinnor i större utsträckning än män skulle ha en tendens att uppleva en motsättning mellan en abstraherande och universaliserande moraluppfattning som står i motsättning till den moral som föds ur en förankring i det konkreta livet. Att den nyliberala ideologin kan tänkas fungera som en abstraherande och universaliserande moral som står i motsättning till den moral som föds ur en konkret förankring i människors tillsammanstillvaro har vi ganska eftertryckligt visat i vår tidigare framställning. Detta resonemang bör alltså på det kvantifierbara planet leda fram till att kvinnor i betydligt större utsträckning bestämmer sig för att inte rösta på något av de borgerliga partierna och detta är just vad vi finner när vi skärsådar vårt material. Av de som tänker att fortsätta att rösta på något av de borgerliga partierna var 43,6% kvinnor medan de utgjorde 57,1% i den grupp som vid frågetillfället inte längre tänkte rösta borgerligt.

Förutom att skilja mellan dem som tänker fortsätta att rösta borgerligt och de som inte tänker göra det kan vi göra en skillnad inom den grupp som tänker fortsätta att rösta

borgerligt genom att indela denna borgerliga grupp i dem som stöder respektive inte stöder kommunledningen. De som fortsätter att definiera sig som borgare genom att uppge att de tänker rösta borgerligt och har misstroende för kommunledningen skiljer sig från de "borgare" som dessutom hyser förtroende för kommunledningen.

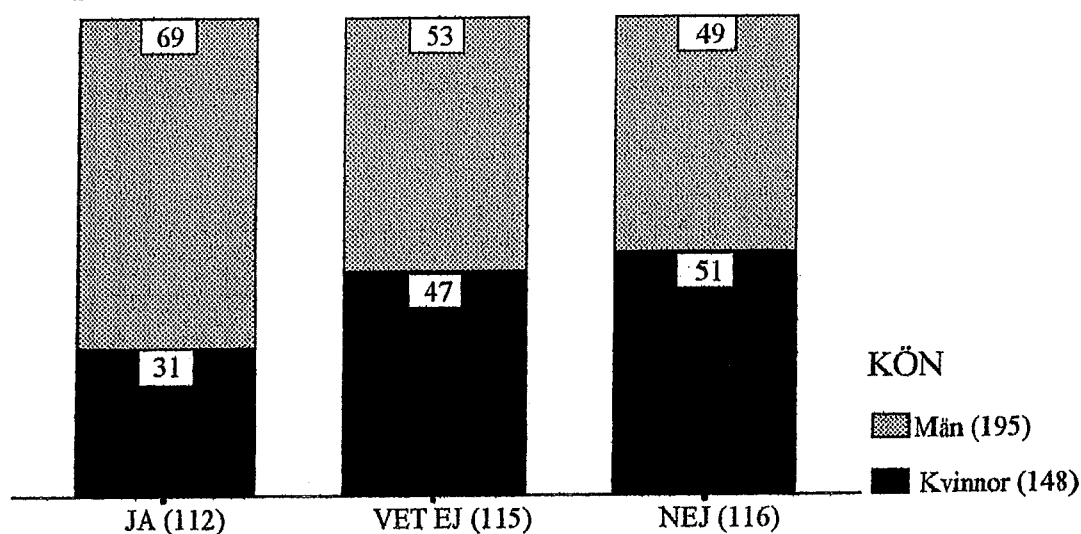
Respondenter som röstade borgerligt i kommunalvalet 1991

Tänkt röstning vid frågetillfället

De misstroagna "borgarna" bör alltså enligt det tidigare resonemanget i större utsträckning vara utsatta för dissonansupplevelsen, som de försöker lösa genom att ge kommunledningen skulden för den "misslyckade" borgerliga politiken. Också i denna undergrupp som vi för enkelhetens skull definierar som de respondenter som antingen svarar *Nej* eller *Vet ej* på frågan om de har förtroende för kommunledningen finns det en stark övervikt för kvinnor. I den grupp helsingborgare som säger sig hysa förtroende för kommunledningen finns bara knappt en tredjedel kvinnor, närmare bestämt 31,4% medan den grupp av borgare som består av dem som inte hyser förtroende för kommunledningen hälften är kvinnor; närmare bestämt 49,4%.

Respondenter som avser fortsätta rösta borgerligt i kommunalval

Har du förtroende för kommunledningen i Helsingborg?

Man skulle mot våra resonemang här kunna invända att det inte är könstillhörigheten i sig själv som är avgörande för att kvinnor i större utsträckning än män tar avstånd från de borgerliga partierna. Man skulle t.ex. kunna tänka sig att detta istället berodde på sysselsättningsform. Kvinnor arbetar i större utsträckning inom den offentliga sektorn. De samband vi får fram skulle alltså kunna tänkas bero på att de respondenter som arbetar inom den offentliga sektorn i större utsträckning tar avstånd från de borgerliga partierna än vad de respondenter som arbetar inom den privata sektorn gör och att alltså detta förhållande också ger utslag i form av att kvinnor i större utsträckning inte längre vill rösta borgerligt.

En noggrannare analys visar att det är en viss skillnad i graden av avståndstagande mellan de respondenter som arbetar inom den offentliga sektorn och de som arbetar inom den privata. Denna skillnad är emellertid ganska marginell. Istället visar det sig att skillnaderna mellan kvinnors och mäns avståndstagande utplånas om vi bara tar hänsyn till de respondenter som arbetar inom den offentliga sektorn. Skillnaden blir istället mer markerad om vi endast tar hänsyn till den privata sektorn.

Av de 68 kvinnliga respondenter som arbetar inom den privata sektorn är det nästan jämnt hälften som inte längre tänker rösta borgerligt; närmare bestämt 33 stycken. Av de 105 manliga respondenter som arbetar i den privata sektorn är det däremot bara knappt en tredjedel som inte längre avser att rösta borgerligt; i exakta siffror 32 stycken av sammanlagt 105. Motsvarande siffror för de respondenter som arbetar inom den offentliga sektorn

utgör för kvinnornas del 38 av 90 och för männens del 17 av 43. För både män och kvinnor gäller alltså inom ramen för den offentliga sektorn det nästan jämlika förhållandet att ungefär 40% av vardera könet väljer att inte längre rösta borgerligt. Motsvarande genomsnittliga siffra för den privata sektorn är 38%. Här döljer emellertid detta genomsnittsvärde en avgörande skillnad mellan kvinnor och män.

Att kvinnor i större utsträckning än män tar avstånd från de borgerliga partierna beror alltså inte på att kvinnor i större utsträckning än män arbetar inom den offentliga sektorn. Detta bevisar emellertid inte vår hypotes om att det är kvinnors förankring i det konkreta livet som är den avgörande faktorn bakom att kvinnor i större utsträckning än män tar avstånd från de borgerliga partierna. Man skulle också kunna tänka sig att kvinnor i större utsträckning började rösta efter egenintresse. Kvinnor har genomsnittligt lägre positioner i samhället och lägre löner än vad män har. Kvinnor upplever därför kanske i högre grad än män att deras egenintressen hotas av den borgerliga kommunpolitiken i Helsingborg. Om man tänker sig att denna politik framförallt gynnar människor med höga positioner och höga löner så blir alltså kvinnor genomsnittligt sett i mindre utsträckning gynnade av denna politik än vad män blir. Man skulle kunna tänka sig att detta förhållande fungerade som en anledning till det mer markerade kvinnliga avståndstagandet. Om detta var fallet borde vi kunna hitta en skillnad i genomsnittlig inkomst mellan de kvinnor som tänker att fortsätta att rösta borgerligt och de som inte längre vill uppfatta sig som borgerliga väljare.

Vid en analys av den genomsnittliga inkomsten finner vi emellertid inte någon markerad skillnad mellan våra bägge grupper av kvinnor. De kvinnor som avser att fortsätta att rösta borgerligt har en genomsnittlig månadsinkomst på 12.914 kr och de som inte längre avser att rösta borgerligt kasserar in 12.324 kr i genomsnittlig månadsinkomst. Det är inte heller någon större skillnad i partners inkomst för de kvinnor som är sammanboende med en sådan. Partnern till de kvinnor som avser att fortsätta att rösta borgerligt tjänar genomsnittligt 18.937 kr och partnern till de kvinnor som inte längre tänker rösta borgerligt tjänar genomsnittligt 18.808 kr. Dessa siffror tyder alltså inte på att det är kvinnors egenintresse som är avgörande för att kvinnor i större utsträckning än män tar avstånd från de borgerliga partierna.

Om vi däremot undersöker männens inkomstskillnader finner vi emellertid en tydlig indikator på att deras röstning delvis avgörs av egenintresse. De män som avser att fortsätta att rösta borgerligt har en genomsnittlig månadsinkomst på 20.907 kr, vilket kan jämföras med motsvarande 16.987 kr för de män som inte längre tänker rösta borgerligt. Den tidigare redovisade skillnaden mellan hur män i den privata sektorn och män i den offentliga sektorn röstar kan också fungera som en indikator. Ungefär 70% av de män som arbetar inom den privata sektorn avser att fortsätta att rösta borgerligt vilket kan jämföras

med de ungefär 60% inom den offentliga sektorn som också avser fortsätta rösta borgerligt. Denna skillnad skulle kunna tolkas som en effekt av att det ligger i de offentliganställda männens egenintresse att försvara den offentliga sektorn gentemot de borgerliga partiernas privatiseringsiver.

Att vi hittar skillnader hos männen kan tolkas som ett utslag av egenintresse och att vi inte hittar sådana skillnader hos kvinnorna tycker vi tjänar som ett stöd för vårt resonemang. Det verkar som om de "borgerliga" kvinnornas röstningsbenägenhet i högre grad än de "borgerliga" männens påverkas av en faktor som inte har med egenintresse att göra. Man skulle i och för sig kunna hävda att skillnaden mellan de bägge grupperna är att den ena gruppen av kvinnor har börjat inse sitt egenintresse men att den andra gruppen inte gör detta. Vi vill inte helt avfärda detta som en kompletterande hypotes men tycker att så här långt finns det betydligt mer stöd för den tolkningsmodell vi lanserat här. I vilket fall som helst kan inte att en del får insikt om sitt egenintresse förklaras med egenintresse. För att kunna troliggöra denna hypotes måste vi försöka förstå hur det kvinnliga egenintresset samhälleligt konstrueras och blir personligt betydelsefullt för enskilda kvinnor och därmed får politiska effekter. Och det faller utanför ramen för denna denna framställning.

Att kvinnor beroende på sin konkreta och relationistiska inriktning har en större benägenhet än män att utveckla en konkret solidaritesmoral som har sin utgångspunkt i att det är viktigt att också ta ansvar för dem som kan ha svårt att klara sig i marknadssamhället indikeras också av en av våra inställningsfrågor. Vi påstod i vårt frågeformulär *Det är viktigare med en politik som ökar utrymmet för individuella initiativ än en politik som ger alla en grundläggande trygghet* och lät våra respondenter på sedvanligt sätt ta ställning mellan våra förprogrammerade alternativ. Det visar sig att svarsmönstret i förhållande till detta påstående pekar på en markant skillnad mellan kvinnor och män. Om vi tar alla respondenter som vår utgångspunkt visar det sig att 26,9% av kvinnorna och 34,9% av männen instämmer i detta påstående (och *instämmer* betyder i detta fall att vi slagit samman svarsalternativen *instämmer helt och hållet* och *instämmer delvis*). Denna skillnad ökas och blir till en skillnad mellan 38,3% för kvinnor och 54,3% för män om vi bara tar hänsyn till de respondenter som röstade borgerligt i kommunalvalet 1991.

Samma typ av svarsmönster uppvisas i förhållande till det påstående som försöker att mäta inställningen till en grundförutsättning för att en solidaritetsmoral skall kunna bli praktiskt verksam; nämligen i förhållande till det allmänna påståendet om demokratin som vi tidigare behandlat. Skillnaderna är dock inte lika stora men är klart statistiskt signifikant både när vi tar hänsyn till hur alla respondenter svarat och när vi använder de som röstade borgerligt i kommunalvalet 1991 som vår svarspopulation. 31,8% av alla responderande kvinnor och 38,7% av alla responderande män instämmer med påståendet *Det kan vara*

befogat att inskränka demokratiska fri- och rättigheter för att lösa alvarliga nationella problem. Om vi bara tar hänsyn till den grupp respondenter som röstade borgerligt i kommunalvalet 1991 ökar denna skillnad; 36,5 av kvinnorna och 46,4% av männen instämmer då i påståendet.

Vi hade också i samband med vår fråga om könstillhörighet en fråga som vi formulerade på följande sätt *Anser du att kvinnor bör ha ett betydligt större inflytande i politiken* och gav dem chansen att välja mellan alternativen *Ja, Nej* samt *Vet ej*. Också denna fråga ger markanta utslag. I gruppen som tänker att fortsätta att rösta borgerligt svarar 64,1% ja på denna fråga medan i gruppen som kommer att avstå från att rösta borgerligt 73,6% svarar ja på denna fråga. I gruppen som stöder kommunstyrelsen är det 55,0% som instämmer i vårt kvinnobejakande påstående medan det i gruppen som inte stöder kommunstyrelsen (dvs som antingen svarar nej eller vet ej på frågan om de har förtroende för kommunledningen) men trots detta tänker fortsätta att rösta borgerligt är 68,7% som instämmer i påståendet.

Det är överhuvudtaget anmärkningsvärt att en så stor del av våra respondenter instämmer i vårt ganska hårt formulerade påstående. Även en mycket klar majoritet av männen tycker att kvinnor bör ha betydligt större inflytande i politiken. Det är dessutom så att det är skillnaden mellan männen som förklarar den stora differensen mellan våra bägge grupper. Andelen män som tycker att kvinnor bör ha ett betydligt större inflytande i politiken är klart större bland de män som är på väg att lämna de borgerliga partierna än den är bland de män som tänker att fortsätta att rösta borgerligt. Av kvinnorna är det i alla grupperna uppemot 80% som instämmer i det kvinnobejakande påståendet. Bland männen är det en andel på 64,7% i den grupp som inte längre tänker rösta borgerligt som tycker att kvinnor skall ha betydligt större inflytande i politiken, vilket kan jämföras med de 53,4% bland de män som vidhåller sin borgerliga inställning genom att tänka fortsätta rösta borgerligt. Bland de män som har förtroende för kommunledningen är det 45,1 % som tycker att kvinnor bör ha ett betydligt större inflytande i politiken vilket kan jämföras med de 58,7% som har samma uppfattning men istället tillhör den grupp "borgare" som inte har förtroende för kommunledningen (dvs som antingen svarar nej eller vet ej på frågan om de har förtroende för kommunledningen).

Ju "borgerligare" gruppen blir definierad desto mindre är andelen kvinnor men inte nog med detta; andelen män som bejakar kvinnor i politiken minskar också. Den grupp av våra respondenter som både avser att fortsätta att rösta borgerligt och som har förtroende för kommunstyrelsen är alltså kvinnofattigare i två avseenden; man har en mindre andel av både verkliga kvinnor och av kvinnobejakande män som stöder att kvinnor skall få en betydligt mer framträdande plats i politiken. Man får nästan intrycket av en grupp macho-

män som till varje pris försöker att genomdriva en abstrakt borgerlig politik. Men detta intryck är felaktigt. Man får inte glömma bort att det finns en stor andel män som tycker att kvinnor skall ha ett betydligt större inflytande inom politiken även inom den grupp av män som stöder kommunstyrelsen; andelen män som tycker detta är lika stor som den andel män som inte tycker detta, nämligen i bägge fallen 45,1%.

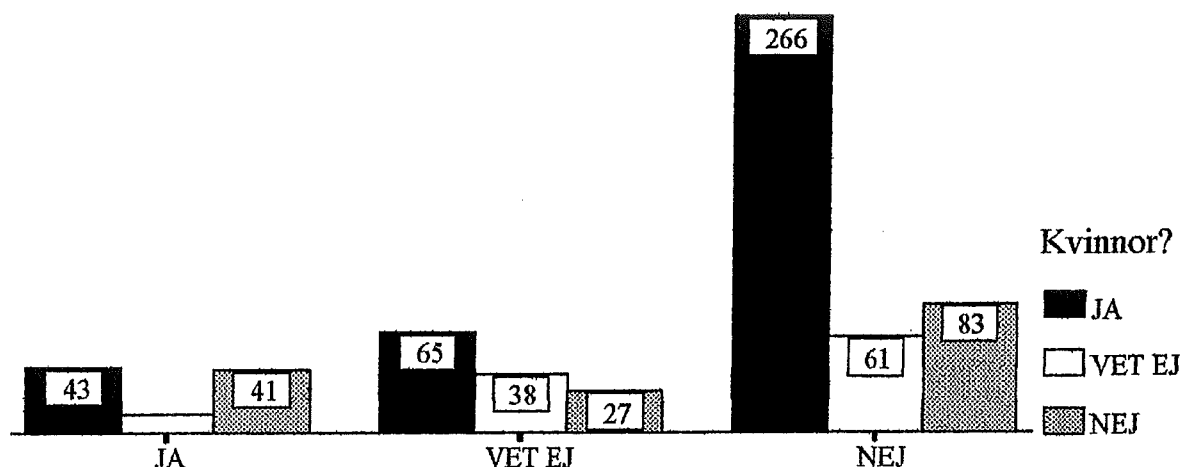
Hur skall man tolka detta manliga stöd för kvinnliga politiker? Så vitt vi förstår finns det bara två sätt att tolka detta starka stöd. Antingen är det en allmän opinion som kan tänkas ha sin grund i att också män börjat inse att det moderna samhällets rättvisekrav verkligen skall vara universalistiska genom att också omfatta det kvinnliga könet. Denna allmänna opinion kan tänkas bli förmedlad genom att kvinnor i männens närhet driver detta rättvisekrav mot vilket männen knappast kan uppbringa några rationella argument. Men att det bara skulle vara en allmän opinion förmedlad genom ett starkt kvinnotryck är inte troligt. Man skulle utifrån en sådan läpparnas bekännelse knappast behöva instämma i påståendet att kvinnor bör ha *betydligt* större inflytande i politiken. Och hur skulle man utifrån denna hypotes kunna förklara skillnaderna mellan våra grupper. Det är ju i alla grupper en ungefär lika stor andel kvinnor som tycker att kvinnor bör ha ett betydligt större inflytande i politiken och då blir det svårt att förstå varför t.ex. kommunstyrelsemajoritetsmännen i större utsträckning skulle klara av att värja sig mot det kvinnliga trycket. Ett sätt att få detta resonemang att gå ihopa skulle vara genom att hävda att kommunstyrelsemajoritetskvinnorna inte lika helhjärtat försöker påverka sina män och då skulle man bara ha reproducerat den skillnad vi påvisat på ett annat plan genom att hävda att dessa kvinnor i större utsträckning är mansdominerade.

Man skulle också kunna hävda att kommunstyrelsemajoritetsmännen inte tycker att det är lika viktigt att fungera på ett konsistent rationellt sätt. Man skulle kunna anta att de smiter från de universalistiska rättvisekrav som också omfattar kvinnor när de i sin ensamhet sitter och fyller i frågeformuläret beroende på att de då inte utsätts för den kommunikativa kontroll, som bygger på att man i ett samtal bara kan hävda sådana moraliska giltighetskrav som kan generaliseras. Man kan inte hävda att man själv eller ens egen grupp skall ha speciella fördelar utan att knyta detta till en argumentation om att det på något sätt är bäst för allas eller helhetens bästa. Detta sätt att argumentera är ett grundläggande villkor för den kommunikativa koordinering av våra handlingar förutan vilken samhället och därmed inte vi själva skulle kunna existera. Vi tycker emellertid att detta verkar att vara en orimlig hypotes beroende på att de män som stöder kommunledningen i större utsträckning sitter på sådana ledande befattningar där den rationella koordineringen av människors handlingar, och därmed den rationella argumenteringen för denna koordination är en betydelsefull arbetsuppgift. Att dessa män skulle förespråka en moral när de

agerar offentligt och en annan när de sitter och funderar i sin ensamhet förefaller inte troligt. Att hävda en sådan uppfattning skulle innebära antingen att man menade att dessa män fungerade som moraliska monster genom att de cyniskt hävdar en moral när de utsätts för kommunikativ kontroll och en annan privategoistisk moral när de inte utsätts för en sådan kontroll eller att de fungerade irrationellt genom att inte ha en förmåga till en konsistent moralisk bedömning.

Vi tycker att det trots allt är rimligare att tolka det manliga stödet för betydligt större kvinnligt inflytande i politiken som ett uttryck för att även dessa män saknar något i politiken som kvinnor kan tillföra. Och vi vill hävda att det man framförallt saknar skulle kunna sammanfattas av ordet konkretion. Även en majoritet av männen tycker att politiken skall förändras i mera jord- och vardagsnära riktning, vilket man uttrycker genom en önskan om att betydligt fler kvinnor skall få en politisk betydelse.

Förtroende för kommunledningen och inställning till att kvinnor bör ha betydligt större inflytande i politiken

Förtroende för kommunledningen?

Om detta resonemang är riktigt betyder det att de kvinnobejakande männen i större grad skulle uppleva motsättningen mellan abstraktion och konkretion i politiken vilket alltså skulle kunna förklara de förskjutningar i opinionen som vi påvisat. Den motsättning mellan abstrakta och konkreta sidor i den borgerliga politiken som blir ett resultat av att man försöker att genomföra valfrihetsrevolutionen på det kommunala planet leder till att de människor som är förankrade i det konkreta i större utsträckning kommer att

existentiellt uppleva denna dissonans. Detta betyder att man tendentiellt lämnar den borgerliga politiken utan att egentligen ha någon ersättning.

I diagrammet på föregående sida finns alltså alla män representerade i form av sitt massiva antal. Om den uppmärksamme läsaren lägger märke till en liten avvikelse i våra siffror i förhållande till de procenttal som vi redovisat tidigare i texten kan vi avslöja att detta beror på att procenttalen i texten var baserade på att vi använde de som röstade borgerligt i kommunalvalet 1991 som vår population. Ovanstående siffror är emellertid baserade på hur alla våra manliga respondenter svarat. Det finns några respondenter som trots att de inte röstade borgerligt 1991 har förtroende för kommunstyrelsen.

Abstrakt entydighet eller demokratisk tvetydighet?

Vad som händer med det feminiserade avståndstagandet från den borgerliga kommunpolitiken framöver är svårt att sia om. Vi har bara fångat in det i en ögonblicksbild genom att jämföra våra tre grupper "borgare" och har troliggjort att de grupper som är på väg att förlora sin förankring i den borgerliga skutan i större utsträckning upplever motsättningen mellan konkretion och abstraktion. Denna rörelse bort från den abstrakta och nyliberala borgerligheten behöver emellertid inte leda till några djupgående politiska förändringar. Om man inte upplever att det finns några mer konkreta alternativ kommer man troligtvis återigen att bli infångad av det nyborgerliga samhälle som kanske den nyliberala politiken är på väg att skapa.

I ett sådant samhälle är det nog svårt att finna utrymme för den feminiserade konkretism, som kanske bara kan uttryckas i det ögonblick då den borgerliga ormen håller på att ömsa skinn genom att genomföra det förvandlingsnummer då man frigör sig från den svenska modell som hitintills också präglat den svenska borgerligheten. Alternativet till det folkhem, som också den politiska borgerligheten tidigare värnat om, verkar att vara en värld som styrs av effektivitetsjagande ekonomiska kalkyler som kanske också vill låta det konkretas röst i form av demokratisk opposition tystna. Detta behöver inte ske med demokratiska medel utan det räcker med att man förvägrar det konkreta talresurser genom att använda ekonomernas definitionsmonopol för att bestämma vad som anses som möjliga samhällseliga åtgärder.

Att protestera mot sådana verklighetsskapande beskrivningar kommer kanske att uppfattas som ett uttryck för en världsfrånvänd naivitet som man kanske återigen får anledning att beteckna som feminin. Men det är också risk för att den feminiserade protesten mot den nyliberala politiken kommer att dö ut. Kvinnor (och "feminiserade" män) som vill hävda sig i det samhälle, där ekonomernas situationsdefinitioner betraktas som självklara, vill nog inte riskera att betraktas som naiva genom att ge röst åt sin konkreta medkänsla med de mänskliga företeelser som inte har någon plats i ekonomernas rationella kalkyler. Det är svårt att hävda en den konkreta medkänslans moral med hjälp av argument som accepteras av det "manliga" förnuft, som man verkar vara tvungen att acceptera för att ha rätt att påverka sådant som är betydelsefullt för den samhällseliga utvecklingen.

Kanske är det den nyliberala politikens avsaknad av mänsklig konkretion som varit en anledning till att kommunledningen velat profilera sin politik som en speciell helsingborgspolitik; under hösten genomförde t.ex. kommunledningen en kampanj där man an-

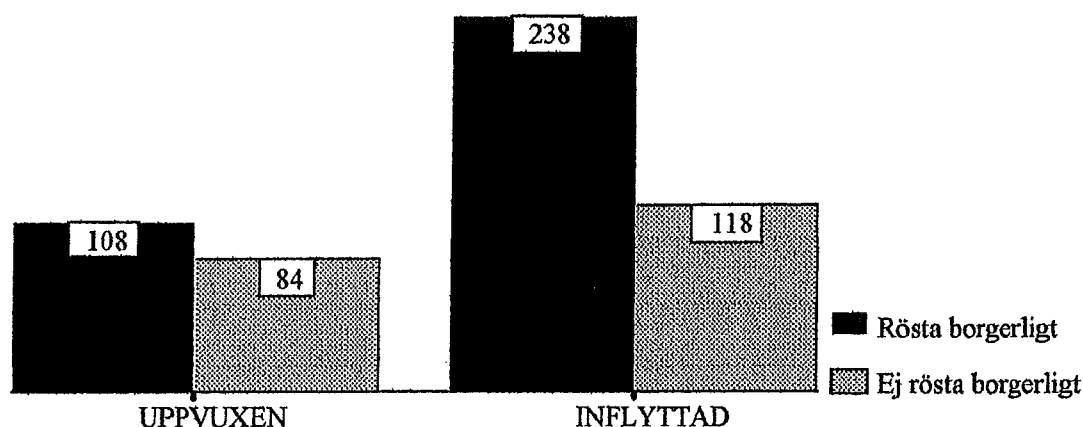
vände sig av en affisch med den tvetydiga texten *Helsingborg - När du själv får välja*. Den ort där man bor har en konkret mening för de flesta människor; speciellt om man alltifrån barnsben har kunna skapa rumsbundna betydelser som förvandlar en utsträckt och befolkad plats till en personligt betydelsefull hembygd. För att få en uppfattning om våra respondenters förhållande till sin hembygd, staden Helsingborg, ställde vi dels en fråga om hurvida man var uppvuxen i eller inflyttad till Helsingborg och dels en mera personligt betonad fråga om hurvida man tyckte att det var viktigt att känna sig som helsingborgare.

549 respondenter (41%) var uppvuxna i Helsingborg och 771 (57%) var inflyttade. Vi ställde också frågan *Är det viktigt att känna dig som helsingborgare* och gav våra respondenter möjlighet att välja mellan fyra svarsalternativ; *Ja, i hög grad*, *Ja, i viss mån*, *Inte alls* samt *Vet ej*. 390 respondenter (29%) svarade i hög grad, 411 (31%) svarade i viss mån, 485 (36%) svarade att det inte alls var viktigt att känna sig som helsingborgare, 24 (2%) svarade att de inte visste och 36 respondenter svarade överhuvudtaget inte på frågan. Variablerna att vara uppvuxen i eller inflyttad till Helsingborg i kombination med i hur hög grad man upplever det som viktigt att känna sig som helsingborgare har stor betydelse för helsingborgarnas partipolitiska ställningstaganden så som vi kan utläsa det i vårt frågeformulär. Det har bl.a. visat sig ha betydelse för hur röstningsbeteendet har förändrats. Vi har emellertid inte tid och plats att redovisa denna analys här.

Vårt avslutande diagram tjänar bara som en antydning om de mysterier som Helsingborgssjälen ruvar på. Det är kanske ytterligare en av samhällsandens ironier att den borgerliga tillbakagången har varit mest markerad bland de helsingborgare som vuxit upp i Helsingborg och att tillbakagången inom denna grupp varit speciellt stor bland de helsingborgare som i hög grad upplever det som viktigt att känna sig som helsingborgare. Denna ironi kan emellertid analyseras och göras begriplig genom en utförlig analys av hur kombinationen helsingborgsidentitet och hurvida man är uppvuxen i eller inflyttad till Helsingborg hänger samman med andra klassiska sociologiska bakgrunsvariabler som kön, socialt skikt och utbildningsnivå. Till denna analys återkommer vi emellertid i en senare rapport.

På sätt och vis ger vårt avslutande diagram den borgerliga kommunledningen rätt. Man har i betydligt större utsträckning behållit sitt stöd inom den grupp av helsingborgare som fritt valt Helsingborg, om man med fritt val avser de personer som blivit helsingborgare genom att flytta till Helsingborg. Det har gått betydligt sämre bland den grupp i denna bemärkelse ofria helsingborgare som vuxit upp i staden och därför inte på samma sätt som de inflyttade helsingborgarna valt Helsingborg som sin hemort.

Tänt röstning vid frågetillfället hos respondenter som röstade borgerligt i kommunalvalet 1991

Med frihet behöver man emellertid inte avse den typ av valfrihet som t.ex. tar sig uttryck i val av boplatz eller köp på marknaden. Med frihet kan man också avse den demokratiska möjligheten att genom gemensamma ansträngningar som bärs upp av en levande och fri kommunikation skapa ett kvalitativt bättre liv. Det tycks som om den frihet som är demokratis livsluft hamnat i konfrontation med den s.k. valfriheten i Helsingborg. Men detta är nog ingen növändighet.

Marknadens valfrihet kan nog samsas med den herradömeslösa frihet, som är demokratis ideal, under förutsättning att man i första hand tar ställning för demokratin och de möjligheter demokratin ger till kvalitativa förbättringar av det gemensamma livet. Under denna förutsättning kan man ställa upp bakom kommunledningens tvetydiga budskap; kanske dock med en lätt omformulering. Vi tycker nog att marknadens isolerade *du själv* bör ersättas av ett gemensamt *vi*. *Helsingborg - Om vi får välja* blir därför vårt förslag till paroll. Vi tycker att denna formulering tar bättre hänsyn till den tvetydighet vi måste leva med. Kommunledningens paroll är på väg att bli en-dimensionell genom att entydigt ta ställning för den valfrihet, som är beroende av det isolerade marknadsslag, vilket bara kan välja mellan färdigskapade alternativ och som därför också tenderar att göra sig oberoende av det demokratiska samtalet.

Det moderna samhället kan emellertid knappast undvika att använda sig av de kvantifierande och serialiserande relationer som har marknaden som sin bas. Detta får emellertid inte innebära att vi utplånar de egensinniga och kvalitativa aspekter i livet som

inte låter sig abstraheras och kvantifieras. Detta skulle nog både innebära tomma och innehållslösa liv och att vi utsattes för en den ekonomiska livsinställningens diktatur, som också gjorde demokratin meningslös. Det är bara vi som kan försvara och utveckla det demokratiska samtalet både som ett medel och som ett livskvalitetshöjande mål.

Man skulle nog kunna påstå att både livskvaliteten och demokratin är utsatt för en ständig fara i det moderna samhället genom att vi är beroende av ett kvantifierande och abstraherande "maskineri" som hotar att självständiggöra sig på vår gemensamma bekostnad. När denna fara blir akut kan det vara vettigt att kasta litet jordiskt grus i det högtsvävande himmelska abstraheringsmaskineriet. Men man skulle kanske också kunna hysa en förhoppning om att det abstrakta "maskineriet" skulle kunna modifieras av konkreta och kvalitativt inriktade mänskliga varelser på ett sätt som onödiggjorde det gruskastande som i vissa lägen hotar att bli den enda kvarvarande möjligheten att försvara demokratin och livskvaliteten.

Vi tycker nog att vi själva i och med denna rapport visat på en sådan möjlighet. Vi har använt oss av en del av det moderna samhällets abstraherings- och serialiseringsmaskineri genom att utnyttja oss av en kvantitativt betonad sociologisk undersökningsmetodik som utvecklats på amerikansk botten. Vi tycker att vi visat att det är möjligt att göra detta utan att svälja allt som erbjuds oss från detta marknadens paradys, som trots allt också har en konkret och jordisk förankring. Vi har varit tvungna att utöva en systematisk serialiserande terror gentemot våra respondenter. Vi tycker dock att vi visat att det varit möjligt att göra detta med en viss respekt för det kvalitativa och konkreta. Vi inbillar oss t.o.m. att vår rapport kan fungera som ett slags besinningens grus som kan användas för att skapa gnissel och dissonanser i det abstraheringsmaskineri som riskerar att förlora sin kontakt med mänsklig styrning bl.a. beroende på att en del personer med definitions-makt hävdar att det fungerar bäst utan en sådan kontakt.

Detta får också bli vår avslutande brasklapp. Det är viktigt att inse att den kvantifierande undersökningsmetodik vi använt oss av i många väsentliga avseenden inte klarar av att ta hänsyn till det livets kvalitativa egensinne som gör till- och med-varon och därmed också politiken meningsfull. Vi hoppas emellertid att vi inom ramen för detta projekt inte bara skall kasta grus genom att med hjälp av kvantitativa metoder peka ut den kvantifierande inställningens tendens att begränsa och förtrycka livets kvalitativa inslag. Vår avsikt är istället att verkligen börja gräva genom att komplettera den kvantifierande undersökningsmetodik vi använt oss av i denna rapport genom att också använda oss av mera kvalitativt inriktade forskningsmetoder.

Kapitel 10: Fortsatta studier — moral, ombytlighet, normalitet och avvikelse

Inom projektet går vi nu vidare och analyserar våra enkätdata huvudsakligen längs tre linjer: 1. Politik och moral; 2. Politisk ombytlighet och missnöje; och 3. Normala och avvikande politiska sympatier. Därefter kommer vi i mån av resurser att genomföra tre intervjuundersökningar i Helsingborg inom dessa tre problemområden. I det följande redogör vi för några av utgångspunkterna för dessa tre studier.

Politik och moral

Denna del av det fortsatta projektet kommer att utgöras av en analys av motsättningen mellan en abstraherad ideologisk inställning och en moral med konkret förankring. Relevansen i ett sådant angreppssätt har vi redan visat genom vår första analys av den borgerliga opinion som bar upp maktskiftet i Helsingborg. Vi har kunnat troliggöra att denna borgerliga opinion tenderat att skiftas i en "abstraherad" del som fortsätter att bära upp privatiseringspolitiken och en "konkretiserad" del som på olika sätt visar en stark skepsis, vilken bl a tar sig uttryck i ett misstroende mot kommunledningen och ett ganska kraftigt avståndstagande från de borgerliga fyrklöverpartierna. Men framförallt har vi lyckats troliggöra att "den borgerlige väljaren" överlag är tudelad i förhållande till det nyliberala privatiseringsprogrammet.

Analysen av den politiska borgerlighetens tvetydighet kan fördjupas med hjälp av bl a en analys av en del av vårt frågeformulärs attitydfrågor och genom att kopplas till borgerlighetens klassiska motsättning mellan liberalism och konservatism. Förenklat uttryckt har liberalismen stått för den abstrakta borgerliga moral (som det kan vara lämpligt att benämna ideologi) som har sin bas i marknadssamhället och konservatismen för den konkreta förankring som gärna tagit sig uttryck i hembygdsromantik och nationalism. Vi har redan påbörjat analysen av en variant av denna motsättning. Det visar sig nämligen att i hur hög grad man upplever sig som helsingborgare och huruvida man är inflyttad till eller uppvuxen i Helsingborg har stor betydelse för våra respondents röstning.

Speciellt moderaterna är intressanta från denna infallsvinkel. Det verkar som om detta parti varit uppbyggt på två ben. Å ena sidan har man haft politiska framgångar bland i Helsingborg uppvuxna respondenter med stark helsingborgsidentitet, en framgång som

emellertid vänts till en kraftig tillbakagång om man skall tro våra enkätdata. Å andra sidan har man en stor och stabil förankring bland inflyttade helsingborgare med stark helsingborgsidentitet. Här är man av tradition starka och fortsätter att hålla ställningarna visar våra data. Dessutom har man fått en stor andel röster bland inflyttade som inte tycker att det är viktigt att känna sig som helsingborgare. En stor del av dessa är man emellertid på väg att förlora enligt vad våra respondenter uppger.

Det verkar alltså rimligt att specialstudera detta parti för att ytterligare kunna konkretisera motsättningen mellan de abstrakta och de konkreta sidorna i den borgerliga själen. Den moderatpräglade delen av den borgerliga själen är också intressant beroende på sina markerat odemokratiska tendenser, återigen enligt våra enkätdata.

Troligtvis är det inte endast borgerligheten som är präglad av motsättningen mellan en abstraherad ideologi och en praktisk moral med konkret förankring. Denna motsättning blir också, om än inte lika tydligt, synlig inom den s k arbetarrörelsen. Kanske har just den motsättningen redan blivit den akilleshäl som förlamar rörelsen.

Arbetarrörelsens abstrakta ideologi har till skillnad från borgerlighetens individualistiska haft kollektiva förtecken. De underprivilegierade har ansetts böra handla utifrån ett kollektiviserat egenintresse. Vi skulle gärna vilja visa att denna form av abstrakt ideologi bidragit till ett slags moralisk förflackning, som även öppnat arbetarrörelsen för den nyliberala ideologin. Motsättningen inom arbetarrörelsen har tidigare inte behövt bli lika tudelande som inom borgerligheten, där den varit grunden för den liberala och den konservativa polen. Det politiska handlande som utpekats av den abstrakta ideologi som har det kollektiviserade egenintresset som sitt fundament, har utan större motsättningar kunnat suga upp den konkreta solidaritetsmoralen.

Den abstrakta resp konkreta moralen har nog tidigare utpekats ungefär samma politiska färdväg beroende på att en konkret moral också måste generaliseras för att bli politiskt slagkraftig. Från denna utgångspunkt kunde man hävda att den konkreta solidaritetsmoralen håller på att bli hemlös beroende på bl a den liberala ideologins dekonstruktion av arbetarrörelsens kollektivideologi. Vi vill med hjälp av svaren på en del frågor i vårt frågeformulär peka på denna motsättning, som t ex verkar ta sig uttryck i att socialdemokratiskt röstande respondenter urskiljer sig genom att mest frekvent ange som skäl till sitt partival såväl egenintresse som omsorg om närstående personer. Denna motsättning tror vi dessutom hänger samman med en motsättning mellan vad man skulle kunna kalla "det maskulina" och "det feminina" inom arbetarrörelsen.

Analysen av motsättningen mellan abstraherande ideologi och konkret moralisk förankring kommer alltså förhoppningsvis att bli en analys som har sitt ena ben i borgerligheten och sitt andra ben i arbetarrörelsen. Vi kommer att försöka hålla samman analysen genom att visa på de förändrade betingelserna för den samhälleliga sammanfogningen mellan, vad man med en nästan otillåten abstraktion skulle kunna kalla, de abstrakta och konkreta aspekterna av samhällslivet och därmed också av den personliga tillvaron. Dessa förändrade betingelser kommer vi att försöka tolka med hjälp av sociologisk modernitetsteori.

Vi har också ett antal attitydfrågor om inställningen till förhållandet mellan individ och samhälle som kan bli intressanta att analysera i detta sammanhang. Vi tror att vi med hjälp av en analys av bl a de frågorna kan visa på svårigheter för det konservativt präglade sättet att förstå och därmed konstruera den konkreta förankringen i ett *Gemeinschaft*. Detta utgjorde också basen för den konkreta moral som bl a Durkheim trodde att det moderna samhället inte skulle kunna klara sig förutan, fastän detta samhälle också konstruerade andra sammanhållningsprinciper.

Arbetarrörelsens kollektivideologi verkar redan vara på väg att bli utslagen i denna nya moderniseringsfas, där relationen mellan individ och samhälle håller på att avgörande förändras. Vi tror inte heller att nyliberalismens abstraktioner kan lösa det moraliska dilemma som bl a skapas genom upplösningen av en del av konservatismens klassiska fundament. Vi anar att vi med analysen av våra enkätdata kan visa att en ny praktisk moral redan är under uppsegling; en moral med rötter i arbetarrörelsens solidaritetsmoral, vilken via välfärdssamhället bl a skapat en socio-materiell grund för den förändrade relation mellan män och kvinnor som kan utgöra ett av den nya moralens fundament.

Politisk ombytlighet och missnöje

Ett centralt motiv för projektet har varit intresset för vad som kan kallas olika typer av politisk otillfredsställelse. Detta är i sig ett mycket komplext område som — för att kunna göras hanterligt — måste avgränsas, konkretiseras och därmed oundvikligen för-
enklas.

Vi föreställer oss att man här kan arbeta utifrån två huvudsakliga infallsvinklar. Det första angreppssättet går ut på att i enkätaterialet identifiera olika kategorier av politiskt ”otillfredsställda” och jämföra dem med i olika avseenden politiskt ”tillfredsställda”. Inringningen av kategorierna sker då på grundval av svar på frågor i frågeformuläret som gäller attityder och beteenden i förhållande till det existerande politiska

systemet och den aktuella politiska scenen i Sverige. Man kan här tänka sig olika typer av indikatorer, vilka alla finns i våra enkätdata, t ex: blankröstning, hoppande mellan olika partier inom de politiska "blocken" och över blockgränserna, avståndstagande från all typ av partipolitiskt engagemang, sympatier med och röstning på Ny Demokrati och eventuella andra missnöjespartier.

Det andra angreppssättet innebär att man tar utgångspunkt i olika, i frågeformuläret förekommande mått på otillfredsställelse med den personliga situationen och med samhällsförhållanden av mer allmän natur i dagens Sverige. Det intressanta är kanske här främst att försöka se på samspelet mellan upplevelsen av och uppfattningen om det personliga och det samhälleliga. Här erbjuds möjligheten att jämföra allmänt "otillfredsställda" med allmänt "tillfredsställda" samt personligt tillfredsställda/samhälleligt otillfredsställda med personligt otillfredsställda/samhälleligt tillfredsställda.

Syftet är därefter att låta dessa båda infallsvinklar korsa varandra: Kan man konstatera samband mellan allmän, personlig/samhällelig och politisk tillfredsställelse/otillfredsställelse? I så fall, vilka faktorer är avgörande för olika typer av förhållnings- och handlingssätt i politiskt avseende? Kombinationen av angreppssätten skall ske på två olika sätt. För det första genom en anknytning till och fördjupning av forskningsprojektets teoretiska utgångspunkter. För det andra genom kvalitativa intervjuer med ett strategiskt urval av särskilt intressanta personer i vår "intervjupopulation". Genom en analys av ut-sagor och berättelser från representanter för olika typer av otillfredsställelse tror vi oss kunna knyta samman teori, kvantitativa och kvalitativa data.

Normala och avvikande politiska sympatier

Denna undersökning tar sin utgångspunkt i gängse politisk sociologi och valforskning. Där görs bl a antagandet att en viss livssituation — t ex social klasstillhörighet — ger upphov till en viss politisk sympati. Svensk valforskning säger oss t ex att i mycket runda tal ca 7 av 10 arbetare röstar socialdemokratiskt, ca 7 av 10 lantbrukare röstar på centerpartiet och ca 7 av 10 företagare röstar borgerligt, i synnerhet på moderaterna. Våra enkätdata bekräftar i allt väsentligt dessa den politiska sympatins sociala rötter.

Den sociala struktureringen av det politiska valet har varit och är fortfarande kraftfull. Som bekant har dock den s k klassröstningen minskat de senaste 30 åren. Valforskningen har bl a inriktat sig på denna nedgång och i samband därmed på sådana politiska partier som inte bekräftar det tydliga sambandet mellan social klasstillhörighet och partival, t ex miljöpartiet och missnöjespartier såsom Ny Demokrati.

Detta är naturligtvis ett både intressant och givande politiskt-sociologiskt forskningsområde. Med utgångspunkt från det vill vi dock gå en något annorlunda väg.

Vi antar att den minskande men trots allt relativt stabila klassröstningen beskriver, vad som utan moraliserande avsikter kan kallas, normalt politiskt väljarhandlande. Klassröstning är med andra ord det samband mellan klasstillhörighet och politiskt val som en sociologiskt tränad observatör kan förvänta sig. Icke-klassröstning i fall där man kan förvänta sig klassröstning kan, fortfarande utan moraliserande biavsikter, kallas avvikande politiskt väljarhandlande. Man skulle alltså kunna säga att eftersom ca 7 av 10 arbetare röstar på socialdemokraterna, ligger den normala politiska sympatin bland arbetare hos socialdemokratin. Att inte sympatisera med socialdemokratin är att betrakta som avvikande bland arbetare. Motsvarande utsagor kan göras om jordbrukares relation till centern och företagares relation till borgerliga partier, i synnerhet moderaterna.

Mot den bakgrunden kan denna undersöknings två problem formuleras:

1. Vilka är skillnaderna mellan de arbetare som röstar socialdemokratiskt och de som inte gör det, mellan de lantbrukarna som röstar på centerpartiet och de som inte gör det, mellan de företagare som röstar borgerligt, i synnerhet på moderaterna, och de som inte gör det? Vilken är, kort sagt, relationen mellan normal och avvikande politisk sympati?;
2. Är de normala politiska sympatisörerna lika i något annat avseende än just klasstillhörigheten: delar de samma livssituation; konstruerar de mening på samma sätt?

Undersökningens kunskapsobjekt är två:

1. Livssituationen i en betydligt vidare betydelse än klasstillhörighet.
2. De väljande individernas meningskonstruktioner som en från klasstillhörigheten och livssituationen relativt självständig faktor.

Denna undersökning påbörjas genom analys av enkätdata. Frågeformuläret består såväl av faktafrågor som av självdefinitions- och situationsdefinitionsfrågor. Ett första steg i analysen blir att kombinera svaren på dessa olika frågetyper i syfte att finna objektiva och subjektiva likheter och skillnader mellan personer med samma politiska sympatier resp mellan personer med olika politiska sympatier där man emellertid, om man enbart tog hänsyn till livssituationen, kunde förvänta sig samma politiska sympatier. Under-

sökningen övergår därefter till kvalitativa intervjuer för att ytterligare belysa och förstå förhållandet mellan livssituation, meningskonstruktion och politisk sympati.

Livssituation,
meningsproduktion
och
politisk förändring

Ingmar Böök
Per-Olof Olofsson
Anders Persson

Sociologiska institutionen, Lund januari 1992

Livssituation, meningsproduktion och politisk förändring

Inledning

Valresultatet 1991 har tolkats som en effekt av en kraftig förskjutning i det svenska politiska mönstret. Den sedan 1930-talet politiskt dominerande socialdemokratin blev försvagad. Dessutom verkar inte folkhemsideologin dominera svensk politik längre, vilket lämnar utrymme åt ett borgerligt politiskt alternativ. För att jämföra med den borgerliga regeringsperioden 1976-82, kan man säga att de borgerliga regeringarna då var bundna av den fortfarande dominerande folkhemsideologin, medan den borgerliga regeringen idag inte behöver ta lika stor hänsyn till denna ideologi. Det har skett en ideologisk förändring i svensk politik, som inte bara tar sig uttryck i röstmässiga förskjutningar mellan de politiska partierna utan också i form av förändringar av de enskilda partiernas ideologiska framtoning. Den ideologi som nu tycks dominera kan beskrivas som en nyliberal individualism som sätter sin tilltro till marknadsekonomin, även på områden där det tidigare var självklart att stat och kommun skulle stå för den grundläggande servicen till medborgarna.

Förutom att nyliberalismen blivit dominerande inom det traditionella borgerliga blocket, har även vad som skulle kunna kallas en nyliberal populism framträtt på den politiska scenen i form av Ny Demokrati. Parallellt med denna ideologiska förändring har en främlingsfientlighet vuxit fram i Sverige. Dessa förändringar fick ett ännu mer dramatiskt genomslag i skolväsen, där även öppet främlingsfientliga partier fick stort stöd. Att döma av valresultaten på vissa yrkesförberedande skolor är socialdemokratin på väg att förlora en generation av arbetare.

Vi vill genom en noggrann empirisk analys försöka klarlägga vilka betydelsefulla politiska förskjutningar som skett och försöka förstå dessa förändringar med hjälp av en weberianskt inspirerad tolkande sociologi, vilken sätter politiska åsikter och politiskt handlande i relation till aktörernas objektiva livssituation med hjälp av en teoretisk infallsvinkel som gör aktörernas aktiva meningsproduktion till den centrala variabeln.

Den politiska valhandlingen

Diskussionen om den politiska valhandlingen och förhållandet mellan individ och politik domineras av två uppfattningar: å ena sidan uppfattningen att individens relation till politiken bestäms av klasstillhörigheten, å andra sidan att den bestäms av individens åsikter. Lipset¹ ser i texten det politiska valet som ett uttryck för klasskampen i och med att olika politiska partier företräder olika sociala klassers intressen. Alltsedan 1960-talet har tesen

¹ Lipset, S. M. 1969, Den politiska människan

om att klassröstningen minskar till förmån för åsiktsröstningen hävdats inom valforskningen².

Tesen om klassröstning antar ett samband mellan individen som klassindivid och partiet som klassparti. Individens intressen formas av klasstillhörigheten och partiets agerande tar form av medlemmarnas och väljarnas klasstillhörighet. Poängen är att individens åsikter antas stå tillbaka för klasstillhörigheten. Tesen om åsiktsröstning antar i stället att individens åsikter är överordnade klasstillhörigheten.

Tendensen till ökad åsiktsröstning kan göras plausibel om man antar att klasser är aggregat av individer med likartade intressen. Klassröstning kan då förstås som ett resultat av att den individ som tillhör en speciell klass, genom en rationell kalkyl kommer fram till att det parti som företräder hans klass också bäst gynnar hans individuella intressen. Om sambandet mellan klass och individuella intressen försvagas som ett resultat av övergripande samhälleliga förändringar kan den ökade tendensen till åsiktsröstning förstås som ett resultat av att det uppstår individuella intressen som inte är klassrelaterade. Exempel på sådana samhälleliga förändringar som har tagits till intäkt för klassröstningens minskande betydelse är bl a att välfärdsutvecklingen löser upp äldre klassmiljöer, att gränserna mellan manuellt och intellektuellt arbete minskar, att upplevelsen av möjligheten till social mobilitet ökar, att det växer fram nya grupper utan naturlig klassposition, att den individuella konsumtionsstandarden i högre grad blivit beroende av andra faktorer än lönen.

Denna rationalistiska syn på det politiska valbeteendets förändring kan alltså verka rimlig utifrån ett ganska mekanistiskt klassbegrepp men såväl klass- som åsiktsröstning kan också förstås genom att hänsyn tas till den icke-rationella dimension hos mänskliga handlingar som bl a Parsons betonat³. Klassröstning kan ur det normativa perspektiv som Parsons förordar förstås som ett uttryck för en gemensam moralisk miljöns påverkan av individens politiska uppfattningar. Detta innebär alltså att man inte bara röstar på sitt parti av renodlat rationella skäl utan att valhandlingen också bestäms av en känslomässigt upplevd tillhörighet till ett "gemeinschaft". Förutsättningen för klassröstning i denna bemärkelse är att sådana moraliska miljöer existerar som konkreta sociala fenomen⁴.

² Se t ex Petersson, O 1976, Väljarna och valet; Holmberg, S 1981, Svenska väljare, och dens. 1984, Väljare i förändring

³ Parsons, T 1937, The Structure of Social Action

⁴ Visst empiriskt stöd får vårt sätt att här använda Parsons' perspektiv av Åberg, R 1990, Värderingsförändringar och samhällsutveckling, i dens. (red), Industrisamhälle i omvandling. I uppsatsen framgår bl a att sambandet mellan klasstillhörighet och attityd till fördelningspolitik förmedlas av politiskt engagemang. Åberg sammanfattar själv detta förhållande på följande sätt: "Fortfarande sker en politisk socialisation inom arbetarklassen, och i något mindre utsträckning också bland tjänstemännen, som går ut på att skapa en viss klasskänsla och sympatier för politiska vänsterpartier, huvudsakligen för socialdemokratin." (s 320).

Under förutsättning att klassröstning definieras som icke-rationellt handlande bestämt av tillhörigheten till en bestämd socialmoralisk miljö, innebär det alltså att det uppkommer en ny typ av röstningsbeteende om dessa moraliska miljöer försvagas som konkreta sociala fenomen. S k åsiktsröstning skulle i detta perspektiv då kunna förstås som en följd av de moraliska miljöernas minskade inverkan på de politiska åsikterna. Med hjälp av den Parsonska modellen kan man alltså bara förstå åsiktsröstning på ett negativt sätt. För att bibehålla den Parsonska ansatsen att ge de icke-rationella sidorna hos mänskliga handlingar en central betydelse måste man därför försöka vidga Parsons ramar och ta sig ur hans tendens till moraldeterminism.

Som vi ser det har Parsons undervärderat människans meningsskapande sida. Meningen ges inte som en färdig produkt utan snarare som ett råmaterial som människan kan bearbeta och kombinera på mer eller mindre personliga sätt. Detta innebär att socialmoraliska miljöer aldrig är statiska fenomen. De ger däremot meningsskapandet ramar. Meningsskapandet kan också ske inom andra ramar och med hjälp av ett annat råmaterial än vad som tillhandahålls av de socialmoraliska miljöerna.

Eftersom vår utgångspunkt är det aktiva meningsskapandet, menar vi att om de socialmoraliska miljöerna försvagas eller upplöses innebär detta att meningsskapandet kommer att ske på ett annat sätt. Rent logiskt sett bör alltså enligt denna uppfattning åsiktsröstning förstås som ett utslag av en annan typ av meningsskapande än det som skett inom ramen för de socialmoraliska miljöerna. Med detta resonemang vill vi peka på att det kan finnas ett sätt att förstå de politiska förskjutningarna i Sverige som tillerkänner meningsskapandet en självständig roll.

Meningsproduktion och livssituation

Lane har i en undersökning, baserad på kvalitativa intervjuer gjorda i en medelstor stad i det sena 50-talets USA, försökt förstå förändring av politiska ideologier med hjälp av följande tolkningsmodell som han själv sammanfattar i några få meningar:

"For any society: an existential base creating certain common experiences interpreted through certain cultural premises by men with certain personal qualities in the light of certain social conflicts produces certain political ideologies."⁵

Problemet med denna modell är ur vårt perspektiv att den alltför starkt betonar att en likartad existentiell bas skapar likartade ideologiska tolkningar. Det blir egentligen bara psykologin som kan förklara skillnaderna. Vi vill emellertid försöka behålla Lanes ansats att se ett samband mellan existentiell bas och politisk åskådning. Vi delar dock inte hans uppfattning om att

⁵ Lane, R. E. 1962, Political Ideology. Why The American Common Man Believes What He Does, s 415 f emfas borttagen

förmedlingarna mellan existentiell bas och politisk åskådning huvudsakligen utgörs av en kombination av kulturella premisser och personlighet. Vi vill i stället ge företräde åt individernas aktiva meningsskapande när det gäller att förstå detta samband. Genom att använda "mening" i stället för begreppet "ideologi" undviker vi det senare begreppets bibetydelse av "falskt medvetande" etc. Vi vill betona att det är irrelevant att ålägga "mening" kvalitéerna sant eller falskt. Meningsbegreppet försöker täcka in den icke-rationella dimension som är ett nödvändigt inslag i allt mänskligt liv. Menings hotande baksida är meningslösheten.

Vi byter också ut Lanes begrepp existentiell bas mot begreppet "objektiv livssituation". Detta begrepp står för viktiga faktorer i livssituationen som i princip är objektivt beskrivbara av en utanförstående iakttagare. Dessa faktorer utgör det råmaterial som i den aktiva meningsproduktionen används för att skapa praktiskt fungerande mening.

Mening vill vi till att börja med litet lösligt definiera som en upplevelse av trygghet. Denna upplevelse har både en kognitiv och en praktisk sida. Den kognitiva sidan kan rätt väl fångas in av Festingers dissonansteori⁶. Vi upplever trygghet när den kognitiva karta som vi använder för att förstå oss själva och den omkringliggande världen hjälper oss att undvika störande dissonanser. Denna teori har bl a använts av Douglas⁷ för att förstå tabun i för-moderna samhällen och av Giddens⁸ för att förstå det rutiniserade vardagshandlandet i det moderna samhället samt av Bauman⁹ för att förstå den socialpsykologiska formation som låg bakom förintelsen.

Men trygghet skapas inte bara på det kognitiva planet. De dissonanser vi är mest rädda för utgörs nog av sådana verkliga störningar som medför att vi inte längre kan leva på det gamla vanliga sättet. Sådana störningar har inom den moderna psykologin fångats in av begreppet traumatiska kriser¹⁰. Exempel på sådana kriser utgörs av arbetslöshet, sjukdom, att drabbas av ett handikapp, integritetskränkningar av typ våldtäkt och överfall, nära anhörigs död. Det intressanta med denna typ av kriser ur ett politiskt perspektiv, är att de störningar de orsakar i den praktiska vardagen, i många fall kraftigt kan mildras av politiska åtgärder. Som en parentes kan nämnas att den enda typ av samhällsförändringar som Lanes intervjuoffer var intresserade av, utgjordes av offentliga åtgärder för att minska konsekvenserna av sådana oförutsägbara olyckor.

I det moderna samhället hotas emellertid inte tryggheten bara av olyckor, slumpmässigt drabbande den enskilde, utan vi lever också i vad den västys-

⁶ Festinger, L 1957, A Theory of Cognitive Dissonance

⁷ Douglas, M 1980, Purity and Danger. An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo

⁸ Giddens, A 1984, The Constitution of Society

⁹ Bauman, Z 1991, Auschwitz och det moderna samhället

¹⁰ Cullberg, J 1982, Kris och utveckling

ke sociologen Ulrich Beck kallar ett "risksamhälle"¹¹. Med detta begrepp avses att vi i det moderna samhället i ökad utsträckning drabbas av generellt verkande hot, som alstras som ett slags icke-avsedda konsekvenser av den teknologiska och produktionsmässiga utvecklingen. Olika typer av hot mot vår gemensamma miljö är det viktigaste exemplet på dessa generellt verkande risker. Detta slags hot mot tryggheten kan tänkas ge upphov till en ny politisk dimension som inte täcks in av s k välfärdspolitik; en dimension som bl a de s k miljöpartierna försökt att inteckna.

Men ett liv är inte meningsfullt även om man både undviker kognitiva dissonanser och har effektiva försäkringar som minskar konsekvenserna av att drabbas av oförutsägbara olyckor. Man måste även ha förhoppningar. Denna sida gör Sartre¹² till den centrala hos människan i sin existentialistiska filosofi och Goffman¹³ har visat att människor även under de mest hopplösa förhållanden skapar ett eget handlingsutrymme med hjälp av vad han litet klumpigt kallar den sekundära anpassningen. I en hopplös situation, dvs en situation som är totalt trygg eftersom alla handlingar är reglerade av de institutionaliserade normerna, använder människor de institutionaliserade reglerna som ett råmaterial för att skapa möjlighet till ett överskridande av det föreskrivna beteendet.

Att skapa ett eget handlingsutrymme är viktigare än vad detta handlingsutrymme används till. Den sartreska handlingsteorin betonar att handlingar syftar till att realisera fritt valda förhoppningar (för att undvika missförstånd kan det vara viktigt att betona att även förhoppningarna i en viss bemärkelse är socialt determinerade, som ett kulturellt förråd av givna valmöjligheter; en förhoppning är alltså given tillsammans med andra förhoppningar men kan aldrig vara föreskriven, eftersom den då upphör att vara en förhoppning). Handlingar syftar till att åstadkomma verkliga förändringar och förhoppningen är knuten till den önskade förändring som handlingen försöker att åstadkomma.

Både Sartre och Goffman visar emellertid att förhoppningar inte bara behöver vara knutna till handlingar. Sartre visar i olika sammanhang på en imaginär dimension hos människan och Goffman pekar på förströelser som ett sätt att fly från en reglerad vardag där det finns väldigt få möjligheter att handla. I vårt samhälle är det helt dominerande sättet att realisera förhoppningar utan att handla, att med hjälp av pengar köpa det önskvärda. Att man med hjälp av pengar kan skaffa det önskvärda betyder också att man med hjälp av fantiserade pengar kan ägna sig åt olika konsumistiska dagdrömmar, något som Campbell¹⁴ betonar i sin konsumtionsteori.

I vårt samhälle kan man alltså få utrymme för förhoppningar på åtminstone

¹¹ Beck, U 1986, Risikogesellschaft; Ramsay, A 1990, Reflexivt förvetenskapligande

¹² Sartre, J-P 1966, Being and Nothingness

¹³ Goffman, E 1983, Totala institutioner

¹⁴ Campbell, C 1987, The Romantic Ethic and the Spirit of Consumerism

två olika sätt; dels genom att man upplever att man har ett handlingsutrymme som kan användas för att producera önskvärda förändringar och dels genom att med hjälp av tänkta pengar fantisera om att skaffa sig det önskvärda. Hos Lanes 50-talsamerikaner är bägge dessa dimensioner viktiga. Lane pekar på den ekonomiska expansionen som den faktor som möjliggör vad han kallar eskalation; alltså förhoppningen om att man i framtiden skall kunna öka sin konsumtion. Överhuvudtaget är dessa amerikaners liv väldigt koncentrerade kring pengar men de betonar i intervjuerna också betydelsen av ett upplevt handlingsutrymme. Det är bara de okvalificerade industriarbetarna som upplever att de saknar detta i sitt arbete och de är därmed också den enda grupp som vantrivs på jobbet.

Genom att förstå mening som en existentiell konstruktion som skall ge utrymme för både trygghet och förhoppningar i dess dubbla bemärkelser, går det också att se olika typer av samband mellan den objektiva livssituationen, dess förändringar och meningsproduktionen. Ekonomisk expansion ger andra förutsättningar än vad stagnation eller ekonomisk tillbakagång ger; i ett utvecklat välfärdssamhälle finns det helt andra betingelser för meningsproduktionen än vad det finns i ett samhälle präglad av fattigdom och social utslagning för att ta några exempel.

Sambanden mellan meningsproduktionen och förändringarna i den objektiva livssituationen går nog också att i viss utsträckning systematisera bl a med utgångspunkt från de utvecklingstendenser som de stora sociologiska klassikerna blottlagt, vilka kan användas för att förstå hur politiskt handlande, förmedlat av politiska partier, förändrar den objektiva livssituationen. Marx har t ex pekat på att om ett kapitalistiskt samhälle får utvecklas utan störande inslag, skapas det en tendens till ökad social utslagning och därmed tenderar hela arbetarklassen att drabbas av otrygghet. Durkheim har pekat på tendensen till anomi i det moderna samhället, som i detta sammanhang kanske kan förstås som att kognitiva dissonanser ökar beroende på upplösningen av traditionella normsystem och därmed leder till kognitiv otrygghet. Weber har pekat på den byråkratiseringstendens som minskar det personligt upplevda handlingsutrymmet.

I och med att dessa störningstendenser så är "inbyggda" i det moderna kapitalistiska samhället, kan man tänka sig att detta samhälle istället för att präglas av dessa tendenser kommer att i hög grad bestämmas av motåtgärderna mot dem. Marx pauperiseringstendens bemöts av en aktiv välfärdspolitik; Durkheims anomitendens av antingen försök att konservera äldre normsystem eller av försök att utveckla nya moderna normsystem och Webers byråkratitendens av försök att bryta ner de byråkratiska kolosserna antingen nu detta sker med hjälp av marknaden eller genom andra åtgärder.

En första slutsats som kan dras av detta resonemang, är att motåtgärderna endast kan realiseras genom aktiv politisk meningsproduktion och att denna produktion av mening kan leda till olika politiska riktningar beroende på

vilken kristendens som den främst tar fasta på för att bemöta kapitalismens ständiga destruktion av mening. Ur detta perspektiv kan utvecklandet av välfärdspolitiken ses som ett speciellt kännetecken för socialdemokratiska och socialliberala partier, att utveckla fungerande normsystem är de konservativa partiernas kännetecken och att bekämpa byråkratin med hjälp av marknaden är karakteristiskt för liberala partier.

De ideologiskt betonade partiernas politiska profil kan alltså förstås som ett resultat av olika dominansförhållanden mellan dels trygghetsdimensionens olika aspekter och dels försök att bevara och utveckla ett personligt upplevt handlingsutrymme. Denna ideologiska profilering får också till följd en permanent kamp mellan de olika politiska profilerna, vilket enligt vår tolkningsmodell skulle kunna förstås som en följd av att de konkurrerande ideologierna hotar den egna ideologin med kognitiv dissonans. Alla de etablerade partierna, utom de s k miljöpartierna, verkar emellertid vara överens om att befrämjandet av en ständig ekonomisk tillväxt är ett övergripande mål och ofta döljs den ideologiska kampen genom hänvisningar till att det egna politiska partiet är bättre lämpat för att främja den ekonomiska utvecklingen än vad de konkurrerande partierna är.

En annan poäng är att realiserandet av den politiska meningsproduktionen ändrar betingelserna för den fortsatta meningsproduktionen, eftersom denna står i ett dialektiskt förhållande till den objektiva livssituationen. Politisk meningsproduktion syftar till att ändra den objektiva livssituation som utgör delar av råmaterialet för det ständiga skapandet av mening för att på så sätt minimera de ständiga hoten mot tryggheten och/eller förhoppningarna. På så sätt skapas nya objektiva utgångspunkter för meningsproduktionen.

Man kan t ex tänka sig att i ett utvecklat välfärdssamhälle förlorar trygghetsdimensionen sin betydelse för det aktiva meningsskapandet i och med att den helt eller delvis förverkligas. Istället kommer kanske meningsproduktionen att domineras av försök att öka det förhoppningsutrymme som alltfler samhällsmedlemmar uppfattar som inskränkt. Att man uppfattar förhoppningsutrymmet som inskränkt kan bero på att det fått en större betydelse för meningsproduktionen eller på att handlingsutrymmet inskränkts av byråkratiserings- och alienationstendenser. Att öka förhoppningsutrymmet med hjälp av en expanderande ekonomi kan leda till att handlingsutrymmet i arbetet minskar beroende på sådana rationaliseringar som genomförs för att öka produktiviteten. Detta minskade upplevda handlingsutrymme för vissa grupper, kan leda till att dessa blir ännu mer beroende av de konsumistiska förhoppningarna.

Vi vill inte här på något sätt försöka göra en uttömmande beskrivning av alla de möjliga sambanden som existerar i den dialektiska relationen mellan meningsproduktion och objektiv livssituation, utan bara antyda att det finns sådana samband och att de kan användas för att på ett smidigt sätt förstå förändringar på det politiska fältet.

Så här långt har vi bestämt meningsproduktionen som beroende av olika åtgärder för att skapa trygghet och förhoppningsutrymme. Men det finns ytterligare en dimension som är viktig att ta hänsyn till; nämligen den dimension som representeras av Tönnies begrepp "Gemeinschaft" och som vi i fortsättningen kommer att benämna med ordet "tillhörighet". Detta är ett begrepp som inte försvarat den dominerande plats som Tönnies gav det. Stora delar av den moderna sociologin har i stället, enligt bl a Asplund¹⁵, tenderat att förtränga denna dimension genom att ensidigt betona det moderna samhället som ett "Gesellschaft".

En av de stora förtjänsterna med Lanes studie är att motsättningen mellan "Gemeinschaft" och "Gesellschaft" fortsätter att ha en central betydelse, trots att Lane är en ganska ensidig "Gesellschaft"-förespråkare. Den dominerande delen av intervjupersonerna förefaller nöjda med att leva i ett "Gesellschaft" trots avsaknaden av nära, intima relationer och trots att man nästan är i total avsaknad av någon upplevelse av tillhörighet till en betydelsefull grupp. Men det finns två personer (av de totalt femton som Lane intervjuade) som starkt upplever frånvaron av intima relationer. De är inte riktigt medvetna om vad de saknar eftersom de, som Lane påpekar, inte har någon upplevelse av det de saknar att jämföra med. Deras upplevelse av hemlöshet tar sig uttryck i vad Lane kallar politisk alienation, vilket innebär att de känner sig förfrämligade i förhållande till de politiska besluten som de uppfattar som präglade av vad Lane kallar "kabbalism", vilket innebär att dessa beslut fattas av hemliga grupper som är skyddade mot insyn. De bägge hemlösa personerna präglas också av starkt odemokratiska tendenser, vilket är speciellt anmärkningsvärt eftersom den ene av dem är en av de intervjupersoner som har minst auktoritära tendenser om man skall döma av den s k F-skalan¹⁶.

Vi tror att tillhörighetsdimensionen är speciellt svår att komma åt eftersom den är nästan osynlig för vanliga sociologiska mätmetoder. När den finns är den för de involverade så självklar och given att man inte ser den, när den inte finns så missförstås nog frånvaron ofta av de inblandade. För att kunna påvisa "Gemeinschaft"-dimensionens betydelse för förändringar i det svenska politiska livet, är det viktigt att komma ihåg att Gemeinschaft inte utplånas i och med moderniseringen och industrialiseringen. Istället skapas i bl a Sverige en ny, modern typ av "Gemeinschaft" av arbetarrörelsen. Denna rörelse som är internationell till sin räckvidd, bärs ytterst upp av konkreta känslomässiga band som har sin förankring i de konkreta socialmoraliska miljöer som bl a arbetarrörelsen själv skapar genom sin kamp mot den ohämmade industrialiseringens följder för arbetarna. Vi vill hävda att "folkhemmet" inte bara var en propagandistisk fras, utan att detta begrepp också hade en konkret innebörd som för stora delar av det svenska

¹⁵ Asplund, J 1991, Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft

¹⁶ F-skalan var ett instrument som användes av Adorno et al när de påvisade relationen mellan en "hierarkisk, auktoritär förälder-barn-relation" och auktoritär politisk ideologi, se Adorno et al 1950, The Authoritarian Personality.

folket uttryckte en upplevelse av tillhörighet till det moderna svenska samhället, vilken främst hade sin grund i de socialmoraliska miljöer som skapades av den svenska arbetarrörelsen. Detta kan kanske förklara solidaritetsdimensionens starka ställning i den svenska politiken.

Den väststyske sociologen Beck (som vi har lånat begreppet "socialmoraliska miljöer" av) har pekat på att det moderna samhället präglas av en individualiseringstendens som har en viktig grund i att de socialmoraliska miljöer som skapades i de tidigare moderniseringsprocesserna tenderar att upplösas i det sen-moderna samhället. Utifrån vår tolkningsmodell skulle denna nya individualism kunna tolkas som ett krav på ökat handlingsutrymme, vilket för övrigt också den svenska maktutredningen utifrån annorlunda utgångspunkter påvisat¹⁷. Detta krav på större personlig frihet skulle kunna tänkas stå i ett kompensatoriskt förhållande till den försvagade upplevelsen av tillhörighet.

Vi är emellertid alltför påverkade av Durkheim för att kunna förmås att tro att individualiseringen innebär att man helt frigör sig från "behovet" av tillhörighet. "Egoism" fortsätter att vara ett problem, vilket bl a visas av att människor i det moderna samhället fortsätter att utveckla nya typer av "Gemeinschaft"-rörelser¹⁸. Vi tror istället att den s k individualiseringen delvis kan tolkas som en följd av att den enskilda individen i det sen-moderna samhället i betydligt högre grad väljer sina tillhörigheter och sina nära relationer. Istället för att födas eller av omständigheterna tvingas in i ett "Gemeinschaft" väljer man detta och får kanske chans att mer än en gång byta "Gemeinschaft". Tillhörigheterna kan alltså skifta men behovet av tillhörighet förblir konstant.

Om man i högre grad måste välja och rent av kämpa sig till inträde i ett "Gemeinschaft", innebär detta att risken ökar för att en del människor kommer att förbli i avsaknad av någon som helst tillhörighet. Denna avsaknad kan komma att påverka även den del av meningsproduktionen som tar sig politiska uttryck genom att de hemlösa kan komma att lida av, vad Lane kallar politisk alienation. Vi föreställer oss sambandet mellan hemlöshet och politisk alienation på ungefär följande sätt. Genom tillhörigheten till en konkret grupp som också fungerar som referensgrupp, förmedlas relationen mellan individen och det nationella samhället. Genom att den konkreta gruppen är integrerad i den stora samhällsgemenskapen kan också den enskilde individen uppleva en tillhörighet i det större samhället. Individen måste bl a ha en chans att uppleva att det finns folk av hans sort "där uppe". Om denna förmedling är bruten kommer individens upplevelse av politiken att präglas av politisk alienation. Det speciella med "folkhemmet" var kanske att även "dom där nere" kunde känna sig som en del av den stora samhällsgemenskapen genom förmedling av bl a arbetarrörelsens konkreta

¹⁷ Demokrati och makt i Sverige, SOU 1990:44

¹⁸ Se t ex Eskola, A 1982, Socialpsykologins grunder – en kritisk granskning. Åberg (1990) för i den tidigare nämnda artikeln också ett besläktat resonemang.

organisationer.

Vi är benägna att förstå den s k populismtendens i politiken, vilken bl a Fryklund & Peterson¹⁹ uppmärksammat, som en följd av att vissa grupper upplever en hemlöshet i det etablerade samhället, vilket i sin tur leder till en upplevelse av politisk alientation. Utifrån vårt perspektiv skulle den populistiska dimensionens sena genomslag i Sverige jämfört med övriga nordiska länder, kunna tolkas som en följd av att den socialmoraliska grunden för folkhemsideologin här var mer resistent gentemot den tillhörighetsupplösande tendens som bars upp av de fortsatta moderniseringsprocesserna.

Att den populistiska tendensen är förknippad med en småborgerlig klassbas, vilket är Fryklund & Petersons centrala poäng, skulle kunna förstås som en följd av att småborgare i strikt bemärkelse (ensamarbetare som själva kontrollerar sina arbetsredskap) är de som först blir utsatta för upplösningen av traditionella socialmoraliska miljöer; småborgarna kan i likhet med Marx' beskrivning av småbönderna i Napoleon IIIs Frankrike förstås som en säck potatis utan interna relationer mellan de olika potatisarna²⁰. Småborgarna blir beroende av socialmoraliska miljöer som skapas av andra sociala krafter än småborgerligheten. Den politiska alienationen är kanske den enda klassmässigt relaterade politik som småborgerligheten kan bära upp som självständig klass, vilket väl också var Marx' poäng med potatisäckens relation till Napoleon III. Folkhemsideologins reella bas var kanske i Sverige så stark att den också förmådde integrera småborgerligheten i det svenska folkhemmet, vilket politiskt uttrycktes av bl a det regeringssamarbete mellan bonde- och arbetarpartierna som fick sitt definitiva (?) slut i och med ATP-striden.

Resonemanget så här långt pekar på två grova och väldigt preliminära hypoteser. Valresultatet 1991 skulle kunna förstås som en effekt av två typer av förskjutningar i den politiska meningsproduktionen. Dels en förskjutning som skulle kunna tolkas som en effekt av att förhoppningsdimensionens betydelse stärkts på bekostnad av trygghetsdimensionen. Dels en förskjutning som skulle kunna tolkas som en effekt av att traditionella socialmoraliska miljöer upplösts, utan att de för en ganska stor grupp människor ersatts av alternativa gemenskaper. Man skulle kanske rentav kunna hävda att röstandet på Ny Demokrati bara är toppen på det isberg där det under ytan döljs en ganska bred upplevelse av politisk alienation.

Metod

Som en sammanfattning av våra teoretiska utgångspunkter kan man säga ungefär följande. Vi vill försöka förstå förändringar i de politiska åsikterna

¹⁹ Se t ex Fryklund, B & Peterson, T 1987, Klass, parti och politiskt handlande, i Bergryd, U (red), Den sociologiska fantasin

²⁰ Marx, K 1971, Louis Bonapartes 18:e Brumaire

som ett resultat av förändrade betingelser för skapandet av mening. Förändringen av dessa betingelser vill vi i sin tur förstå som ett resultat av förändringar i den objektiva livssituationen. Vi är däremot i denna undersökning inte primärt intresserade av den påverkan som sker åt andra hållet, dvs att de politiska åsikterna leder till politiska handlingar som förändrar den objektiva livssituationen.

Skapandet av mening ser vi som en aktiv verksamhet med både en kognitiv och en praktiskt-materiell sida, som inom bestämda ramar och med hjälp av ett visst råmaterial syftar till att skapa ett förhoppningsutrymme samt en upplevelse av trygghet och tillhörighet. Förändringar i denna aktivitet drivs framförallt fram av förändringar i den objektiva livssituationen som hotar något eller några av dessa dimensioner eller av förändringar som ändrar dominansförhållandet mellan de tre meningsdimensionerna.

För att kunna förstå den meningsproduktion som har politisk relevans och förändringar i denna meningsproduktion, vill vi genomföra en empirisk undersökning i två steg. Det första steget består av en surveyundersökning i en medelstor svensk stad²¹. Som bakgrundsmaterial till denna surveyundersökning skall vi utifrån kommunens valkretsindelning göra en kartläggning av sambanden mellan valresultat och de respektive valkretsarnas sociala och ekonomiska profil. Genom surveyundersökningen skall vi försöka att få grepp om de möjliga sambanden mellan å ena sidan den objektiva livssituationen och å andra sidan de politiska åsikterna.

Som exempel på de faktorer i den objektiva livssituationen som vi vill fråga om kan nämnas följande: yrke, sysselsättning, inkomst; ålder, kön; arbetshistoria; utbildning; ursprungsfamilj; civilstånd, familj, barn; bostadstyp, områdestyp; hälsotillstånd; makes/makas yrke, utbildning, sysselsättning, inkomst; fritidsintressen, föreningsaktiviteter; umgängesliv; konsumtionsmönster; massmediavanor. Den andra delen av surveyn kommer att vara ett batteri av frågor som kan ge oss en uppfattning om respondenternas politiska åsikter. Frågeområden som kommer att ingå i detta "batteri" är bl a röstning i det senaste valet, röstningshistoria, aktuella partipolitiska sympatier och ställningstagande till centrala politiska sakfrågor. Vi vill också få en mycket preliminär indikator på inriktningen av respondenternas meningsproduktion genom att ställa ett antal frågor som är direkt relaterade till

²¹ Vi avser göra denna undersökning i Helsingborgs kommun, bl a därför att vi har en viss, men inte alltför stor anknytning till denna stad. Helsingborg är politiskt intressant beroende på att det där skett stora politiska förändringar (10 partier i kommunfullmäktige efter senaste valet) vilket bl a lett till att en offensiv borgerlighet, som är på väg att genomföra vad de själva kallar ett systemskifte, tagit över den politiska makten. Surveyn skall bygga på ett slumpmässigt urval av kommunens röstberättigade invånare. Vi tänker oss en population på ca 2.000 personer. Vi syftar till att uppnå en svarsfrekvens på minst 80 % genom ett aktivt förhållningssätt till dem som inte svarat i första omgången. Har vi inte fått svar efter den andra skriftliga påminnelsen kommer vi att genom telefonsamtal och besök försöka öka svarsfrekvensen. I den mån vi inte räknar med att klara av hembesök hos alla icke-respondenter, kommer vi att slumpmässigt välja ut dem som vi avser att besöka.

våra tre meningsdimensioner; trygghet, förhoppningar och tillhörighet.

Vi kommer att försöka hitta samband mellan objektiv livssituation och politisk åskådning med hjälp av statistiska metoder och teoretiskt vägleda hypoteser om meningskonstruktionen som förmedlande länk. Vi avser att låta dessa bägge sätt att analysera våra data ömsesidigt befrukta varandra. För att kunna göra våra hypoteser om aktörernas meningskonstruktioner plausibla, måste vi göra en innehållsanalys av de synliga delarna av de respektive partiernas politiska budskap, där vi försöker relatera dessa till olika dominansförhållanden mellan de tre dimensionerna i vår teoretiska modell av meningsproduktionens grundläggande förutsättningar.

I nästa steg av undersökningen vill vi med hjälp av framför allt kvalitativa intervjuer och eventuellt viss deltagande observation, göra nedslag där vi genom frågor eller direkt observation kan komma åt indikatorer på meningsproduktionen och dess förändringar. Vi får på grundval av dessa neddykningar säkert anledning att revidera våra tidigare konstruerade bilder av den subjektiva meningsproduktionen och kan då också få anledning att utsetta vårt surveymaterial för en förnyad analys.

Man kan tänka sig olika typer av sådana kvalitativa delundersökningar:

a. för att närmare belysa i surveyundersökningen konstaterade statistiska samband; b. för att belysa förväntade men ej verifierade samband; c. för att närmare undersöka atypiskt röstbeteende; d. särskild ungdomsundersökning där vi jämför gymnasieskolor med olikartade elevprofiler; e. valdistrikt med likartade ekonomiska och sociala profiler men med olika valresultat; f. specialundersökning av något eller några landsbygdsområden inom kommunen; g. nyckelintervjuer med aktörer med erfarenheter från Helsingborgs politiska historia; h. nyckelintervjuer med aktuella politiska aktörer i staden; i. närvaro vid politiska möten och sammankomster; j. undersökning av den lokala etableringen av Ny demokrati.

Vi ser inga problem med att uppfylla det forskningsetiska kravet om individskydd: deltagande i undersökningarna är frivilligt; samtliga utvalda personer kommer att informeras om forskningens syfte och användning samt garanteras fullständig anonymitet; insamlade data kommer uteslutande att användas för forskningsändamål.

Vårt primära intresse i denna undersökning är att förstå politiska förändringar. Problemet som då uppstår är hur vi skall kunna empiriskt verifiera dessa förändringar; vi går ju in i ett bestämt nu-läge och får egentligen bara ögonblicksbilder av de historiska processer som aktörerna är delaktiga i. Genom kombinationen av olika typer av undersökningsmetoder kan vi dock få bilder från olika typer av processer som inte är präglade av en gemensam historisk samtidighet och kan på så sätt få ett grepp om de politiska förändringarna.

Vårt insamlande och vår analys av det empiriska materialet kommer att kännetecknas av att vi försöker sammansmälta två förhållningssätt; ett analytiskt och ett syntetiskt²². Det analytiska förhållningssättet försöker att peka ut viktiga objektiva faktorer i livssituationen. Det syntetiska förhållningssättet kännetecknas däremot av ett försök att sammankoppla dessa faktorer genom att relatera dem till en teoretiskt konstruerad bild av aktörens aktiva skapande av mening. Den objektiva livssituationen blir alltså betydelse- eller meningsfull genom att relateras till det syntetiserande förståelsearbete som är en väsentlig ingrediens i allt handlande.

Det är här emellertid väsentligt att skilja mellan forskarens och aktörens syntetiseringsarbete. Forskaren kan egentligen bara genom en teoretisk konstruktion skapa sig en bild av aktörens syntetisering; han skapar vad Weber kallar en idealtyp. Denna idealtyp kan emellertid förfinas eller förkastas genom att den på olika sätt relateras till indikatorer på aktörens eget syntetiseringsarbete. Idealtyper kan aldrig vara sanna eftersom de aldrig kan komma i kontakt med det de uttalar sig om – den Andres meningsskapande aktivitet. Däremot kan de vara mer eller mindre plausibla; de kan vara mer eller mindre förenliga med de empiriskt verifierbara indikatorerna på aktörens eget syntetiseringsarbete.

De samband vi kommer fram till genom denna metodik är inte några orsakssamband. Det är inte så att en viss livssituation orsakar vissa politiska åsikter. Det är istället så att en viss livssituation skapar en ram och ger råmaterial för aktörens produktion av mening. Sambanden bestäms istället av de begränsningar som minskar aktörens möjligheter till meningsproduktion. Utifrån denna metodik blir det alltså i princip möjligt att förstå och ta hänsyn till att samma livssituation kan leda till olika typer av politiska åsikter beroende på att den konkreta användningen av ramen och råmaterialet inte är förutbestämd; meningsskapandet är ju vår "mellanliggande variabel". Konstruktionsmöjligheterna är emellertid inte oändliga, utan i de flesta fall förmodligen väldigt begränsade vilket kan leda till att de samband som produceras av meningsskapandet kan tolkas som orsakssamband.

Med hjälp av Webers resonemang kring idealtyper²³ kan det sätt vi tänker oss gripa an den konkreta forskningsprocessen beskrivas på ungefär följande sätt. Med hjälp av teoretiska resonemang och våra "förutfattade meningar" skapar vi först en mycket abstrakt modell som försöker beskriva de väsentligaste ingredienserna i det vi kallar meningsproduktion. I forskningsprogrammet har vi endast gett en första antydning om denna abstrakta modell. Vi kommer att i den fortsatta forskningsprocessen revidera och utveckla modellen.

²² Det vi här kallar analytiskt respektive syntetiskt förhållningssätt är inspirerat av den progressiva-regressiva metod som Sartre förespråkar i "Till frågan om metoden" (1984).

²³ Se Webers artikel "Samhällsvetenskapernas objektivitet" i "Vetenskap och politik" (1977)

Vår abstrakta och övergripande modell för att förstå meningsproduktionens grundläggande betingelser kommer vi sedan att använda för att framställa idealtyper, som speglar olika samband mellan aktörers meningsskapande och livssituation. Idealtyperna kommer att vara vägledande för konstruktionen av enkätfrågeformuläret. På grundval av resultatet av surveyundersökningen och vår analys av den, kommer vi att revidera idealtyperna och kanske t o m skapa nya sådana. Dessa reviderade idealtyper kommer sedan att styra det fortsatta forskningsarbetet, vilket i huvudsak kommer att använda sig av kvalitativa metoder. Genom samtal och direkta observationer närmar vi oss det konkreta meningsskapande arbetet och kan på så sätt pröva våra reviderade idealtyper mot indikatorer som ligger närmare den praktiska verklighet där det verkliga meningsskapandet sker.

Vi hoppas alltså att detta sista steg i forskningsprocessen kan leda till att vi ytterligare reviderar och förfinar våra idealtyper. När vi kommit så långt ämnar vi också gå tillbaka till vår abstrakta modell och undersöka om vi genom förändringar av denna kan bättre tolka vårt material. Vi ämnar också vid denna punkt jämföra vår ansats att tolka valresultatet 1991 med tolkningar gjorda från andra teoretiska utgångspunkter för att därmed kunna bedöma de olika teoretiska perspektivens fruktbarhet i förhållande till varandra.

Samhällsvetenskapen kan inte frigöra sig från vad Giddens kallar den dubbla hermeneutiken. Vi kan skapa bättre eller sämre idealtyper men kan aldrig lämna vår ideala nivå, utan bara låta denna på ett någorlunda öppet sätt kommunicera med den praktiska nivå där aktörerna befinner sig. Vi hoppas att med hjälp av detta forskningsprojekt kunna producera idealtyper som både kan kommunicera bättre med aktörernas vardagliga meningsproduktion och bättre tolka hur politiska åsikter och förändringar av dessa hänger ihop med aktörernas objektiva livssituation än vad de etablerade sätten att analysera politiska valhandlingar förmått att göra.

Tidsplan

Projektet kommer att läggas upp i enlighet med nedanstående tidsplan:

Halvår	Arbetsmoment
1	Teori- och litteraturgenomgång Innehållsanalys av partiernas politiska budskap Kartläggning av den politiska situationen i Helsingborg Analys av valstatistik Formulering av hypoteser Framställning av enkätformulär

2	Provundersökning
Genomförande av enkätundersökning
Analys av surveydata
3	Fortsatt analys av surveydata
Rapportering av enkätresultat
Utveckling och förfining av hypoteser
Urval av kvalitativa studieobjekt
Kvalitativ datainsamling
4	Fortsatt kvalitativ datainsamling
Analys av kvalitativa data
5 och 6	Slutgiltig analys
Författande av rapport

Egna arbeten av betydelse för projektet

Böök, Ingmar 1990, *Josef, samhällssjälen och AMS*

Böök, Ingmar 1990, *Första terminen. Studenter kommer till tals*, rapport till högskoleutredningen (tillsammans med Melcher Ekströmer)

Böök, Ingmar 1991, *Socialpsykologi som humanvetenskap* (stencil)

Olofsson, Per-Olof 1990, Begär och existens, i *Sociologisk Forskning* nr 4/1990

Olofsson, Per-Olof 1991, Kommunikativ moral – vår möjlighet till uppvaknande socialism, i Karlsson & Månson (red), *Socialism utan ansikte*

Olofsson, Per-Olof 1991, *Den avklädda människan*

Persson, Anders 1982, *Gymnasieval och sortering. Valet till gymnasieskolan i stockholmsregionen*

Persson, Anders 1982, *Ge-Kåskonflikten – och sedan?* (tillsammans med Kenneth Sandberg)

Persson, Anders 1991, *Maktutövningens interna dynamik. Samspel och motsättningar i skola och lönearbete*

Bilaga 2

Frågeformulär om levnadsförhållanden och politik

Adress:
HBG - undersökningen
Sociologiska institutionen
Box 114
221 00 LUND

Telefon:
046 - 10 70 00

Instruktion

Det finns tre sorters frågor i formuläret:

1. Frågor där du uteslutande markerar **ett svarsalternativ** genom att sätta kryss i en ruta;
2. Frågor där du kan kryssa för **flera olika svar** genom att likaledes sätta kryss i rutor; och
3. Frågor där du själv **skriver ett svar** på en linje. Ibland är utrymmet litet snålt tilltaget och du kan då skriva på baksidan.

Frågeformuläret returneras till oss i det portofria svarskuvertet.

----- ✂ -----

Nej, jag vill inte delta i undersökningen och vill inte få några påminnelsebrev!

Namn: _____

Adress: _____

----- ✂ -----

Ja, jag ställer upp i framtida intervjuer om jag blir kontaktad!

Namn: _____

Adress: _____

Tel: _____

Politisk aktivitet och förtroende

1. Instämmer du i eller tar du avstånd från följande påståenden?

Folk med hög utbildning har alltför stort inflytande på politiken.

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Politikerna är alltför inriktade på att tillgodose sina egna intressen.

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Stora företag har alltför stort inflytande på politiken.

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Stora fackliga organisationer har alltför stort inflytande politiken

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Politikerna gör så gott de kan för att bidra till skapandet av ett bra samhälle

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Folk med mycket pengar har alltför stort inflytande på politiken

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Politiska beslut har liten betydelse för om jag upplever mitt vardagsliv som tillfredsställande eller ej

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

2. Har du förtroende för den nuvarande regeringen?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej
- ☐ 3 Vet ej

3. Hur pass intresserad är du av politik?

- ☐ 1 Mycket intresserad
- ☐ 2 Ganska intresserad
- ☐ 3 Litet intresserad
- ☐ 4 Inte alls intresserad

4. Politiskt medlemskap?

- ☐ 1 Jag är medlem i ett politiskt parti
- ☐ 2 Jag är inte partimedlem men skulle kunna tänka mig att vara det
- ☐ 3 Jag kan inte tänka mig att vara partimedlem

5. Politisk aktivitet?

- ☐ 1 Jag är aktiv i ett politiskt parti
- ☐ 2 Jag är inte aktiv i ett politiskt parti men skulle kunna tänka mig att vara det
- ☐ 3 Jag kan inte tänka mig att vara aktiv i ett politiskt parti

6. Om det vore val idag, hur skulle du då rösta?

riksd	komm	
☐ 1	☐ 1	Moderata samlingspartiet (M)
☐ 2	☐ 2	Folkpartiet (Fp)
☐ 3	☐ 3	Centerpartiet (C)
☐ 4	☐ 4	Socialdemokraterna (S)
☐ 5	☐ 5	Vänsterpartiet (V)
☐ 6	☐ 6	Kristdemokratiska samhällspartiet (KDS)
☐ 7	☐ 7	Ny Demokrati (NyD)
☐ 8	☐ 8	Miljöpartiet (Mp)
☐ 9	☐ 9	Framstegspartiet (Fram)
☐ 10	☐ 10	Sveriges pensionärers intresseparti (SPI)
☐ 11	☐ 11	Annat parti
☐ 12	☐ 12	Jag skulle rösta blankt
☐ 13	☐ 13	Jag skulle avstå från att rösta
☐ 14	☐ 14	Vet ej

Ålder, kön, civilstånd

1. Vilket år är du född? _____

2. Hur upplever du dig när det gäller ålder?

- ☐ 1 Jag upplever mig som min faktiska ålder
- ☐ 2 Jag upplever mig som yngre än min faktiska ålder
- ☐ 3 Jag upplever mig som äldre än min faktiska ålder
- ☐ 4 Vet ej

3. Instämmer du i eller tar du avstånd från följande påståenden?

Samhällslivet förändras alltför snabbt

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Jag är tillfredsställd med mitt nuvarande liv

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

4. Jag är

- ☐ 1 Kvinna
- ☐ 2 Man

5. Anser du att kvinnor bör ha ett betydligt större inflytande i politiken?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej
- ☐ 3 Vet ej

6. Jag är

Ensamboende:

- ☐ 1 Ensamstående och inte tidigare gift/sambo
- ☐ 2 Franskild och för närvarande ensamstående
- ☐ 3 Änka/änkling
- ☐ 4 Annan, vilken? _____

Sammanboende:

- ☐ 1 Franskild och ånyo gift/sambo
- ☐ 2 Gift/sambo
- ☐ 3 Lever tillsammans med förälder/föräldrar
- ☐ 4 Annan, vilken? _____

7. Vilken är din inställning till följande påstående?

Människor borde anstränga sig mer för att undvika skilsmässor, inte minst för barnens skull

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Uppfattningar om människa och samhälle

1. Vilken är din inställning till följande påståenden?

Det är viktigt att känna att det man gör gynnar andra

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Dagens svenskar tar alldeles för stor hänsyn till vad andra tycker

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

I dagens samhälle är det svårt att känna att man är en person som betyder något särskilt

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Livet i vårt samhälle är för det mesta alldeles för inrutat och enformigt

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Straffen borde skärpas för att minska brottslingarnas möjlighet att hota och skada vanligt folk

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Ytterst tar nog människan bara hänsyn till sina egna intressen

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

När man träffar en obekant person är det klokast att vara litet misstänksam

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Dagens Sverige är alltför uppsplittrat i grupper med olika livsstilar

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

I vårt samhälle har vi alldeles för få tillfällen till personliga kontakter

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

2. Upplever du en brist på tillhörighet till en större grupp av människor?

- ☐ 1 Ofta
- ☐ 2 Ibland
- ☐ 3 Sällan
- ☐ 4 Aldrig

3. Saknar du människor som du kan dela djupa personliga upplevelser med?

- ☐ 1 Ofta
- ☐ 2 Ibland
- ☐ 3 Sällan
- ☐ 4 Aldrig

4. Om du blir kränkt av någon annan, hur reagerar du då?

- ☐ 1 Jag reagerar omedelbart
- ☐ 2 Jag kontrollerar mina omedelbara reaktioner och reagerar vid det rätta tillfället
- ☐ 3 Jag kontrollerar mina omedelbara reaktioner och sväljer förtretet
- ☐ 4 Jag låter mig sällan kränkas av någon annan
- ☐ 5 Vet ej

Arbete, inkomst, utbildning

1. Jag är huvudsakligen

- ☐ 1 Anställd inom privata sektorn
- ☐ 2 Anställd inom offentliga sektorn
- ☐ 3 Egen företagare
- ☐ 4 Hemmafru/hemmaman
- ☐ 5 Studerande
- ☐ 6 Arbetslös
- ☐ 7 Pensionär
- ☐ 8 Annan sysselsättning, vilken? _____

2. Besvaras endast av dig som är arbetande: Arbetar du ?

- ☐ 1 Heltid
- ☐ 2 Deltid

3. Vilket är ditt nuvarande yrke? (eller var när du pensionerades)

4. Har du haft något annat yrke tidigare?

- ☐ Ja
☐ Nej

5. Besvaras endast av gifta/sammanboende:

a/ Vilket är/var din makes/makas/sammanboendes yrke?

b/ Han/hon är/var

- ☐ 1 Anställd
☐ 2 Egen företagare

6. Antag att du arbetar heltid och får möjlighet att helt sluta arbeta eller minska din arbetstid med samma inkomst. Vad skulle du då göra?

- ☐ 1 Sluta arbeta helt
☐ 2 Fortsätta arbeta heltid
☐ 3 Minska min arbetstid
☐ 4 Vet ej

7. Antag att du inom kort uppnår pensionsålder men får möjligheten att fortsätta arbeta. Vad gör du?

- ☐ 1 Fortsätter arbeta
☐ 2 Går i pension
☐ 3 Vet ej

8. Vilken facklig intresseorganisation är du medlem i?

- ☐ 1 LO
☐ 2 TCO
☐ 3 SACO
☐ 4 Ej ansluten
☐ 5 Företagarorganisation
☐ 6 Annan, vilken? _____

9. Antag att du i morgon skulle få möjlighet att välja ditt drömjobb.

Vilket skulle det vara? _____

10. Varför är det ditt drömjobb?

11. Instämmer du i eller tar du avstånd från följande påståenden?

Att de som arbetar i privata företag får inflytande över sina arbetsvillkor är viktigare än att de som äger företagen får behålla sitt inflytande

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Det viktigaste med att ha ett arbete är att det ger mig en fast inkomst

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Det är bättre att chefer helt och hållet leder och fördelar arbetet än att vanliga medarbetare är med och bestämmer

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

12. Vilken inkomst har du ungefär per månad före skatt?

13. Har du förmögenhet?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej
- ☐ 3 Vet ej

14. Jag är:

- ☐ 1 Höginkomsttagare
- ☐ 2 Mellaninkomsttagare
- ☐ 3 Låginkomsttagare

15. Besvaras endast av gifta/sammanboende:

Vilken inkomst har din make/maka/sammanboende ungefär per månad före skatt?_____

16. Vilken utbildning har du?

- ☐ 1 Folkskola
 - ☐ 2 Yrkesskola
 - ☐ 3 Realskola eller motsvarande
 - ☐ 4 Grundskola
 - ☐ 5 2-årig gymnasieutbildning
 - ☐ 6 3-4-årig gymnasieutbildning
 - ☐ 7 Folkhögskola
 - ☐ 8 Universitets-/högskoleutbildning, vilken?
-

- ☐ 9 Annan, vilken? _____

17. Besvaras endast av gifta/sammanboende:

Vilken utbildning har din make/maka/sammanboende?

- ☐ 1 Folkskola
 - ☐ 2 Yrkesskola
 - ☐ 3 Realskola eller motsvarande
 - ☐ 4 Grundskola
 - ☐ 5 2-årig gymnasieutbildning
 - ☐ 6 3-4-årig gymnasieutbildning
 - ☐ 7 Folkhögskola
 - ☐ 8 Universitets-/högskoleutbildning, vilken?
-

- ☐ 9 Annan, vilken? _____

18. Instämmer du i eller tar du avstånd från följande påståenden?

Jag skulle gärna ha gått en längre utbildning om det inte hade medfört större studieskulder

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

När jag gick i skolan upplevde jag undervisningen som meningsfull

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Skolor borde i större utsträckning konkurrera med varandra

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

När jag gick i skolan upplevde jag undervisningen som tråkig

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Skolutbildning värderas alldeles för högt i dagens Sverige

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Helsingborg

1. Jag är ☐ 1 Uppvuxen i Helsingborg ☐ 2 Inflyttad till Helsingborg

Om inflyttad, vilket år flyttade du till Helsingborg? _____

2. Är det viktigt för dig att känna dig som "helsingborgare"?

- ☐ 1 Ja, i hög grad
- ☐ 2 Ja, i viss mån
- ☐ 3 Nej, inte alls
- ☐ 4 Vet ej

3. Under de senaste åren har det i Helsingborg skett många förändringar av den kommunala förvaltningen (först kommundelsnämnder, sedan servicenämnder och inom kort kanske ännu en ny nämndsorganisation). Hur anser du att demokratin påverkats av dessa förändringar?

- ☐ 1 Till det bättre
- ☐ 2 Till det sämre
- ☐ 3 Varken till det bättre eller sämre
- ☐ 4 Vet ej

4. Det senaste året har helsingborgspolitiken fått uppmärksamhet pga långtgående planer i fråga om privatisering av kommunala verksamheter. Tror du att den nuvarande majoriteten i kommunfullmäktige har stöd från en majoritet av kommuninvånarna för sina privatiseringsplaner?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej
- ☐ 3 Kanske
- ☐ 4 Vet ej

5. Det har påståtts att människor, som är anställda av Helsingborgs kommun, inte vågar tala fritt om förändringarna av den kommunala verksamheten av rädsla för att förlora jobbet vid omorganiseringar, att inte bli beförade etc. Tror du att sådana påståenden är sanna?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej
- ☐ 3 Kanske
- ☐ 4 Vet ej

6. Har du förtroende för kommunledningen i Helsingborg?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej
- ☐ 3 Vet ej

7. Vilken är din inställning till följande påståenden?

Helsingborgs lasarett bör privatiseras

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Helsingborgs stadsbibliotek bör bibehållas i kommunal regi

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Privatisering av kommunal service ökar effektiviteten

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Privatisering av kommunal service ökar kvaliteten

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Privatisering av kommunal service ökar valfriheten

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Familj, boende, fritid

1. a/ Vilket år (ungefär) föddes din far? _____

b/ Vilket år (ungefär) föddes din mor? _____

2. a/ Vilket yrke hade din far under din barndom? _____

b/ Var han:

- ☐ 1 Anställd
- ☐ 2 Egen företagare
- ☐ 3 Hemarbetande

3. a/ Vilket yrke hade din mor under din barndom? _____

b/ Var hon?

- ☐ 1 Anställd
- ☐ 2 Egen företagare
- ☐ 3 Hemarbetande

4. Levde dina föräldrar tillsammans under din barndom?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej
- ☐ 3 Vet ej

5. Levde du under din barndom tillsammans med syskon?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej

Om du svarat "ja", var vänlig uppge om du var

- ☐ 1 Äldst i syskonskaran
- ☐ 2 Yngst i syskonskaran
- ☐ 3 Varken äldst eller yngst

6. Har du själv barn?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej

Om du svarat "ja", var vänlig uppge

Hur många? _____

Lever du tillsammans med något eller några av barnen?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej

Var vänlig uppge åldern på ditt äldsta och ditt yngsta

hemmavarande barn. äldsta: _____ yngsta: _____

7. Instämmer du i eller tar du avstånd från följande påståenden?

Föräldrar bör ta större ansvar för sina barn och ungdomar

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Det är bra för barns utveckling att delta i organiserad barnomsorg utanför familjen

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Vuxna barn bör ta större ansvar för sina gamla föräldrar

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

8. Hur bor du? (var vänlig besvara både a och b)

a/

- ☐ 1 I flerfamiljshus
- ☐ 2 I en-familjshus

b/

- ☐ 1 Hyresrätt
- ☐ 2 Bostadsrätt
- ☐ 3 Eget ägande

9. Var bor du? Skriv endast ditt postnummer_____

10. Hur trivs du i ditt bostadsområde?

- ☐ 1 Bra
- ☐ 2 Ganska bra
- ☐ 3 Ganska dåligt
- ☐ 4 Dåligt

11. I massmedia talas det ibland om svaga och starka grupper i samhället. Vilken grupp anser du att du tillhör?

- ☐ 1 Den starka gruppen
- ☐ 2 Den svaga gruppen
- ☐ 3 Varken den starka eller svaga gruppen
- ☐ 4 Vet ej

12. Har du något intresse eller engagemang som du tycker är speciellt viktigt i ditt liv?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej

Om du svarat "ja", vilket? _____

13. Ungefär hur många timmar per vecka tittar du på TV?

Ca _____ tim/v

14. Tittar du någorlunda regelbundet på nyhetsprogram i TV?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej

15. Instämmer du i eller tar du avstånd från följande påståenden?

Ibland skaffar jag mig kläder och andra saker för att göra intryck på andra

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Intressanta upplevelser i livet får jag främst genom en aktiv och innehållsrik fritid

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Tips, spel och lotterier är för mig ett sätt att skapa spänning i vardagslivet

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Jag vill kunna uttrycka mina känslor när jag umgås med andra människor

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

TV-program ger stimulans och impulser åt mitt eget sätt att leva

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Att titta på TV är för mig det bästa sättet att koppla av från vardagens bestyr

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Partival och politisk uppfattning

1. Hur röstade du i riksdags- och kommunalvalen 1991 och 1988?

1991	1988	
riksd komm	riksd komm	
☐ 1 ☐ 1	☐ 1 ☐ 1	Moderata samlingspartiet (M)
☐ 2 ☐ 2	☐ 2 ☐ 2	Folkpartiet (Fp)
☐ 3 ☐ 3	☐ 3 ☐ 3	Centerpartiet (C)
☐ 4 ☐ 4	☐ 4 ☐ 4	Socialdemokraterna (S)
☐ 5 ☐ 5	☐ 5 ☐ 5	Vänsterpartiet (V)
☐ 6 ☐ 6	☐ 6 ☐ 6	Kristdemokratiska samhällspartiet (KDS)
☐ 7 ☐ 7	☐ 7 ☐ 7	Ny Demokrati (NyD)
☐ 8 ☐ 8	☐ 8 ☐ 8	Miljöpartiet (Mp)
☐ 9 ☐ 9	☐ 9 ☐ 9	Framstegspartiet (Fram)
☐ 10 ☐ 10	☐ 10 ☐ 10	Sveriges pensionärers intresseparti (SPI)
☐ 11 ☐ 11	☐ 11 ☐ 11	Annat parti
☐ 12 ☐ 12	☐ 12 ☐ 12	Röstade blankt
☐ 13 ☐ 13	☐ 13 ☐ 13	Avstod från att rösta
☐ 14 ☐ 14	☐ 14 ☐ 14	Hade inte rösträtt
☐ 15 ☐ 15	☐ 15 ☐ 15	Jag kommer inte ihåg

2. Hur röstade du i det riksdagsval då du hade rösträtt för första gången?

riksd	komm	
☐ 1	☐ 1	Moderata samlingspartiet (M)
☐ 2	☐ 2	Folkpartiet (Fp)
☐ 3	☐ 3	Centerpartiet (C)
☐ 4	☐ 4	Socialdemokraterna (S)
☐ 5	☐ 5	Vänsterpartiet (V)
☐ 6	☐ 6	Kristdemokratiska samhällspartiet (KDS)
☐ 7	☐ 7	Ny Demokrati (NyD)
☐ 8	☐ 8	Miljöpartiet (Mp)
☐ 9	☐ 9	Framstegspartiet (Fram)
☐ 10	☐ 10	Sveriges pensionärers intresseparti (SPI)
☐ 11	☐ 11	Annat parti
☐ 12	☐ 12	Röstade blankt
☐ 13	☐ 13	Avstod från att rösta
☐ 14	☐ 14	Jag kommer inte ihåg

3. Ofta används höger-vänsterskalan för att beskriva politiska åsikter.

Anser du att den skalan passar för att beskriva politiska åsikter idag?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej
- ☐ 3 Delvis
- ☐ 4 Vet ej

4. Om du skulle använda höger-vänsterskalan, hur skulle du då beskriva dig själv i politiskt avseende?

- ☐ 1 Högersinnad
- ☐ 2 Vänstersinnad
- ☐ 3 Varken höger- eller vänstersinnad
- ☐ 4 Vet ej

5. Finns det något eller några riksdagspartier som du absolut inte skulle kunna tänka dig att rösta på?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej
- ☐ 3 Vet ej

Om du svarat "ja", var vänlig markera vilket parti eller vilka partier du absolut inte kan tänka dig att rösta på!

- ☐ 1 Moderata samlingspartiet (M)
- ☐ 2 Folkpartiet (Fp)
- ☐ 3 Centerpartiet (C)
- ☐ 4 Socialdemokraterna (S)
- ☐ 5 Vänsterpartiet (V)
- ☐ 6 Kristdemokratiska samhällspartiet (KDS)
- ☐ 7 Ny Demokrati (NyD)
- ☐ 8 Miljöpartiet (Mp)
- ☐ 9 Annat parti

6. Kan du tänka dig att rösta blankt?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej
- ☐ 3 Vet ej

7. Kan du tänka dig att avstå från att rösta?

- ☐ 1 Ja
- ☐ 2 Nej
- ☐ 3 Vet ej

8. Vilka av nedanstående omständigheter har betydelse för hur du röstar? (markera så många alternativ du vill genom att sätta kryss i rutorna)

Jag röstar som jag gör:

- ☐ 1 För att partiet betonar rätt sakfrågor
- ☐ 2 För att det bäst gynnar mina egna intressen
- ☐ 3 För att det gynnar för mig betydelsefulla personer (t ex barn och föräldrar)
- ☐ 4 För att det bäst överensstämmer med mina grundvärderingar
- ☐ 5 För att partiet är mest förtroendeingivande under valrörelsen
- ☐ 6 För att jag alltid har gjort det
- ☐ 7 För att jag påverkas av diskussioner med familj och vänner
- ☐ 8 För att det gynnar människor med min typ av arbete/utbildning
- ☐ 9 För att mina föräldrar gör/gjorde det
- ☐ 10 För att jag tycker att man bör byta parti litet då och då
- ☐ 11 För att jag tror att partiet har störst förmåga att styra landet
- ☐ 12 För att göra intryck på andra
- ☐ 13 För att partiet har den bästa partiledaren
- ☐ 14 Annat skäl, vilket? _____

9. Instämmer du i eller tar du avstånd från följande påståenden?

En jämlik fördelning av samhällets resurser är viktigare än ekonomisk tillväxt

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Det kan vara befogat att inskränka demokratiska fri- och rättigheter för att lösa allvarliga nationella problem

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Det är viktigare med en politik som ökar utrymmet för individuella initiativ än en politik som ger alla en grundläggande trygghet

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Ibland kan det vara bäst för samhället att enskilda medborgare bryter mot demokratiskt stiftade lagar

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

Det är viktigt för demokratin att folk engagerar sig i gräsrotsaktiviteter utanför partipolitikens ramar

- ☐ 1 Jag instämmer helt och hållet
- ☐ 2 Jag instämmer delvis
- ☐ 3 Jag tar delvis avstånd
- ☐ 4 Jag tar helt och hållet avstånd
- ☐ 5 Jag varken instämmer eller tar avstånd
- ☐ 6 Vet ej

10. När jag bildar mig en uppfattning gör jag för det mesta ungefär så här:

- ☐ 1 Jag väger olika uppfattningars för- och nackdelar innan jag bestämmer mig för en egen uppfattning
- ☐ 2 Jag bildar mig en egen uppfattning med hjälp av min känsla och intuition
- ☐ 3 Jag diskuterar med andra och bildar därefter en egen uppfattning
- ☐ 4 Jag bildar mig en egen uppfattning genom att jämföra med mina uppfattningar i andra frågor
- ☐ 5 Annat tillvägagångssätt
- ☐ 6 Vet ej

11. Vilken eller vilka av nedanstående frågor anser du att den framtida politiken framför allt skall handla om?

- ☐ 1 Ekonomisk tillväxt
- ☐ 2 Miljö
- ☐ 3 Social trygghet
- ☐ 4 Individuell frihet

Till sist

1. Vilken händelse tycker du är den viktigaste som inträffat i ditt liv? _____

2. Vad tycker du är det viktigaste du gjort i ditt liv?

3. Synpunkter på frågeformuläret?

Tack för din medverkan